müzehher vâ-nû

BİR DÖNEMİN TANIKLIĞI

BİR DÖNEMİN TANIKLIĞI/M. VÂ-NÛ

BİR DÖNEMİN TANIKLIĞI

TÜRK YAZARLARI DİZİSİ

müzehher vâ-nû

BİR DÖNEMİN TANIKLIĞI

Kurucusu:
OĞUZ AKKAN
cem yayınevi

BASKI **ÖZYURT MATBAACILIK** ☎ : **522 95 19**

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Oğuz Akkan	9
Bâkır Çelebi - Şevki Yazman	13
Kalamış'taki Evimiz, Dostlarımız	28
Yahya Kemal	38
Burhan Cahit ve Samiye Morkaya	47
Halide Edip Adıvar	53
Sertel'ler	60
Niyazi Berkes	130
Ruhi Su	136
Nâzım Hikmet	148
Şevket Süreyya Aydemir	172
Hüseyin Cahit	185
Adviye ve Mümtaz Faik Fenik	191
Kemal Tahir	197
Salacak'taki Evimiz ve Son Durağa Yaklaşırken	211
Son Durak	246

ÖNSÖZ

Yıllardır birikmiş belgeleri, mektupları, anıları değerlendirmeleri için her buluşmamızda arkadaşları zorlardım. Aldığım cevap hep aynı:

«— Otur kendin yazsana...»dır. Hele Rahmetli Oğuz Akkan, beni her görüşünde tekrarlardı:

«— Bir araya toplayın anıları, basalım. Günahtır, kaybolup gidecekler.» Kendisi, Nâzım Hikmet'in «Bursa Cezaevinden Mektuplar»ını da öyle oldubittiye getirmişti:

«— Eşref saat geldi. Basabilecekken basalım şunları. Saklamağa hakkınız yok,» demişti.

Belki de öyle. Şimdi elimde bulunanları kendimle birlikte götürmem haksızlık olur. Belgelere ilişkin anılarımı da. Ama geçmişle uğraşı beni çok üzüyor. Unutmak için nice yıllar çabaladığım anıları gündeme getirmek o kadar kolay değil. Bu nedenle şimdiye dek hep savsakladım.

Bir gün Hıfzı Topuzların evinde bir nedenle yine bu konu açılınca, Hıfzı ve karısı:

«— Herhalde bunları senin yazacağın yok,» dediler. «Sadun Tanju dostumuz ilgilensin ister misin?»

Teşekkürle kabul ettim. Gerçekten Sadun Tanju beni yüreklendirmeseydi, anıları su yüzüne çıkarmayacaktım. Kendisi ile konuşa konuşa yıllardır yanaşmaya korktuğum havaya girebildim. Belgeleri ona gösterirken: «Anlatmam gerekenler gazete sütunlarına geçenlerden ibaret değildir,» fikri beni tedirgin etti. Sonunda elimde ne varsa, hiç değilse önemli saydıklarımı,

bir kitapta toplamaya karar verdim. Bu çabamı Sadun Tanju'ya borçluyum.

Ayrıca bu çabamın, rahmetli dostum Oğuz Akkan'ın vaktiyle kurduğu «Cem Yayınevi»nde eski arkadaşı ve kuruluşun yeni sahibi Ali Uğur eliyle basılmasından da, sanki bir vasiyeti yerine getirmişcesine rahatlık duyuyorum.

OĞUZ AKKAN

Cem Yayınevi'nin ilk sahibi rahmetli Oğuz Akkan, çok değer verdiğim sevgili dostumdu. Kızım Nihal Önol'un ve damadım avukat Yaşar Önol'un da Hukuk Fakültesi'nden sınıf arkadaşıydı. Ama onların çevresi ayrıldı, dostluğu sürdüremediler; aradaki yaş farkı bir yana, Oğuz ile ben arkadaş olduk. Onu ilk kez nerede tanıdığımı hatırlamıyorum; belki Akşam gazetesinde... Onunla ilgili anılarımın başlangıç noktası, Hakkı Devrim'in Yeşilköy'deki köşkünde buluştuğumuz gecedir. Hakkı Devrim bizi, Şevket Süreyya'yı, Nezihe Araz'ı ve Oğuz Akkan'ı akşam yemeğine çağırdı. Ayrıca biz uzakta oturanları gece yatısına da... Vâlâ'nın hastalığı yeni başlamıştı sanırım. Hafızam bulanık o konuda. Vâlâ, «Bu Dünyadan Nâzım Geçti» kitabında yazdığı anılarının bir bölümünü, Hakkı Devrim ve Nezihe Araz'ın yayımladığı Meydan Dergisi'ne vermişti. Herhalde o gecenin konusu Vâlâ'nın kitabı, «Bu Dünyadan Nâzım Geçti» idi. Onu Oğuz basmak istiyordu. Ama peşin verecek parası yoktu. Oysa biz Remzi Kitabevi'nin bir çırpıda ödeyeceği 5000 liraya çok gereksinme duyuyorduk. Çünkü hastalıkla karşı karşıya idik. Kısacası o toplantıda Oğuz ile bir anlaşma olmamıştı ama, anlaşmazlık havası da geceye bulaşmamıştı. Aksine... Dostlar kışkırttıkça Vâlâ ve Şevket Süreyya anılarıyla coşmuş, Rusya'da buluştukları dönemle ilgili çok hoş hikâyeler anlatarak hastalık havasının verdiği acıyı baskıya almışlardı. Oğuz Akkan, bizim para konusundaki gerekçemizi haklı bulmuştu ki, darılmadı. O günler kafamın içinde çok dumanlıdır. Olayları gölgeli hatırlarım.

Vâlâ hangi tarihte ameliyat oldu? Kitap ne zaman basıldı? Aradan ne kadar zaman geçmişti bilemiyorum. Ancak, Vâlâ'nın Remzi Bey'le kitabın ikinci baskısı için de anlaşma yaptığını hatırlıyorum. Çünkü Oğuz Akkan ancak üçüncü ve dördüncü baskıları yaptı.

Aradan kaç yıl geçti ki?.. Türkiye İşçi Partisi yani TİP, Vilâyetin yanındaki eski Milli Emniyet'in bulunduğu binadan, Vatan gazetesinin sokağında ya da oraya yakın bir binaya taşınmıştı. O arada Oğuz Akkan da Hürriyet gazetesinin karşısındaki blokta bir kitabevi açtı. Ant dergisi arka sokaktaydı. Arada bir makbuz ile gider, Yaşar Kemal'in eşi Tilda'dan para alırdım. Beni hiç eli boş göndermezdi. Sonra Oğuz'a uğrardım. Arkadaşlar da gelirdi. Konuşulurdu. Oğuz'un seveni pek çoktu.

Yine aradan kaç yıl geçti? Oğuz ile dostluğumuz, Vilâyetin yanındaki bizim eski Parti binasında Cem Yayınevi'ni kurduğu dönemde pekişti.

Oğuz Akkan, canlı, heyecanlı, hevesli ve bir çok şeyi birden yapmak istiyen, kabına güç sığan gençti. Geniş bir dostlar çevresi vardı. Benim de incinmesinden korktuğum bir dostumdu, ama sonra çok incittiler onu. Oğuz iyi huylu, ısrarla damarına basılmazsa çok yumuşak, gönül alıcı, cömert ve kendinden vermesini bilen bir insandı. Bir ara hastahanede yatan rahmetli Şerif Hulusi'ye ne türlü yakınlık gösterdiğine tanık olmuşumdur. İyilik yaptığını farkettirmeden yapardı.

O arada Vâlâ'nın kitabının üçüncü ya da dördüncü baskısını yapmış ve Londra'ya gitmişti. Bir hafta sonra da ben gittim. Oğuz, dostum Mahmud Dikerdem'in üniversiteli oğlu Mehmed Ali Dikerdem'i, Aziz Nesin'in oğlu Ahmed Nesin'i yanına katmış, hava alanına beni karşılamağa gelmişlerdi. Londra'da kaldığımız iki hafta içinde hemen her gün buluşmuştuk. İki günümüzü Cem Yayınevi'ne kitap seçmek için ünlü Foyles Kitaplığı'nda geçirmiştik. Charing Cross'da ikinci elden kitap satan yerlerde de dükkânları birer birer dolaşırdık. Bir gün II. Dünya Savaşı ile ilgili kitapları araştırırken Ciano'nun Anıları'nı ele geçirmiştim. O gün bayram ettik. Parkların birinde çimlerin üze-

rine serilip kitapları önümüze serdik, keyfini çıkarttık. O, sabahları kursa gidiyordu ben kendi yoluma. Genellikle akşam üzerleri buluşuyor parklarda, keşfetmediğimiz sokaklarda âvâre dolaşıyorduk. Çok tartışırdık çeşitli konular üzerinde. Oğuz dünyayı epeyce dolaşmıştı. Bazan kimseninkine benzemeyen görüşleri dikkatimi çekerdi, üstüne üstüne giderdim. Son okuduğumuz kitapları tartışırdık.

Benim İkinci Dünya Savaşı ile ilgili kitaplar açısından tutkuma çok güler:

«— Yine mi ganster kitapları, Müzehher Hanım? Servetinizi bunlarla tüketiyorsunuz!» derdi. Gülmekle birlikte benim William Shirer'den çevirdiğim anıları iki cilt halinde o basmıştı. Evime her gelişinde takılırdım: «— Seç şu kitaplıktan bir adet Hitler!»

Anıları yazmam için Oğuz yıllarca bana baskı yaptı. Ne yazık ki, bu kitabı ölümünden sonra ona adayacakmışım! Arada bir şu ya da bu dost ile ilgili anlattığım kısacık hikâyeye kancayı takardı:

«— Bizde biyografi, anı ne kadar azdır... Hele biyografi parmakla say,» diye yakınırdı.

Bazan Ferruh Doğan'la beni evden alırlardı, deniz kenarında bir gazinoya, bazan Çiçek Pasajı'nda bir yerlere giderdik. Bana hep geçmişten bir şeyler anlattırmak isterdi. Zekeriya Sertel'in İstanbul'a ilk gelişinde bizi Kuzguncuk'daki evine çağırmış, bir iki kez de bizde toplanmıştık. Zekeriya Sertel'in kitabını basmak niyetindeydi... Okusaydı basacak mıydı? Sanmam.

Benim hayatımda Oğuz Akkan, karanlıkta elimi uzatsam yerinde bulacağıma emin olduğum bir dostum, bir küçük kardeşimdi. Birden elimi uzattım boşluğa gidiverdi. Sabahlardan olağan bir sabahtı. Telefonum çaldı. Oğuz'un yıllardır dostu ve iş arkadaşı şimdiki Cem Yayınevi'nin sahibi Ali Uğur telefon ediyordu. Boğuktu sesi:

«— Hemen bir otomobile atlayıp Oğuz Bey'in evine gidin,» dedi.

Soruları yanıtsız bırakıp telefonu kapattı. Ölüvermişti Oğuz. Nasıl ölürü falanı yoktu, ölüvermişti işte. Onu götürdük. Kuzguncuk mezarlığının tam tepesine açıklık bir yere gömüldü. 51 yaşındaydı... Bir kaç yıl sonra da Doğan Avcıoğlu'nu öyle Büyük Ada'nın tepesindeki bir mezarlığın en yüksek noktasına gömecekmişiz...

BÂKIR ÇELEBİ - ŞEVKİ YAZMAN

Vâlâ kaç kez yazdı ama, sırası gelmişken benim burada konuyu atlamam olmaz. 1941 yılında, Akdeniz'de «Refah Hadisesi» diye büyük bir olay olmuştu. İngiltere'de yaptırılan denizaltılarını teslim almak üzere giderken bizim Refah gemisi Kıbrıs açıklarında torpillenip batmış, 150 kadar denizcimiz şehit olmuştu. Hükümetimizle İngiliz hükümeti arasında tartışmalar sürüp giderken, bizim hükümet İngiliz hükümetini oldubittiye getirmek istiyor diye söylentiler çıkmıştı...

Konuyu bulmuşken Vâlâ da kaleme sarıldı, bir kaç dokunaklı fıkra derken, asıl oldubittiye o getirildi. «Millî Şeflikte sıkı basmanın yolu sıkı yönetmektir. Hoşgörülü olmamak gerekir» diye düşünmüş olacak ki baştakiler, «Karıştırın şunun dosyalarını!» diye bir emir... Sırça köşkte oturup taş atmanın cezasını pek çabuk gördü Vâlâ. Kırkına basmışken er olarak askere alındı. Bir kaç ay İstanbul'da, Samandıra'ya falan gel gitden sonra, Yahya Kemal ile birlikte bir zaman oturdukları İstanbul Kulübü'nden alınıp o devirde sürgün diyarı sayılan Konya'ya sevkedildi.

Vâlâ dostumdu benim. Rahmetli karısı Meziyet hanımı da tanırdım. Çok kafadardık Vâlâ ile. Birbirinin dilinden anlayan iki arkadaştık. Konya'ya gitmeden kısa süre önce bana, Tepebaşı'ndaki Çardaş lokantasında: «Evlensek biz...» dedi. Ben de: «Olur,» dedim. Ama evlenmek için askerliğin bitmesi gerekliydi.

Gitti Konya'ya... Gider gitmez de orada bir dost çevresi

bulduğunu yazdı. Karşısına ilk çıkan Galatasaray'dan arkadaşı Bâkır Çelebi imiş. Bâkır Çelebi, Mevlâna'nın torunuydu. Has be has, özbeöz torunu. Tekke açık olsaydı postnişindi. Yani Şeyhlik mevkiine oturacaktı. O yıllar Atatürk ilkeleri yürürlükte bulunuyordu: Tekkeler kapalı, tarikat yasaktı. Ama işin garibi, Bâkır Çelebi'nin postta falan asla gözü yoktu. Batılı ile Doğuluyu nefsinde özdeşleştirmiş olağanüstü bir insandı. O tür bir kişi ki, yarattığı hava ile on kişinin yerini tutar. Kara saçlı, iri kara gözlü, orta boylu tıknazdı. Son derece açık fikirli, ileri görüşlüydü. Okuldan Nâzım Hikmet'i de tanırdı. Sözünü ettiğimizde (şaşılır) Nâzım da onu hatırlamıştı. Çelebi, şiirlerini okurdu Nâzım'ın. Vâlâ'ya da okutur ezberlerdi. Halep'de bıraktığı ailesinden söz eder, oğlu Celâleddin'in hasretini çekerdi. Bize Halep'i, Halep' teki yaşamı ayrıntılarıyla anlatır, bizi başka bir dünyaya götürürdü. Baktığı her şeyi, her insanı derinlemesine görüvermek gibi bir özelliği vardı. Çevresinde sayılan bir kişi. Gerçekte de saygın bir çelebi efendi ama, öyle pek yumuşak bir insan izlenimi vermeyeyim. Tam aksine. Geçinmek zordu kendisiyle. Ödün verilmesini beklerdi. Vâlâ'yı çok seviyordu, beni de sevmişti.

Savaş sırasında aileyi Halep'de bırakıp Konya'ya gelişinin nedenini hatırlamıyorum. Onun özel hayatını ilgilendiren bu konuya pek önem vermemiş olacağım ki, aklımda kalmamış. Çelebi, tek başına, üç oda ve sofası olan bir evcikte oturmaktayken Vâlâ arkadaşını otel köşelerinde bırakır mı? Vâlâ'yı da bavullarını da otelden alıp atmış bir atlı arabaya, haydi evine... Yalnızlıktan bunalıp gökte arkadaş ararken yerde bulmuş, sevinmez mi? Kırkında, ya da kırkına merdiven dayamış iki erkek, ezanla birlikte akşamları sokaklarından kedi bile geçmeyen o zamanın Konya'sında ne yapar? Çaresiz evlenmeyi düşünür. Çelebi nice zamandır düşünmekte ama, kendine uygun eşi bulamamakta. Derdini Vâlâ'ya açmış. Vâlâ'nın kafasında bir çakıntı, benim arkeoloji asistanı arkadaşım Münire hanımın hayali karşısında belirivermiş. Bâkır Çelebi ile uyarlar mı, uyarlar elbette... Hele bir karşılıklı resimleşsinler... Karardan önce bir kez de görüşmeleri gerekli elbette... Biz Münire ile Konya'ya... Alaaddin Oteli'nde iki gece misafir. Çelebi Münire'ye «Pekâlâ» dedi, Münire Çelebi'ye... Döndük İstanbul'a...

Vâlâ, Konya'nın koşullarında ev tutup Akşam gazetesinin parasıyla yaşayabileceğimizi anlamıştı. Necmettin Sadak da, her ne olursa olsun askerliği süresince fıkralarını yazıp parasını alabileceği konusunda Vâlâ'ya güvence vermişti. (1) Vâlâ'yı ilk gençliklerinde tanır ve severdi, Necmettin Sadak. Vaktiyle Nizamettin Nazif dahil bir gurup halinde İstanbul'un eğlence yerlerini gezerlermiş... Bütün bunlar iyi ama, zor olan Konya'dan, İstanbul okuyucularını yadırgatmayacak günlük fıkraları yazabilmek. Akşam'ın içeriği bakımından dümeni elinde tutan rahmetli Enis Tahsin Bey'in arada bir uzaktan uzağa Vâlâ'nın yazılarına yön veren mektuplarının bir kaçı bendedir. Sadak'ın da öyle. Akşam Konya'da pek az satılan bir İstanbul gazetesiydi. Konya'da bir kaç abonesi vardı. Bugünkü gibi uçak seferleri, otobüs seferleri de olmadığından İstanbul gazeteleri tren postasıyla gelirdi. Havadisleri kısa zamanda öğrenmenin tek yolu radyoydu.

Akşam'ın askerî yazılarını yazan Şevki Yazman, savaş süresince Konya'ya nakledilmiş bulunan askerî okulların birinde hocaydı. Şevki Yazman, o sırada albay mıydı, yarbay mıydı unutmuşum. Hakkında bildiğim Almanya'da Mühendislik okumuş olmasıydı. Belki de orada vaktiyle askerî ataşeydi. Hitler Almanyası'nın afur tafurunu iyi bilirdi. Hattâ, Nürnberg'deki yıllık Nazi Partisi toplantılarında da bulunmuştu. Olayları çok eğlenceli anlatırdı. «Mehmedcik Avrupa'da» adında bir romanı da vardır ki, ince şakalarıyla hâlâ geçer akçedir, zevkle okunur sanırım. Şevki Yazman'ın hanımı Faika Yazman, iki erkek çocuğu İstanbul'da okuduğundan, ancak tatillerde Konya'ya gelebilirdi.

1942 başında evlendik Vâlâ ile Konya'da. Nikâh şahitlerimizden biri Şevki Yazman, biri de Bâkır Çelebi'ydi. Münire ile Çelebi bizden kısa bir zaman önce evlenmişlerdi. Birbirlerinden pek memnundular. Dağ dağ üstüne olurmuş da ev ev üstüne olmazmış. Hazreti Şems'in türbesinin sokağındaki küçücük ah-

(1) O zamanlar gazete ile mukavele filân hak getire. Sendikanın adı anılmaz. Yazar ve işçilerin kaderi patronun iki dudağı arasındaydı. «Boş düştün» dedi mi, tamam.

şap evde iki aile elbette barınamazdık. Kendimize uygun bir ev aramağa koyulduk.

Bu arada dedikodular gökyüzünün yedinci katını bulmuştu. Mevlâna torunu Mevlevi Çelebi ile komünist Vâlâ Nûreddin... Üstelik karısı da Rus. Duyulmuşluğu var. Bu gazeteci vaktiyle Rusya'da okumuş, orada da bir Rus kadınıyla evlenmiş, (oysa Vâlâ'nın Rusya'da evlendiği kadın Azeri Türklerindendir) ondan buraya sürmüşler... Baksana kadının hiç Türke benzer yanı var mı? Sıska mı sıska... Kumral mı, neyin neyi ki... Gözleri de bir hoş, çakır desen de değil... Vay efendim!...

Kapıyı çalsalar ben açıp da bir «Aman Allah!» desem dosya kapanacak. Gelgelelim dosya neden kapansın? İşlem dediğin öyle çabucak biterse, alınan maaş da hak edilmemiş olur. Dur hele nikâh için şıpşakçıya fotoğraf çektirmişlerdi ya... (1) Fotoğraf soruşturma belgesine eklenecek, gereken yerlere ulaştırılacak, inceleme yapılacak. İşlem uzayacak, uzayacak, bir sonuca bağlanamayacak. Başı yok ki, sonucu olsun. Abuk sabuk üzerine kurulu fanteziler...

Derken bir gün Çelebi sevinerek geldi:

— Çok sevdiğim bir dostum vardır, Konya'ya gelmiş iş için. İhsan Sabri... Akşama bize dâvet ettim, dedi.

Bu vesile ile İhsan Sabri Bey'le tanıştık. Ankara Emniyetinde önemli bir mevkideydi. Kavrayışlı, zeki, sözü sohbeti yerinde hoş bir zattı. Viyana'da okumuş derlerdi. Batılı yönleri herhalde ağırbasıyordu. Aklımda kaldığına göre kendisine Bâkır Çelebi'nin akrabalarından Bahaddin Çelebi'nin nısfiye ile çaldığı olağanüstü güzel naatı dinletmiştik. İhsan Sabri Bey ne görevle gelmişse, gündüzleri dört beş saatte işlerini bitirir, sonra bizde toplanırdık. Çelebi meraklıydı, lâf ola poker oynardık. Açık oyun, yani karşılıklı...

---

(1) Konya'dan geldikten epey sonra günün birinde pasaport çıkartacağım, fotoğraf gerekti. Sirkeci'de yine bir şıpşakçıya gittim, çektirdim. O zamanlar böyle ince elenip sık dokumazlardı; getirdim fotoğrafı, ben uzatmadan Dördüncü Şube'de, bana pasaportu uzattılar. «Biz bulduk fotoğrafınızı.» dediler. Bir de baktım, Konya'da nikâh için çektirdiğim fotoğraf. Öyle de çirkin ki, felâket. Gocunarak aldım pasaportu. Vâlâ da kızdı üstelik, şıpşakçıya çektirdim diye.

Zaten kapalı olan, olması gereken hiç bir şey yoktu. Rahmetli Şevki Yazman'a sorsalar yeterdi. Ama olmaz! Tüm dünyada yangın varken Türkiye'de böyle ıvır zıvır sorunlar bulunmazsa yaratılmalı, bir ucundan dosta düşmana gözdağı verecek olaylar bulunmalı. Yoksa icadetmeli: «Amanın ha, kurt kapar!» demeli.

Âlem nelerle uğraşır, biz nelerle uğraşırız... Avrupa'nın üzerinden savaş silindiri geçedursun, biz memleketimizde testi kırılmadan cezalandıracak adam ararız. Hasır altlarında değil, meydanlarda.

Sayın İhsan Sabri Ankara'ya dönüşte Çelebi'nin kehanetine göre, mutlaka ağırbastı da bize de soluk aldırdılar. Bir süre hiç tedirgin olmadık.

O yaz Meram Bağı'na akrabalarının yanına gitti Çelebiler. Biz de Alâaddin Tepesi'ne yakın bir otele taşındık ve bir yandan yerleşip oturabileceğimiz evi aramağa başladık. O sırada nasıl olmuşsa olmuş, Yazman'ın hanımı bizim yaz süresince oturabileceğimiz bir yer bulmuştu. Yeteri kadar eşyası da vardı. Hemen oraya göçtük. Bu arada bir kez kızımı görmeğe İstanbul'a gittim, on gün kalıp döndüm. Vâlâ da boş durmamış, çarşıya yakın bir sokakta Konya'da kaldığımız sürece barınabileceğimiz bir küçücük kat bulmuştu. Temiz pak bir apartmandı, iki oda bir holden ibaretti. Bu arada bir de radyo almıştı.

O kış yine yaman bir kış oldu. Derece sıfıraltı yirmilerde dolaşıyordu. Ağaç dallarında karlar donar, geceleri elektrik ışığında içerden bakınca bahar açmış gibi görünürdü. Yuvalardaki minicik kuşlar başta olmak üzere kar altındaki tüm yaratıklar donacak gibi gelirdi bana.

Odanın birine bir saç soba kurmuş, hem yatıyor, hem oturuyorduk. Vâlâ, stratejik bir noktada sabah ayazında beklemiş, kimseye kaptırmadan bir araba dolusu odun çevirmişti. Veryansın yakıyor, ısınıyorduk. Bir kez şişesinde donmuş zeytinyağını da gaflet eseri sobanın üstünde eritmek için oturttuğundan şişe patlayıp yağlar yerlere sıvanmıştı. Yaşanan tek odada bir felâketti ama, biz de o zamana dek nice nice kuyruklu felâketler görmüş; deney sahibi olmuştuk. Temizledik birlikte odayı.

Vâlâ'nın askerliği oldukça rahat geçiyordu. Konya'ya varınca teslim olduğu şubenin âmiri, aklımda kaldığına göre Rakım Çumralı adında çok efendi bir kişiydi. Çumra eşrafından... Kendisini galiba o ara askere almışlar, pek bilemiyorum. Çumralı, yıllardır Akşam abonelerinden. Üstelik Vâlâ'nın yazdığı fıkraların tiryakisi. Felek hep sille vurmaz ya, binde bir de olsa okşayacağı da tutar. Bu kez okşadı işte. Çumralı, onu, askerî hastahanede tanıdığı doktorların yanında bir işle, ne iş ise o, görevlendirdi. Bundan ötürü Vâlâ doktor arkadaşlarının himayesinde olduğundan, bir kaç saat hastahanede göründükten sonra eve gelirdi. Yazılarını postaya verdi mi, günümüz sobanın karşısındaki divana bağdaş kurup ciltler dolusu konuşmak ya da kitap devirmekle geçerdi, hemen her konuda... Kitapçıları dolaşır, özellikle eski divanları, tarih kitaplarını ve Hüseyin Rahmi'nin romanlarını toplardık. Böylelikle kendimizi avutmak peşindeydik. Gelgelelim tedirginlik havada vardı. Diken üstünde oturuyorduk. Yarın ne olacağımızı bilmeden. Çünkü ardı arkası kesilmeyen söylentiler birbirini izlemekteydi :

«— Vâlâ Bey, hazırlıklı olun. Çumra'ya gönderilmeniz ihtimali var.»

«— Vâlâ Bey, hazırlıklı olun. Kışlaya verilmeniz söz konusu.»

«— Vâlâ Bey, hazırlıklı olun. Paşa, her gün gazetede fıkralarınızın çıkmasına takmış bir kere. Yasaklayabilir.»

Günler böylece lodos poyraz arasında bizi savurarak geçip gidiyordu.

Karşı dairede, askerî hastahanede çalışan bir göz doktoru otururdu karısıyla; çocukları yoktu. Haftada bir iki gece bize gelirler, ya da bizi evlerine çağırırlardı. Vâlâ'nın hastahanede yanında bulunduğu doktor, Naci Ceylan adında bir içhastalıkları uzmanı idi. Yıllar sonra Moda'da, Vâlâ ile birlikte oturabildiğimiz son evde o da karşı dairede oturmuştu. Evlenmiş, emekliye ayrılmıştı. Çok sevimli ve çalışkan iki kızları da vardı. Vâlâ'nın hastalığı sırasında bize çok yardımcı oldu Naci Ceylan, sonra o da öldü.

Böylece Konya akşamlarında doktor arkadaşlar gelir, giderdi. Ayrıca Şevki Yazman da. Birlikte savaş haberlerini radyoda dinleriz, sonra da Yazman'ın yorumlarını. Bazan her iki cephedeki askerî harekâtı, çizdiği haritada gösterirdi. Almanya Rusya'ya saldırdığında ok atımı hızıyla Ukranya'yı süpürürken

«— İşte şimdi batağa saplandı Almanya,» demişti. «Özellikle iki açıdan askerlik kurallarına ters düşen bir strateji yeğledi: İki ayrı düşmana, sağlı sollu iki ayrı cephe açtı. Üstelik de Napolyon'un yaptığı hâtâya düştü, yani bir kıtayı işgâle kalkıştı. Yol halısının rulo halinde iken ağırlığı vardır. Sermeğe başladın mı, bitim noktasında hemen hiç ağırlığı kalmaz. Sonunda ikmalini nasıl yapabilecek Almanya? Hele seneye kışa kadar savaş uzarsa. Bir zaman gelecek Rusya, zayıflamış Alman ordularının üzerine bütün gücü ile çullanacak.» derdi.

Şimdi bunları yazarken Şükrü Kaya'nın bir sözünü hatırladım. Nedense o gün bizim Turancılara kızmıştı. Gece Kadıköy vapurunda karşılaştık kendisi ile: «Rusya'nın yalnız karakollarını işgâl etmek için bir orduluk güç gerekir,» demişti.

Şevki Yazman, haritada göstere göstere, kısa cümlelerle o kadar açıklıkla anlatırdı ki iki cephedeki savaşları da, kuşkusuz okulunda iyi bir öğretmendi. Şimdi düşünürüm de galiba bana bu İkinci Dünya Savaşı'nı ille de okumak merakını Şevki Yazman aşılamış olacak. Hitler'in Nürnberg toplantılarını ayrıntılarıyla, dekorlarıyla hikâye eder, Nazi şeflerinin portrelerini çizer, ben de bütün bunları bir polis romanı dinlercesine merakla dinlerdim. Sonra İstanbul'a dönünce elbette ilk işim II. Dünya Savaşı ile ilgili kitapları toplamak olacaktı.

Kış basmadan Çelebiler İstanbul'a döndü. Münire'nin Nişantaşı'ndaki apartmanına yerleştiler. Arada bir mektuplaşıyorduk ama, aldığımız mektuplar pek iç açıcı değildi.

Mektuplarından birini buraya alıyorum

Sevgili kardeşlerim, küçüğüm ve Vâlâm,

Ne kadar göreceğim geldiğini anlatmaklığım itimad ediniz ki uzun sürecek. Mektup yazmamaklığımla bunu ölçmeyiniz: Ne-

dense (yazmakla) aram iyi olamıyor. Birlikte geçirdiğimiz günlerimizi unutmak ve aramamak imkânsız. İtimad ediniz ki bütün detaylarıyla gözümün önünde, tahassürlerinizi duymaktayım.

Münire'nin mektubundaki tafsilat buradaki hayatımızı size anlatmış. Kendimize henüz ne candan bir arkadaş, ne de bir muhit bulabildik. Beraberinizdeki Konya hayatımızı hep arıyorum. Sevgilerimizi, sitemlerimizi hattâ kavgalarımızı bile. Hakikaten (geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer) dedikleri ne kadar yerinde imiş.

Yahu, ne vakit geleceksiniz? Bu ne bitmez tükenmez hizmetmiş. Bu daha ne kadar uzun sürecek? Bir an evvel gelseniz de şu yeknasak hayatımızda bir tat olsa. İstanbul'un havaları da yeknasak gidiyor. Bu sene kış yüzü henüz görmedik. Bu da fakir fukaraya Allah'ın bir lûtfu.

İstanbul Konya ile mukayese edilemeyecek derecede pahalı. Tasavvur edin, İstanbul'dan Ankara'ya giden balık orada daha ucuz satılıyor. Size candan tavsiyem gelirken beraberinizde nohuttan pekmeze kadar getirmenizdir... Vâlâcığım, sen buna ehemmiyet vermezsin ama küçük, kız... sen ihmal etme.

Şubatta biz ağlebi ihtimal Antakya'ya gideriz. O vakite kadar orada kalırsanız, geçeceğimiz treni yazarız, istasyonda görüşürüz.

İkinizi de Allah'a emanet eder, çok derin hasret ve iştiyaklarla ayrı ayrı gözlerinizden ve yanaklarınızdan öperim canım kardeşlerim.

Çelebi.

(Tam tarih atmamış, 947 demiş o kadar.)

Konya'da en büyük derdimizin de parasız kalmak korkusu olduğunu unutmamalı! Kâzım Şinasi Dersan, yani Akşam'ın patronlarından biri, Vâlâ'nın fıkralarını bekliyor, istiyordu ama, roman göndermesine «hayır» demişti. «Dönüşte...» diyordu. Bir yandan üstümüzden bir yük kalkmıştı, çok zor işti roman yetiştirmek, bir yandan da net üçyüz liraya kalmıştık, kira ne ka-

dardı bilemiyorum. Gelgelelim geçim maddeleri her gün artmaktaydı. Aldığımız paranın bir kısmını da saklamak zorundaydık. Ya hastalanırsak, ya söylentiler gerçekleşir de başka yere sürülürse Vâlâ? Karı koca ikimizin de en büyük korkusu borçlanmaktı, «Akşam»a borçlanmayı bile aklımızın köşesinden geçirmiyorduk. Ne kadar sıkıntı çekersek çekelim, borçlanmaktan her zaman kaçınmışızdır. «Veresiye»ye hiç kalkışmamışızdır. O arada tek güvence sırtımdaki patastragan kürktü! Vâlâ'yı sözde teselli ederdim, çok gülerdi:

«— Bizim Rusya'daki mukavva bavula benziyor, senin kürk,» derdi. Nâzımla İstanbul'dan alıp gittikleri bir bavulu, «deridir, günün birinde lâzım olur, satarız» diye en değerli malları gibi saklamışlar, bavul günün birinde isyan edip patlamış, meğer mukavva imiş... Kim alır kim giyer ki o zamanın Konyası'nda benim elli kiloluk bedenimi saran zavallı kürkü? Hani sokakta kürklü kadınlar? Kim kürke para verir ki?... Belki ben de işin alayındaydım, kimbilir.

Roman rızkımız kesildi ya, Ertuğrul Muhsin ve Vedad Nedim imdada yetişti. Vâlâ, Ertuğrul Muhsin'den çevrilmeye değer bir piyes istemişti. Ertuğrul Muhsin'le Vâlâ çok eski dosttular. Sanırım Rusya'dan... geldikten sonra da dostlukları zedelenmemişti. Bildiğim kadarı ile, Vâlâ daha önce Rusçadan iki piyes çevirmişti Şehir Tiyatrosu'na. Gorki'nin «Ayak Takımı Arasında»sı ve Tolstoy'un «Anna Karenina»sı. İkisi de başarı ile oynanmıştı. Vâlâ Şehir Tiyatrosu'na Muhsin'i özleyince uğrar, Muhsin de çok çekingen insan olduğundan gazeteye pek uğramazdı. Vâlâ'ya derdini mektupla anlatır, çok önemli bir şeyse eve uğrardı. Vâlâ'nın mektubuna Muhsin'in verdiği (7.IX.1942) tarihli cevap alttadır:

Vâlâcığım, iki gözüm,

Mektubunu aldım... Bir kaç gündür hep sana piyes aramakla meşguldüm, bulup piyesle beraber bu mektubu yazacaktım. Halbuki piyes bulması uzun olacağını anlayınca evvelâ sana bir mektup yazarak meseleyi anlatmak, cevabın gecikme-

sinin ihmalden veya başka bir sebepten olmadığını bildirmek istedim.

Elimde sana gönderilmek üzere üç muhtelif piyes var, bunların arasından birini seçmek istiyorum. Muztar kalırsam hepsini sana göndereceğim, sen içinden birini seç.

İstediğin sigarı da göndereceğim, bakalım hangisi evvel gelir, piyesler mi, sigaralar mı? Birçok gözlerinden öperiz, hatırladığın için pek çok teşekkürler ederiz.

M. Ertuğrul

10.XII.1942

Vâlâcığım,

Türkçe ve Fransızca (İflas)ı aldım. Bizim dramaturg Şükrü Bey, tercümeyi okumuş, bugün bana beğendiğini, piyesin de muvafık olduğunu söyledi... Bu mevsimde oynanacak.

Ben vakit bulup da Maltepe'ye giderek (Cürüm ve Ceza)nın Fransızcasını arayamadım. İhmalden, meşguliyetten değil, hastalıktan. (*)

Yalnız buradaki kitaplarımın arasında (Anna Karenina)nın Fransızcasını buldum, hemen göndereceğim. Başkaca arzu olursa çekinmeden bildir. Gözlerinden öperim.

M. Ertuğrul

(*) Karım üç aydır hasta. Öğleden sonraları hastahaneye gidiyorum. Çok üzüntü ve merak içindeyim. Geceleri de uyuyamıyorum.

M. E.

25.XII.942

Vâlâcığım, iki gözüm,

Son mektubunu aldım, alâkanıza teşekkür ederim.

(İflâs) prova ediliyor, bir yandan Matbuat Müdürlüğünden müsade almak üzere üç nüsha daktilo ile yazılarak Ankara'ya

gönderilecek. Sen Matbuat Müdürlüğünde Serveri tanırsan lütfen kendisine yaz, tercüme onlara geldiği zaman bana süratle iade etsinler. Eğer bütün çalışmalar istediğim gibi olur, ve vaktinde de müsade gelirse 1.5.1943 Salı akşamı oynamağa başlar. İstersen sen şimdiden matbuatta reklâm mahiyetinde bir şeyler yazdır.

Neyire'nin hastalığı yine öyledir. Septisemi devam etmektedir. Sebebini ve mihrakını henüz bulamadılar. Üç aydır 39 - 41 arasında hararet sürüp gidiyor. Allah acısın!

Refikana pek çok hürmetler. Gözlerinden öperim Vâlâcığım.

M. Ertuğrul

Kaderde, o kış Neyire Neyir ölmeden bir kez hastahanede ziyaret etmek ve İflâs piyesini seyretmek de varmış. Bu yazışmalardan kısa zaman sonra, kahır yüzünden bir lütûf olup Vâlâ'nın bir buçuk ay da fazlasıyla askerlik görevini yaptığı anlaşılmış ve hemen terhis olmuştu. Şöyle ki :

Vâlâ, Ertuğrul Muhsin'le mektuplaşırken, Vedat Nedim'den radyoya skeçler yazması için bir teklif almış, hemen olumlu cevap vererek Vedat Nedim'in bu konudaki planlarını, yani ne yapmak istediğini öğrenmişti. Hatırladığıma göre masalımsı bir skeç yazdı. «Peri Kızıyla Kel Oğlan» mı öyle bir şey. Galiba müzikli. Hemen yazdı gönderdi piyesi ve radyoda oynandı. Vâlâ bir teşekkür telgrafı çekmiş olacak ki, Vedat Nedim cevap veriyor :

Aziz dostum;

Telgrafın beni ve arkadaşlarımı çok sevindirdi. Piyesin cidden iyi oynandı. Yalnız «koro»lar biraz daha vazıh olabilirdi gibi geldi bana. Herneyse.

Mektubuma cevap vermediğine bakılırsa dargınlığın daha devam ediyor galiba! Fakat zannediyorum, vaziyet aydınlandı. Yeni eserlerini bekliyoruz.

Rektörün Uşağı Mayısta başlayacak, dört aylık programa konacak. İlk örnek gayet muvaffak olmuştur. Yalnız biraz kısa. Bu hususta rejisörümüz sana bir mektup yazacaktı.

İflâs için radyodan reklam yaptık. Bilmem duydun mu? Muhsin'in karısına çok üzüldüm. Nedir acaba hastalığı? Gözlerinden öperim. Bunun cevabını bekliyorum. Şevki'ye de çok selâm.

Vedat Nedim

(Tarihsiz)

Vâlâ'nın skeçi radyoda oynamış, gerekli makamlar da Konya'da dinlemişti. (*)

Yılbaşı gecesi, karşı dairede oturan göz doktorunun evinde toplanmıştık. Herkes bir hüner göstermiş, bu arada Vâlâ'ya da ısrar edip Nâzım Hikmet'in Salkım Söğüt şiirini okutmuşlardı.

Aradan bir iki gün ancak geçti, bir akşam vakti radyo dinlediğimiz sırada kapıda bir gümbürtü, askerler girdi içeri. Nedenini bildirmeden Vâlâ'yı alıp götürürlerken erin biri merdivenden dönüp evlenme cüzdanımı da istedi, verdim.

Ayrıntılara girişmeyeceğim. O zaman İnce Minare'deki askerî cezaevine koymuşlar Vâlâ'yı. Orada hastalandığından Rakım Çumralı'nın emriyle Doktor Naci Ceylan hemen askerî hastahaneye aldırmış. Şevki Yazman da seferber oldu; sanırım on gün içinde kurtardılar Vâlâ'yı. Bu olaylar yüzünden evrakı elden ele gezerken bir buçuk ay fazladan askerlik yaptığı meydana çıkınca hemen terhis edildi. Tutuklanmasını gerektiren suçlar: 1 - Nâzım'ın şiirini alenen okuması; 2 - Asker adamın radyoda skeçinin oynaması... Bu, Vâlâ'nın ve Vedat Nedim'in ihtiyatsızlığıydı. Başka adla oynayabilirdi. Elhak, haklı idiler! O arada evlilik cüzdanımızın da kontrolden geçmesine gelince, onu da Şevki Yazman açıkladı: Konya'ya geldiğim sırada benim

(*) İstanbul'a döndükten sonra belki iki üç yıl süreyle Vâlâ onbeşer dakikalık skeçler yazmağı sürdürdü. Rektörün Odacısı, arkasından yarım saatlık tarihî piyesler. v.b...

hakkımda bir soruşturma açıldığı Ferhad Paşa'nın kulağına dö-ne dolaşa o evrede ulaşmış ve babamın Ömer Faruk adında bir Müslüman olduğunu görünce öfkesi yatışmış... Helâl olsun, erin evlendiği bir Müslüman kadınmış, helâl olsun!

O tarihlerde trenle yolculuk başlı başına bir badireydi. Tren dışında yolcu taşıyacak hiç bir araç olmadığından ve Avrupa' daki savaştan ötürü Türkiye de tetikte bulunduğundan bir yer-den bir yere sık sık asker nakledilir, trenler askerle dolardı. İn-sanlar birinci mevkide bile kanepelerin arasında yerlerde otu-rur, koridorlardan tuvalete gitmek için zor geçilirdi. Yerleştiğin yerde kalırdın. 30 kilodan fazla da eşya almazlardı. Bu nedenle kitapları emanet ettik Yazman'lara. Arkamızdan kısım kısım ge-tirdiler. Neyimiz varsa ona buna dağıtıp iki ya da üç bavulla bindik trene. Galiba bir de yatak dengimiz vardı ki, yük vago-nundan sonra almıştık.

Bâkır Çelebiler Haydarpaşa'da karşıladı bizi, evlerine götür-düler. Bir iki gün misafir olduk. Uzun uzadıya aramadan, bir şans eseri Beyoğlu'nda bir pansiyon bulduk. Vâlâ'nın bir arka-daşı bir aylığına devretti bize. Sonra Kalamış'taki evi tutup ta-şındık.

Çelebi'nin sağlığı bozulmuş gibiydi. Konya'dan ayrılmak sanki pek yaramamıştı ona. Daha şişmanlamış, daha kanlanmıştı. Konya'da sokağa pek çıkmazdı, gezmesini de pek sev-mezdi. İstanbul'da da öyle, eve kapanmıştı, sanıyorum. Araya büyük şehrin mesafeleri, türlü gaileleri ile birlikte girince on-ları pek sık arayamıyorduk. Biz yerleştikten sonra Kalamış'a bir kez gelmişler ve bir kaç gece kalmışlardı; ama Vâlâ o sıra-larda aman vermeden çalışmaktaydı. Oysa Çelebi'nin hiç çalış-ma alışkanlığı yoktu. Galatasaray faslından sonra çalışmadığı-nı söylüyordu. Biz de Konya'da çalıştığını görmemiştik. Hiç iş yapmazdı. Halep'te de mevkii gereği çalışmadan geliriyle yaşa-dığını anlatırdı. Daha neler anlatırdı ince şakalarıyla kendisini de alaya alarak... Zaten olanla yetinen sade bir insandı. Gös-terişe, lükse hiç meraklı değildi. Bu nedenlerle de Vâlâ'nın ça-lışma temposunu aklı almıyordu. Bir şeyi daha aklı almıyordu:

Eski günlerin geride kaldığını. Hayat koşullarına uyum sağlayabilmek için insanın ve âdetlerinin değişebileceğini; bugünün düne benzemiyebileceğini düşünemiyordu. Kitabın orta sahifeleri kopmuştu. Bu sonu başa ekleyemiyorduk. Kopukluğu onarmak için Vâlâ'nın da rantiye olması, aynı evde değil ama hiç değilse aynı semtte oturmamız gerekliydi; keyfimiz dileyince de dilediğini yapmamız gerekliydi. O günlerin koşullarında ne her gün bizim Nişantaşı'na gitmemiz olanağı vardı, ne de onların Kalamış'a gelme olanakları. Arada bir görüşmek de Çelebi'yi kırıyordu.

Akşam'ın rahmetli Mustafa Ragıb'ı, «İttihat ve Terakki» yazarı Mustafa Ragıp, Çelebilere komşu oturmaktaydı. Ahbap da olmuşlardı. Çelebi rahatsızlandı mı bize haber verirdi, hemen giderdik.

Yine bir kez, bir pazar günü onun hastalık haberini telefonla bildirmişti. Gittik ki Çelebi yatakta. Doktorun geldiği de baş ucundaki ilâçlardan belli. Münire'nin yüzü iyice kararmış.

Çelebi arkası yastıklara dayalı oturdu. Gülerek karşıladı bizi. Bir kaç saat kaldık yanında onu pek konuşturmadan... Ayrılacağımız sırada bizi kucakladı, gözleri dolmuştu:

«— Bu sefer arayı pek açmayın!» deyişini hatırlıyorum.

Hafta içinde yine geleceğimizi vadederek çıktık. İkimiz de ağlamaklıydık.

Galiba ertesi günü, Vâlâ matbaaya gidince Mustafa Ragıp'ın bir notunu bulmuş:

Vâlâ,

Maatteessüf Çelebi'yi kaybettik. Sana söylemeleri için bakkal Hakkı Bey'e rica ettim.(1) Sabahleyin Münire hanımla mezarlığa gittik. Mevlevihane kapısının bitişiğindeki babasının mezarı yerine gömülecektir. Cenaze parası Belediye'ye verildi. Bugün öğle namazı Teşvikiye'de kılınacaktır.

(1) O arada henüz telefonumuz gelmemiş olacak.

Malûm ya, merhum bana da vasiyet etmişti. Katiyen gazeteler öldüğünü yazmayacaklar. Çelenk istemiyor.

Ragıp

(Tarih yok bu mektupta)

Çelebi öldüğünde kaç yaşındaydı bilmiyorum. Kırkını belki bir kaç yaş geçmişti, o kadar. En sıkıntılı günlerimizde bize evinin kapısını açan, bize mânen de destek olan eşi az bulunur bir dostumuzu kaybetmiştik. Bâkır Çelebi eşine pek rastlanmayan, yakından tanıyanlarca unutulması olanaksız büyük kalpli bir insandı. Vâlâ ile her vesileyle Çelebi'den söz ederdik. Hastahanede yattığı sırada bile...

Aradan kırk yıl geçtiği halde ben de unutamadım işte...

KALAMIŞ'TAKİ EVİMİZ, DOSTLARIMIZ

Kalamış sözkonusu olunca benim duygusallığa kapılmamam olanaksızdır. Önce belirteyim ki, yadırganmasın.

Hayal bu ya... Arada bir hayal ederim: Masalların Oflala'sı bana: «Dile benden, yetmiş üç yıllık ömrünün seçeceğin yedi yılını sana yeniden yaşatacağım.» dese, hangi yıllarımı yeniden yaşamayı dilerim? Eskiden bu soru aklıma geldi mi ikilem ortasında kalırdım: Acaba çocukluğumda, Antalya'da o güzelim çiftliğimizde, o olağanüstü güzel portakal bahçelerinde, babamla başbaşa yaşadığım o avare yılları mı dilesem, yoksa, ah yoksa Kalamış'taki evde Vâlâ ile başbaşa geçirdiğimiz o yedi yılı mı?

Artık ikilemden kurtuldum, hiç kuşkusuz Kalamış'taki yıllarımı dilerim.

Konya'da kaldığımız sürece Vâlâ ile gördüğümüz rüya, Kalamış'tı. Kalamış'ı konuşur, konuşur sonra özlem içinde susar ve dalardık. Karar vermiştik, İstanbul'a dönebilirsek, günün birinde, Kalamış'ta oturacağız. Ben Kalamış'ı kızım, babası ve babaannesiyle orada oturduğundan, ona yakın olmak için istiyordum; ayrıca da çok sevdiğim bir sayfiye yeriydi. Vâlâ da ilk gençlik yıllarını orada geçirdiğinden, tutkundu Kalamış'a. Öylesine yürekten isterdik ki bu hayalin gerçekleşmesini, felek bize epey çile çektirdikten sonra, bir lütufta bulunmayı borç bilmiş olacak ki, ilk aramağa çıktığımda Kalamış'taki evi karşımda gördüm.

O günün Konya'sında bir yıl süreyle ve bir yere savrulmuşluk duygusuyla var olmak ya da yok olmak savaşımı vererek yaşadık. Sonra İstanbul'a dönünce Beyoğlu'nun bir ara sokağında iç örtücü bir pansiyon odasına tıkıl da otur.

Boğazımıza kadar sorunlara gömülüyüz. Ev yok, bark yok, üstelik hazırda para da yok... İstanbul'da ise karartma var, vesika var, pahalılık var, karmaşa var, çık işin içinden. En önemlisi, Vâlâ'nın sinirleri lâçka... Onca zaman ayrı kaldıktan sonra gazeteye yeniden uyum sağlayacak, düzeni kuracak. Roman ve günlük fıkralar, hikâyeler, Dikkat'ler, Ne Demeli'ler ve başkaları... Yeni bir coşku ile yeni bir hava verecek ki yazılarına, yerini sağlamlaştırsın. Gerçi kitapçılarda bir miktar alacağımız birikmiş ama başta kitapçı Halit olmak üzere parayı toparlamak için hepsine ayrı ayrı şapka çıkarmak gerek.

O, bu işlerle uğraşırken ben ev aramaya çıktım ve Kalamış'a yollandım. Kapı kapı nasıl dolaştığımı, ev ev gezdiğimi anlatmak uzun sürer. O devirde Kalamış'ta hemen Todori'nin karşı köşesinde bir tek kasap, bir manav ve bir tek bakkal vardı, o kadar. Sonunda nice yıllar alışveriş edeceğimiz bu bakkal Hakkı Bey'de durakladım.

Ev değil ama, apartman katı istersem varmış. Fenerbahçe'ye doğru az yürümem yeterliymiş. Sağda, Fuat Paşa Arsası'nın hemen karşısında yeni yapılmış bir apartmandaki kiralık ilânını görecekmişim. Yok yok, bugüne göre o kadar pahalı olmaması gerekirmiş.

Gittim, şöyle uzaktan bir baktım ama, nerede biz... Burasını tutamayız! Kimbilir kaç lira isterler? Kapıyı bile çalıp katı gezmek, kirasını sormak yürekliliğini gösteremezdim. Zaten o saate kadar yorulmuşum, gücümü yitirmişim. Kolum kanadım kırık, döndüm pansiyona. Ancak ertesi gün Vâlâ ile gittiğimizde gezebildik katı. Ve acı gerçekle karşılaştık:

«— Kirası mı?... Seksenbeş lira... Son...»

Değer mi?... Değmez olur mu?... Bir yıl özlemini çektiğimiz deniz, karşımızda. Bahçeyi geç, kumsal, derken denize giriver. Ama ne de pırıl pırıl... Çekici mi çekici... Işıltısı göz alıyor. Kata

gelince, kocaman bir yatak odası, küçük bir yatak odası daha... Biz sandık odası yaparız. Yemek ve oturma odaları camlı kapıyla ayrılmış. Kapılar ardına dayandı mı yirmibeş, otuz metrekarelik yer. Kaldı ki, oturma odasının önünde bir de denize bakan onbeş metrekarelik balkonu var. İkimiz de yıldırım aşkına uğramışız ama, umutsuz bir aşk... Daha roman bile başlamadı gazetede. Şimdilik elimize geçen üçyüzün, seksenbeşini kiraya verirsek elimizde kalanla artacağı kuşkusuz pahalılığı nasıl karşılarız? Yarın gelecek paraya güvenilmez ki! Önemli olan o gün elimize net kaç lira geçtiğidir. O gece uyuyamadığımızı birbirimize itiraf etmeden kımıltısız yattık.

Ertesi gün Vâlâ, kafasında rakamlar dönüp durarak Bâbıali yokuşunu tırmanırken kulağının dibinde rahmetli Ali Naci Karacan'ın sesi:

«— Hayrola, monşer?... Ne derdin var senin?»

«— Dert sayılmaz üstad ama...» Anlatır Vâlâ ev durumunu.

Ali Naci sorar:

«— Müzehher de evi istiyor mu?»

«— Hem de nasıl istiyor!»

Hidayet hanım bir şey istesin de Ali Naci yapamasın? Olur mu böyle şey... Üstelik benim de Kalamış'ı ne kadar sevdiğimi bilir, telâşlanır Ali Naci:

«— Tutun öyleyse, ne duruyorsunuz? Hemen tutun... Değer mi başka yer aramaya, bu kadar beğendinizse... Hem daha ne paralar kazanabilirsiniz... Dinle beni monşer, her aybaşı önce kirayı verir, sonra ayı nasıl çıkaracağınızı düşünürsünüz.»

Bu cümleyi sonradan o kadar tekrarlamıştık ki, aynen aklımda kalmıştır; Ali Naci'nin sözünü dinleyip her aybaşı üstelik vaktinden bir gün önce kirayı vererek ayı nasıl çıkartacağımızı sonra düşünmüşüzdür.

Ali Naci Karacan'ı 1936'lardan 1937'lerden bu yana seneledir tanırdım, ailesini de çok severdim. Hidayet hanımın küçük kardeşi Kâmiyap'ın da arasında bulunduğu üç dört kişilik bir arkadaş grubumuz vardı. Onlar o sırada Ayazpaşa'da «Üçler»

apartmanında oturmaktaydı. Sanırım Yusuf Ziya Öniş'in dairesinin altında. Sonradan, Ihlamur'a, Fenerbahçe yönünde tramvayın ayrıldığı kavşakta, büyük bir bahçe ortasındaki beyaz köşke taşındılar. İki bölümlü idi. Bir yaz küçük bölümünü Peyami Safa'ya kiraya vermişlerdi. Köşkün sağ yanında yeşillikler arasında iki katlı, sevimli bir ahşap ev daha vardı. Burada da Peride Celâl annesiyle birlikte otururdu. Peride Celâl o devirde sanırım hem bir yerde çalışıyor hem de, yine roman yazıyordu. İncecik, hoş, zarif hem de kafaca olgun bir genç kızdı. Yaşça da bizlerden yani gruptakilerden epeyi küçüktü. Vakit buldukça aramıza katılırdı. Kâmiyap bir süre sonra bir diş doktoruyla evlenerek Adana'ya gitti. Orada hastalanıp İstanbul'a tedaviye geldiğinde de bize uğramıştı. Sonradan büsbütün İstanbul'a yerleştiklerinde de bir süre ailece görüşmüştük. Ali Naci Karacan'ın karısı Hidayet Karacan'a bizler hepimiz hayrandık. Devrin sayılı güzel ve zarif kadınlarındandı. Sadelik içinde şık giyinmek hünerini gösterirdi. Onun da pek o kadar kalabalık olmayan grubunda Necmeddin Sadak'ın karısı, kızkardeşi vardı.

Ali Naci eve geldi mi, eğer biz orada toplanmışsak bizim yanımıza da uğrar, hoş bir şeyler anlatır, bizler de can kulağıyla kendisini dinlerdik. Hele «Küçük Mutluluklar» üzerine bir konuşması vardı ki, hâlâ hatırlarım. Arada bir gücümü yitirir gibi olursam yine de mutlu olabileceğimi onun sözlerini düşünüp kendime kanıtlarım.

Her ne halse, Ali Naci Karacan'dan hız alan Vâlâ, pansiyona bir geliş geldi ki, müjde vereceğini hemen anladım. Kararı kararlı. Hemen o hafta içinde evi tuttuk. İleriki yıllarda bir kez Belvü'de bir davete giderken bize uğramıştı Ali Naci Karacan. Eve bir göz attıktan sonra balkona çıkmış, denizi seyrederken : «Değmiş Vâlâ!» demişti. Onca neye «değmişti» bilemem. Belki de bize öğüt verdiğine...

Karşımızda Moda'sıyla deniz... Solumuzda koca bir bostan ve Fenerbahçe'ye uzanan yol. Pencereden tramvayın gidiş gelişini gözlerdik. İleriki yıllarda da belirli saatlerde balkona çıkıp kızımızın arkadaşları arasında Fenerbahçe'ye bisikletle tur at-

maya gidişini seyredeceğiz, el sallayacağız... Okul dönüşü bize uğrayacak, kendi günlük havadislerini verecek. Okul olaylarını anlatacak. İncecik parmaklarını aralarına sokup kitaplardan birini seçecek, özellikle Fransızca Agatha Christie'leri.

Evin sağ yanında ise ulu ağaçların arasına gizlenmiş Muvaffak Menemencioğlu'nun evi vardı. Hele bir kez sokağa çıkmayagör, tam karşına Fuat Paşa Arsası gelir: Hiç abartmasız bir İngiliz parkına benzer. Bütün yıl yemyeşil. Kalamış caddesinden şimdi Faruk Ayanoğlu caddesi adı verilen yola kadar dayanırdı. Ayanoğlu caddesi, ulu ağaçların gölgesine saklanmış bir toprak sokaktı. Kör bir tren hattı Bağdat caddesinden başlayarak Dalyan'a doğru uzanırdı. İlkbaharda Fuat Paşa Arsası denen bu doğal parktaki asırlık ağaçların altı papatya tarlasına dönerdi. Şimdi bu bölge kuşkusuz, orta büyüklükte bir Anadolu ilçesi halkı oranında bir kalabalığı sipsivri beton apartmanlarında barındırmaktadır. Zevkimiz öyle yozlaştı ki, doğayı ne türlü yozlaştırdığımızı bile fark etmemekteyiz. İstanbul'a baktıkça önümde yaşanacak uzun yıllarımın kalmadığına seviniyorum.

O doğanın ortasında o sıralarda o kadar mutluyduk ki «Meğer bize Arafat'tan cennete vize verilmiş!» diye Konya'yı hatırlar, gülerdik. Fenerbahçe'de, küçük alandaki ulu ağaç, (ağacın da şanslısı olurmuş ki, kesilmedi) sevgilimizdi. Geceleyin yürüyüşe çıkınca ağacın kökünü kucaklayan toprak sete uzanır kuytulukta yaprakların hışırtısına karışan denizin sesini dinlerdik.

Bize geldiği son gece Sabahattin Ali ile de gezmeye çıkmış, o sette oturup konuşarak geceyi yarılamıştık. Sabahleyin vedalaştı, gitti. Bir daha onu hiç görmedik. Bana o ağaç, şimdi o geçmiş günlerden arta kalmış bir anıt gibi gelir.

Fenerbahçe'de ana yol bugünkü bulunduğu noktadan başlar ve dar bir tramvay yolu olarak Ihlamur'a kadar uzanırdı. İki yanını kâgir ve ahşap köşkler süslerdi. Baharda mor salkımlar sarkardı köşklerin damlarından, bahçe parmaklıklarından. Aralarına kıpır kıpır kuşlar siner, insan yaklaşınca birden havalanırdı. Ben şimdi Selâmiçeşme'de oturduğum apartman katının bir balkonunun altına, betona renk versin düşüncesiyle ondört yıl önce sarmaşıklar ve mor salkımlar dikmiştim. Bunlar tâ dör-

düncü kata kadar tırmanmıştı. Mevsiminde çiçeklerle donanır, çevreyi süslerdi. Sinirine dokunmuş, sarmaşıkla hiç bir ilintisi bulunmayan komşunun, aklına esince bana haber vermeye bile gerek görmeden, kışın, akşam karanlığında, mor salkımı dibinden kesti. Nedeni: Kışın çalı yığınına dönüyormuş. Erkek baldırı kalınlığındaki gövdesinden hırsız tırmanabilir, fare tırmanabilirmiş... diye bana bir mektupla bildirdi. Ve bu mektubu okuyan bir arkadaş:

«— Ölçüsü santim yerine baldır olan insanı sollayıp geçmek gerek. Aman ha!» dedi.

Bugünkü İstanbul'da her gün bu tür sineye çekilecek olaylar birbirini izlemekte. Belânı aramıyorsan eğer, savulup geçmen gerekir, başka çare yoktur.

Sabah akşam iskelelerimize yolcu taşıyan vapurlar da bugünkü vapurlara hiç benzemezdi. Kulüp gibiydi. Çoğunluk birbirini tanırdı. Moda'ya yolcularını bıraktı mı vapur, Kalamış ve Bostancı'ya kadar iskeleleri sıralar yolcu boşaltırdı. Lodos dalgaları Kalamış'ta iskele binasının üstünü aşınca anlardık ki o gün vapur işlemeyecektir. Kıyıda kimlerin oturduğunu da bilirdik. İşte Edip ağabeyinin evi... İşte Mösyö Pari'nin evi... (Sonradan sevgili dostlarım Asaf Ertekin ile karısı doktor Jale o evde oturmuşlardı.) İşte Todori... Herkes denize girerdi. Pari' nin köpeği de kış yaz denizden çıkmazdı. Eğlencelerden biri de onu seyretmekti. Öyle duruydu ki denizimiz, bir kez Vâlâ gözlüğüyle iskelenin ucundan atlayıp gözlüğünü denize düşürdü. Dipte görünen gözlüğü hemen çıkarttık. Moda'daki dostlarımızla da genellikle deniz yoluyla görüşürdük: Sertel'ler, Mahmud Baler'ler ve başkaları... Onlar bize, biz onlara kayıkla gelip giderdik. Hatırladığım kadarıyla, bir lira bile değildi kayıkla Moda'ya gidiş. Mehtaplı gecelerde Kalamış koyunda kayık gezintileri yapılırdı.

Evimizi düzenlememiz çok uzun sürmedi. İlk elimize geçen toplu parayla Bâbıali yokuşundaki Afitap mağazasından bana Baby marka bir daktilo aldık. Vaktiyle daktilo kursu bitirdiğimden çok kolay yazıyordum. Kısa zamanda parmaklarımı harfle-

rine alıştırıp Vâlâ'nın radyo skeçlerini temize çekmeye başladım. O arada Akşam'ın romanları da devreye girdi. Ben ise bu arada rahmetli Talât Hemşeri'ye İngilizce polis romanlarını bir formaya indirerek çeviriyor, karşılığında onbeş, yirmi lira kadar bir para alıyordum. Ayrıca «Tan» gazetesine beş liradan hikâyeler yazmaktaydım. Tan olayından sonra «Akşam» gazetesine yazmaya başladım, kaç liradan olduğunu unuttum. Kısacası çaba, ama nasıl bir çaba ile yaşamımızı rayına oturtmuştuk... Paramız olsa da, olmasa da, herhalde çok mutluyduk; o günün politik koşullarında bile. Bize bu mutluluk duygusunu vermekte kuşkusuz dost çevremizin payı büyüktür. Olayların etkilerini paylaştığımız insanların arasında yaşıyorduk. Aylar ve yıllar böylece dolu dolu geçmekteydi.

Vâlâ askere giderken emanet bıraktığı aileden kitaplarını, kitaplıklarını, yazı masasını filan getirtti. Duvarları kitaplar süslemişti zaten. Beyoğlu'ndaki Ada mağazasının sahibi Danon, dostuydu. Ondan da koltuklar vesair eşyanın bir kısmını edindik. Evin yüzünü güldürünce de ilk iş yeni yeni dostlara kapımızı açmak oldu. Vâlâ Akşam gazetesinde Hıfzı Topuz'u, Sadeddin Gökçepınar'ı ve Şahap Balcıoğlu'nu bulmuştu. Kimi zaman üçünü birden, kimi zaman birini, ikisini tutar kolundan, getirirdi. Sofra başında toplanırdık. Gazete dedikodularını tazeler, günlük havadisleri konuşur, şiirler okurduk. Ruhi Su'dan türküler söylenirdi. Şimdi sözünü ettiğim bu üç dost gene çevremdeler, eşleriyle birlikte; ilâveten Semih Balcıoğlu'ları da. Aramızdan çok eksilenler olduğu halde gene bir masanın başında toplanıyoruz, eksilenlerimizi anıyoruz. Benim hayatımı dolduruyorlar. Yalnızlığımı pek duyurmuyorlar. Zaten adreslerinde olduklarını bilmek bana yetmekte. Kırk yıllık dostluk bu, şaka değil... Hıfzı Topuz evlenirken Vâlâ önceleri üzülmüştü. «Ya karısı züppenin biri ise... Hıfzı'yı aramızdan alıp götürürse.» Sonra Nezihe'yi tanıyınca bir fıkrasıyla evlenmelerini kutladı:

Şakacılığın Ailede Kıymeti

Genç muharrir arkadaşımız Hıfzı Topuz evlendi; tebrik ederiz. Beyoğlu nikâh dairesinde beklediğimiz sırada, artık kanaat

haline gelen şu eski düşüncemi tekrarladım; hemen herkes tasdik etti:

— Evlilik ve bekârlık dereceleri şöyle ayrılır ve iyiden kötüye doğru şöyledir: I - İyi evlilik... II - İyi bekârlık... III - Kötü bekârlık... IV Kötü evlilik... Yani iyi evlilik gûya «sultanlık» olan her türlü bekârlıktan evlâdır. Fakat kötü evliliğin de dûnunda vaziyet yoktur. Topuz ailesine bir numaralı vaziyeti temenni ederim.

Öteden beri zihnimi kurcalayan aşağıki mevzuu da Hıfzı Topuz'a ithafla memnunluk duyuyorum:

Bütün yeni evlilere tavsiye ederim: evde şakacı olsunlar. Kedinin bacağını yırtmasınlar!

Şimdiye kadar birçok müellifler mizahın kıymetini, güleryüzlülüğün insana sağladığı avantajları övdüler durdular. Hangi magazinin koleksiyonunu karıştırırsanız senede birkaç kere bu teranelerin temcid pilâvı gibi kotarılıp kotarılıp okuyucular önüne yeniden çıkarıldığını göreceksiniz. Fakat benim bu sefer bahis mevzuu ettiğim biraz başkacadır sanırım. Karı koca ve çocuklar mütemadi bir şaka havası içinde yaşarlarsa, âdeta zoraki bir «aile iyi geçimi» hasıl olur. Şayet ailede şaka havası bozulacak olursa ancak o havayı tekrar yaratmak için kavga etmeli. Ve karşı taraf bilmeli ki, şakacı ruh iade edilmediği takdirde kavganın somurtkanlığı sürecektir.

Yanlış anlaşılmasın: Şakadan kastım elbette kaba şaka değildir: «Gülmek» nasıl fasıllara ayrılırsa; ve kahkaha ile ince tebessüm arasında nasıl türlü türlü dereceler arzederse, ben de «bıyık altından gülmek» nevinden bir şaka havasını aileye salık veriyorum.

Evet İstanbul'da yaşayıp da Kalamış'ı sevmemek olanaksızdı ya, (Münir Nureddin müziğiyle tarihe armağan etmiştir Kalamış'ı) ayrıca sevilmesini gerektiren, çekici yapan bir püf noktası daha vardı: Todori'si.

Todori İstanbul ile İzmir'e damgasını vurmuş, tarihsel diyebileceğim Rum meyhanelerinin en iyilerinden biriydi. Ulu

ağaçların ardsında, kilisenin hemen yanına sinmiş, denize karşı ortahalli salon kadar bir yerdi. Yazları bahçe öbek öbek masalarla donanırdı. Aklımda kaldığına göre, kışın kapalı yeri ancak on, oniki masa alırdı. Duvarlarının dibinde peykeler... ve bu loşluğa gömülü duvarlarda asılı eski İstanbul'un kocaman resimleri, Paşa fotoğrafları... Bunlar ancak geceleri tavandan sarkan lambaların ışığında canlanırdı ve kimi güldürür, kimi düşündürürdü insanı. Todori pek görünmezdi ortada. Kısa boylu, şişmanca, yaşı epeyce ilerlemiş bir kişiydi. Ancak itibarlı müşterilerinin masasına şöyle bir uğrar, hal hatır ve bir arzuları olup olmadığını sorardı. Müşterileri, oğlu İstavro ağırlardı. Sonradan sahneye çıkan damadı da hep sarhoş gezdiğinden, pek ortalarda görünmezdi. İstavro, efendiden, son derece terbiyeli, tipik bir Rum garsondu.

Evi tuttuğumuz gün birayla kutlayarak öğle yemeğini orada yedik. O günden sonra da abonesi olduk Todori'nin. Bizim dar bütçemizi bile sıkıştırmayacak kadar ucuz bir yerdi. Dostlarımızı birer ikişer oraya rahatça dâvet edebiliyorduk. Bir kez yaz ayının erken bir saatinde Muhsin Ertuğrul'u götürmüştük. Pek sevdi de «hele bir kışın gör» dedik. Ve karlı bir gecede götürdük. Muhsin Ertuğrul buraya her gelişinde tiyatro sahnesine çıkmış da rolünü unutmuş gibi bir tuhaf duyguya kapıldığını söylerdi. Gerçekte de tiyatro dekorunu akla getirirdi meyhanenin içi. Altmışlı yıllarda değerli dostumuz Mahmut Dikerdem'le Todori'nin tadını çıkardık. Sık sık giderdik. Ama artık çöküntü başlamıştı. Todori ölmüş, İstavro da çok yorulmuştu, eski havayı bulamıyordum ama gene de gidiyorduk.

Bizim Kalamış'ta oturduğumuz yıllarda Todori'nin abonesi pek çoktu. Moda'dan gelenler arasında Zekeriya Sertel'in yakın dostu ve o devrin aso avukatlarından rahmetli Hamdi Halim vardı. Arada da Sertellerle birlikte gelirdi. Önemli davalar sözkonusu edildiğinde «bir de Hamdi Hajim Bey'e soralım» denildiğini çok iyi hatırlarım. Sohbeti de hoştu. Bir şey anlatırken, punduna getirdi mi, cümleye Mecelle'nin bir maddesini sıkıştırır, sonra tatlı tatlı gülerdi. Orta boylu, şişmanca, kırmızımsı yüzlü bir zattı aklımda kaldığına göre. Mecelle'nin adını hep

«Mecelle-yi Celile-i Mücellâ» diye, muzipçe anardı. Ben de onu dinleye dinleye öylesine ilgilenmiştim ki, bir ara Mecelle'ye tutuldum. Tutuldum da dostum Sadeddin Gökçepınar bana sahaflardan, arayıp bulmuş, iki cilt halinde Mecelle'yi getirdi. Hâlâ kitaplığımın itibarlı bir yerinde durur.

Şükrü Baban Todori'nin baş müşterilerindendi. Yazları bahçenin kuytu bir köşesindeki bir masada tek başına otururdu. Sırtında o anda ütülenmiş izlenimini veren koyu renk ceketi ve ceketinin yakasından hiç eksik etmediği kırmızı karanfili ile şık ve özenliydi. Kendisine saygısı olduğunu rakı içiş tarzı bile belli ederdi. Eğer yanına yaklaşmanızı istiyorsa bakışlarıyla çeker bulurdu sizi. İskemlesinde şöyle bir kımıldar, yarı kalkar, yaklaşmanızı beklerdi. Hele ayağa kalktığı zaman, parlamento kapısından girmeye hazırlanan bir İngiliz lordunu andırırdı. Eğer kendisiyle yalnız kalmayı yeğlemişse, tesadüfen karşı karşıya gelseniz bile, nezaketine hiç halel getirmeden dalgın bakışları sizi uzaklaştırırdı. Saygın bir yazar, bir hocaydı Şükrü Baban... Şimdi rastla da öylesine Babıâli'de, ya da Üniversitede, ya da Meclis'te falan filân, yakala elini öp, başbakan yap, koltuğa oturt, yüzümüzü ağartsın. Kendi alanlarında Hamdi Halim de, Şükrü Baban da otoriteydi. Gene de alçakgönüllü idiler, kimseye tepeden bakmazlardı. Halen, kendisinden çok yaşlı olduğum halde Şükrü Baban yadigârı, yeğeni Ayşe Baban sevgili dostlarımdan biridir. Beni sık sık arar. Birlikte anarız amcasını. Hamdi Halimle, Sertellerle birlikte Todori'de buluştuğumuz akşamlar, hepimiz mutlu olurduk.

Todori'yi en çok sevenlerden ve tadını çıkartanlardan biri de kuşkusuz Yahya Kemal'di. Çaresiz, şimdi Yahya Kemal'i anlatmam gerekiyor.

YAHYA KEMAL

Azizim Vâlâ. Ben burada İstavrodayım. İşiniz yoksa hanımefendi ile gelir misiniz? Bir kaç içeriz. Ben de artık dönerim.

Akşam üzeri Vâlâ ile birlikte dönmüşüz eve, bizde çalışan kadın az önce çarşıdan gelince, kapının altında üstadın kartvizitini bulmuş. Okurken güldük. Aradan bir hafta geçmedi, biz yine Todori'de idik. Lodoslar başlamadan herhalde hızını almak istiyordu Yahya Kemal. Kara kışta Todori'ye pek gelemiyordu. Şimdi tek başına bir masada oturmuş, bizi bekliyor. Geleceğimizden emin bir tavırla. İki kişilik bir servis daha yerleştirilmiş sofraya.

Yahya Kemal ile ilk önce nerede, ne zaman görüştüğümü pek hatırlamıyorum. Belki de Park Otel'in barında idi. Bizim yanımızda bir iki kişi, onun çevresi kalabalıktı. Ama o geceden pek bir izlenim kalmamış bende. Yahya Kemal'i ancak bir akşam vakti tüm ağırlığıyla Kalamış'daki evin kapısından girdiği zaman tanıdım. Arkasında Vâlâ vardı. Birbirlerini yıllardır bırakamamış iki eski dost idiler. Ta yirmili yıllardan kalma bir dostluk.

Önceden telefon ettiği için Vâlâ'nın onu getireceğini biliyordum. Balkona hazırlamıştım sofrayı. Denize karşı. Özenmiştim. Vaktiyle bende uzun süre çalışmış bir Rum yardımcım Anna vardı ki, yemek konusunda hiç hünerli olmamakla birlikte, iki şeyi çok iyi becerirdi : I - usulünce sofra hazırlamasını; II - midye tavası ile sosunu ve pilâkisini ustaca yapmasını. Bu kez An-

na'ya bile emanet etmemiş, sofrayı kendim kurmuştum. Rakıyı da kristal sürahiye ben boşaltıp masaya koymuştum.

Buyurttuk Yahya Kemal'i. Sofraya oturmadan şöyle bir göz gezdirdi ve hafifçe yüzünü ekşitti. Bir duraksadı, sonra sesinde bir sertlikle :

«— Şişeyi gotirir misiniz? Ben sürahiden rakı içemem,» dedi.

İlk aklıma gelen : Belki sürahiyi ucuz rakı ile doldurmuşumdur diye kuşkulandı, oldu. O zamanlarda da yine rakının ucuzu vardı. Sonra da meyhanelerde kadeh hesabı içmeğe alışmış olabileceğini hesapladım. Şişede ne miktar azaldığını görmez ise, pusulayı şaşırabilir diye korkuyordur, dedim kendi kendime. Herhalde bu ilk karşılaşma pek parlak bir gelecek vadetmiyordu. Ama aldanmışım. Sonraları beni çok sevdi nasılsa... Dostluğumuz uzun yıllar sürdü.

Beni sevdi, dedim. Çünkü bazı konularda müşterek zevklerimiz vardı. Vâlâ gibi ben de tutku halinde şiire gönül vermiştim. Hafızam bu konuda çok uyanıktı. Eğer sevmişsem, okuduğum mısraları hemen ezberler ve unutmazdım. İlk hocam babamdı. Divan Edebiyatını, Hayyam'ı çok okurdu. Fikret'in pek çok şiirini ezbere bilirdi. Öğretmek istediklerini bana sabırla öğretir, lugat defteri tuttururdu. Başka bir uğraşısı yoktu ki, uzun yıllar çiftlik, atları ve ben.

Konya'da da sahaflardan topladığımız divanları Vâlâ ile birlikte okur ve aruz sınavlarından hep üstün not alırdım. Ömrüm boyu sanki pek işime yaradı! Ne kısır bir hobi imiş diye hâlâ boşa giden emeklerime yanarım. Yahya Kemal'in gözüne girmem için tarih konusunda da pek o kadar cahil olmamam gerekiyordu. Konya'nın uzun ve çorak kış günlerinde ve gecelerinde, okumak başlıca eğlence kaynağımız olduğundan, bazı tarih kitapları da ele geçirmiştik. Lise bitirme sınavında yüksek not alacak kadar tarih bilirdim. Gerçi kurallara uygun doğru dürüst bir tahsilim yoktu ama, ilk gençliğimde Haydar Rıfat'lardan girişip gece gündüz demeden hayli kitap okumuştum, elime ne geçerse okumuştum. Yemek seçemeyecek kadar obur bir insan gibi. Gerçi cahildim, cahildim ama, Yahya Kemal'in

karşısında da olsa, öyle körkütük cahil sayılmazdım. Örneğin, Fransız İhtilâli ile Rus İhtilâli'ni birbirine asla karıştırmaz; Amerika iç savaşları ile İspanya iç savaşlarının niteliği ayrıdır, bilirdim. Lincoln ile Franco'yu da aynı kefeye koymazdım. Birincisi, esareti kaldırmak için, öteki esareti getirmek için savaşmıştı, bunu da bilirdim! Eh, Osmanlı tarihi konusundaki bilgime gelince, dosyalarım epey sırada idi. Arananı kolay bulurdum, bu da bir şey... Üstelik devrimin bir çok şairinin şiiri ezberimdeydi. Ama itiraf edeyim, ne Hâşim'i ne de Yahya Kemal'i beğenirdim. Beğenmediğim için de şiirlerini pek aklımda tutmazdım. Kafamdaki Divan Edebiyatı kargaşasında onlar yitip giderdi. Hececilerin, Orhan Velilerin, hele Nâzım Hikmet'in zevkine varmışken, ötekileri, yaşadığım çağa göre ağdalı ve fazla zorlanmış bulurdum. Ama yine de Yahya Kemal'in şiirlerini, Haşim'in demek istediği çok şeyler varmış da, dese kimse anlamazmış edası ile yazdığı şiirlere yeğlerdim.

Yahya Kemal sık sık gelirdi bize. Yazı yazacak ise Vâlâ, içerde çalışırdı. Biz balkonda konuşurduk. Bir süre şiir okunur, sonra tarihten söz açılırdı. Fransız İhtilâlini sanki satır satır ezberlemişti. Tane tane konuşur, tarihleri ise birbiri ardından sıralardı. Rakamlara karşı allerjim olduğu için bunları istesem de aklımda tutamazdım. Rus İhtilâline ise hiç yanaşmaz, benim bazı masumca sorularımı ıskalayarak Lâle Devri İstanbul'unu anlatmağa başlardı. Bu arada Nedim'in kasidelerini, gazellerini yerli yerince yakıştırıp okurdu. Odada kanepede oturuyor ise, şişman kolunu arkaya uzatır, kitaplığın, kanepenin arkalığına gelen rafından gelişi güzel bir divan seçerdi. Vâlâ Bizans tarihlerini arkaya itmişti ki, Yahya Kemal'e kolaylık olsun; divanları en kolay alınabilecek rafa yerleştirmişti.

Nâzım'ın şiirleriyle çok ilgilenirdi; her gelişinde sorardı

«— Nâzım'dan mektup var mı? Bizim oğlan ne yazmış okuyun bakalım?»

Sessizce dinlerdi şiirleri. Yepyeni bir tarz olarak çok beğendiğini söylerdi, belki gönül almak için bilemem.

Tabii yazardık mektuplarımızda Nâzım'a, Yahya Kemal'den söz ederdik. Nâzım da onun gıyabî muhabbetine şu rubaisiyle yanıt vermişti :

Osmanlıların en usta şairi gelir aklıma
Bir camekânda şişman ve muztarip görürüm onu
Ve hernedense birden hatırlarım
Yunan dağlarında ölen topal Bayronu

Yahya Kemal'le Todori'de buluşurduk demiştim ya, İstavro hemen masayı hazırlar, kendi uygun gördüğü mezeleri getirir, donatırdı çınarların altındaki sofrayı. Hava serinse içeride neresini boş bulursak oraya otururduk ya da erken gider uygun bir yerde masa ayırırdık. İçeride oturuyorsak ve tenha ise, Yahya Kemal, İstavro'yu karşısına çağırırdı. Ne yapar yapar garsona şiirlerini ezberletirdi. Zavallı İstavro, ellerini karnının üstünde kavuşturur, sözlü sınava girmiş tembel çocuk gibi azarlanacağını bile bile Rum şivesiyle şiiri okumaya çabalardı: «Aheste çek kürekleri...» ve iyi okuyamıyor diye Yahya Kemal onu paylar, bu komedi geceyarılarına kadar sürer giderdi.

Bir kez, tâ ortaokuldan o güne dek gelmiş şiir defterimi görmek istemişti ve Haşim'in Piyale şiirinde kendi el yazısıyla defterimde şöyle bir düzeltme yapmıştı:

Haşim der ki:

Zannetme ki ne güldür ne de lâle
Âteş doludur tutma yanarsın
Destimde şu gülgun piyale
.....
Yanmakta bu sagardan içenler
Doldurmuş anıniçin şebbi aşkı
Baştan başa efgan ile nale.

Yahya Kemal diyor ki:

Karşında ne güldür ne de lâle
Gül rengine aldanma, yanarsın
El sürme âteş doludur bu piyale
.....
Aksetmede sevda gecesinden
Baştan başa feryad ile nâle.

Yıl 1943

Bunca yıl ilk kez aklıma geldi de defteri karıştırdım. Bilemiyorum, acaba Yahya Kemal'in Haşim'de değişiklik yaptığı bu mısralar başka bir yerde çıktı mı?

Yahya Kemal şiirlerinde meyhaneleri övmekle birlikte, gazinoları, kabareleri de pek severdi. Bazan Park Otelin altındaki kabareye, bazan Taksim bahçesinin altındakine, bazan da Tokatliyan'dakine giderdik. Çoğu kez yanımızda bir kaç kişi de olurdu. Ama kimler, hatırlayamıyorum. Şimdi düşünüyorum da onlar galiba kutlama geceleriydi Yahya Kemal'in, bende öyle bir izlenim kalmış, yalnızca bir izlenim... Sanki nice zamandır kılını kırk yardığı şiirine son noktasını koymuş da onu böyle kutlamak istiyor, seviniyor. Kafası iyice bulanıp dili dönmeyecek duruma gelinceye dek şiiri tekrarlıyor, derken unutuyor bir mısra'nı; Vâlâ'ya dönüyor, onun tamamlamasını istiyor.

Vâlâ'nın hayret uyandıracak bir hafızası vardı. Okuyup öğrendiklerini hiç unutmamakla birlikte geçmişteki olayları da ayrıntılarıyla hatırlardı. Şaşardı tanık olanlar, hafızasının gücüne. Hele rakam ve şiir hafızası ile yarışacak insan az bulunurdu.

Son kez hastahanede hayatla ölüm arasında bocalarken, Rahmetli sevgili dostumuz İstanbul matbaası sahibi Asaf Ertekin ile karısı Dr. Jale sık gelirlerdi hastahaneye. Her gelişlerinde, o sırada Asaf'ın matbaasında basılmakta olan Nâzım'ın şiir kitaplarını getirirlerdi. Zaman zaman ben okurdum Vâlâ'ya... Bir süre geçtikten sonra, bir mısra mırıldanarak :

«— Şunun tamamını bir daha oku!» derdi.

Bir iki okuyuşumda Japon Balıkçısı'nı ezberleyivermişti.

Badem gözlüm beni unut
Boynuma sarılma gülüm
Benden sana geçer ölüm
Badem gözlüm beni unut...

Umarım onu o sıralarda yoklayan genç doktorlar arasında da hatırlayanlar vardır şiir okuduğunu... Hafızadan sözettim de... Yahya Kemal'in bir aralık «Vuslat» şiiri pek modaydı, günün konusuydu nerdeyse. Çok okunurdu. Kim, bilmiyorum şimdi

biri bir şaka yapmıştı: «Ne kuvvetli hafızası varmış Yahya Kemal'in...»

Yahya Kemal'in evliliğe değgin sık sık tekrarladığı fikirleri ilginçti:

«— Sizinkisi ideal evlilik,» derdi. «Hem hayat arkadaşı, hem iş arkadaşı, hem sevgili... En mükemmel evlilik sizinki gibi olandır. Sonra metresle yaşamak gelir. Yaşarsın yaşadığın kadar, istemedin mi, giyer şapkanı gidersin. Kötü evlilik kadar da felâket yoktur. Anlaşamamış bir karı kocanın evliliği... Ya boşanabilirsin, ya boşanamazsın. Şapkanı giyersin ya başından alırlarsa... İşte ben bu korkuyla evlenmedim.»

Beni de Vâlâ'yı sevdiği kadar sevdiğinden kuşkum yoktu. Çünkü evimize geldiğinde hep güler yüzle karşılıyor, egosuna saygı gösteriyor, onun dilediği konuları konuşurduk ki, bu da daha ziyade kendini merkez alan konulardı. Bir zaman görmese bizi arıyor, telefon ediyordu.

Büyükelçi olarak gittiği yabancı ülkelerden Vâlâ'ya yazdığı bir kaç mektup hiç değilse basılmış olarak tarihe kalsın diye bu kitaba aynen alıyorum. Belki ileride araştırmacıların işine yarar:

Légation De La Republique
Turque
Varşova 1928 Eylül 15

Aziz muhibbim efendim. Ne kadar vakittenberi neşeli yazılarınızı okuyorum; okurken tahassüse bir zaman beraber geçirdiğimiz Göztepe günlerinin hatıralarını ilâve edince bir hayal çerçevesi içinde kalıyorum.

Yazık ki bu güzel neşriyattan kendi imzanızı esirgediniz. Türkçe'de yarattığınız bu tarza imzanızı itmiinanla bahşedebilirsiniz. Edebiyatta iyi muharrirlerin hepsi şiirden gelmişlerdir, bilhassa zerafet dehasına mâlik olanların eskiden şair olmaları şarttır. Anatole France, Moris Done ve benim bildiğim daha bir çokları, hep sizin gibi eski şairlerdir. Sizin aziz dostunuz Nâzım

Hikmet İstanbul'a mevkufen geliyormuş. Çok kıymetli olan bu arkadaşınız inşallah beraat kazanır, serbest olur. Fakat siz de bu defa kendisine hitaben şöyle bir nasihate başlayınız: «Hey avanak! Bana bak! Politikayı bırak! Serserilik ettiğin de kâfi! İstanbul gibi dünyanın en güzel yerinde rahat otur ve yaşa!» Bu, çocuk hayatını değiştirirse, şiirimizde iyi bir şair olur; yalnız onun çok yeni zannettiği fakat hakikatte çok hayide olan komünist mitinglerinin tafrasından ve nâtıkasından kurtulursa.

İşte azizim Vâlâ Nureddin, siz beni unutmuşken ben sizi hatırladım. Bu tahattürümden biraz mahcup olacaksınız, fakat beni bir zaman hatırlamağı öğreneceksiniz.

Kâzım Şinasi Bey'e hürmet ve muhabbetlerimi söyler misiniz? Kendilerinin çok maddi adam olduğuna ve belki sizi paraca biraz sıktığına bakmayınız, çok zarif ve gülümser ruhlu bir zattır; benim çok eski arkadaşımdır.

Tahassür ve muhabbetle gözlerinizden öperim.

Yahya Kemal

Légation de Turquie
Madrid
Madrid 24 Eylül 1930

Aziz muhibbim Vâlâ beyefendi. Suriye'den gönderdiğiniz kartı mezuniyetim esnasında almış ve cevapnamem Suriye'den size vasıl olmaz diye yazmağı tehir etmiştim. Mamafih İstanbul'da Kâzım Şinasi Bey'e yazdığım bir mektupta Madrid'e teşrifiniz niyetinizden ne derece mütahassis olduğumu yazmış ve size söylemeleri için ayrıca ricada bulunmuştum.

Madrid'e ne zaman hareket buyuracaksınız? Gara muvasalat saatinizi yazınız ki haberdar bulunayım. Sizi burada göreceğimden bilhassa mütahassisim. 1920 senesinin fena günlerinde, Erenköyü'nün bahçelerinde o kadar dostane musahabelerimiz daima hatırımdadır. Muhabbetle ellerinizi sıkarım, aziz ve muhterem muhibbim efendim.

Yahya Kemal

Karaçi Büyük Elçiliği Palace Hôtel Karachi
Karaçi 1948 Haziran 15

Aziz Vâlâ; lâtif mektubunuzu aldım; beni çok ferahlattırdı. Seninle, Müzehher hanım efendiyle, Kalamış'ta geçirdiğim güzel saatleri hatırladım.

Şimdi ben çok uzaktayım. Görüşmek kabil değil. Büyük sıcaklar geçtikten, deniz fırtınaları durduktan sonra —üç ay sonra— Allah kısmet ederse görüşeceğiz. Ne kadar uzun bir zaman.

Ben sizi, ikinizi, yalnız şiiri, fikirleri, zarafeti harikulâde anladığınız için değil, biraz da siz olduğunuz için özlüyorum.

Burasının her sıkıntısından başka bir de hava postalarının intizamsızlığı var. Bu akşam İstanbul'a bir Rum vatandaş tüccar gidiyor; Pan Amerikan tayyaresiyle mektup göndermenin en iyi usulü bu olduğundan, bu mektubu onunla elden göndermek için çarçabuk yazıyorum.

İkinizin de hürmetle ve hasretle gözlerinizden öperim. (1)

Yahya Kemal

İstanbul'a döndükten sonra pek sık görüşemedik Yahya Kemal'le. Sanıyorum o sırada Vâlâ'nın en küçük kardeşi Sündüs, ailesiyle Beyrut'tan yazı geçirmek üzere İstanbul'a gelmişlerdi. Kalamış'ta bir ev tutmuş oturuyorlardı. Boş vaktimiz kaldı mı onları arıyor, olasılığını bulunca onlarla meşgul oluyorduk. Sündüs'ün, o zamanlar sanırım ondört onbeş yaşlarında şirin mi şirin, akıllı ve de güzel Zizet adında bir kızı vardı. Türkçe'yi de iyi öğrenmişti Zizet, Beyrut'ta okumuş, orada yetişmiş olmasına rağmen. Türkçe kitaplar da okur ve Yahya Kemal'i çok severdi. Onunla tanışmak istemişti. Çağıralım falan derken bir gün hep birlikte Beyoğlu'ndaki Abdullah Efendi Lokantası'na gittiğimizde Yahya Kemal'i orada gördük: Ortadaki bir masanın başında oturuyordu. Beyaz peçetesini boynuna bağlamış.

(1) Mektubuyla birlikte elden gönderdiği biri erkek, biri kadın Pakistan pabucunu hâlâ olduğu gibi saklamaktayım.

Masanın ortasında dört porsiyonluk bir madenî tabakta dört porsiyon kadar yoğurtlu kebap var. Yahya Kemal'in de önünde boş bir tabak durmakta. Kebabı kaşıkla ortadaki tabaktan alıp önündeki tabaktan aşırtmaca ağzına götürüyor, çiğnemiyor, âdeta yutuyor. Öylesine kendini kaptırmış ki bu sevdaya, gözü başka hiç bir şeyi görmüyor, bizi de görmedi.

«— İşte Yahya Kemal!» dedi dayısı Zizet'e usulca. Zizetçik büyülenmiş gibi baktı baktı, gözleri doldu :

«— Keşke göstermeseydin, dayı... Keşke tanımasaydım,» dedi.

Şimdi düşünüyorum da ben, Yahya Kemal'e çok acırdım. Sevmek bir yana, çok acırdım. Şişman ve âciz olduğu için. Yemek yemesiyle irkiltici ve son derece bencil olduğu için. Bu şişman ve âciz adamcık yaşamı boyunca tek başına ortada kalmıştı. Gerçekte ne sevmiş, ne sevilmişti. Üstelik de korkaktı. Vehimleriyle sarmaş dolaş bir ömür sürmüştü. Hep kendisine bilinmezden bir darbe inecek diye beklemişti. Gerçi indi de en hafifinden bir darbe... Çok sevdiği Vâlâ'sı tarafından... Ne derece içine işlemiştir bilemem?

Nâzım açlık grevinde ölüm kalım savaşı verirken, affı için imza topluyorduk. En ummadığımız insanlar, örneğin Kâzım Şinasi, Falih Rıfkı ve daha kimler kimler imzayı atmışlardı.

Yahya Kemal, vaktiyle Nâzım'ın anası ressam Celile hanımı sevmiş, ona, o günlerin en güzel aşk şiirlerini yazmıştı. «Sevdiğim tek kadındı» diye Vâlâ'ya itiraftan da kaçınmamıştı. Şimdi ne tuhaf ki o kadının, çocukluğunu tanıdığı oğlundan, vaktiyle dost sofralarında arkadaşlık ettiği, yetiştiğini gördüğü koca şairden ölüm kalım savaşında bir imzasını esirgedi. Korkmuş olacak... Olacağı yok, korktu da esirgedi, zavallı, kimsesiz şişman adam...

Vâlâ haber gönderdi :

«— Ben ölürsem ne o benim cenazeme gelsin, ne ben onun cenazesine gideceğim.»

Yahya Kemal öldü önce ve gitmedi cenazesine...

BURHAN CAHİT ve SAMİYE MORKAYA

Evde kaç yaşında okuma yazma öğrettiler bilmiyorum uma, elime aldığım ilk gazetenin Karagöz olduğunu biliyorum. Çocukluğumda Antalya'daki çiftliğe getirilirdi. Karagöz benimdi. Ders yapar gibi yüksek sesle babama okurdum, yanlışlarımı düzeltirdi. Şiirlerini de ayrıca ezberlerdim. Okula giderken bile. Yıllar yılı sakladığım annemin hasta yatağında okuduğu kitaplarıyla birlikte, biriktirdiğim Karagöz gazeteleri de kazaya uğradı. Hayatımın darmadağınık bir döneminde emanet bıraktığım bir arkadaşın evindeki tavanarasında, üzerlerine yağmur akıp çamura dönüşmüş.

Şimdi elimin altında Karagözler yok ama, Köroğlu ciltleri var. Arada bir raftan indirip tozunu alırken dalar giderim...

Biraz daha rahat yaşayabilmek için Babıâli'de ek işler aradığımız dönemde karşımıza Burhan Cahit şemaili ile Köroğlu gazetesi çıkıverdi. Ayrıntıları kesinlikle anımsamıyorum. Galiba, ilk kez Vâlâ'dan Köroğlu'na bir tarihî tefrika istedi, işbirliği böyle başladı. Günün birinde de Burhan Cahit Morkaya'dan şöyle bir mektup geldi Vâlâ'ya :

Azizim Vâlâ Nureddin Bey,

Tesadüf beni pek alıştığım inziva hayatından ayırdı. Hatırımdan geçmeyen yeni bir vazife hattâ İstanbul'dan da ayırıyor. Ondokuz yıldır itina ile, titizlikle üzerinde çalıştığım «Köroğ-

lu»ndan kısa zamanlara bağlı da olsa uzaklaşmak gerekiyor. Gerçi Ankara'dan da yazmak mümkünse de gazetenin bağlanma günleri olsun, başında bulunmak lâzım. Bilmem ki ara sıra göstermek nezaketinde bulunduğun yardımı bu günlerde de gösterecek misin? Hiç olmazsa Salı ve Cuma günleri, sabahtan öğleye kadar isim babası olduğun «Köroğlu»nun yardımına gelirsen benim için büyük bir teselli olacak.

Cuma akşamı Ankara'ya gidiyorum. Tatil günleri de, yani benim İstanbul'da bulunduğum zamanlarda da beraber çalışmak vaadinde bulunursan çok teşekkür edeceğim.

Cuma günü akşama kadar matbaadayım. Görüşmek istersen emrine âmadeyim. Gözlerinden öperim, kardeşim.

Burhan Cahit

Burhan Cahit sonra yavaş yavaş gazetenin ağırlığını Vâlâ'ya devretti. İkiye katlanmış bir gazete sahifesinden ibaret olan «Köroğlu»nun en büyük özelliği, gazetenin ilk sahifesini kaplayan karikatürüydü. Vâlâ çalışmağa başladığında sanıyorum ressam Togo yapıyordu bu karikatürü ama, Burhan Cahit Morkaya ne Togo'dan, ne karikatüründen hoşlanırdı. Bu konuda Vâlâ'ya yakınmış. Derken Semih Balcıoğlu'na akademi talebesiyken el koymuşlar, nasılsa. Semih'i o yıllardan tanırım. İlk gençliğe yeni adım atmıştı. Pırıl pırıldı kafası da gözleri de... Hâlâ karısı Emel ile de Semih'le de dostluğumuz sürer gider. Semih o ilk tanıdığım günlerden bugüne baş döndürücü bir aşama yapmıştır ama, başı dönmemiştir. Kırk yıl öncesinde tanıdığım Semih'tir. Sağ elim gibi bana yakındırlar.

Burhan Cahit, romancılığın ötesinde asıl Karagöz'ü ve Köroğlu'nu çıkarmış olmaktan kıvanç duyardı. İkiye katlanmış bir gazete yaprağıdır diye hafife alınmasın! Köroğlu'nu çıkarmak hem ustalık isteyen bir işti, hem vakit aldırırdı. Başyazı, günün önemli politik konusu neyse onu yansıtırdı. Karikatürü de öyle... Hele II. Dünya Savaşı sırasında Semih'in yaptığı karikatürler, sergilenmeğe değer. Başyazısı ile, karikatürleriyle bir tarih ki-

tabı niteliğindedir. Şimdi bu gazeteye yarım sahifelik tefrikayı da ekleyelim, geri kalan yerler haber bakımından tüm İstanbul gazeteleri ve birkaç Anadolu gazetesi taranarak en belirli, en ilgi çekici haberlerle doldurulurdu; ayrı bir üslup, ayrı bir dille... Burhan Cahit, baştan sona okur, haberler de onayından geçerdi.

«Köroğlu» matbaası Akşam'a giden yokuşta, sol kolda rahmetli Yaşar Nabi'nin binasına yakın bir yerde, ya da bitişiğindeydi. Hüseyin Rahmi'nin romanlarında anlattığı türden kenar mahallelerdeki, yamrı yumru, kararmış tahta merdivenleri gıcırtılı rezalet bir yerdi. Tek odası ve bir sofası vardı. Tek oda yazarlara, başyazara ayrılmıştı. Dökülürdü bu oda eşyasıyla birlikte. Tek koltuğunun fırlamış yayları, vaktiyle kırmızı olduğu anlaşılan deri yüzü zorlardı. Burhan Cahit'in tahta masası dışında galiba bir ufak masa ve iki iskemle daha vardı odada. Kirli duvarda tek başına Atatürk'ü görür gibi oluyorum, o kadar. Sofada da, rahmetli idare müdürü Alaaddin Sonsoy'un masası dururdu. Yine bir iki tahta iskemle. İşte o devirde cirmine göre büyük tiraj yapan Köroğlu gazetesi bu binada çıkardı. Semih Balcıoğlu da bilir, Avukat Sadettin Gökçepınar da. O da bir zaman için çalışmıştı Köroğlu'nda... Hiç abartmadım anlatırken.

Evimdeki ciltlerden gelişigüzel birini alıp açtım. 18 Nisan 1951 tarihli. Kore Savaşı'nı anlatan yarım sahifelik karikatürün altında koca bir manşet: «Amerika Harbi Uzaklaştırdı». Altında başka bir manşet: «Dökülen Türk Kanıdır». İkinci sahifede dış politika haberleri var. «İran Komşunun İşleri Çok Karışık» falan filân... İç haberlerden bir iki misal: «Kiralar Artacak». «Emirerleri Kaldırılıyor». Derken kalın bir çerçeve içinde üçüncü sahifede bir şiir: «Ata'nın Heykelini Kıranlara». Koca puntolarla altında «Şair Mithat Cemal»... Derken siyasi vaziyet «Amerika'da İç Politika Karıştı». Konu, Mac Arthur'ün azli yüzünden Amerika'da nasıl kıyamet koptuğu... ve memleket haberleri. «Ali Marmara» takma adıyla Vâlâ'nın tefrikası: «Cengiz'in Casusu» Spor haberleri... «Çarşamba ve Cuma günleri çıkar. Fiyatı 10 kuruştur». Herhalde sahibini zengin ettiğine göre çok satıyordu, tirajı aklımda kalmamış. Ama bundan otuz beş kırk yıl öncesi, herhalde köy kahvelerine bağdaş kurmuş oturmuştu

Köroğlu. O gün için büyük bir başarıydı bu. Burhan Cahit'in gazetesini o kadar ciddiye almasını hiç yadırgamadım. Kuşku yok, o günün Anadolu'suna, gazetesiyle bir görev yapmıştı.

Burhan Cahit Morkaya, hayatının bir döneminde ciltlerce roman da yazmış, hele yeni harfler çıktıktan sonra pek kısırlaşan roman alanına katkıda bulunmuştu. Benim neslimin gençliği alafrangalığın ne olduğunu onun romanlarından öğrenmiş ve onun romanlarındaki kahramanlarına koyduğu adlarla bizde koca bir nesil yetişmişti: Aytenler, Ayseller, Yükseller, Aylalar v.b.

Romanlarından birkaçını sıralayayım: Ayten, Aşk Bahçesi, Coşkun Gönüller v.b... Bunların dışında ayrıca Kurtuluş Savaşı ile ilgili romanlar da yazmıştı. Kendi alanında devrim yapmış, Cumhuriyet'e bağlı, —bugün özellikle bunu belirtmek önemli oldu— Atatürkçü ve bu nedenle de bugün için ilerici sayılan bir kişiydi. Dudak bükülüp geçilecek bir yanı yoktu. Ne Burhan Cahit, ne yaptığı işler küçümsenmemeli.

Burhan Cahit'in Köroğlu gazetesi bütünüyle ne kadar alaturka ise, karısı Samiye hanım da o oranda alafranga idi. Kocasının romanlarında yazdığı çeşitli kadın tiplerini o kendi kişiliğinde bir araya getirmişti. Son moda ama yaşına uygun giyinirdi. Avrupa'ya gittiklerinde özenle alış veriş ederdi ki, burada şıklığından söz ettirirdi. Güzel değildi ama havası vardı. Benim tanıdığımda orta yaşlı bir kadındı. Buğday tenli, zayıf. Gözleri uzaktan farkedilen kahverengiydi, iri iri... Samiye hanım at arabasından otomobile terfi edildiği yıllarda Maslak yolundaki otomobil yarışlarına ilk hanım yarışçı olarak katılmış ve yarışların birinde kazaya uğrayarak şimdi pek emin değilim ama galiba sol kolu dirsekten aşağı sakatlanmıştı; pek rahat kullanamazdı kolunu.

Karı koca ikisini de yakından tanıyınca gerçekten sevimli, iyi yürekli, kötülük bilmeyen insanlardı. Burhan Cahit'in kötülüğü yalnız çiçek bahçesini alt üst eden ve dadandırdığı kuşları yakalayıp yiyen kedilereydi. Miyavlamalarına aldırmaz vururdu silahla kedileri.

Burhan Cahit, kısaya yakın orta boylu, koyu kumral, gözleri açık renk, şişmanca ve güleç yüzlüydü. Trenle Avrupa'ya gider-

lerken başını pencereden çıkarmış ve gözüne kurum kaçınca yanmış gözünün içi, ameliyat filân para etmemiş İtalya'da; bir gözü görmezdi. İddiasız ama derli toplu giyinirdi. Şoförlü arabasıyla gider gelirdi matbaasına Emirgân sırtlarındaki denize hâkim malikânesinden. Gerçekten malikâneydi burası Türkiye çapında. Bina bilmem kaç dönüm korunun düzlüğüne oturtulmuştu; aşağı yukarı her yıl ve bazan bir yılda iki kez değişikliğe uğrardı... Bakarsınız İngiliz stilinden bir çeşni getirilmiş, bakarsınız İtalyan Rivyerası'ndaki beton, balkonları denize fırlamış beyaz boyalı yazlıklardan birine benzemiş. Ama hangi üsluba girerse girsin mermer esirgenmemiş. Aklımda kaldığına göre, salonlar, oturma odaları, çalışma ve yemek odaları hattâ yatak odalarının yerleri bile mermerdi. Tam çelişki halinde yani Köroğlu matbaasıyla. İş yerini ne kadar ihmal etmişse, evine tam aksine özen gösterirdi. Eşyalara da öyle... Her stilde eşya o evde sergilenirdi. Binanın yapısına uysun uymasın... Çocukları olmadığından karı koca evleri ile oynuyorlardı.

O sıralarda herhalde orta yaşların son basamağına tırmanmışlardı. Burhan Cahit otuz otuzbeş yıllık yazarlık hayatının ürünlerini almaktaydı. Samiye hanım belki beş, altı yaş gençti kocasından, bilmiyorum.

Çok ikramcı insanlardı ama dost çevreleri pek yoktu. Çok az insanla konuşurlardı. Bizi sık sık yemeğe dâvet ederlerdi. Burhan Cahit arabasını gönderir, Karaköy'den aldırırdı bizi, çoğu zaman. Evlerinde pek kimseye rastlamazdık. Yalnız arada bir Cumhuriyet'in rahmetli Hidayet (soy adını anımsayamadım) beyini ve karısını yemekte gördüğüm aklıma geliyor. Dağ başında oturup dünyadan el etek çekmiş gibiydiler. Biz gerçekten sevmiştik ikisini de, onlar da herhalde bizi severlerdi ki, öyle sık sık çağırırlardı. Aksi halde Vâlâ ile Burhan Cahit'in ilişkisi matbaanın dört duvarı arasında sürüp giderdi, o kadar.

Burhan Cahit, isim babası olduğu nesille çok iftihar ederdi ama, romanlardan konuştuğunu hiç hatırlamıyorum. Bize öyle gelirdi ki, her şeyin ötesinde önemsediği bunca yıl çıkarttığı gazetesiydi.

Bir ara sağlığı iyiden iyiye bozulmuştu. Neydi hastalığı bile-

miyorum şimdi. Herhalde kalp ve damarlarla ilgiliydi, öyle sanıyorum. Emirgân tepesinden Harbiye'de Kervansaray apartmanının bir katına taşındılar. Acaba bir iki yıl yaşadı mı orada? Günler o kadar uzakta kalmış gibi ki... Anılar da çok yığılmış. Yaşam filmim kopuk kopuk. Her ölenle anılarımın bir bölümü de silinmiş. Bazı olayları bir türlü ekleyemiyorum, ayrıntıları bulamıyorum. Rakam hiç aklımda kalmaz çocukluğumdan beri, şimdi kafamın içi piyango yuvarı gibi, tarihler, tarihler ve tarihler birbirine karışmış... Çoğu ölüm tarihleri... Kim ne zaman öldü?

Bilmem Burhan Cahit hangi tarihte öldü. Herhalde ellili yıllarda öldü. Sanırım ilk yarısında. Çok acıdık, çok üzüldük. Candan bir dostumuzu kaybetmiştik. Samiye hanımla bir süre daha sürdü gitti ilişkilerimiz. Birkaç kez bize Salacak'taki evimize geldi. Onunla son, Vâlâ'nın hastalığında karşılaştım. Cerrahpaşa hastahanesinde. Vâlâ'nın yanına girdi mi, girmedi mi? O anılar iyice silik. Vâlâ'nın ölümünden sonra da ben darmadağın oldum. Hep bir yerlere gittim geldim. Samiye hanımla da yeniden ilişki kurmak olanağını bulamadım. Nice geçti, kendisinin de öldüğünü haber aldım.

HALİDE EDİP ADIVAR

Halide Edip'le öyle uzun süreli bir dostluk ilişkimiz olmadı. Vâlâ ilk gençliğinden tanırdı Halide Edip'i. Vaktiyle Sultanahmet Meydam'ndaki o ünlü konuşmasını dinlemiş, tüm dinleyenler gibi devrinin Jan Dark'ı sanıp kendisine hayranlıkla bağlanmıştı. Sonradan nasıl olmuşsa olmuş, orasını bilmiyorum, Halide hanımla nerede, ne zaman görüşmüşler, yahut mektupla mı anlaşmışlar bu konuda hiç bilgim yok. Haber gazetesinde çalışırken, Halide hanım «Sinekli Bakkal» romanının tefrikasıyla ilgili bir mektup göndermiş Vâlâ'ya. Bu mektubu değerli bulduğum için bu kitaba maletmek istedim, ileride araştırmacılar bakımından belki bir önem taşır düşüncesindeyim.

20 Eylül 1935

Muhterem Vâlâ Nureddin Bey,

«Sinekli Bakkal» romanı için Âyet'e yazdığınız mektubu bana gönderdi. Romanın —iş tarafına taallûk eden kısmı için— sizinle ablamın oğlu Abdi Ilgın temasa geçecek. Beni görmeye geldiğiniz Soğanağa mahallesindeki evde oturur. Romana ait —işten gayrı— meseleleri bana doğrudan doğruya Paris'e yazarsınız.

1 — Paris'e dönünce son İngilizce tashihleri yaptım. Türkçe isimlerin doğru çıkması için tâbi, tarafımdan son defa görülmesinde israr etti. (Allen and Unwin) Londra'da birinciteşrinin ilk haftasında çıkaracak. Hem kitabı hem de ilk çıkan ilân ve tenkitleri alır almaz size gönderirim.

2 — Paris'e dönünce romanın Türkçesini baştan okudum. Bence memlekette intişarına mani olacak hiçbir mahzur yok. Mevzu ve karakterler çok eski günlere ait.

3 — Türkçesinin değişmeye ihtiyacı olmayan başlarını, ayrı bir zarfta (Haber gazetesi idarehanesine) namınıza taahhütlü olarak yarın postaya vereceğim. Öteki kısımları siz neşriyata başladıktan sonra her hafta parça parça gönderirim. Bundan sonraki yerleri İngilizcesine göre tâdil etmek lâzım. Neşriyat mevsimi yaklaşıyor diyorsunuz. Tashihlerine siz bakacağınıza göre biraz yazıma alışmanız lâzım, hayli karışıktır. Fakat ilk on sahifesini okurken kendinizi sıkarsanız ötelerini sökersiniz.

4 — Romanda insan Aksaray, Sinekli Bakkal semtlerinin, bilhassa kadınların kullandıkları tâbiratla doludur. Hâlâ oralarda o dil konuşulduğuna bu defa İstanbul sokaklarında dolaşırken dikkat ettim. Bunların doğru çıkmasını çok isterim. İnşallah size çetin gelmez.

Roman Lâtin harflerine çevrildikten sonra müsveddeleri saklamanızı rica edeceğim. Sonra sizden isteyeceğim.

Selâm

Halide Edip

Edebiyata merak duyan tüm çağdaşlarım gibi ben de Halide Edip, ne yazdıysa okumuşumdur. Bazısını evire çevire okumuşumdur. «Anlayamadım herhalde» diye kuşkulanıp okumuşumdur. Gerçekten kendi anlayışsızlığımdan kuşkulanmışımdır. Fazıl Ahmed Halide Edip'i eleştirirken Türkçesini: «Kılçığı bol sardalya gibi» diye eleştirir. Halide hanımın romanları belki Fazıl Ahmed'in etkisiyle gerçekten Türkçesi bakımından kılçıklı gi-

bi gelirdi bana. Belki de kafamda çok büyüttüğüm için romanların tadına gerektiği gibi varamazdım.

Ama İngiliz edebiyatı kürsüsündeki Halide Edip'i merak ediyordum. Azbuçuk İngilizce kitaplar da okuduğumdan, kalktım üniversiteye gittim, İngiliz edebiyatı seminerinde gördüm. Eskiden üniversiteye gidip dersleri dinlemek için ne kaydolmak gerekirdi, ne kimlik göstermek. Otururdun bir köşeye, dilediğin hocanın dersini dinlerdin. Bir yıl kaç kez Mazhar Osman'ın da derslerine gitmiş, konferanslarını dinlemiştim. (Tababet-i ruhiyeye merak sardığımdan, ustaların kitaplarını toplamış, notlar almıştım.) Sonunda, hani herşeyi birden öğrenmek isteyen, hiçbir şey öğrenemezmiş ya, ben de öyle... Neyse, sadede gelelim.

Ben Halide Hanım'ın seminerlerine arada bir gidedurayım, bir gün Adnan beyle birlikte ikisine Babıâli yokuşunda rastladık. Vâlâ «Akşam»da da bir hayli yazı yazan Adnan Adıvar'ı vaktiyle, Babıâli'den tanırdı. Bizimle karşılaşınca bir an durdu Adnan Bey Vâlâ'yla konuşmak istedi. O arada Halide Hanım beni dikkatle süzüyordu: «Ben sizi derslerimde görmüş olabilir miyim?» gibi bir cümle söyledi. Anlattım, arada bir, seminerine gittiğimi, dersleriyle çok ilgilendiğimi söyledim. Bilmiyorum belki de çok hevesli, çok içten konuşmuşumdur, gençlik bu! Karı koca bizi Soğanağa'daki evlerine çaya dâvet ettiler. Gittik. Birbirine sokulup kilimin üzerine uzanmış iki Siyam kedisinden sonra o günkü konular arasında aklımda kalan Amerikalı romancı Louis Bromfield'in Halide Hanım'ın dostu olduğudur. Galiba iki yazar Hindistan'da tanışmışlar, bana da Bromfield'in Hindistan'la ilgili ve sonradan filmini de gördüğüm «The Rains Came»ini okumamı önermişti, ben de kitabı okumuştum.

Şimdi genellikle dostlukları konu aldığım bu kitabı yazarken Bromfield'in —yalnız bir yılda, 1938 yılında tam 24 baskı yapmıştır— «The Rains Came» (Yağmurlar Geldi) adlı kitabının başındaki girişi hatırladım, aradım buldum, buraya aktarıyorum:

«İki adam barda oturuyordu. Biri ötekine dedi ki:
"Amerikalıları sever misin?"
«İkinci adam, sesine bir kesinlik vererek, yanıtladı: "Hayır."
"Fransızları sever misin?" diye birinci kişi sordu.

"Hayır" diye gene kesin yanıt geldi bu soruya da.
"İngilizleri?"
"Hayır."
"Rusları?"
"Hayır."
"Almanları?"
"Hayır."

«Bir sessizlik oldu. Sonra birinci adam, kadehini kaldırarak sordu: "Pekâlâ, kimleri seversin?"

«İkinci adam, hiç duraksamadan: "Ben dostlarımı severim." dedi.»

Yazar, bu hikâyeyi arkadaşı Erich Maria Remarque'dan dinlemiştir.

Aradan bir zaman geçti. Adnan Bey bir gün Vâlâ'ya telefonla bize, Kalamış'a çaya gelmek istediklerini söylemiş, geldiler. O gün uzun uzadıya Nâzım Hikmet'ten ve Sertel'lerden özellikle Sabiha Hanım'dan konuştuğumuzu hatırlıyorum. İkisi de Nâzım konusunda bilgi almak istiyorlardı, cezaevi durumunu, hastalığını, şiirlerini anlattık. Bu arada son birkaç şiirini dinlemek istediler. Vâlâ okurken Adnan Bey kopye etti. Mâli durumunu sordu Halide Hanım. O günlerde elli lira fena para değildi, bıraktı elli lira. Beyazıt'a giderken kendisine telefon edip evine uğramamı söyledi. Nezaketen arada bir bu tarzda yardımda bulunacağını belirtmek istiyordu. Nitekim bulundu da. Bu ilgiden haberi olunca Nâzım, hemen bir resim yapmış, altında bir şiiriyle birlikte Halide Edip'e göndermişti. Halide Edip'in de, Adnan Bey'in de «solda» olmadıklarını, tam aksine tutucu sayılabileceklerini söylemek gereksizdir. Ama ikisi de dünya görmüş, gerçek aydın olduklarından, hakla haksızlık arasındaki o kıl payı dengede kefeyi haktan yana ağır bastırırlardı.

O gün ikisi de çok uysal, çok canayakındı. Öyle ki, o sırada ortaokula giden kızım Nihal, okul dönüşü elinde yeni aldığı «Handan» romanıyla içeri girince Halide Hanım gülümseyerek kitabı imzaladı.

Kendisinin polis romanlarıyla ilgilendiğini de ilk kez o gün öğrendim. Kitaplıklarımıza göz gezdirirken, sıra sıra İngilizce, Fransızca polis romanlarımızdan utanmışcasına ben, hemen mazeret aramaya başladım: «Akşam» gazetesine bu romanlardan çeviriler yaptığımızı ileri sürdüm. Meğer kendisi de Agatha Christie meraklısı imiş. Kitaplığımdan iki adet, Herculo Poirot'lu Agatha Christie romanı seçti.

Bir kez de, nasıl olmuşsa olmuş, herhalde öneri Adnan Adıvar'dan gelmiştir, çünkü «Akşam» gazetesinin sahiplerinden Kâzım Şinasi Bey'in, evine matbaadan misafir dâvet etmek, pek âdeti değildi, Necmeddin Sadak'a benzemezdi o, patronluk kurallarına daha bağlı, daha mesafeliydi. Her neyse, Kâzım Şinasi Dersan, bizleri Büyük Ada'daki evine öğle yemeğine dâvet etti.

Gittik, yemekten sonra balkonda otururken, nedenini hâlâ anlamış değilimdir, Halide Edip, Vâlâ'ya dönüp Nâzım'ın son gelen şiirlerinden birkaçını Kâzım Şinasi'ye okumasını rica etmişti. Kâzım Şinasi'nin ne derece tutucu olduğunu, Sertel'lerin olsun, Nâzım'ın olsun, adlarından pek hoşlanmadığını bilirdik. Kuşkusuz Halide Edip de bilirdi. Nedense o gün öyle esti diyelim. Çaresiz, Vâlâ okudu şiirleri, Kâzım Şinasi'nin bakışlarını denize daldırıp dinlediğini görür gibi oluyorum. Derken ustalıkla şiir konusunu genelleştiriverdi.

Tutucu dedim ya Kâzım Şinasi'ye, bugünün tutuculuğu akla çelmemeli. Kâzım Şinasi, Nâzım'ın affı için imza toplanırken ilk imzayı basanlardandı. O günün tutuculuğu bugünün ilericiliği sayılıyor. O kişilerin tutuculuğu «Aman Atatürk devrimlerine bir zarar gelmesin... zarar getirmesinler!» tutuculuğu idi. Atatürk devrimlerini yıkmak türünden tutuculuk değildi.

Dosyalarımı karıştırırken Vâlâ'nın 1950'de «Akşam»da yazdığı «Anıt Kabir ve Atatürk İnkılâpları» adlı fıkrasından birkaç satır kalemime dolandı, diyor ki: «Koca Mustafa Kemal Etnografya Müzesinde ebediyeti beklemeye çoktan razıydı; tâ ki eserleri birer birer heba edilmesin.»

Demek ki o gün, o demokrasi devrinde bile Atatürk'ün eserlerini «heba etmeye» yeltenenler varmış! Birden merak ettim, acaba bu günlere kalsaydı Vâlâ neler yazacaktı?

Kâzım Şinasi Dersan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan arta kalma, kişiliğinde gerçek Atatürkçülüğü (1) Avrupayi ilericiliği yoğurmuş, hazmetmiş, namuslu, cesur bir insandı. O günkü gazetelerin su başlarını tutmuş kişileri, başyazarları düşünürüm de; «Bizler ne şanslı insanlarmışız ki tüm kahırları bir yana, o günleri gördük. O gazeteleri, o fikir çatışmalarını okuduk...» derim. Sağ, sol apayrı konu. Sağda olsun, solda olsun savaşım kimlerle yapılmakta, tam anlamıyla aydınlarla mı, yoksa kendini aydın sayan, okuduklarını, bildiklerini yerine oturtamamış kişilerle mi, bence önemli olan o. O günün insanları öğrendiklerini, bildiklerini kişiliğine sindirmiş, yerine oturtmuş, hazmetmiş insanlardı. Hüseyin Cahit'ler, Şükrü Baban'lar, Necmeddin Sadak'lar, Ahmed Emin'ler, Yunus Nadi'ler, Falih Rıfkı'lar, Sertel'ler, Adnan Adıvar'lar, Ali Naci'ler, Mustafa Ragıp Emeç'ler, Sedat Simavi'ler, Ebuzziya'lar... Ve daha başkaları, sağda ve solda. Bunların hepsi kendi öz varlıklarını Osmanlılığın, Avrupalılığın, milli mücadele devrinin ve cumhuriyet devriminin süzgecinden geçirmiş, ağırlığı olan, hoca kişilerdi. Kendi değerlendirmelerine göre bunlar ne sağda, ne solda, Atatürk'ün Cumhuriyetine yemin etmiş, işte öyle kişilerdi. Karşılıklı fikir savaşımında da öyle. Kuşkuya düşenler gitsin milli kitaplığımızda eski gazete koleksiyonlarını şöyle bir çevirsin, manşetler yeter...

Onların çıkardığı gazetelerin ilk sayfaları bir kürsü gibiydi. Dünyanın herhangi bir ülkesindeki herhangi önde gelen bir kişi ile tartışacak güçteydiler. İnandıklarına tam inanmış, bu saygın insanlarla vaktiyle aynı dünyada yaşamış olmak şimdi onur veriyor bana. O devirde içeride veya dışarıda önemli bir olay oldu mu, ilk akla gelen, «Yunus Nadi ne yazmış buna?, Zekeriya ne demiş?, Hüseyin Cahit nasıl yorumlamış?» v.b. Sanki o gazetelerin ilk sayfalarını görmesen, büyük bir şey kaybedeceksin, bir şeyin eksik kalacakmış gibi...

Necmeddin Sadak'ın bana hafiften bir ders verişi aklıma geldi. Yazları Kızıltoprak'taki baba yadigârı köşkte otururdu.

(1) Gerçek Atatürkçülük demek bugün geçer akçe oldu. Bazı resmi ağızlardan duyuyorum, demek ki bugün için bir de gerçek olmayan Atatürkçülük var, yani lâfta kalan.

Yazdan yaza da bir kez bazen iki kez bizi dâvet ederdi. Kızlarıyla çok arkadaştık. Birbirimizin evinde toplantılar yapardık. Necmeddin Sadak bir kez sofrada bana bir adres yazdırıyordu, eski harflerle çırpıştırdığımı gözucuyla gördü, usulcacık : «Yeni harfler kullanılmaya başladıktan sonra ben eski harflere pek iltifat etmedim.» dedi. Bunda ufalacak ne vardı ama, ben iskemlemde ufaldığım duygusuna kapıldım.

Ben bunları ne sitem, ne de kıyaslama olsun diye yazdım. Yalnız şimdi bunca yıl sonra, zaman zaman Atatürk devrimini gelişigüzel savunmaya yönelmiş kişilerin nasıl uyguladığını görüp de dertleniyorum. «Bir adım ileri, iki adım geri» bile değil, hep geri...

Halide Hanım'la başlamıştım, yazıyı nerelere getirdim, yürek yarasıdır. Ne yapalım.

SERTEL'LER

(Zekeriya Sertel'in Bakü'den Yazdığı Mektuplardan)

28.3.968

Mektubunu Bakü'den ayrılmak üzereyken almıştık. Sabiha ufak bir rahatsızlık geçirdi. Doktorlar, Karadeniz kıyısında bir sanatoryumda dinlenmesini tavsiye ettilerdi. O tavsiyeye uyarak buraya geldik. Şimdi Karadeniz kıyısında Saçi şehrinde güzel bir sanatoryumda dinleniyoruz. Burada sanatoryum hastahane değildir.. Bir dinlenme evi, bir kalafat yeri falandır daha çok. Bulunduğumuz sanatoryum Sovyetler'in en güzel sanatoryumlarından biri. Her türlü konfor ve dinlenme olanakları var. Ayrıca ufak tefek tedaviler için de her türlü teşkilâtı ve techizatı yerinde. Muazzam, güzel, çiçekli ve yemyeşil bir bahçe içinde. Yüzme havuzları, tenis kortları, pigpong oyunları ve saire tamam. Her odanın denize bakan geniş ve güneşli bir balkonu var. Sözün kısası bir nevi cennet. Ve biliyor musun bütün bu konfor ve lüks için ne veriyoruz? İki kişi bir ayda 45 ruble, yani 450 lira. Yemek, içmek, tedavi, servis her şey içinde. İşte şimdi biz böyle bir yerdeyiz. Onun için mektubuna derhal cevap veremedik. Yoksa bu mektuplaşmanın bizim için hayatî önemi var hem seninle, hem memleketle bağlarımızın kopmasına razı olamayız.....

Zekeriya Sertel

15.Mayıs.1968

...Biz bir süredir perişan bir haldeyiz. Sabiha çok hasta. Altı ay önce öksürmekle başlayan hastalık ağırlaşa ağırlaşa bugünkü duruma geldi. Şimdi artık yataktan çıkamıyor, bir şey yiyemiyor. Nefes darlığından şikâyet ediyor. Doktorlar durumu iyi görmüyorlar. Çok zayıfladı. Günden güne de zayıflıyor. Buraya döndüğümüzden beri hastahanededir. Yıldız da yanından ayrılmıyor. Ben evde yalnız kaldım. Sözün kısası perişan olduk. Her gün hastahaneye gidiyor, bir kaç saat onun yanında kalıyorum. Onu öyle gayretli, kederli gördükçe biz de üzülüp eriyoruz. Fakat ona göstermemeğe çalışıyoruz. Akciğeri su yapıyor. On günde bir su alıyorlar. Çok geçmeden tekrar su geliyor. Berbat bir şey velhasıl. Onu bütün bütün yitirmekten korkuyoruz. Gurbet elde bir facia daha da acı oluyor. Eş dost çok alâka gösteriyor, ellerinden geleni yapıyorlar. Âdeta memlekette göreceğimiz ilgi ve yardımı görüyoruz. Fakat bütün bunlar insana gurbette olduğu faciasını unutturamıyor, azaltamıyor. Çocuklarımızdan, torunlarımızdan, dostlarımızdan uzakta yaşamanın ıztırabı böyle günlerde anlaşılıyor.

İşte bizim durumumuz bu.....

Zekeriya Sertel

(Bu mektup tarihsizdir.)

Müzehher, kardeşim,

Mektubunu gözyaşlarıyla okudum. Bu sırada dost sesine, dost sözüne çok ihtiyacımız var. Onun için mektubun bizim için çok değerli. Durum da sana yazarken tahmin ettiğim kadar korkunç değil. Doktorlar bizi korkuttular bir ara. Sabiha'nın hali de onların dediğini teyid ediyordu. Fakat hastalıkta birdenbire bir iyilik başladı. Ciğerdeki su kurudu, nefes açıldı. Kalbi rahatladı. İştiha başladı. Şimdi konuşuyor, gülüyor, şakalaşıyor, geziyor. Maneviyatı yükseldi ve ölümü arkada bırakmanın sevinci içindedir... Doktorlar iki üç hafta içinde bir sanatoryuma gönderecekler. Herhalde bu birinci tehlike atladı. Asıl hastalık du-

ruyor. Doktorlara ne olacak, diyoruz. «Artık bundan ötesini Allah bilir» diyorlar. Bir iki yıl önemli şey. Çünkü nasıl olsa yetmişi aştık. Artık kaç günlük bir ömrümüz kaldı ki! Onun için iki hafta evvelki üzüntülerimiz hafifledi. Şimdi Sabiha gün gün iyileşiyor, kuvvetleniyor, normale dönüyor. Şimdilik bu da bir şey. Biz artık onu yitirdiğimize hükmetmiştik. Ümidi kesmemek lâzım, biz de kesmiyoruz.....

Zekeriya Sertel

1.6.968

Müzehher, kardeşim,

...Sabiha son günlerde biraz iyiliğe yüz tutmuş gibidir. Yemek yiyebiliyor. Konuşabiliyor. Oda içinde yürüyebiliyor, böylece maneviyatı da yükselmiş bulunuyor. Fakat bu iyileşme ne kadar sürer bilinmez. Doktorlar hiç bir tarih söylemiyor, ve bize doyurucu bir cevap vermiyorlar. Fakat öyle görünüyor ki, bu hal uzunca bir süre sürecek. Benim ilk korktuğum gibi akıbet yakın görünmüyor. Sağ oldukça umud kesilmez. Bakalım gün doğmadan meşimeyi şebten neler doğar.....

Zekeriya Sertel

28.6.968

Müzehher, kardeşim,

Sabiha iyileşti, dünden itibaren evdedir... Hiç bir şeyi kalmadı. Yalnız çok zayıf ve takatsız düştü. Bir iki güne kadar nekahat devrini geçirmek üzere bir sanatoryuma gidiyoruz. Fakat sanatoryum buradadır. Evimizle temas halinde kalacağız. Mektuplaşma arızaya uğramayacak. Sabiha büyük bir tehlike atlattı. Doktorlar galiba teşhiste aldandılar. Son yapılan röntgen muayenesinin neticesi de ümidli görünüyor. İnşallah artık kurtuldu. Talihine iyi doktorlar eline düştü. İyi tedavi ettiler, hastalığın önünü aldılar. Yoksa çok ümidsiz günler geçirdik. Bundan

sinirlerim bozuldu. Durup durup ağlar olmuştum. Hamdolsun o da geçti.

İşte bu da böyle.....

Zekeriya Sertel

Kardeşim Müzehher,

Ağır bir hastalıktan sonra dün hastahaneden geldim. 6 ay süren bir hastalık beni iyice yıprattı. Fakat süratle kendimi topluyorum. Doktorlara göre kurtuluşum bir mucize olduğu gibi, bu kadar süratle iyileşmem de şaşılacak bir şeydir. Senin, bütün dostların hastalığıma gösterdiğiniz ilgiye çok teşekkür ederim. Bütün dostlara selâmlar. Sana da sevgiler.

Sabiha Sertel

6.9.968

Kardeşim Müzehher,

Acı haberi almışsınızdır. Sabiha'yı sonunda kaybettik. Sekiz ay hastalıkla çetin bir savaş verdi. Kahramanca döğüştü. Bir kaç meydan harbi verdi. Zaman zaman hastalığı yendi. Temmuz ayında âdeta iyileşmişti. Bizi sevindirmişti. Kendisi de memnun olmuştu. Fakat savaşın ikinci bölümünde, hastalık insafsız davrandı. Zavallıyı yere serdi ve bir daha kalkmasına imkân bırakmadı. Q da son zamanlarda denize girer gibi kendisini hastalığın kolları arasına attı. Uyumak üzere gözlerini kapattı. Ve sönen bir mum gibi yavaş yavaş söndü. İki saat sonra da artık aramızda değildi. Son günlerde o da umudunu yitirmiş, savaşı durdurmuştu. Artık yorgun ve perişan düşmüştü. Fakat ölümü burada büyük hadise oldu. Her taraftan sevgi ve ilgi yağdı. Muhteşem bir cenaze tertip edildi. Evimiz ziyaretçilerle doldu boşaldı. Kendi memleketimizde imişiz gibi geldi bize. O kadar candan ve yakından ilgi gördük. Kederimizi ve üzüntümüzü hafifletmek için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Gerek hastalığı zamanında, gerek ölümünden sonra, bize garipliğimizi duyur-

mamak için hiç bir şeyi esirgemediler. Bizim de tek tesellimiz bu oldu.

Yıldız bu savaşta annesinin yanından hiç ayrılmadı. Son günlerde Yıldız, annesine bir şey isteyip istemediğini sorduğu zaman Sabiha'nın verdiği cevap şu olmuştu:

— Senin gibi bir evlâd.

Gerçekten de Yıldız çok fedakârlıkla annesinin yardımına koştu. Fakat o da bu savaştan yorgun çıktı ve perişan çıktı, şimdi onu dinlendirmeğe çalışıyoruz. Benim halim tabii perişan. Elli senelik arkadaşımı kaybetmek kolay dayanılır şey değil. Hele gurbet elde. Ama ne yapacaksın? Katlanacağız...

Zekeriya Sertel

Sabiha Sertel ile ilk karşılaşma beni çok etkilemişti. O geceyi yakın geçmişteki bir olay gibi hatırlıyorum. 1943 yılı Kalamış'taki evimize telefon bağlandığı günün akşam saatleriydi. Sanıyorum ilk kez telefon çaldı. Vâlâ açtı, kısa bir konuşma yaptı ve bana döndü:

«— Sabiha Hanım... Bizi bu akşam yemeğe çağırıyor. Gider misin?» dedi.

«Böyle saati saatine dâvet mi olur?» diyecektim, merakım ağır bastığından diyemedim.

«— Pekâlâ, gideriz,» dedim.

Vâlâ eve gelmeden «Tan» gazetesine uğramış, konuşma sırasında bizim telefon numarasını da bırakmış. Zekeriya Sertel'i önceden tanırdım ama, karısını hiç görmemiştim. Yazılarını her gün okur, savaşımcı ruhunu sezer, üslubunu da çok beğenirdim. Görüşmek isterdim kendisi ile... Vâlâ, çok eskiden aileyi tanırdı. Tâ «Resimli Ay» devrinden. Nâzım, Nizam birlikte toplanırlar, başka dostlar da gelir, geceyarılarına kadar konuşarak ilginç saatler geçirirlermiş. Vâlâ onlardan hep sevgi ve saygıyla söz ederdi.

Ben kalabalık bir dâvete katılacağımızı hesaplayarak biraz buruk gittim evlerine. Karı koca girişte karşıladı. Sabiha Sertel

elimi sıktı, sonra eğildi yanağımı öptü. Ancak sonradan bana gösterdiği bu yakınlığın değerini anladım. Sabiha Hanım pek az insana bu tür bir ilgi gösterirdi. Çok nazikti ama, mesafeliydi.

Bu ilk karşılaşmada, ikimizin arasında, tâ derinlerden yıllarca sürecek bir duygu bağlantısı oldu. Ben o anda onu sevdim, hem de pek çok sevdim, o da beni sevmişti. O öldükten sonra o gün bağlanan bağların bir ucu kopuk kaldı ve bu bana çok acı verdi.

O gece sofrada dört kişiydik. Neler konuşulduğunu bilmiyorum ama, herhalde aramızda çok kaynaşmış olacağız ki, geceyarısı bizi geçirirlerken, hafta sonu çaya geleceklerini söylediler. Sonra Zekeriya, o anda düşünmüş gibi:

«— Olmaz, sabah kahvaltısına geleceğiz, dedi. Sonra da yürüyüşe çıkarız.»

Vâlâ'nın yürüyüşten çok hoşlandığını biliyordu.

Kayıkla geçmişlerdi Kalamış'a. Bizim balkonda kahvaltı ettikten sonra çıktık. İlk kez birlikte gittiğimiz yer Muhtar Paşa Bağı idi. Yine bugünkü gibi Feneryolu tren köprüsünün altından geçilerek gidilirdi. Yıllar, yıllar önce, Fuad Paşa Arsası gibi o bağın da hakkından geldik. Öyle bir «bağ bozumu»na uğrattık ki, hayrını ancak şimdi orada, kulemsi apartmanlarda oturanlar görmekte! Vaktiyle İstanbul'un o bağa özgü pembe çavuşunu veren asmaları kesildi, sultanî incirini veren ağaçları köklerinden söküldü. Yani Muhtar Paşa Bağı, tam anlamıyla krizmaya uğradı. Şimdi o bölge, ucu bucağı nerede başlayıp nerede bittiği pek belli olmayan koskoca bir semttir. Kısacası bağı da, Arnavutköy çilek tarlaları gibi kendi elimizle yok ettik. Bu korkunç doğa yozlaştırma yeteneğimize şaşmamak elden gelmez!

Her ne halse... Bağdan bir sepet dolusu üzüm ve incir aldık. Öğle yemeğini bizde yedik, akşam yemeğini de onlarda... Bu tür sıkı ve sıcak başlayıveren bir dostluğun, genellikle sonu gelmez, bilirim. Bir noktada kopuverir. Bizimki öyle olmadı. Yıllar yılı dört kişiden bir ben, yani aralarında en genci arta kalıncaya dek sürdü, gitti. Önce Vâlâ aradan çekildi, sonra Sabiha Sertel. Yıllar sonra Zekeriya Sertel...

Sabiha Sertel, tanıdığım en zeki, en akıllı, sözüne güvenilir, dürüst ve iyi yürekli insanlardan biriydi. Orta yaşlı, orta boylu, biraz etine dolgun, gözleri pırıl pırıl bir kadındı. Az konuşurdu. Yazılarında olduğu gibi kısa cümlelerle konuşurdu. Zekeriya'nın aksine hiç şakaya gelir, şaka götürür yanı yoktu. Buna karşın kanı sıcaktı, yadırgatmazdı kendini. Genellikle ilgilenmediği konularda uyur gibi başını koltuğun arkasına yaslar, gözlerini yumardı. Sanırsın dinlemiyor, dalmış gitmiş. Ancak konu kendi alanına girdiğinde, birden koltukta doğrulur, özlü bir cümle ile dalardı konuşmanın ortasına... Evde yardımcısı vardı. Yine de evi o çevirir, o yönetir, dâvet verildiği zamanlar mutfağa o da girer, misafirleri ağırlardı. Moda kulübüne üye idiler, ama seyrek giderlerdi. Zaten pek vakitleri yoktu, böyle fantazilere... En hoşlandıkları, arkadaş toplantılarıydı.

Bazan Zekeriya ile Vâlâ, hafta sonlarında, akşam birimizin evinde buluşmak üzere yürüyüşe çıkarlar, dağ tepe dolaşırlardı. Sabiha Sertel ile ben, ya onların evinde terasta, ya bizim evde balkonda denize karşı şezlonglara uzanır konuşurduk. Çok severdim onunla başbaşa konuşmayı. Ondan, yemek tarifinden dünya politikasına kadar çok şey öğrenirdim. Bir kez bana eğlenceli bir dille, Zekeriya Sertel ile evlenip üniversitede okumak üzere Amerika'ya gidişlerini ve oradaki öğrencilik hayatlarını anlatmıştı. Kendi gençlik yıllarını da, Amerika'yı da ince ince alaya alarak tatlı tatlı... Bana gezdiği, gördüğü ülkelerin iç yapısını uzun uzun anlatırdı. Kafamda bir düzen oluştururdu.

Sertel'lerin sofraları her zaman açıktı. Moda'daki komşuların dışında da evlerine çok gelen giden olurdu. Bunlar genellikle ilginç kişilerdi. Yazarlardan, hukukçulardan, değişik görüşlerdeki politikacılara kadar. Örneğin Celâl Bayar'ı ve sonradan «MİT» ajanı olduğu Yassı Ada'da kendi itirafıyla kanıtlanan Özdemir Evliyazade de bunların arasındaydı. Menderes'in yeğeni imiş. Tevfik Rüştü de eniştesi. «Bu nedenle Bayar'ın yanına katılıp Sertel'lerin evine gelmek hakkını kendinde bulmuş zahir» diye sonradan Vâlâ ile konuştuk. Onun ne tür bir yaratık olduğunu zaman geçtikçe öğrenecektik. Bu noktaya sonradan değineceğim.

Ayrıca Zekeriya'nın da, Sabiha Sertel'in de ailesi oldukça kalabalıktı. Ama pek seyrek görürdük çoklarını. Ancak bizim aramıza karışmış, bize kaynamış olan dostumuz Sabiha Sertel'in ağabeyi Neşet Deriş'ti. Sertel'ler Türkiye'den gittikten sonra da kendisiyle ilişkimiz sürdü. Moda'daki Mektep Sokağı'nda, bahçe içindeki tipik Kadıköy evlerinden biri onundu. Tek başına oturmaktan ve eski adamlarının kendisine bakmasından pek mutluydu. Gençliğinde oldukça yakışıklıymış. Çok flört etmiş ve güzel kadınların epey canını yakmış ama, iyi hatırlamıyorum, galiba hiç evlenmemiş. Çok sevimli, çok içten bir insandı. Çoğu zaman aramızdaydı. Ne iş yapardı, onu da unutmuşum. Sonradan kendini emekliye ayırdı. Bizleri ve Aybarları çok severdi. Nâzım Hikmet'i de severdi. Nâzım Hikmet hastahaneden çıktıktan sonra onun şerefine bir dâvet vermiş, hepimizi toplamıştı. Muzip ve şakacıydı. En çok hoşlandığı da poker (oyunu)... Poker masası onun oyun alanı... Masa başına oturduğunda tüm muzipliği ayaklanır, özellikle Zekeriya ile didişirdi. Zaten çok kez o istiyor diye pokere zaman ayırırdık. Daha kâğıt çekilirken bir punduna getirir, Zekeriya'nın yanına yerleşirdi. Elini uzatır usulca, onun önünden bir kaç fiş kapıp kendi önüne aktarır. Farkedilirse eline hafif bir tokat yer, farkedilmezse ne yapıp yapıp farkettirinceye kadar hareketini tekrarlardı. Oyun bitmeden karmakarışık ederdi fişleri, kazansın, kaybetsin. Kazaya gelip oyun tamamlanmışsa bu kez sıra hesaba geldiğinde: «Bir sana, iki bana» diye fişleri bölerdi. Kahkahalarla gülerdik. Gülebilirmişiz o zamanlar zâhir...

Hangi yıldı bilemiyorum, bizler Salacak'ta kız evlendirme telâşında idik. Öyle sanıyorum... Ona sık sık gidip gelemezken, Aybar, hiç ihmal etmedi Neşet Bey'i. Ölüm haberini de bize o getirdi. Unutamadığım dostlardan biridir Neşet Deriş...

İşte aylar ve yıllar günlük işler ardından bu tür oyunlarla, yürüyüşlerle, arkadaş toplantılarıyla geçip gidiyordu. Tabii bu arada çok üzücü olaylar da yaşanıyordu. Ama dertleri bölüşecek dostlarımız bulunduğundan ve ağırlığı her birimizin üstüne dağıldığı için, teker teker bizleri fazla ezmiyordu. Neylersin, ezeceği zaman da dev adımlarıyla yaklaşmakta imiş. O arada Nâzım cezaevinde, bir olanağını bulunca Bursa'ya gidip dönüyo-

ruz. Yeni şiirlerini getirip okumak günlerce bizleri oyalıyor. Tek partinin kılıcı her zaman tepemizde asılı. Birbiri ardından tutuklamalar oluyor, mahkemeler açılıyor, biri ortadan yokoluveriyor, arıyor, izini cezaevinde buluyoruz. Onu salıveriyorlar, bu kez polisin, başka birinin peşine düştüğü duyuluyor.

O devir yazıla yazıla bitirilemedi. Şimdi yeniden ayrıntılara girmek istemiyorum. Ben burada tek örneği şöyle topluca bir biçimde vermeye hazırlanmışken dağılmak işime gelmiyor.

Kısacası, tehlikeli bir ormanda yürür gibi türlü belâları savuştura savuştura, II. Dünya Savaşı'nın bitimine geldik, karartma da tüm cakasıyla son buldu. Artık üzerinde özellikle durulan konular: Tek parti devrinden kurtulma çabaları; Türkiye'nin savaş sonrası dünya konjonktürüne nasıl uyum sağlayacağı; savaştan galip çıkmış devletlerin nasıl bir baç alacağı konusuydu; bir de günlük politikamız.

İşte bu aralarda Celâl Bayar'ı ilk kez Sertel'lerin evinde gördüm. Savaş sonrası ülkemizde de kaynaşmalar başlamıştı. Faşizmden yara almış tüm dünyada ve özgür demokrat uluslar topluluğunda olduğu gibi bizde de dıştan ve içten dikta rejimine karşı bir zorlama seziliyordu. Aksi halde Avrupa, özellikle Amerika kapılarını yüzümüze kapatacaktı ki bu hiç işimize gelmezdi! Yani can havlinde gibiydik. Bu arada çaresiz Halk Partisi dizginleri biraz gevşetivermiş, Meclis'in bünyesinden bir Demokrat Parti doğmuştu, nasıl olmuşsa... Tavuk yumurtasından ördek palazı çıkar gibi hani! Gerçi Türkiye'de hiç de şaşırtıcı olay sayılmaz. Sonraki yıllarda da Demokrat Parti'nin kuluçkasından nice ördek palazları, nice civcivler çıkacaktı...

İşte o sıralardı. Bir akşam Moda'ya davet edildiğimizde, kalabalık bir sofra başında tam Celâl Bayar'ın karşısına düştüm. Neler dinledim, hiç aklımda kalmadı. Yalnız o gecenin çok garipsediğim bir gece olduğunu unutamadım: Halk Partisi'nin gövdesinden ayrılmış bu demokrat kolun, sol cepheye nasıl uyum sağlayabileceğini, bizde demokrasinin nemene bir rejim olacağını bir türlü kavrayamıyordum. Bence aşı tutmayacak kadar kartlaşmış bir koldu o! Bu nedenle Sabiha Sertel bir teras safamızda, bana olacakları uzun uzadıya anlatmak külfetini

yüklendi. Gerçi o günedeğin epey kitap devirmiş, hele Fransız İhtilâli'nden sonra geçen yıllar içinde Avrupa'nın nasıl çalkandığını iyice bellemiştim ama, Avrupa'ya hiç gitmemiş, demokrat ülkede hiç yaşamamıştım, bilmiyordum. Yani kara cahilliğimle merak ve heyecan içinde dikkat kesilmiş, sadece konuşulanları, yazılanları izliyordum. Bana öyle geliyordu ki, bu olacaklara Vâlâ'nın da aklı pek yatmamıştı. İtiraf etmiyordu ama, «Demokratik Cephe» iddiası onu düşüncelere daldırıyordu. «Dur bakalım, yaşarsak göreceğiz» diye beklerken, bir akşam Zekeriya Sertel'lere gittiğimizde Celâl Bayar'ı Sabiha Sertel'in koltuğunda otururken bulduk. Özdemir oğlumuz da meclisi şenlendirmişti! Bayar'la birlikte gelmişti. Elinde kadeh, iri gövdesiyle, salonun bir köşesini oluşturan küçük bölümünün dörtte birini kaplamıştı. Kumral saçları geriye doğru düzgün taranmış, özenli giyinmiş. Çakır gözlerinde yarı alaycı bir pırıltı ile gülümsedi. Birden kadehini kaldırdı :

«— Gelecek yıl bu kadehleri işte böyle Çankaya'da tokuşturacağız,» dedi. Dikti sonra. Dikti ama uluorta bu sözler bir soğuk hava estirdi odada. Herhalde Bayar'ın bile hoşuna gitmedi. Patavatsızlıktı bu.

O sıralarda Ankara'da Dil Kurultayı toplanacaktı. Vâlâ «Akşam»a yazmak için, Kongreyi izlemek üzere gidecek. Zekeriya, benim de «Tan»a izlenimlerimi yazmamı istedi ve gazeteden bir belge çıkartıp elime verdi. Vâlâ ile birlikte gittik Ankara'ya... İki gün geçti belki, Sabiha Sertel'den bir telefon, o da Ankara'ya geliyor. Ertesi sabah Koraltan ile randevuları var. Gara gittik, Sabiha Sertel'i karşılamağa; Refik Koraltan bizden önce kattı onu yanına götürdü.

Aradan ne kadar zaman geçti hatırlamıyorum, Sabiha Sertel'in çıkaracağı «Görüşler» dergisi ile ilgili çalışmalar bitti ve çıktı dergi.

Biz yine Ankara'da, Ankara Palas'ın salonundayız. Gazeteciler arasında bir kaynaşma var. Derken Ziyad Ebuzziya girdi salona, iki kişiydiler. Yanındakini tanıyamadım. Kimdi? Yürüdü bir gruba doğru. «Tamam... Yarın tekzip edecekler» dedi.

Neyin yalanlanacağı belliydi. Demokrat kodamanlar, Tan'-

cılarla yani sol cephe temsilcileri ile birleşeceklerini, ve «Görüşler»e yazı yazacaklarını yalanlayacaklardı. Vâlâ'nın o arada salondan ayrılması olanaksız. Dinleneceğini bildiğimizden bizim dostlara otelden telefon etmek de olanaksız. Ben çıktım, bir dostun evinden Zekeriya'ya telefon ettim. Ona bu konuşma ile bir darbe indirdiğimin farkındaydım. Sanırım ertesi gün döndük İstanbul'a. Soğ basın ve o zamana kadar «Tan»ın yörüngesinde dönüp duran «Vatan» gazetesi bile ayağa kalkmış; «Tan»ı tek başına bırakmışlardı. Hüseyin Cahit Yalçın «Tanin» gazetesine bir manşet atmıştı: «Kalkın Ey Ehli Vatan!» Bu konuda önce Hüseyin Cahit Yalçın'ı bu kadar gazaba getiren Sabiha Sertel'in «Görüşler» dergisindeki Zincirli Hürriyet yazısını okuyalım

Zincirli Hürriyet

Sabiha Sertel

Türkiye, hür bir dünyada hür bir vatan olmalıdır. Fakat bu hürriyet ne ferdin avaz avaza bağırması, ne bir kısım vatandaşların tabiat ve hayatın nimetleriyle ciğerlerini ve keselerini doldurmasıdır. Hür insanlar cemiyetinin en büyük şiarı, geniş halk kütlelerinin menfaati için icap ederse şahsî hürriyetini, icap ederse şahsî menfaatini feda etmektir. Hür vatanın içinde hür vatandaşlar her şeydeh evvel insan haklarına sahiptirler.. Bu hakların en büyük garantisi kanunlardır. Anarşi istemiyoruz. Bir kısım vatandaşlara imtiyaz veren kanunlar istemiyoruz. İdareci bir sınıfın tahakküm ve tagallübünü sağlayan kanunlar istemiyoruz. Milletin irade ve otoritesini hükûmetin ye devletin eline veren totaliter mahiyette bir sistem istemiyoruz.

Hür bir vatanda bütün insanlarına müsavi haklar ve imtiyazlar veren, bütün insanları bu milletin ve vatanın menfaati için işe koşan, bütün vatandaşlarına müşterek vazifeler, sây hakkı, insanlık hakkı ve müşterek mesuliyetler kabul eden, mesul devleti istiyoruz.

Mesul devlet, vatandaşlarından hesap soran, vatandaşlarına hesap veren devlettir. Bu devletin içinde hürriyet her vatandaşın malıdır. Ancak kütlesinin menfaati ile mukayyettir. Hürriyete bundan başka zincir kabul etmiyoruz.

İstiklâl mücadelesi sadece düşmanı vatanın harimî ismetinde boğma mücadelesi değil, bütün insanlarına hürriyet ve müsavi insan hakları tanıyan yeni bir Türkiye'nin kurulması mücadelesidir. Ana yasayı yazan eller bu Türkiye'ye varmayı hedef tutmuşlardı.

Hatalar kimin olursa olsun, Cumhuriyet, demokrasi inkılâbını tamamlamadı. Bilâkis inkişaf seyrinde halkın hâkimiyetini değil, devletin hâkimiyetini sağladı. İmtiyazlı bir sınıfın menfaatlerini müdafaa eden, halkı bu imtiyazlılar hesabına istismar eden bir mahiyet aldı. Faşizm, nazizm, gibi totaliter cereyanlar Avrupa'yı istilâ ettikten sonra dümen kırdı, inkılâpçı rotasını bu cereyanlara çevirdi. 1942 Türk - Alman ademi tecavüz anlaşmasından sonra, tamamiyle faşist kampta karar kıldı.

Bugün iktisadî sistemimiz, kanunlarımız, siyasetimiz, içtimaî ve kültürel mekanizmamız tamamiyle bir faşist sistemin mekanizmasıdır.

Hangi demokraside matbuat kanunu ferdin söz, fikir, vicdan hürriyetini meneder? Hangi demokraside cemiyetler kanunu, vatandaşların cemiyet kurmasını, siyasî partiler mücadelesini meneder? Hangi demokrasi, siyasî düşünüş ve akidelerinden dolayı vatandaşlarını polise teslim eder, ev mâsuniyetini ortadan kaldırır, polise herkesin kafasını ve evini araştırmak salâhiyetini verir? Hangi hürriyet vatandaşlarını düşüncesinden mesul tutar, hattâ muayyen bir kanaati müdafaa ettiği için onu işkenceye maruz bırakır?

Anayasa ve medenî kanun, adaleti, hakkın gözcüsü yapmışken, adalet terazisinde hâkim kararını âyar tutmuşken, bu adlî salâhiyet, hukukî hiç bir vazife ve mesuliyeti olmıyan bir polisin eline, hükmüne ve kafasına nasıl bırakılır? Vatandaşın hakkı kanunun nezareti altına verilir, polisin nezareti altına değil... Adliyeyi icraatının dışında bırakan bir kanun, keyfî, karakuşî bir

hükümle vatandaşları, suçlu veya suçsuz, hürriyetlerinden mahrum bırakan bir kanundur ki, demokrasi kendi nâmına yapılan bu icraattan ancak hicap duyar.

Demokrat devlet, işçinin, köylünün teşkilât kurup, grev ve nümayiş yaparak haklarını müdafaa etmelerini kabul ettiği halde, bugünkü kanunlar, bilhassa İş Kanunu, işçi ve köylüden bu hakkı nez'eder. İş verenler aralarında birleşebildikleri halde, işçi birleşmek ve hakkını istemek imkânından mahrumdur.

Demokrat devlet, işçi ile iş veren arasında ancak hakem rolü oynayabilir. Fakat tamamiyle faşist sistemine uyarak, bugün, hükûmet ve Halk Partisi bütün meslekî teşekküllerin içindedir, bunların müstakil olarak teşkilâtlanmalarına müsaade etmez.

Bütün bu yazdığımız kanunların ve hükümlerin faşist kanunlardaki hükümlerden farkı nedir? Bütün ruhu ve muhtevasiyle faşist olan bu kanunların adı da demokratik kanunlardır.

Bu öyle bir hürriyet ve demokrasidir ki, Matbuat Kanunu vatandaşın ağzını bağlamış, Cemiyetler Kanunu bileklerini sıkmış, Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu ayaklarına pıranga vurmuş, diğer hükümler ve muhtevalar da vatandaşı düşünemez, konuşamaz, hareket edemez bir manken haline getirmiştir.

Her insanın, her vatandaşın hakkı olan hürriyeti istiyoruz, bu zincirli hürriyeti değil...

Geniş bir demokrasiye geçerken, Matbuat Kanununun 50' inci maddesini kaldırmak, matbuat suçlarının muhakemesini Şûrayı Devlete havale etmek, bu zincirleri çözmek değil, irade ve otoriteyi elde tutup, zevahiri kurtarmak için bu zinciri gevşetir gibi görünmektedir.

Geniş bir demokrasiye geçerken, bir kısım vatandaşlara cemiyet ve parti kurmak hakkını tanırken, diğer bir kısım vatandaşları bu haklardan mahrum etmek, ferdler ve sınıflar arasında bir imtiyaz kabul etmektir ki, bu hürriyet ve demokrasi değil, hürriyetin vatandaşlara iradeci sınıf tarafından kendi arzusuna göre miskalle bahş ve ihsan edilmesi demektir.

Sadaka istemiyoruz. Hak istiyoruz.

Her vatandaş istediği partiyi kurmakta serbesttir. Bunun aksi bir sınıfın diğer sınıf üzerinde diktatorası demektir ki, bunun kanunlaştırılması tamamiyle faşizmin kabulü demektir. Bütün dünya demokrasileri vatandaşlarına siyasî hürriyet verirken, bu hakları da garanti etmiştir. Hakiki bir demokraside ne imtiyazlı ferd, ne de imtiyazlı sınıf vardır. Dünyanın geçirmekte olduğu bu inkılâp seli içinde, sahte bir demokrasi ile Türkiye, dünya milletleri arasına hür ve demokrat bir devlet olarak karışamaz.

Türkiye hür bir dünyada hür bir vatan olmalıdır. Bütün vatandaşlarına müsavi insan haklarını, ırk, din, cins, sınıf farkı gözetmeksizin veren, bütün vatandaşlarını bu toprağın müsavi çocukları sayan, imtiyazlı ferdlerin değil, bütün imtiyazları silip süpüren halkın Türkiyesi...

Ne zincirli hürriyeti, ne de anarşik hürriyeti istiyoruz. Hepimizin malı ve vatanı olan bu toprakta tabiatın ve hayatın verdiği bütün nimetlerden müşterek faydalanmayı, müşterek ıstırap çekmeyi, vazifelere ve mesuliyetlere iştirak etmeyi istiyoruz. Bu vatan başımız üstünde yaşayanların değil, hepimizin beraber ekeceğimiz, makinelerini beraber döndüreceğimiz, dertlerini ve sıkıntılarını beraber paylaşacağımız vatandır. Onu beraber cennete çevireceğiz, onun için icap ederse beraber öleceğiz... Fakat onu hür insanların vatanı, imtiyazsız ferdlerin vatanı olarak seveceğiz.

Kanunlar bu hakkın, bu halkın, bu vatanın bekçileridir. Onun üzerinde söz sahibi sadece, sadece bu halktır. Devlete hesap vereceğiz, devletten hesap soracağız. Şahsî hürriyetimizi bu halk ve vatan için feda edeceğiz. Fakat başımızda saltanat sürenler için değil.. Hürriyete bundan başka zincir kabul etmiyoruz.

*

Şimdi de 3 Aralık günü, aso polemikçi olarak bilinen Hüseyin Cahit Yalçın'ın olaya, nasıl kırmızı ışık yaktığını görelim.

Kalkın Ey Ehli Vatan

Namık Kemal

Bir Vatan Cephesine Lüzum Vardı

Bu memleket asırlardanberi şimalden gelen hücumlara eti, kanı, ruhu ve silahıyla karşı koydu. Milletin varlığı bu ıstıraplar ve felaketlerle yoğurulmuştur. Bu defa yine anavatan topraklarından parçalar ve Türk istiklâlinin hatimesini teşkil edecek surette Boğazlarda üsler isteniyor. Milli Şef şerefli insanlar gibi yaşayacak ve şerefli insanlar gibi öleceğiz derken milletin kalbini okumuştur. Fakat düşman istilâsı şimdi komünizm propagandası halinde içimize sızmaya başlamıştır: Yeni Dünya'nın ve Görüşler'in intişarı bu hususta tereddüde artık imkân bırakmamıştır. Vaziyet açıktır: Beşinci Kol faaliyettedir ve hücuma geçmiştir. Hitler de göz koyduğu memleketlerde bozgunu bu suretle evvelden temin etmişti. Büyük vatansever Namık Kemal'in sesi, bugünün parolasıdır. Kalkın Ey Ehli Vatan! Mücadele başlıyor. Ve başlamak lâzımdır çünkü en azgın ve insafsız bir propagandanın Türk vatandaşlarının ruhunu her gün en yıkıcı, yeis verici, ümid kırıcı bir propaganda zehrini dökmesine müsaade edemeyiz. Bir vatan sahibi olmak bu vatanın içinde hür ve müstakil yaşamak isteyen her Türk bu propagandaya karşı uğraşmağa, ona karşılık propaganda yapmağa mecburdur.

Mücadelenin silahı yalnız söz ve yazıdır. Fikirler, fikirlerle yıkılır. Cebir ve şiddet onların ekmeğine yağ sürer. Çünkü kendilerini mazlum mevkiinde kalmış gibi göstererek muhabbetle taraftar kazanmak isterler. Bu kadar şiddetli, haşin ve kırıcı bir tarz ile hücuma geçmeleri şiddetli bir muamele tahrik etmek emelinde olduklarını gösterir. Bu tuzağa düşmemeliyiz. Davamızdan, hakkımızdan, prensiplerimizden emin isek ne cebir ve şiddete muhtacız, ne sövüp saymaya. Bunlar acizlerin ve haksızların silahıdır. Türk milletinin vatan, hürriyet ve istiklale karşı beslediği aşk ve bağlılık vatansızların bütün yıkıcı propagandalarını önlemeye kâfi bir vahdet temin eder.

Biz uhdemize düşen vazifeyi yapacağız; susmayacağız. Va-

tandaşlarımızı uyanık bulundurmaya çalışacağız. Fakat bu kâfi değildir. Mücadele her vatandaşın hakkı ve vazifesidir.

Görüşler'i açıp da bayan Sertel'in Zincirli Hürriyet makalesini gördüğüm zaman sahifeyi süsleyen kıpkızıl demirlerle bize nasıl bir hürriyet hazırlamak istediklerini derhal anladım. Birçok ağız kalabalığı arasında bayan Sertel ağzından baklayı kaçırıyor: Hürriyet davasında bulunan bayan bu hürriyeti sizin, benim, hepimiz için istemiyor. Onun hürriyeti zincirlidir. Aynen şöyle diyor:

Hür insanlar cemiyetinin en büyük şiarı geniş halk kitlelerinin menfaati için icap ederse şahsi hürriyetini, menfaatini feda etmektir.

Biraz aşağıda aynı prensibi tekrar ediyor Bu devletin içinde hürriyet her vatandaşın malıdır. Ancak kitlesinin menfaatiyle mukayyettir. Hürriyete bundan başka zircir kabul etmiyoruz.

Komünist edebiyatıyla meşgul olmamış olanlar bu satırların altında gizlenen manayı gözden kolayca kaçırabilirler. Bayanın «hürriyet her vatandaşın malıdır» demesi safderunları aldatmak içindir. Asıl maksadını göze pek çarpmayacak surette derhal ifade ediyor. «Geniş halk kitlelerinin» menfaatleri namına hürriyetin feda edilebileceğini söylemesi kurmak istedikleri işçi proletaryasında yalnız kendilerinin hürriyeti olacağını ve bizim hürriyetimizin zincire vurdurulacağını gösteriyor. Çünkü komünist dilinde halk kitlesi, geniş kitle, yalnız ameleye ve bir de gafil avlamak kabilinden köylüye şâmildir. Tıpkı Rusya'da olduğu gibi Orada hürriyet vardır fakat yalnız komünistlere ve bilhassa komünist şefleri için. Yüz altmış milyon halkın hürriyeti geniş halk kitlesi denilen işçilerin menfaati namına esarete çevrilmiştir.

Bayan Sertel çok merakta, soruyor

— Hangi demokraside matbuat kanunu ferdin söz, fikir vicdan hürriyetini meneder?

Cevabını verelim :

— Hayranı ve meddahı olduğunuz hakiki Rus demokrasisinde.

Bayan Sertel soruyor:

— Hangi demokraside Cemiyetler Kanunu vatandaşlarının cemiyet kurmasını, siyasi partiler mücadelesini meneder?

Cevabını verelim:

— Memleketimize getirmek istediğiniz hakiki Rus demokrasisinde.

Bayan Sertel soruyor:

— Hangi demokrasi siyasi düşünüş ve akidelerinden dolayı vatandaşlarını polise teslim eder? Ev masuniyetini ortadan kaldırır ve evini araştırmak selahiyetini verir?

Cevabını verelim:

— Sevgili Rus demokrasisinde.

Bayan Sertel çırpınıyor:

— Demokrat devlet işçinin köylünün teşkilât kurup grev, nümayiş yaparak haklarını müdafaa etmelerini kabul ettiği halde...

Bunun sonunu biz tamamlayalım

— Evet bayan, mürteci ve geri dediğiniz Avrupa demokrasileri ve kapitalist diye yerin dibine batırmak istediğiniz geri ve sağ Amerika işçinin grev ve nümayiş hakkını tanıdığı halde hakiki demokrasi adını benimseyen bolşevik Rusya'da grevin cezası idamdır.

Yeni Dünya'yı ve Görüşler'i okuduktan sonra hükümeti ciddden tebrik ettim. Dünyanın hiçbir memleketinde bundan daha fazla matbuat hürriyeti olamaz. Beşinci Kol'dan varsın, memlekette matbuat hürriyeti yok diye feryad etsin. Varsın fikir hürriyeti yok diye şikâyet etsin. Onların ciddiyet ve vekardan uzak, sırf halkı ve hükümeti tahrik için yapılmış yaygaracı ve kavgacı neşriyatına karşı bu vakarlı sükut ve müsamaha hükümet tarafından verilecek cevapların en güzeli ve en susturucusudur. Bu işte cevap hükümete düşmez, söz, eli kalem tutan gazetecilerin ve hür vatandaşlarındır.

Dün İstanbul mebusluğu için intihabat yapılırken kapımın

önünde, hükümetin koyduğu oparlörde bir ses avaz avaz haykırıyordu: Ey ikinci müntehipler, bu bir oyundur, kimse bu intihabatın ciddi ve serbest olduğuna inanmaz, diyordu.

İngiltere'nin Heid Park'ında her isteyen vatandaşa, ufak bir ücret mukabilinde verilen hür hitabet kürsülerinde bundan fazla bir şey söylenemezdi.

İnsaf komünist propagandacıları mugalâtayı arttırdıkça kendilerini batıracaklardır.

Ertesi gün yani 4 Aralık günü akşam üzeri Vâlâ sapsarı bir yüzle eve döndü. Tan gazetesinin yıkıldığını, her şeyin tahrip edildiğini söyledi. Şimdi de birinci elden, yani gazetenin sahibi Zekeriya Sertel'den öğrenelim:

> Soru: Bundan tam otuz yıl önce dört Aralık 1945'te sahibi bulunduğunuz Tan gazetesi kapatıldı. Ancak bu yasal yoldan olmayıp bir takım gençlerin gazeteyi yağma ve tahribi şeklinde oldu. Bu olayı bize anlatır mısınız?

Zekeriya Sertel: *Harp bitmiş, demokrasiler harbi kazanmış, bir Birleşmiş Milletler teşekkül etmiş, Dünya siyaseti demokrasilere doğru çevrilmiş durumdaydı, binaenaleyh biz de müttefik olarak rejimimizi ona göre ayarlamak ihtiyacındaydık. Çünkü bizde tek partili bir sistem vardı, bir diktatorya vardı; tek şef sistemi vardı. Bu tek şef sistemi, tek parti sistemi, kazanılan demokrasi prensiplerine uygun değildi, biz bu davayı ortaya attık. Yani diyorduk ki mademki demokrasiye bağlıyız, mademki Birleşmiş Milletler'e üye olduk, mademki dünya bu istikamete gidiyor, biz de bu yöne gitmek ihtiyacındayız ve artık bundan sonra tek parti, tek şef sistemine son verip demokrasiye gitmeliyiz. Fakat bu, tabii o zaman tek şef olan İsmet İnönü'nün ho-*

şuna gitmiyordu. Alışılmış bir rejim, rahat. Biz onu rahatsız ediyorduk. Fakat birden bire de karşımıza çıkıp bunu yapma diyemiyorlardı. Çünkü o zamana kadar daima direktif verirlerdi bize. Filânı yazın, filânı yazmayın diye. Fakat bu hava esmeye başlayınca, bütün dünyada, uluslararası bir akım halinde, bizimkiler de ona uymak ihtiyacı ile kalkıp gazeteyi kapamak yahut bize talimat vermek cesaretini gösteremediler. Biz de bundan cesaret alarak hayli ilerledik. O vakit Tan'da tüm ilerici unsurlar toplandılar ve müthiş bir kampanya açtık. Bu kampanyayı kanun yoluyla da durdurmalarına imkân yoktu. Kanun yoluyla durdurabilmek için buna göre kanun yapmak lâzım gelirdi. O da mümkün değildi, artık biraz dünyadaki akıma uymak mecburiyetindeydiler.

İSMET İNÖNÜ'NÜN DİREKTİFİYLE

Nihayet düşündüler taşındılar, İsmet İnönü'nün direktifiyle İstanbul'da zamanın Halk Partisi, üniversite gençliğinin bir kısmını, sağ cephesini örgütledi ve bizim aleyhimize bir gösteriye sürükledi. O vakit üniversitedeki gençler şimdi olduğu gibi organize değillerdi ve şuurlu değillerdi, daha işin bilincine varmış değillerdi. Onları emirle yürütmek kolaydı. Nitekim emirle yürümeyenler teşkilata giremezler ve teşkilat kuramazlardı. Yalnız bir teşkilat vardı, o da sağ örgüttü. Sollar dağınık vaziyetteydi. Bu sağ örgütü kullandılar, içerisine polis koyarak. Dört Aralıktan bir gün evvel, yani üç Aralık akşamı, bana bir arkadaşım geldi. «İstanbul Üniversitesi'nde senin ve gazetenin aleyhinde gösteri yapacaklar, haberin olsun» dedi. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar arkadaşımdı, telefon ettim, gerekli tedbirin alınmasını istedim. «Merak etme, tedbirimizi aldık» dedi. Ertesi sabah yeni baştan bir üniversite öğrencisi telefon etti bana, «bunlar pek fena geliyorlar aman tedbir alın» dedi. Matbaaya telefon ettim, valiye de telefon ettim, dedim ki «bunlar geliyorlarmış, garanti fena niyetlerle, onun için gerekli tertibatınızı aldınız mı?». «Aldım sen hiç merak etme» dedi vali. Matbaanın kapılarını kapattırdım, işçilere ihtiyatlı bulunmalarını söyledim. Buna rağmen sağ kafile matbaanın önüne geldi.

POLİSLER SEYİRCİ KALDI

Aralarında bilhassa sivil polis vardı. Balyozlar, kırıcı aletler, şişeler içinde kırmızı boyalar taşıyorlardı. Matbaayı bastılar, polisler seyirci kaldı buna, olaya hiç karışmadılar. İçeri girip makinaları ve camları kırdılar, kâğıtları dosyaları dağıtarak odaları yağmaladılar. Depodaki kâğıt bobinlerini, Sirkeci'ye kadar, halı serer gibi serdiler. Eşim Sabiha Sertel'i de aradılar ama bulamadılar. Sonradan kendi ifadelerine göre bulsalarmış çırılçıplak soyup kırmızı boyayla boyayarak sokakta dolaştıracaklarmış kadını «işte kızıl» diyerek. Böylesine canavarca ve çok iptidai bir heyecanla gelmişlerdi. Bizimle kalmadılar, sonra Sabahattin Ali ve Câmi Baykurt'un çıkardığı bir gazete vardı Beyoğlu'nda, oraya gittiler ve onu da kapattılar. İki kitapçı dükkânını bastılar ve tüm bunlara polis seyirci kaldı. Matbaayı tahrip ettikleri için bizim gazete çıkarmamıza olanak kalmadı. İşin asıl gülünç tarafı şu ki, bu işin sorumlularını arayıp can ve mal güvenliğini bozan bu gençlerin içindeki suçluları ortaya çıkaracakları yerde, akşam gelip bizi tutukladılar. (*) Gazetenin müdürünü de —ki hiç politikayla ilgisi yoktu—, onu da tevkif ettiler. Üç ay hapiste kaldık. Kendi müdafaamızı yaptık, buna rağmen hakim bizi yine mahkûm etti. Temyiz mahkemesi derhal bozdu bu kararı ve bizi serbest bıraktı, o sayede çıktık. Ama iş bununla da kalmadı, evin yanındaki bir otel odasını polis kiraladı, böylece bizi göz altına aldılar. Karşımızdaki boşluğa da bir polis diktiler, sokakta bile takip edildik. Öyle ki memleketimde kendimi, bu polis kordonu sayesinde, yabancı hissetmeye başlamıştım. Bu baskıdan ve hava değiştirmek için ailecek çıktık Türkiye'den. Çıkış o çıkış, bir daha dönmedik. Gurbet ellerde sürünüp duruyoruz.

(*) Zekeriya Sertel'i bu noktada hafızası yanıltmış «İşin asıl gülünç tarafı şu ki, bu işin sorumlularını arayıp can ve mal güvenliğini bozan bu gençlerin içindeki suçluları ortaya çıkaracak yerde, akşam gelip bizi tutukladılar.» diyor. Oysa onlar Tan olayından hemen sonra tutuklanmadılar. Olay gecesi, yani 4 Aralık gecesi bizdelerdi. Dört beş gün, belki daha fazla Kalamış'taki evimizde misafir oldular. Tutuklanmalarına neden olarak da bir kaç ay önce gazetede çıkmış yazıları gösterildi. Savcılık harekete geçirildi. Sonra da evlerinde arama yapıldı; ve o günün akşamı tutuklandılar. Savunmalarında kendileri bu durumu aydınlatıyorlar. M. V.

Soru : Mücadeleye devam ettiniz mi?

Zekeriya Sertel : *Polis baskısı altında nefes almaya imkân yoktu. Biz buna rağmen İnsan Hakları Cemiyeti adı altında bir örgüt kurduk. Bu, Birleşmiş Milletler anayasasında tarif edilen insan haklarıydı. İyi başladık işe, çünkü elemanlar kuvvetliydi. Fakat içimize bir polis soktular, farkına varmadık. Bu polis içimizdeki bütün konuşmaları haber verdi. Ve bir toplantımıza resmen bir sivil polis girdi, mareşali korkuttu: «Sen böyle komünistlerle nasıl çalışırsın» diye, sanki komünizm yapacakmışız gibi. Mareşal çekilmeye mecbur oldu, bütün millet dağıldı. Böylece biz de artık bir şey yapamadık.*

Soru Yurt dışına çıkışınız nasıl oldu?

Zekeriya Sertel : *Önce izin vermediler. Ama bir ara Adnan Menderes ile ortak çalışmıştık tek parti rejiminin yıkılması için. Menderes başbakan olduktan sonra ona telgraf çektim, dedim ki «Sizinle biz bu baskıyı kaldırmak için beraber savaşmağa girmiştik. Siz de mi yapacaktınız bunu bana, izin vermiyorlar çıkmak için.» Ertesi sabah derhal cevap geldi, polise emir verilmiştir, pasaportunuz verilecektir diye. Telgrafın arkasından polis geldi ve pasaportlarımızı teslim etti.*

Soru : Tek parti rejimi sırasında Tan'da bir ara Menderes'le beraber çalıştığınızı söylediniz. Menderes'le aynı amacı mı güdüyordunuz?

Zekeriya Sertel *İnönü'nün başında bulunduğu Halk Partisi sınıfsız bir parti olmak iddiasındaydı. O sıralarda sosyal sınıflar şuurlanmamışlardı, ayrıca ticaret burjuvazisi de tam oluşmamıştı. Türkiye'de, II. Dünya Savaşı sonrası, demokrasi akımının temsilcisiydik. O zamanlar Adnan Menderes, Celâl Bayar, Tevfik Rüştü aynı şeyi istiyorlardı. Ne varki onların istediği daha ziyade liberalizm idi. Sonuç olarak amacımız bir müddet için aynı olacaktı. Yani aynı trene binecek fakat ayrı ayrı istasyonlarda*

inecektik. Yalnız onların yayın organları yoktu. Bizi yayın organı olarak kullanmak istiyorlardı, bu sebeple onlarla beraber çalışmıştık.

Soru: 1945'lerde Türk basınının durumu neydi?

Zekeriya Sertel : *II. Dünya Savaşı demokrasiyle faşizm arasında verilen bir savaştı. Harp esnasında aynı durumu Türkiye'deki basın hayatında ve siyasi hayatta da görüyoruz. Hükümet içinde, hükümet dışında, basında, Alman taraftarları vardı. Hüseyin Cahit'in çıkardığı Tanin gazetesi, Tan gazetesi demokrasi istiyordu. Diğer gazeteler Almanya'ya eğilimliydi. Almanya bir takım gazeteleri parayla satın aldı. Demokrasiler de bizi kendi ülkelerine geziye çağırdılar. Faşizm yıkılınca biz ileri çıktık. Hüseyin Cahit 1789 Fransız devriminin getirdiği özgürlükleri istiyordu. Tan'da biz biraz daha fazla sol temayüllüydük ve bu nedenle de çok daha fazlo düşman kazandık. İşin gülünç tarafı, Hüseyin Cahit bile yıkılmamızı istiyordu. Üç Aralıkta Tanin gazetesinde «Kalkın ey ehli vatan» adlı bir başmakale yazıp halkı bize karşı kışkırttı. Halbuki aynı amacı güdüyorduk bir zamanlar. Tan gazetesinde sağlam bir kadromuz vardı. Niyazi Berkes, Behice Boran, Sabahattin Ali, Cami Baykurt, Sabiha Sertel hep aynı çatı altında toplanmıştık.*

Soru : Tan gazetesinin siyasal eğilimi neydi?

Zekeriya Sertel *Aynı yazıları bugün yazsak gülünç olur. Yazılarımız bugünle karşılaştırılamaz. Biz sadece ileri bir demokrasi istiyorduk; demokrasi taraftarıydık; tek parti rejiminin değişmesini istiyorduk. O zamanlar polis baskısı korkunçtu. Bize de hemen komünist damgasını vurdular. Bugün bile ister ilerici olun, ister sosyalist olun yine aynı damgayı yersiniz. Ne var ki artık bugün sosyalizm konuşulabiliyor Türkiye'de, yüzbinlere hitap etmek mümkün. Dediğim gibi biz, 1945'lerde demokrasiden söz ediyorduk. Hoşlarına gitmedi bu, çünkü alışmamışlar tenkid edilmeye, alışmamışlardı birinin kendilerinden farklı düşünmesine. Tan gazetesinde sert yazılar da yazmıyorduk üstelik.*

BUGÜN AYNI DAVRANIŞA ANCAK KOMANDOLAR ALET EDİLEBİLİR

Soru Tan olayının otuzuncu yıldönümü dolayısıyla vermek istediğiniz bir mesaj var mı acaba?

Zekeriya Sertel: *Biz bu dört Aralığı unutmamak için her yıl kendi aramızda toplanırız. Çünkü bu, Türk gençliğine de, Türk basınına da ibret dersi olacak bir hadisedir. Gençlik fena istikamete yöneltilirse yanlış yola sapabilir ve yanlış şeyler yapabilir. Bize yapılan hareketi, eğer gençler o zaman şuurlu olsalardı, yaptıklarının geleceğini bilselerdi bu hareketi yapmazlardı. Bugün mesela bu harekete sevkedilse, ancak ancak komandolar sevkedilebilir. Bize saldıran gençler de işte ancak komandolar kadar kapalı insanlardı. Dört Aralık hadisesinin bize öğrettiği şey bu olmalıdır. Yoksa cahillerin elinde, komandoların elinde kaldığımız müddetçe bu akibetten kurtulamayız. Benim başıma gelen birçoklarının da başına gelebilir Bir noktayı daha belirtmek istiyorum. Tan gazetesi ve Tan olayı denince bir tek ben akla gelmemeliyim. Eşim Sabiha Sertel'i de anmak istiyorum, çünkü o yıllarda onun da çok büyük yardımları olmuştu gazeteye, benden çok daha aktif bir militandı.*

Çok teşekkür ederiz.

Onlar erdi muradına, biz çıkalım kerevete. Bu Kırk Haramiler masalı burada biter. Ve Kırk Haramilerle birlikte onlara bu yabanca hareketi yaptıran ervahiler, onca yıkıntının arasında kaynayıp gittiler. Amaca ulaşılmış, felakete uğrayanlardan gayrı ortada hesap sorulacak kimse kalmamıştı.

Gelelim biz o açıkca oynanan oyunun perde arkasına...

Sertel'ler soğukkanlı insanlardı ama elbette ilk anlarda çok sarsılmışlardı. Sabiha Hanım büyük bir kaza sonucu. ölümden kurtulmuşa benziyordu Matbaada bulsalar çırılçıplak soyacaklar, üzerine kırmızı mürekkep döküp sokaklarda gezdireceklerdi.

Bu, onun gibi onurlu ve saygın bir kişi için ölümden bin beter bir işkence ama gene de yakınmıyorlar, kahırlanmıyorlardı. Yakınacakları, kahırlanacakları yıllar gelecekti. Çileleri matbaalarının göçüşü ile son bulmadı.

Olay gecesi yoklamak için evlerine gittik, alaca karanlıktı. Kapıyı çalacakken duvardan iki kişi ortamıza atladı. Polis olduklarını bilseydik, eh ne de olsa alışkanlığımız vardı. Üniformasız oldukları için «Tan»ı yıkan adam evlâdları pusu kurmuş sanıp korunmak içgüdüsüyle geriye sıçradık, Vâlâ beni hemen arkasına çekti :

«— Ne oluyoruz?» dedi.

Siviller anladı neden ürktüğümüzü, biri açıkladı : Evi korumak üzere burada bulunuyorlarmış, gözcülük ediyorlarmış, ev sahipleri bir yere gitmişler. Gerçekten ev karanlıktı, nerede olabileceklerini düşünürken Mahmut Baler'in evi aklımıza geldi. Herhalde orada kendilerini emniyette hissedeceklerinden oraya gitmişlerdir diye hesapladık. Hiç değilse onlar, nerede olduklarını bilir.

Mektep Sokağı'nda bir Kosta apartımanı vardı o zamanlarda. Baler'ler orada otururdu, kapıyı bize o zamanki eşi Seniha Baler açtı, üzgündü. (1) Neşet Deriş'in evine gittik. Dostlarımızı orada bulduk. Neşet Bey de allak bullaktı. Sonra hep birlikte gene Sertel'lerin evine döndük. Bir çanta hazırladı Sabiha Hanım, Zekeriya Bey de vali Lütfi Kırdar'a telefon edip bize geleceklerini, birkaç gün kalacaklarını bildirdi. Meçhul bir yere kaçtılar sanılarak sorun çıkmasını istemiyordu. Moda'dan bir arabaya bindik, başı bozuklarca izlenebileceğimizi hesaplayan Zekeriya Sertel Altıyol'da araba değiştirmek istedi. Sokak arasında başka bir arabaya bindik, bize geldik. Tan Olayından sonra ne kadar geçti bilmiyorum, haklarında birkaç ay önce gaze-

(1) Hâlâ bir numaralı dostlarımdan biri olan, Vâlâ'nın da Seyyar Sergi zamanında vefalı arkadaşı, Seniha Yazıcı, Hürriyet'te çıkan yazılar üzerine beni uyardı. Ben Sertel'leri orada bulup götürdüğümüzü sanıyordum. «— Önce bana geldiler, Zekeriya Bey bir püro içti, sonra Neşet Bey'e gittiler. Biliyorum, siz oradan onları alıp götürdünüz.» dedi. Yanlışımı burada düzeltiyorum.

M. V.

tede çıkan yazılarından ötürü dava açılmış. Savunmalarını bu kitaba alacağım için, burada ayrıntılara girmiyorum.

Bir sabah Neşey Bey bize telefon etti. Bir gün önce polis evlerinde araştırma yapmış ve Sabiha Hanım'ı da, Zekeriya Bey'i de tutuklayıp götürmüş. Bir haber alırsa kendisine de bildirmemizi rica etti. Onları o gün bulamadık. Ertesi gün sanıyorum, Sultanahmet Cezaevi'ne gönderildiklerini öğrenip oraya gittik. Aklımda kaldığına göre Nail V ile karısı Hâlet Çambel de yanlarındaydı.

«— Üç ay kaldık cezaevinde,» diyor Zekeriya Bey konuşmasında. Bana çok daha uzun süre kalmışlar gibi geliyordu. Yine bir gün cezaevine ziyarete gittiğimizde Ahmet Emin Yalman geldi. Elinde şeker kutusuna benzeyen bir kutu vardı. Ne Sabiha Hanım kımıldadı yerinden, ne Zekeriya Bey. Uzanan eli sıkmadılar. Ahmet Emin, Halil Lütfü Bey'le bir iki kelime konuştu, gitti.

Sabiha Sertel cezaevinde o zamanların ünlü randevuevi sahibi «Lüks Nermin» ile aynı hücrede kalmış. Lüks Nermin sırtını dayadığı kodaman müşterilerine rağmen, nasıl düşmüşse düşmüş cezaevine.

«— Hiç sıkılmadım,» diyordu, Sabiha Hanım. «Lüks Nermin, sen gazetecisin, günün birinde işine yarar senin, diyerek işlettiği evin tüm sırlarını anlattı. Kimleri ele verdi bir bilseniz, kimleri!.. Geceler boyunca anlattı, beni eğlendirdi.» diye gülüyordu. Çok da içten gülerdi tatlı tatlı. Sonra yıllarca aramızda bu «Lüks Nermin» hikâyesini kahkahalar arasında konuşacaktık.

Gerçi bu oldubitti, tepeden inme korkunç bir darbeydi Sertel'lere. Matbaaları yıkılmıştı ama onlar yıkılmamıştı. Yalnız yaman bir öfkeyle için için kaynadıklarını seziyorduk. Bu öfke sonradan savunmalarında patlak verecekti.

Savunma günü geldiğinde Sabiha Sertel, çok hastaydı. Grip olmuştu. Sabahleyin cezaevi doktoru görmüş, çıkmasının sakıncalı olduğunu söylemişti. İlaç verip enjeksiyon da yapmış ama, kim dinler doktoru böyle bir günde? Sabiha Sertel, canını dişine takmış, kaplan kesilmiş.

Adliye koridorunda beklerlerken onlara yetiştik. Karı koca yanyana oturuyordu. Sanırım gene yakın dostları Nail ile Hâlet, kalbe kuvvet, yanlarındaydı. Sabiha Sertel'in o sırada ateşi otuzsekiz buçuğun üstünde. Yüzü pençe pençe yanıyor, gözleri karanlıkta pırıldayan fenerler gibi. Arada bir omuzları sarkınca hemen kendini toparlıyor, dikleşiyor. Mahkeme salonunda da hep o hareketi tekrarladı.

Sıralarda oturmuşuz. Önümüzde bizimkiler. Arkamızda da, gözucuyla gördüm, kapı misali, tanıdık bir gövde. Özdemir oğlumuz, hazır ve nazır... Hiçbirimizi yalnız bırakmak istememiş, korumaya gelmiş olacak! O sırada Cami Bey'in bastonu idi. O sıfatla, evlerimize girip çıkıyordu. Sonra Fevzi Çakmak'ın bastonu oldu. Galiba yalnız orada yatıp kalkmadığı eksikti. Evin bütün özelliklerini uluorta anlatır, Paşa'yı alaya alırdı. Bir gün Sabiha Sertel'in sinirlenişi aklıma geldi:

«— Anlaşılıyor, Özdemir, sen bizim evin hususiyetini de gidip başkalarını eğlendirmek için anlatıyorsundur,» dedi. «Doğrusu ayıptan da öte bu senin yaptığın.»

Onun bu çıkışından Özdemir alınacak, bir daha gelmeyecek sanmıştı da Zekeriya Bey, yemekten sonra kahvesini de içip görevine giden Özdemir'in ardından, onu terslediği için karısına söylenmişti. Zekeriya bir konuda çok saf insandı, hiç kimsenin kötülük yapabileceğini düşünmezdi. Özdemir ile ilgili olarak Vâlâ da kaç kez uyarmıştı Zekeriya'yı tâ başlangıçta:

«— Bu adamın bizim aramızda işi ne?» diyordu. «Ne yaşça akran, ne kafaca denk. Cami Bey'in vaktiyle talebesi imiş de hocasını çok seviyor, yanından ayrılmıyor, diyelim. O gelmediği zamanlarda da hep bizim aramızda. Celâl Bayar, Fevzi Çakmak ne anlar bu yarım akıllıdan? Ben kuşkulanıyorum bu adamdan.» derdi.

Ve Zekeriya da kızar, Özdemir'i savunurdu. Çünkü çok eğlenirdi onunla, çok alaya alırdı. Bile bile lâdes hani... Yassı Ada'da kendisinin «MİT» ajanı olduğunu itirafından sonra bir kez Kadıköy iskelesinde çarpışır gibi olduk, gözleri beni sıyırttı geçti. Aybar'ın da hiç katlanamadığı bir kişi idi. Duygusunu

açıklar ama Zekeriya yine aldırmazdı. Şimdi düşünüyorum da, kuşkusuz, Demokratların «yalanlama olayı»nda da, «Tan»a karşı ayaklanmada da onun payı büyüktür...

Uzun da olsa 4 Aralık'ta suçlananların savunmalarını tarihsel belge diye buraya almak istiyorum. Savunmaların yayınlandığı «17 Mart 1946» tarihli «Vatan» gazetesini saklamışım, oradan olduğu gibi aktarıyorum.

Büyük Millet Meclisini ve hükümeti tahkir ve tezyif ettikleri iddia edilerek Adalet Bakanlığı'nın müsaadesi ile haklarında dava açılan ve birinci sorgu hâkimliğince tevkif edildikten sonra ikinci ağır ceza mahkemesine verilerek duruşmaları yaptırılan Tan gazetesi sahip ve muharrirleri, dün müdafaalarını yapmışlardır.

Mahkeme salonu açıldığı zaman mahkeme reisi Salim Başol, aza Nusret ve Nevres, savcı Hicabi Dinç yerlerini almışlardır. Bundan sonra da maznunlar ve avukatları mahkeme huzuruna alınmışlardır.

Mahkeme reisi ilk sözü M. Zekeriya Sertel ve zevcesi Sabiha Sertel'in avukatı Hamdi Üye'ye, sonra Cami Baykurt'un avukatı Saim Şevket ile Ali Şevket'e, daha sonra da Halil Lûtfi Dördüncü'nün vekili İffet ve Mesut Selen'e vermiştir. Avukatların beşi de neşredilen yazıların kanunî bakımdan suç sayılamıyacağını beyan etmişler ve müvekkillerinin beraatini istemişlerdir. Avukatların hukuki cepheden yaptıkları bu müdafaalarını müteakip reis sözü maznunlara vermiştir. İlk önce müdafaasını yapması icap eden M. Zekeriya Sertel, eski duruşmalarında olduğu gibi en sonra konuşmak arzusunu izhar etmiş ve bu arzusu kabul edilmiş ve söz Sabiha Sertel'e bırakılmıştır. Sabiha Sertel hulâsa olarak demiştir ki

SABİHA SERTEL'İN MÜDAFAASI

Muhterem hâkimler,

Huzurunuzda Büyük Millet Meclisi'ne ve hükümete hakaret suçile zan altında bulunuyorum. Müddeiumuminin suçumu is-

bat için ileri sürdüğü iddianameyi dinlediğim zaman, işlediğim bir suçun değil, bililtizam yalnız tefsir edilmiş bir yazının cevabını vermek mecburiyetinde olduğumu anladım. Beni bir hırsız gibi, bir katil gibi gece yarısı bir kafile polisle evimden alan polis müdiriyetinin yazıhaneleri üstünde yatırtan, bir ağır ceza suçlusu olarak huzurunuza çıkaran bu muazzam suç nedir? Bu muazzam cinayetin yazılı vesikası müddeiumuminin iddiasına göre 3 Eylül 945'de Tan gazetesinde yazdığım «Muvafakatin feryadı» başlıklı yazıdır.

Müddeiumumî davanın açılmasına lüzum gördüğü ilk iddianamesinde bu yazıyı şöyle tefsir ediyor

«Sabiha Sertel, Büyük Millet Meclisi'nin, muvafakatini bir işaretile muhalefeti susturmak için otomat bir şuursuzluk ve idrâksizlikle harekete geçen bir parazit makinesi olup, hakikatleri ıslık, ayak sesleri ve kürsü kapaklarile susturacak kadar siyasî terbiyeden mahrum bulunduğunu söylemiştir» diyor.

Müddeiumuminin bu iddiası karşısında karihasının genişliğine, hayalindeki kuvvete, tefsir hususundaki kabiliyetine hayran oldum. Ancak bazı gramer hatalarına rastladım. Çünkü Müddeiumumî dikkatsizlik eseri olarak, fiili faili, teşbih ile kendine teşbih edilen mefulü birbirine karıştırmıştır. Bu yazıda tenkit edilen fiil, mebusların gürültü yapması değil, muvafık mebusların muhalif mebusları susturması fiilidir. Mevzuda gürültü esas değil, feridir. Mebusların ayaklarını vurmak suretile yaptıkları gürültü, radyonun parazitine benzetilmiştir. Teşbih, radyonun paraziti, teşbih olunan gürültüdür Bu da fıkra üslûbu içinde yazılan bir yazıda edebi bir teşbihtir. Meclis ne radyo makinesine, ne de radyonun yaptığı parazite benzetilmiştir.

Müddeiumumî hangi karine ile Büyük Millet Meclisi'nin otomat bir şuursuzluk ve idrâksizlikle harekete geçen bir parazit makinesi olduğu mânasını çıkarmıştır? Yine müddeiumumi Büyük Millet Meciisi'nin hakikatleri ıslık, ayak sesleri ve kürsü kapaklarile susturacak kadar siyasî terbiyeden mahrum olduğunu, hangi esasa dayanarak söylüyor?

Parlâmentarizm şeklile idare edilen memleketlerde mebusların gürültü yapmaları, kürsü kapakları ve ıslıklarla muhalif bir

fikri protesto etmeleri, hattâ bazan vuruşmaları normal hâdiselerdir. Fakat müddeiumuminin kanaatine göre bu gibi hareketler siyasi bir terbiyesizliktir. Böylece mevzuun esası olan muvafakatin muhalefeti susturması hâdisesini ikinci plânda bırakıyor. Gürültü üzerinde bir çok tefsirlere girişiyor.

Millet Meclisi'ni, şuursuz, idrâksiz, otomat bir parazit makinesine benzeten ve mebusları siyasî terbiyesizlikle itham eden bizzat müddeiumumidir.

Dünyanın hiç bir tarafında bütün mebusların, tek, muvafık bir partinin mümessili olduğu görülmemiştir. Müddeiumuminin dediği, içinde muhalifi olmıyan bir muvafakat meclisi faşizm devrinde Rayiştag, İtalyan parlâmentosu, İspanya'da Falanj partisi ve sairedir.

Muvafakat bir sembol değildir. Eğer muvafakat meclisin sembolü ise, müddeiumumî Türk Büyük Millet Meclisi'ni içinde muhalifi olmıyan tam faşist mahiyette muvafıklardan mürekkep bir faşist parlâmentosu telâkki ediyor, demektir. Demokrasi ile idare edilen memleketlerde muvafakat sıfatı parlâmentoya ve meclise dayanan hükûmete verilmez. Bu sıfat mecliste ekseriyeti ve iktidarı haiz olan partiye ve hükûmete verilir. Bu yazıda da muvafakat ismi altında doğrudan doğruya Halk Partisi tenkit edilmiştir.

Partiler, ilâhi, mutlak varlıklar değildir. Her parti tarihin muayyen bir devrinde bir sınıfın menfaatlerini müdafaa eder, zaman olur ekseriyeti kazanır, zaman olur, tekâmül seyrinde tarihî yolunu, içtimaî vazifesini bitirdiği, halkın ihtiyaçlarına cevap vermediği için, halkın itimadını da kaybeder. İkinci Cihan harbinde İngiltere hesabına büyük hizmetler gören Çörçil, ve İngiltere tarihinde büyük bir rol oynayan Tory partisini hezimete uğratan dünyanın geçirmekte olduğu inkılâp seyri içinde bu partinin artık milletin ihtiyacına cevap vermemesi, ve halkın itimadını kaybetmesidir.

Daladye'yi halk çürük yumurtalarla siyaset meydanından uzaklaştırmıştır. Fakat ne İngiltere'de, ne Fransa'da, ne de dünyanın hiç bir demokrat memleketinde bir partiyi tenkit edenler

suçlu, hem de ağır ceza suçlusu olarak adaletin karşısına çıkarılmamıştır.

Sayın hâkimler,

Bu dava bir hakaret ve tezyif davası değildir. Bu siyasî bir davadır. Bunun en büyük delili yazının yazılmasından beş ay sonra, 4 Aralık hâdisesinde Tan matbaasının tahribini müteakip açılmasıdır. Eğer bu dava siyasî bir dava olmasaydı «Muvafakatin feryadı» gibi muvafakatla muhalefet arasındaki mücadeleyi gösteren, matbuata karşı kendimi müdafaa sadadında yazılmış bir yazı yüzünden açılmazdı. 4 Aralık hâdisesine kadar suç sayılmayan bu yazı acaba neden birdenbire suç oluverdi? Bu zamana kadar müddeiumumî nerede idi? Müddeiumumî bu davayı ancak Başvekilin gazetecilere yaptığı bir konuşmada 50 dosyanın hazırlanmış olduğunu söylemesinden ve Adliye Vekâletinin Müddeiumumiyi harekete getirmesinden sonra açılmıştır.

Eğer bu dava siyasî bir dava olmasaydı, matbuat hürriyetini tahdit eden kanunların değişmesi bahis mevzuu olduğu bir devirde Müddeiumumi faşist İtalya'nın ceza kanunundan nazi Alman ve Macar matbuat kanunlarından alınan maddelere dayanarak hakkımızda bu davayı açmağa lüzum görmezdi. Muvafakat partisi Mecliste muhalif mebusları, matbuatta muhalif gazeteleri susturmak için takip ettiği susturma taktiğinden sonra, tertip ettiği bir nümayişle hürriyet ve demokrasiyi müdafaa eden gazeteleri susturmak için, matbaaları tahrip ettirmiş, sokaklarda «Kahrolsun Serteller» diye bağırtmıştır.

Eğer Serteller kahredilecek kadar büyük bir suçun, bir ihanetin faili iseler, yüksek mahkemenize «muvafakatin feryadı» gibi zavallı bir vesile ile sevkedilmemeleri icap ederdi. Bu kadar mühim bir nümayişten sonra Serteller bugün huzurunuzda bir casusluk, bir ecnebi devlete ajanlık, milletin, memleketin menfaatine aykırı büyük bir suçun failleri olmaları gerekir. Halbuki bizi huzurunuza getiren ancak «muvafakatin feryadı» gibi basit bir tenkit yazısı, bir hürriyet ve demokrasi mücadelesidir. Sertellerin suçu millet namı, halk hesabına, memleket uğruna her tehlikeyi göze alarak hür ve demokrat bir Türkiye tezini müdafaa etmeleridir.

Sertlerin kahrolmasını isteyen Üniversite gençleri değildi. Üniversitenin böyle bir nümayiş tertip ettiği rektör tarafından tekzip edilmiştir. Üniversite gençlerinin hürriyetini, Üniversitenin muhtariyetini istediğim için benim kahrolmamı, tefekkür hürriyetini müdafaa edenlerin kahrolmasını isteyecek demokrat bir Üniversite yeryüzünde mutasavver değildir. Bütün dünya gençliğinin daha ileri, daha hakiki bir demokrasi mücadelesini yaptıkları bir devirde, Türk Üniversitesini demokrasiye hücum lekesinden tenzih ederim. 5 Kasım 1945'de yazdığım «Fikre artık yeter tahakkümünüz» başlıklı yazıda Üniversitenin muhtariyetini, talebenin müstakil olarak cemiyet kurma haklarını, Üniversite profesörlerinin imzalarile yazı yazmalarını, Üniversitenin fikri hürriyetini müdafaa ettim. Üniversite gençlerinin ötedenberi istedikleri bu hakları müdafaa etmekliğim mi onları gazaba getirdi?

Ellerinde baltalarla, balyozlarla, aralarında başıbozukları ve makinistlerile beraber gelen bu alay, Halk Partisi'nin bazı erkânının ilhamile sevkedilen bir alaydı. Fakat yazık ki, bu fikre hücum lekesi Üniversiteye, Üniversitelilere sürüldü. Üniversite namına yapılan bu reaksiyonu Türk tefekkür tarihi unutmıyacaktır Hür demokrat bir memlekette bir partiyi, bir hükümeti hattâ rejimi tenkit edenlerin matbaası değil, mukabil fikirle ancak fikirleri yıkılır. İleri fikri, hürriyet ve demokrasiyi müdafaa edenlere karşı böyle reaksiyoner nümayişler, tahrip nümayişleri ancak totaliter memleketlerde yapılmıştır. 16 Mayıs 1936'da Fransa'da polis müdürü Chaypp'ın kumandası altında yürüyen faşist ordusu da böyle demokrasi taraftarı gazeteleri ve matbaaları yıkmış, gazete ve kitap satan köşkleri tahrip etmişti. İtalya'da, İspanya'da faşist partilerin taktiği kendine muhalif bütün fikirleri susturmak için kullandıkları silâh bu balta ve balyozdu.

Bu o kadar siyasî bir davadır ki, kanunların masuniyeti altında olan mülkiyet hakları tahribe uğradığı halde bu hâdisenin mesulleri değil, biz kurbanları mahkemenize sevkedildik. Biz huzurunuza bu memlekete karşı yaptığımız bir hiyanetin suçlusu olarak değil, zâhiren hükümeti ve Meclis'i tahkir davasının

suçlusu olarak geldik. Fakat hakikatte Halk Partisi'ne ve hükümetin icraatına karşı yaptığımız tenkitlerin suçlusuyuz. Muvafakat partisi kendisine karşı yapılan tenkitleri, mukabil tenkitlerle, hücumlarla susturamayınca bizi susturmak için bu nümayişi tertip ettirmiş, bizim yazı ve hürriyet imkânlarımızı, müdafaa imkânlarımızı elimizden aldıktan sonra da, bizi bir ağır ceza suçlusu olarak karşınıza çıkarmıştır. Bu da muvafakatin bir feryadıdır.

Yüksek mahkemenize bana isnat edilen bir hakaret ve tezyif suçunun hesabını vermeğe ne kadar mecbursam, benim halk önünde haysiyet ve şerefimi rencide edenlerin hakkımda tertip ettikleri bu suikasdı millet önünde açıklamağa, tertemiz hayatımın hesabını onlara da vermeğe mecburum. Bu itibarla kendimi millet önünde müdafaa imkânını bana bahşettiği için Müddeiumumiye teşekkür ederim. Çünkü masumiyetimi ispat için bundan daha hür bir kürsüyü bana hiç kimse bahşedemezdi. Hayatımın 27 senesini kitap, mecmua, ansiklopedi, gazete neşriyatile, bir çok içtimaî faaliyetlerle bu memlekete hasrettim. İçtimaî mevkiim benim de hayatımı zevk ve eğlenceye hasretmeme müsait iken kendimi bu halkın menfaatlerini müdafaaya vakfettim. Onların ıstırabını dinledim. Eğer onlar hesabına, bir hak ve halk davası uğruna bir ceza çekmek mukadderse, bu memleketin hürriyet ve demokrasiye, insan haklarına ulaşması için bu cezayı da şeref ve iftiharla çekeceğim.

Sayın hâkimler,

Bu yazının, bütün bu hürriyet ve demokrasi mücadelesinin tek bir kasdı vardır. Hür ve demokrat milletler manzumesi arasında, hür ve şerefli bir Türkiye görmek. Bu hürriyet ve demokrasiyi geciktirenlere karşı yaptığım muhalefette, tenkitlerde, bu emelimi ve kasdımı riyasız ve maskesiz bütün samimiyetimle açık açık, memleketin hayrına gördüğüm her noktada çekinmeden izhar ettim. Çünkü bu memleketin hür ve demokrat milletler manzumesi arasında kendine lâyık mevkii alabilmesi, Anayasaya aykırı kanunların değişmesi, hakikî bir demokrasinin tatbikatına geçmesile mümkündür. «Muvafakatin feryadı» yazısını bu samimî duyguların bir ifadesi olarak yazdım. Kasdı, hür demok-

rat bir Türkiye görmek olan bir mücadele, vatanını seven her vatandaşın, her entellektüelin yapmağa mecbur olduğu bir mücadeledir. Bu kadar temiz bir kasdla yaptığım bir mücadelede, muvafakatin muhalefeti susturmasına karşı yaptığım bir tenkidi suç telâkki edip etmemek, tarih ve dünya muvacehesinde beni bu suçtan dolayı mahkûm edip etmemek mahkemenizin vicdanına kalmıştır. Bu tarihi mahkemede, yüksek mahkemenizin vereceği karar, yalnız beynelmilel alâkayı çekmesi itibarile değil, adliye tarihi için, adliyenin istiklâli bakımından mühim bir karar olacaktır. Ben memleket hesabına yapılması icap eden şerefli bir vazifeyi, hür demokrat bir Türkiye'nin müdafaasını yaptım. Böyle şerefli bir vazifeyi yapmış bir vatandaşın vicdan huzurile yüksek mahkemenizin vereceği kararı bekliyorum.»

Sabiha Sertel 4 Aralık nümayişinden bahsederken mahkeme reisi bu sözlerin dava ile alâkası olmadığını söylemiş ve çıkarmasını istemiş fakat Sabiha Sertel

«— Bu benim en mukaddes müdafaa hakkımla ilgilidir. Devam edeceğim yahut bir zaptla kesilsin.» demiş ve okumaya devam etmiştir.

Bundan sonra söz sırası Cami Baykurt'a gelmiş, o da müdafaasını yaparak demiştir ki:

CAMİ BAYKURT'UN MÜDAFAASI

«— Savcılık makamının iddianamesi dinlendikten sonra belli oldu ki, iddia makamı şimdiye kadar aleyhimde söylemiş olduğu sözlere katacak yeni birşey bulamamıştır. Üç ay evvel başlamış olan tahkikat devrindenberi birkaç kelimenin mânasını tefsir yoluyla suç unsuru aramak için sarfolunan gayretin hedefi bir dereceye kadar değişmiş gibidir. Şimdi makalemin medlûlü küllisi itibarile hakareti tazammun ettiği ileri sürülüyor, ve bundan daha öteye geçilerek "ileri bir demokrat tavır ve edasile sistemli bir şekilde ve yıkıcı mahiyette neşriyatta" bulunduğum ve "içtimaî, ahlâkî, fikrî bünyede değişiklik icap ettiğini ve bunu hükümet ve Meclis'in istemediğini yani milleti idare edenlerin zihni sapık kimseler olduğunu" söylediğim ileri

sürülmektedir. Halbuki muhterem savcının ortaya attığı bu sözler benim bu makalemde yoktur.

Vakıâ siyasî bir davada sanıklara gizli niyetler isnadı ilk defa görülmüş bir şey değildir. Gençliğimde "efkârı - faside" sahibi oldukları ve "tahdişi - ezhanı" mucip neşriyatları bahanesile çâller ortasında Fizan kalesinin zindanlarına diri diri gömülmüş olanlar vardı. Fakat Türkiye'ye meşrutiyet idaresini getiren inkılâptan sonra hususiyle bugünkü Cumhuriyet devrinde, zamanımızın demokrasi telâkkisi, bir yayın suçunu bu kabil isnadat üzerine bina etmeğe müsait olmasa gerektir, ve muhterem savcının takdir eylemesi icap eder ki bir vatandaşa tevcih olunan fikir suçu, hakikatte bütün cumhurun emniyetini temelinden yıkan bir darbedir. Binaenaleyh bu dava karşınızda duran sanıkların davası değil, Türk cumhurunun davasıdır.

Şimdi aleyhimdeki davanın esaslı safahatına topluca cevap vereyim: Suç mevzuu olan makalem "münevver sınıf" dediğimiz, hakikatte perakende fertleri teşkil ettiği bir zümre insanlara aittir ve onların bir derece faziletlerini, fakat daha ziyade nakıysalarını tetkik maksadile yazılmıştır.

"Milletin işini ondan gizliyen, kanunları toptan kabul eden, kapalı kapta demokrasi tuhaflığını icat eden" meclisler hakkındaki sözlerime gelince, bunlar bilhassa 1931'den 1943 yılına kadar birbirini takip eden 4, 5 ve 6'ncı teşrii devrelerine aittir. Çünkü demokrasiye zıd teamüller yukarıda saydığım meclisler zamanında yavaş yavaş parlamento hayatımıza girmiştir. Evvelce arzolunduğu gibi memleketin hayatî menfaatlerine taallûk eden teşrii ve siyasî müzakereler Büyük Millet Meclisi'nin heyeti umumiyesinde ve millet muvacehesinde yapılmaz oldu Parti grubunun dört divarı arasında ve gizlice yapıldı. Tek partili parlamentomuzda teşrii vazifeye ve icraî hükümeti murakabeye ait ef'al, heyeti umumiyede azanın sükûtu ve toptan el kaldırarak kabul muamelesine inhisar etti.

Filhakika 18'inci asır sonlarında Amerika istiklâli ve büyük Fransız inkılâbının Avrupalı milletlere getirmiş olduğu insan ve vatandaş haklarına tamamen uygun olan anayasamızın bu haklara mesnet teşkil eden maddelerini ölü haline koymak niyetile

tertip edilmiş kanunlar, tâdil olunmuş maddeler, hep bu müddet zarfında ve yukarıda tarif ettiğim şekilde ve surette vücut buldular.

Anayasa Türk Cumhuriyeti'nin meşrutiyet hücceti iken ondan yalnız hükûmetin işine yarayan maddelere dokunulmamış, vatandaş haklarına ait hükümler fer'î kanunlar ve maddelerle iptal olunmuştur. Matbuat kanununda, ceza kanununda, cemiyetler kanununda, polis teşkilâtı, vazife ve salâhiyetleri kanununda icra olunan tadilât ile Türk vatandaşların Anayasa'ya göre tanılmış haklarına dair kanunlar işlemez bir hale geldi.

Yazımda vatandaşlarım arasındaki münevverler hakkında misaller aramak isterken 1920'den 1943 yılına kadar birbirini takip eden 6 Meclis'te millet vekili olarak yer tutmuş olan bir avuç münevverden mürekkep küçük zümrelerin böyle bir tetkik için velûd bir zemin olduğunu görmüştüm. Çünkü memleketimizde temsili demokrasi başlıyalıdanberi 37 yıldır parlamento hayatımızda, ister istemez, önder rolünü ifa eden münevver zümrenin siyasî haklarımızı müdafaa ve memleketin siyasî terbiyesi, içtimaî ve fikri terakkisi bakımından oynamış oldukları rolü kısaca anlattım. İşte Savcılığın Millet Meclisi'ne hakaret mânasını aradığı bu kısım yazımdaki mukayese asıl bu zemine münhasırdır, yoksa birinci Millet Meclisi ile onu takip edenler arasında yalnız yabancı istilâcıları kovmak, veya bir dış tehlikeyi karşılamak yolundaki kahramanlık veya dirayeti siyasiye bakımından bir mukayese yapmış ve bu yönden son Meclisleri küçük görmüş değilim. Yurdumuzu müdafaa etmek icap ettikçe bütün Türk milleti her vakit vazifesini yapmıştır, ve birinci dünya harbinden sonra İngiliz petrol kralları ile aslen Tatavlalı Sir Basil Zaharof'un vatanımıza musallat ettikleri istilâ ordularına karşı muvaffakiyetle savaşanları övmek isteseydim herkesten evvel kanlarile memleket topraklarını sulamış olan meçhul kahramanların hatıralarını tebcil ederdim. Evet, bir kere daha tekrar edeyim ki, benim mukayesem daha ziyade son meclisler azası arasındaki münevver mebusların müvekkilleri olan millet efradına karşı vecibelerini ifada gösterdikleri kabiliyet derecelerine münhasırdır.»

Cami Baykurt bundan sonra yazısında bugünkü meclisten bahsetmediğini delillerle belirtmiş, yazı işiyle uğraşanların hür fikirli olmalarının elzem olduğunu söylemiş ve verilecek hüküm için «Bu hüküm yalnız Türk milleti karşısında değil bütün dünya müvacehesinde verilmiş olacaktır.» diyerek sözlerini bitirmiştir.

Cami Baykurt'tan sonra söz olan M. Zekeriya Sertel de hulâsa olarak demiştir ki:

ZEKERİYA SERTEL'İN MÜDAFAASI

«Sayın hâkimler,

«Huzurunuza böyle bir dâva ile gelmiş olmaktan dolayı şahsım namına iftihar, fakat memleket hesabına hicap duyuyorum.

Şahsım namına iftihar duyuyorum. Çünkü bu dâva, ârdi bir hakaret dâvası değil, memleketin hürriyet ve demokrasi dâvasıdır. Hâdiseler ve bilhassa müddeiumumiliğin bir türlü yakamı bırakmıyarak ve mütemadiyen hürriyet ve demokrasi müdafaası için yazdığım yazılarımı seçerek mutlaka beni cezalandırmağa çalışması, isteyerek veya istemiyerek, beni bu dâvanın kahramanı haline getirmiştir. Bir hürriyet ve demokrasi kurban ve kahramanı olarak huzurunuzda millete hesap vermeğe mecbur edilmiş olmak, hayatımın en şerefli ve zevkli safhasını teşkil eder.

Fakat memleket namına hicap duyuyorum;

Çünkü, bütün dünyanın kabuk değiştirdiği, bütün milletlerin daha geniş hürriyet ve demokrasiye doğru koştuğu, milyonlarca insanın uğruna kan döktüğü hürriyet ve demokrasinin muzaffer olduğu bu devirde, demokrat bir rejime sahip olduğu iddia edilen bu memlekette bir vatandaşın hürriyet ve demokrasi kurbanı olarak mahkeme huzuruna sevkedilmesi utanılacak bir hâdisedir.

Memleket namına utanıyorum;

Çünkü, Cumhurreisinin ağzından memlekette tenkidin, bilhassa hükümeti tenkidin bir hak olarak ilân edildiği, rejimimizin ana karakterinin demokrasi olduğu iddia edildiği bir zamanda

bir fikir yüzünden mahkemeye düşmekliğim ortaya atılan iddialar ve yapılan vaadlerle acı bir istihzadır.

Memleket namına utanıyorum;

Çünkü, altına imza koyduğumuz Birleşmiş Milletler anayasası ile insanlık haklarına riayet etmeği vaad ettiğimiz halde, her tür vatandaşın en tabiî hakkı olan tenkit hakkını kullandığım için huzurunuza getirilmekliğim memleketimin ve milletimin milletlerarası şeref ve haysiyetini kırıcı bir hâdisedir. Memleketimi ve milletimi bütün dünya milletleri karşısında taahhüdüne riayet etmeyen bir millet olarak küçülmüş görmek beni utandırıyor.

Utanıyorum,

Çünkü, otuz beş senedir hürriyet için çırpınan ve demokrasiye varmak için mücadele eden bu memlekette hâlâ bir fikrinden ve bir tenkidinden dolayı bir vatandaşın mahkemeye sevkedilmesi, bu sahada otuz beş senede bir adım bile ileri gidemediğimizi gösteren hazin bir vâkıadır. Hâlâ fikre zincir vurma teşebbüsü, hâlâ zulüm ve istibdat sevdası. Bu memlekette hâlâ sabah olmadığını görmek insanı yeise düşürüyor ve utandırıyor.

Nihayet memleket namına utanıyorum;

Çünkü iddianameyi dinlerken insanın aklına gayri ihtiyarı şu meşhur hikâye geliyor:

Bu ne koyundur, ne keçi, bu Allahın bir belâsıdır, cezamız ne ise verin gidelim.

Filhakika benim mahkemeye sevkini icap ettiren yazıda, müddeiumumînin tâbirile, bende ve yazımda, mevcut olmadığı halde, üzerime atılan suç ne?

Cumhurreisi 19 Ağustos 945 tarihinde söyledikleri bir nutukta memlekette daha geniş bir demokrasinin gelişmesi lüzumuna işaret buyuruyor, ve bu gelişmeye aykırı ve demokrasinin tahakkukuna engel olan kanunlar varsa bunların değiştirilmesini tavsiye ediyorlar.

Ben de bir başmuharrir sıfatile Cumhurreisinin bu işaretlerinden ilham alarak memlekette demokrasinin gelişmesi için

hangi kanunlarda ne gibi değişiklikler yapılması lâzım geldiğini araştırıyorum. Bu kanunlarda bu değişikliklerin ancak hükümet ve Meclis yolile yapılabileceğini gözönünde bulundurarak hükümetin ve Meclis'in bu işi yapıp yapamıyacağını araştırıyorum. Bu hükümetin ve bu Meclis'in Halk Partisi'ne mensup olmak itibarile o parti programına bağlı olduklarını, bütün hareket ve icraatlarında Parti programına uymak mecburiyetinde bulunduklarını, halbuki Parti programının bu değişiklikleri yapmağa müsait olmadığını izah ediyorum.

Ve bunu gayet objektif, nezih ve akademik bir tahlil şeklinde yazıyorum. Ve bunu yazarken, değil tezyif ve tahkir, hattâ tam mânasile tenkitten bile içtinap ediyorum.

Nitekim, yazımda mutlaka bir hakaret ve tezyif unsuru bulmak için gayret sarfeden iddia makamı yazımda gerek medlûlü küllisi ve gerek medlûlü cüzisi bakımından suç unsurunu ihtiva eden kelime, cümle ve fikirleri, olduğu gibi ve sarahatle göstereceğine tefsir yoluna sapmağa mecbur olmuş ve bana aklıma gelmeyen fikirleri atfetmek, yazmadığım kelime ve tâbirleri kullanmak suretile bir suç unsuru icadına çalışmıştır.

İddia makamına göre ben :

"Büyük Millet Meclisi'ni ve Cumhuriyet hükûmetini demokrasiye aleyhtar göstererek, demokrasinin icap ve faydalarını anlamaz, kanunların demokratik olmadığını takdir ve idrâkten âciz bir durumda olduğunu" söylemişim.

Ben böyle bir şey söylemedim.

Yine iddia makamına göre,

"Mecliste demokrasiyi müdafaa edenlere karşı Meclis'in, insanlardan başka mahlûkların da konuşma vasıtası olan tabanlarile cevap verecek kadar düşünme hassalarından mahrum bulunduğunu" bildirmişim.

Ben böyle bir şey de söylemedim. Zaten insanlardan başka hangi mahlûklarda tabanların konuşma vasıtası olduğunu bilmiyorum, iddia makamının tabiat bilgisinde imtihan veremiyecek kadar zayıf olduğunu görüyorum. Ben Meclise tabansız demiş olsaydım, belki bir hakaret sayılabilirdi. Fakat mebusların ayak-

larım vurarak bir hatibi susturmalarını anlatmak için, "tabanlarile cevap vermiştir" tâbirini kullanmak, bir nevi ifade tarzından başka bir şey değildir.

İddia makamı kendiliğinden hakaretin indî bir tarifini yapmağa kalkışmış ve "tahkir, hor görme, tezyif, küçültme, aşağılama suretile kötüleme mânalarında kabul edilmelidir" demiştir.

Hakareti böyle anlarsak muhalefeti inkâr etmek lâzım gelir. Çünkü; demokraside muhalefetin rolü muvafakati her vasıta ile ve her şekilde tenkit ve tehzil ederek hor görmek, küçültmek ve aşağılamaktır. Tek parti sisteminin icap ettirdiği uysallık zihniyetine kapılan ve şimdiye kadar tenkidi daima fena gören siyasî terbiyenin tesiri altında bulunan iddia makamını bu tariften dolayı mazur görmek mümkündür. Fakat Türkiye Cumhuriyetinin ana karakteri demokratik olduğuna, tek parti sistemine nihayet verilip muhalif partilerin teşekkülüne müsaade edildiğine göre, tenkit hürriyetinin hududunu da demokrat memleketlerin ananelerine göre tayin etmekliğimiz lâzım gelir.

Yani bu hususta kullanacağımız ölçüyü, demokrat memleketlerdeki misallere ve örneklere bakarak almak zarureti vardır.

Demokrat memleketlerde hükümet ve meclis mukaddes, ilâhi, dokunulmaz mefhum ve müesseseler değildirler. Bilâkis muhalefetin vazifesi, hükümeti devirip yerine geçmek, meclisi dağıtıp yeni intihapta kazanmak olduğu için bu iki müessese daima tenkit ve hücuma maruzdur.»

M. Z. Sertel, İngiltere'deki tenkit hürriyetine ve seçimlere temas eden bir misal verdikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir:

«Amerika'da Kongre ve Cumhurreisi hakkında yapılan tenkitlerde ne kadar ileri gidilebileceği hakkında bir fikir vermek üzere, size son günlerde Amerikan gazetelerinde rastgeldiğim bir karikatürü takdim ediyorum. Bu karikatür Amerika'nın en meşhur iki gazetesi olan New York Times ve Chicago Sun gazetelerinde çıkmıştır. Bu karikatürde Kongre, yani Amerika meclisi, bir inatçı eşek şeklinde arabaya koşulmuştur. Cumhurreisi de zavallı bir arabacı olarak tasvir edilmiştir. Arabacı kan ter

içinde eşeği yürütmeğe çalışmaktadır. Fakat eşek inatçıdır. Ve iki arka ayağını yere dayıyarak ileri gitmemekte ısrar etmektedir.

Bir Cumhurreisini ve bir meclisi tehzil için bundan daha ağır bir şey yapılamaz. Fakat ne bu karikatür sahibi, ne de onu neşreden gazeteler mahkemeye verilmişlerdir.

Demokraside en ileri memleketlerden biri olan Fransa'da ise Cumhurreisini, hükümeti ve meclisi tenkit için değil, tehzil için kullanılan lisan, usul ve vasıtalar o kadar çok serttir ki, bunu bizlerin kavramamız bile güçtür. Müdafaanameme raptettiğim bir iki karikatür size bu hususta bir fikir verebilir.

Demokrat memleketlerden aldığım bu örneklerde kullanılan bu ölçü ile benim yazımda hakaret mânası çıkarmağa kalkmak biraz gülünç olsa gerektir. Hele bizim yazılarımız Fransızca ve İngilizceye tercüme edilip bu memleketlerde neşredilse ve muharrirlerinin bu yazılardan dolayı tevkif edilip mahkemeye verildikleri bildirilse, idaremiz ve adliyemiz hakkında verilecek hüküm her halde Türkiye Cumhuriyeti idaresinin ve Türk adliyesinin şerefini arttıracak değildir.

Bu ölçülere göre, hattâ iddia makamının anladığı şekilde:

"Millet Meclisi'nin ve Cumhuriyet hükümetinin mevcut kanunların demokratik olmadığını anlamıyacak derecede geri fikirli ve bunu düşünemiyecek ve ileriye hamle yaparak değiştiremiyecek kadar kifayetsiz ve ehemmiyetsiz ve Büyük Millet Meclisi'nin muhalefete tabanlarile cevap verecek derecede insanlıktan uzak, cahil ve müstebit ruhlu olduğunu" yazmış dahi olsaydım, yine bunun bir suç olarak telâkki edilmemesi icap ederdi.

Halbuki ben yazımda bu mânaya gelen hücumlarda bulunmuş değilimdir. Ben sadece akademik ve objektif bir tarzda San Fransisko'da imzaladığımız milletlerarası anayasa hükümlerine göre kanunlarımızda yapılması lâzım tadilâtı bugünkü hükümet ve meclisin yapamıyacağını tahlile çalışmış ve mütalâalarımı vâkıalara istinat ettirmekle iktifa etmişimdir.»

Tan başmuharriri, temyizin tenkit hakkında verdiği bir içtihat kararını ve tefsirini anlattıktan sonra da şöyle demiştir:

«Temyizin bu tefsir kararı karşısında iddia makamının yazımın medlûlü küllisini ihmal ederek taban kelimesi üzerinde durmak suretile medlûlü cüzisine istinat etmek suretile suç araması da kanunî bakımdan hatalıdır.

Zaten iddia makamının bu kelime üzerinde durması bana Napolyon'un meşhur sözünü hatırlattı; Napolyon "Bana herhangi bir yazının içinden bir kelime veriniz, sahibinin idam ilâmını yazayım" demiş. Bir yazının içinden bir kelimeyi, bir satırı, bir cümleyi alarak hüküm çıkarmak, ancak mutlaka suç aramak kasdile hareket etmeğe mütevakkıftır.

Yazının hedef tuttuğu fikre, takip ettiği gayeye, kullanılan ifade tarzına ve umumî eda ve havasına bakmaksızın bir satır üzerinde mütalâa yürütmek daima hatalıdır. İddia makamı da taban kelimesinde bir suç aramakla bu hataya düşmüştür.

Görülüyor ki hukuki ve kanunî bakımdan iddia makamının ileri sürdüğü mütalâaların eler tutar yeri yoktur. Onun için yazım çıktıktan sonra uzun müddet bunda suç unsuru aramıyan müddeiumumîliğin aradan uzun zaman geçtikten sonra uyanıp şimdi yalnız Tan'a karşı harekete geçmiş olmasının sebebini hukukî ve kanunî yollarda değil, siyasî icaplarda aramak lâzım gelir. Diğer bir tâbirle bu dâva hukukî bir dâva değil, sadece ve sadece siyasî bir dâvadır.

Maksat işlenen bir suça karşı adâleti temin etmek değildir. Maksat memlekette hürriyeti kanun yolile boğmak, gazetelerin ağzını kapamak, muhalefeti susturmaktı. Bunun için de muhalefette ve tenkitte kendilerince ileri gittiğini zannettikleri gazeteleri ve bilhassa Tan'ı ve onun muharrirlerini susturmak lâzımdı. Çünkü bütün harp boyunca millî birliğe riayet için hükümetle işbirliği yapan Tan, harp bittikten sonra memlekette faşizmin tasfiye edilmesini, daha geniş hürriyet ve demokrasiye geçilmesini isteyen ilk gazete idi. Uzun bir itaat ve sükût terbiyesi almış olan matbuat arasında bir gazetenin böyle birden bire sesini yükseltmesi meslekdaşlar arasında hayret ve hükümet nezdinde asabiyet uyandırdı.

Bir çok meslekdaşlarım bana :

— Zekeriya, bu memlekette hürriyete inanılmaz, vaadlere güvenilmez. Bu bir tuzaktır, sonra acısını çekersin, diyorlardı.

Ben de onlara "Mussolini'nin hikâyesini bilir misiniz?" diye sorardım ve Mussolini'ye atfedilen şu hikâyeyi anlatırdım:

Bir Amerikalı muhabir Mussolini'den bir mülâkat istemiş, Mussolini kendisini Venezya Palas'taki makamında kabul etmiş, mülâkat esnasında muhabire kendisinin memlekette her sınıf halk tarafından çok sevildiğinden, her emrine halkın kayıtsız, şartsız itaat ettiğinden, harp emri verdiği gün bütün milletin arkasından geleceğinden bahsetmiş. Amerikalı muhabir inanmıyan bir adam edasile şöyle bir sırıtmış. Mussolini farkına varmış ve atılmış:

— Sözlerime inanmıyorsunuz galiba? Fakat isbatı kolay, buyurun balkona çıkalım! demiş. Balkona çıkmışlar, Mussolini, yüksek sesle yoldan geçenlerden herhangi birine bağırmış. Bir kaç dakika sonra salona bir adam girmiş:

— Emret, Duçe, demiş.

Mussolini, kendisini balkondan aşağı atarak intihar etmesini emretmiş. Meçhul adam, derhal bu emre uyarak kendisini balkondan sokağa atmış ve ölmüş.

Amerikalı gözü önünde cereyan eden bu vaka karşısında şaşırmış, fakat gördüğüne inanmak istememiş, gelen adamın eski bir mahkûm, bir deli, bir meczup olabileceğini düşünmüş ve Mussolini'ye yine inanmayan septik bir eda ile bakmış. Mussolini, tecrübeyi tekrar etmiş. Yine balkona çıkmışlar. Mussolini yine herhangi bir İtalyan ismi söyliyerek meydanda bulunanlardan birini çağırmış. Biraz sonra salona ikinci bir adam gelmiş. Mussolini, ona da balkondan kendisini sokağa atmasını emretmiş. O da bu emri itiraz etmeden tatbik etmiş.

Amerikalı bütün bütün şaşırmış, amma bir oyun karşısında kaldığına zahip olarak yine inanmak istememiş. Mussolini bu tarzda bir üçüncü vatandaşı çağırmış. Ona da balkondan kendisini atmasını emretmiş. Üçüncü vatandaş bu emre uyarak balkona doğru yürürken, Amerikalı koşmuş adamı kolundan yakalıyarak:

— İnandım, canınıza kıymayınız, demiş.

Meçhul adam Mussolini'yi göstererek şu cevabı vermiş:

— Bu adamın zulüm ve istibdadı altında yaşamaktansa ölmek müreccahtır. Bırakınız öleyim, demiş.

Bu hikâyeyi anlattıktan sonra da beni ikaz eden dostlarıma şunu ilâve ederdim:

— Hürriyet olmayan bir yerde gazete çıkarılamaz. Ya hür konuşacağım, yahut da gazeteciliği bırakacağım.

Çünkü ben, memleketin daha geniş bir hürriyet ve demokrasiye geçmesi lüzumuna kani idim ve bu hususta devlet adamlarımız tarafından yapılan resmî vaadlerin samimiyetine inanıyordum.

Nitekim gün geçtikçe daha geniş bir hürriyet ve demokrasiye geçmemiz lüzumu anlaşılıyor ve tedricen o vakte kadar sükûtu tercih eden bazı gazeteler de bize iltihak ediyordu. Hürriyet havası genişleyip tenkitler artınca Halk Partisi ve onun hükümeti rahatsız olmağa ve telâşa düşmeğe başladı. Çünkü matbuat hürriyet ve tenkit hakkını kullandıkça hükümetin zaafı, hataları, kanunların ve idarenin totaliter mahiyeti meydana çıkıyordu.

Fakat hükümet, matbuat kanununun 50 nci maddesinin kendisine verdiği hakkı kullanarak gazeteleri kapatamıyordu. Çünkü demokrat bir memlekette gazete kapatmanın çirkinliğini anlatan Amerikalılara artık hiç bir sebeple hükümetin gazete kapatmıyacağı hakkında teminat verilmişti. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler camiasına girmek suretile insan haklarına ve ana hürriyetlerine riayet edeceğimize dair milletlerarası bir taahhüde girmiş bulunuyorduk.

Bu sebeple muhalif gazetelere ve bilhassa kapatamadıkları Tan'a karşı tezvire ve iftira silâhına başvurdular. Bizi komünistlikle, Rus ajanı olmakla itham ettiler. Bu tezvir ve iftira silâhının da, hiç bir delil ve vesikaya dayanmıyan, kör bir balta olduğu ve bunun Tan'ı susturmağa kâfi gelmediği anlaşılınca, ancak faşist hükümetlerde misline rastlanan şeytanî bir hileye başvurdular. Üniversite talebesine izafeten bir nümayiş tertip ettirdiler ve gayri mesul insanlardan mürekkep bir kafileye taş-

larla, baltalarla, balyozlarla matbaamızı ve binamızı tahrip ettirdiler. Ve bu suretle kanun yoluyla yapamadıkları işi zorbalıkla yaparak gazetemizi bir daha çıkaramıyacak vaziyet ihdas ettiler. Örfî idare bulunan bir şehirde polisin gözü önünde, hattâ onun himayesi altında yapılan bu nümayişi Üniversite talebesine atfetmekle de memleket gençliğine ağır bir iftirada bulundular.

Fikre balyozla değil, fikirle cevap vermesini bilen Üniversite talebesini böyle bir hareketten tahzir etmek isterim. Talebe namı altında matbaamızı balyozlarla tahrip edenler gayri mesul bir takım serseriler, ve gizli polise mensup kimselerdi. Nitekim kanun başkasının mülküne tecavüzü menettiği halde mütecaviz-ler yakalanmadılar, mesuller serbest bırakıldılar. Onların yerine gadre ve tecavüze uğrayan bizleri mahkemeye sevkettiler. Bu nümayişin ertesi günü de Parti Grubu toplanarak Tan gazetesi muharrirlerinin mahkemeye sevkedilmelerini istediler. Ertesi gün Başbakan gazetelerin mahkemeye verileceğini bildirdi. Bir hafta sonra da Adliye Vekâleti bu dâvayı tahrik etti. Maksat matbaalarını yıkmakla gazete çıkarmak imkânından mahrum edilen Tan muharrirlerinin bir de, ellerine kelepçe, ağızlarına kilit vurdurmak ve onları kalın duvarlar arkasına hapsederek siyasî hayattan uzaklaştırmaktı. Bu vesile ile de mahkemelerde hakkımızdaki isnatları tekrar etmek fırsatını bulacaklarını umuyorlardı. Aradılar, taradılar, bütün neşriyatım içinde bana ait iki yazı bulabildiler. Bunların biri hükümetten ve zamane rical ve zenginlerinden hesap soran ve millet önünde hesaplaşmak isteğini izhar eden yazımdı. Öteki, huzurunuza sevkedilmemesi icap eden ve "taban" kelimesinin kullanılmasına dayanılarak suç sayılan yazımdır. Haniya, Serteller komünisttirler, haniya Serteller Rus ajanı idiler? Hükümetin bütün cihazını kullanarak hakkımızda bir çok vesikalar bulup toplaması, bu vesikalara dayanarak bizi komünistlik ve Rus ajanlığı suçu ile mahkemeye vermesi icap etmez miydi? Nerede bu vesikalar, nerede deliller? İftiharla ve başım yukarıda söyleyebilirim ki, bütün gayretlerine, arzularına ve araştırmalarına rağmen buna muvaffak olamadılar. Çünkü isnat ve iftiralarını isbat edecek vesikalar bulamadılar. Nihayet bula bula suç olarak bütün neşriyatım içinde bir

taban kelimesi bulabildiler. Cumhurreisi de dahil olduğu halde bütün devlet adamları, memlekette hürriyet ve demokrasi bulunduğunu, daha geniş bir demokrasiye geçmek lâzım geldiğini nutuklarında her vesile ile tekrar ettikleri bir devirde bir vatandaşın bir kelime için hapse atılması, mahkemelere sevkedilmesi, ya söylenen sözlerin samimi ve doğru olmadığına, yahut bu memlekette hürriyet namına bir şey mevcut olmadığına ve vatandaşın emniyette bulunmadığına delâlet eder. Bir kelime için vatandaşlarını hapse atan bir idareye demokrasi sıfatını vermek ise demokrasi ile alay etmekten başka bir şey değildir.

Ferdî hayatta olduğu gibi siyasî hayatta da değişmez kaide odur ki, insanlar ya oldukları gibi görünmeli, yahut göründükleri gibi olmalıdırlar. Olduğu gibi görünmeği kimseden talep etmeğe hakkımız yoktur, çünkü insanî zaaf buna mânidir. Fakat göründüğü gibi olmağa çalışmak ahlâkın birinci şartıdır. Ya biz bir demokrasi memleketinde yaşıyoruz, Cumhuriyet idaresi altındayız, ve böyle olmanın icaplarına uymak mecburiyetindeyiz. Yahut biz demokrasi ve cumhuriyet dâvasından vazgeçmeliyiz.

Fakat memleket hesabına işin acıklı tarafı, adliye cihazımızın bu siyaset oyununa âlet edilmek istenmesi ve müddeiumumîlik makamının bir zulüm ve istibdat vasıtası olarak kullanılmasıdır.

Eğer böyle olmasaydı, iddia makamı yazının intişarından sonra harekete geçmek için aylarca beklemeğe lüzum görmez, kendisine yazıda suç unsuru bulunduğunun hatırlatılmasına meydan vermezdi.

Eğer böyle olmasaydı, bizleri muhakemenin başlamasından on gün evvel gece yarısı evlerimizden kaldırtarak, derhal câni gibi ihtilâttan menettirerek tevkif ettirmez ve polis müdüriyetinde masalar üzerinde yatırılmamıza lüzum görmezdi.

Eğer böyle olmasaydı, bütün dünyada siyasî sanıklara ve matbuat mensuplarına tatbik edilen usule muhalif olarak tevkifhanede hakkımızda âdi mahkûm muamelesi yapmağa teşebbüs edilmezdi.

Bütün bunlar gösteriyor ki, maksat sadece Tan sahip ve

muharrirlerine eza ve işkence ederek diğer gazetelere bir gözdağı vermek, matbuat ve muhalefeti boğmak, tenkidi susturmaktır. Bu gaye temin de edilmiştir.

Tan kapatılmış, Tancılar hapsedilmiş, gazeteler susturulmuş ve muhalefet korkutulmuştur. Tek tesellimiz ve tek ümidimiz mahkemelerimizin siyasete âlet olmıyacak derecede yüksek ve olgun oluşu, onların adliyemizin şeref ve haysiyetini korumakta titiz ve hassas bulunmalarıdır.

Yüksek mahkemenizin vereceği karar, Türkiye cumhuriyet idaresinde adliyenin siyasete âlet olmadığını, bir fikir adamının fikrinden dolayı mesul edilemiyeceğini, tenkit hürriyetinin vatandaşlara anayasa ile verilmiş bir hak olduğunu meydana çıkaracak ve adliyemizin millet ve dünya önünde lekelenmek istenen şeref ve haysiyetini kurtaracaktır.

Türk adliyesi istibdat devrinde karşısına padişahlar getiren Zenbilli Ali efendi gibi, Abdülhamit devrinde sarayın takibine göğüs geren Abdurrahman Paşa gibi, meşrutiyette adliyenin şerefini kurtarmak için açlıktan ölmeği göze alan hâkimler gibi kahraman hâkimler tanımıştır. Cumhuriyet devrinde de bunların misalleri çoktur.

Yüksek mahkemenizin de vereceği kararla, adliye makinesini siyasete âlet etmek suretile şerefini kırmağa çalıştıkları adliyemizin haysiyet ve şerefini kurtaracağına ve adliye tarihimize şerefli bir sayfa hediye edeceğine eminim.»

Bundan sonra söz, Halil Lûtfi Dördüncü'ye verilmiştir.

Halil Lûtfi bu sözlerinden sonra neşriyatı fiilen idare etmediğini etraflıca anlatmış, beraatini istemiş, şayet mutlaka ceza vermek lâzımsa bu halin hafifletici sebep olarak göze alınmasını, cezanın indirilmesini, geri kalanın tecilini, kefaletsiz olarak tahliyesini, buna imkân yoksa kefaletle tahliyesini istemiştir.

Mahkeme 21 Mart 946 saat 14'de verdiği kararı bildirecektir.

Onlar cezaevinden kurtulduktan sonra 1950 yılına kadar birlikte her yıl 4 Aralık gününü andık. O günü unutmayalım, ta-

rihsel bir dönemdir diye... Bir açıdan gerçekten de öyle oldu. Öğrencilerin kışkırtılabileceği, hedef olarak gösterilen yere saldırtılabileceği fikri doğdu. Netekim ondan sonra İstanbul'da, Ankara'da olaylar birbirini izlemiştir. Öğrenci sokağa dökülmüştür. «İstemezük» davranışı öğretilmiştir. Gözdağı verilerek kürsülerden öğretim üyeleri alaşağı edilmiştir. Şu anda aklıma geliveren isimler arasında örneğin, Sadrettin Celâl Antel, Niyazi Berkes, Mehmet Ali Aybar, Pertev Boratav, Behice Boran ve daha birçokları vardır.

Serteller gittikten sonra da arkada kalan biz dostları, her yıl 4 Aralığı anmayı sürdürdük. Unutulur mu 4 Aralık? O olayların dramı?... Hey gidi, Halk Partisi yâdigârı...

Yılbaşını da dostlarla birlikte geçirirdik. Birimizin evinde. Sonraları genellikle bizim evde... 1949 yılının Aralık ayında Emlâk Kredi Bankası kanalı ile Salacak'da benim atalardan kalma arsaya yaptırdığımız eve taşındık. Bahçemiz vardı. Bahçede tavuklar, ördekler, en önemlisi hindiler. Yılbaşına doğru hindi sürüleri evimizin önünden geçerdi. Tanesini 250 kuruştan alırdık. Besler, Yılbaşı için en iyisini dostlara saklardık. Önceleri Serteller, Salacak'a taşınacağımıza kızmışlardı. Kalamış bırakılır da Üsküdar'ın belirsiz bir sokağına gidilir mi? Hani kayıkla karşıdan karşıya geçişler ne olacak?... Söylendiler söylendiler ama biz taşındıktan sonra sevdiler evimizi, çaresiz... Yine Zekeriya ile sözleşirdik. Neşet Deriş'i de katarlar yanlarına gelirlerdi. Neşet Deriş bu kez bizim bahçeye merak sarmıştı. Gelirken çiçek tohumları, fideler de getirirdi. Karşımızda geniş bir arsada bahçıvanlık yapan Arnavut Fettah Çavuş vardı ki, bazan Vâlâ'nın yazılarını da matbaaya götürürdü. Bizim bahçeye de bakardı Fettah Çavuş. Bitkilerle oyalanmayı yürüyüşe yeğ tutan Neşet Deriş'i Fettah Çavuş'la bırakır, Çamlıca ya da Kuzguncuk yönünde yürüyüşe çıkardık. Vâlâ'nın en sevdiği, en çok zevk aldığı şey bu tür gezintilerdi. Doğa her zaman benim önemli bir rakibimdi. Ölünce doğanın bir parçası olarak kâinata karışmayı hayal ederdi. Mezar taşına Nâzım Hikmet'in «Güzelim dünya elveda ve merhaba kâinat» dizesini yazdırmamı vasiyet etti. Ben onu hayalimde hep doğada erimiş, dileğine kavuşmuş ola-

rak görürüm. Bundan ötürü baktığım her doğa parçasında Vâlâ'yı bulurum : Dağda, ormanda, denizlerde, bulutlarda, yağmurda...

Sertelleri anlatırken nelere daldım...

Tan Olayı'ndan sonra Sertellerin çevresinden çıkarcılar dağılmıştı. Yalnız akrabalar ve iç çevredeki dostlar kalmıştık. Geçim kaynakları yok edilmişti. İkisini de acı acı düşündüren, bundan böyle ne iş yapabilecekleri sorunu idi. Gerçekten, ne iş yapabilirler ki... Tüm ömürleri gazetecilikle geçmiş, fıkralar, röportajlar, başmakaleler yazmışlar. Gazete yönetmişler. Kendi kalemlerinin dışında geçim kaynakları yok. O yaştan sonra meslek edinmeleri ise olanaksız.

Zekeriya Sertel sık sık Babıâli'ye iniyor, oğlu saydığı Ramazan Arkın ile bu en büyük derdini tartışmaya gidiyordu. Evet, ne iş yapabilirler? Yeni bir iş kurmak için sermaye gerekirdi. Hem ne sermaye... Bu durum da kuşkusuz böyle sürüp gidemezdi. Bir ölü bekleyiş dönemiydi ama neyi bekleyiş?

Günler birbirinin ardından, birbirine benzeyerek geçip gidiyordu. Derken 1946 seçimlerine seferber olundu. Böyle hareketli bir zamanda hareketin içinde olamamak onları çok etkiledi. Sanki gazeteleri o günlerde yıkılmış gibi acısını duydular.

Sabiha Sertel bir gün :

«— Rica ederim, arkadaşlar, Halk Partisi'ne oy vermeyelim, yıkılsın şu tek parti duvarı,» dedi.

Hep hatırlarım bu sözlerini... Bir gurup vakti bizim evin balkonunda Moda'yı seyrediyorduk. Güneş yavaş yavaş denize iniyordu. Önümüzde birkaç kadeh bir şey vardı. Zekeriya şezlonga uzanmış, Sabiha Hanım onun karşısında bir tahta koltukta oturuyordu. Vâlâ ayakta Zekeriya'nın arkasındaydı, kara kedimiz Oflala kucağında... Ben Sabiha hanımın yanı başında oturuyordum. Kızılımsı bir ışık vurmuş Vâlâ'nın yüzüne bir ara

«— Yarın lodos patlayacak!» dedi.

O akşam, tüm canlılığıyla gözlerimin önünde. Kimdi hatırlamıyorum, bir arkadaş :

«— Aman Sabiha hanım, Halk Partisi'ne oy vermek için kimde ne istek kaldı ki?... Güç de kalmadı,» dedi.

Nedense hüzünlü bir havaya girdim şu anda. O akşam da hüzünlü bir akşamdı. Doğası ile birlikte... Yemeği balkonda yemeği canımız istememiş, odaya çekilmiştik.

Gerçekten onca yıllık dikta rejimi döneminde bizim çevremizde şu ya da bu yollardan acı çektirmediği insan kalmamıştı Halk Partisi'nin. Kimini Anadolu'nun çorak bir köşesine, kimini Konya'ya (Konya da sürgün yeriydi), kimini Aşkale'ye sürmüştü... Kimi zindanda çürütülmüştü ve çürüyordu. Barış Derneği'ni kuranların tümü cezaevlerine gitmişti. Behice Boran hamileydi, nerdeyse çocuğunu mahpushanede doğuracaktı.

Bir akşam Sabahattin Ali'nin Sertellerin evine gelişini hatırlarım. «Marko Paşa» mı çıkıyordu, «Malûm Paşa» mı bilemem, paşalardan biri işte. Sabahattin bir yazısını okumuştu gazetenin: «Topunun köküne kibrit suyu.» Kahkahalarla gülmüştük. Yazık ki, topunun köküne kibrit suyu, cümlesi havada kaldı. Sabahattin Ali'ye de Aziz Nesin'e de yazdıklarını pahalı ödettiler, cezaevlerinde. Bence Aziz Nesin'in dünya çapında mizah ustası oluşunun bir nedeni de kendi dramına tepkisindendir. O kadar çile çektirdiler ki ömür boyu Aziz'e, onu başında ışıktan halesiyle gerçek bir «aziz» yapıp çıktılar. Çektirdiler, çektirdiler ama yine de doyamadılar. Ressam Faris midesi kanayarak yattı hücrelerde. Aybar'ın gazetesini başına geçirdiler, cezasını Paşakapısı'na tıkmakla verdiler. Uğursuz bir yıldı 1946 yılı da, diye düşünürüm. Gerçekten karabasana benzeyen yıllardan biriydi. Kinci ve zalim bir parti idi o yılların Halk Partisi. Belâsını da iktidara sonradan gelememekle buldu.

Evet, «Topunun köküne kibrit suyu.» Nasıl olsa kaybedecekler diye biz seçimi izlemeye Bursa'ya gittiğimizde madalyonun öteki yönünü gördük. Bursa köylerinin birinden bir çiftlik ağası, pabuçlu pabuçsuz, üstü başı dökülen tüm işçilerini sandık başına sıralamış, avuçladığı Halk Partisi oy pusulalarını onların eline birer birer tutuşturuyordu. Bursa'nın ünlü Zehra Hocası da, Yeşil'e doğru bir sandık başındaydı. Onca gazetecinin önünde hiç umursamadan Halk Partisi oy kâğıtlarını, sandık

başına gelenlerin önüne sürüyordu. Emin değilim ama, sonra o mecliste Halk Partisi milletvekili olarak yer tutmuştu.

Gezdiğimiz başka bölgelerde, örneğin Balıkesir'de, örneğin Bolu'da durum bundan farklı değildi. Pısırmıştı Muhalefet Partisi: «Olmaz böyle şey. Yapılamaz böyle hile» diye sesini yeteri kadar yükseltemiyordu.

Evet, yıkılsın tek parti duvarı ama, bu koşullarda nasıl?

İstanbul'a dönüşümüzde izlenimlerimizi anlattık:

«— Kesin umudu,» dedik. «Bu duvar öyle kolay kolay yıkılmayacak. Daha çok çekeceğiz.» Yine de muhalefetin kazandığı söylentileri ortada dolaşıyordu. Cumhurbaşkanı ve tek partinin başkanı İnönü'ye durumu bildirdiklerinde, Çankaya'da yüzünü pencereden yana döndürdüğünü ve bir cümle söylediğini anlatıyorlardı:

«— Seçimi Halk Partisi kazandı, o kadar!»

Gezdiğimiz bölgelerdeki valilerden biri, seçim sandıkları açılıp sayım yapılırken gazetecilerin bulunabileceğini vadettiği halde, gece sandıkları kaçırttırmıştı. Yani «Topunun suyuna kibrit suyu» sadece bir dilek olarak havada kalmıştı.

Evinin her deliğini kapat, sin köşene yine polis baskısı kara bir duman gibi kapı ve pencere aralıklarından içeri sızar.

Rahmetli dostum Oğuz Akkan, bizde günce tutma alışkanlığı olmadığından, anı ve biyografi türünden pek az bir şey yazılmasından yakınırdı. Ben de ona nedenlerini anlatmaya çalışırdım: Polis güçlerinin ağır bastığı bir ülkede, ne gerçeğe uygun bir günce tutulabilir, ne de doğru dürüst bir anılar kitabı ya da biyografi yazılabilir. Örneğin, Nazi Almanyası'nda, yabancı gazeteciler, yabancı elçiliklerde çalışanlar bile, (SS) baskını korkusu ile, tuttukları notları, günceleri, kimi zaman fırsat bulunca günü gününe dışarı kaçırmışlardır. Günce tutamadıkça, notlarını saklayamadıkça, anılarını nasıl aslına tıpatıp uygun yazabileceksin? Anı yazman gerektiğinde notlarına bakacaksın... Günce denen meret, şifre ile tutulmaz ki... Şifreli günce,

şifreli notlar arama taramada, anî baskınlarda ele geçti miydi hesabını sen vereceksin. Sana çözdürecekler şifreni kim bilir ithal malı ne yöntemlere, ne araçlara baş vurarak... Ben bunun iç rahatlığını 12 Mart'ta evim arandığı zaman duydum : Ne güncelerim vardı, ne notlarım, ne mektuplarım hattâ ne de adres defteri... Tomsonlular ne kadar arasa evi, birkaç yasak kitaptan başka bir şey bulamayacaklardı, çünkü yoktu. Yine de yoktur. Ama elde belgeler olmadıkça kaleme alacakların tıpkı Sertellerin vaktiyle dış ülkelerde yazıp burada basılan anıları gibi yanıltıcı olacak. Tarihler karmaşacak.

Ben, hayatımda iz bırakmış kişilerle ilgili şu izlenimlerimi, anılarımı, özellikle mektupların birkaçını, bari kitap sahifelerinde belge olarak kalsın diye yazmaya çabalarken kim bilir, ne türlü zaman ve tarih tutmazlıkları yapmışımdır diye düşünüyor ve üzülüyorum. Politik açıdan belgesel bir kitap olmadığı ancak gözle tanıklık ettiğim olayları anlattığım halde...

Baskıyı Halk Partisi'nde eleştiren muhalefet, 1950'de iktidara gelince, durum tersine dönmedi. Pek kısa bir süre özgürlük kokuları taşıyan bir meltem esti, sonra birden karayel... Muhalefet dediğin ne de olsa yıllar yılı, Halk Partisi ile Meclis binasında aynı gazelleri okuyarak şartlanmıştı. Halk Partisi'nden ayrılmış bir kol olarak Muhalefet Partisi'ni kurmuştu. Gen'lerle geçmiş olacak! Ondan ne gördü ise hepsini uyguladı : 13 yıl bir solukta cezaevinde yatan Nâzım Hikmet'i, 50 yaşında bir kalp hastasıyken ve üstelik askerliğini yapmışken yeniden askere çağırdı. Zara'da hakkından gelmek değilse kasıtları neydi? Asker olarak nesinden yararlanacaklardı onun? Şiirlerinden mi? Matbaalarını yıkıp kalemlerini kırdıktan sonra Sertellere kendi ülkelerinde, yaşantıları gözler önünde olduğu halde neden çengeli taktılar? Aramışlar, taramışlar bunca yıllık geçmişlerinde, aleyhlerine tek bir kanıt ele geçirememişlerdi. Yoktu çünkü. Ne Rus casusu, ne de kızıl komünist idiler. Sadece düşünen insanların sol ayırımında yerlerini almış, Avrupa türünde bütünüyle özgür demokrasi isteyen aydınlardı, o kadar. Bu da saklı değildi. Kendilerini ilân etmişlerdi. Evleri çeşitli kılıklardaki polis ablukasında, adımlarını izleyen, göz açtırmayan polisin verdiği

bunalımı başına gelmeyen bilmez. Serteller yurtlarına bağlı insanlardı. Onlar da zulme uğrayarak vatanlarından uzakta, Nâzım Hikmet gibi özlemle yanarak öldüler; ve yabancı topraklara gömüldüler. İşledikleri hangi suçun cezası idi bu? 141 - 142'ye dayalı bir eyleme mi kalkmışlardı? Fikir suçundan sürgün! Bir adım ileri, iki adım geri gidiyoruz. Padişahlık devrinde de fikir suçundan insanlar sürüldü... Gurbet ellerde öldürüldü, öldü. Suçlamaya ve cezaya gelince çok sabırsızız çok. Bundan ötürü uygar ülkeler bizi hâlâ bir türlü uygarlaşmış görmüyor. Uygarlık bizce apartman dikmek, fabrika bacası tüttürmekten ibaret. Kafalarımızın içinde fesat tenceresi kaynar da kaynar. Suç işlenmeden cezasını düşünürüz. Çünkü esas olan cezalandırmak! Bunun uygarlık neresinde?

Tevfik Fikret yazamaz olsaymış: «Sivrilen başları bir gün koparırlar» diye. Ders almışız sanki...

O kadar bunalmışlardı ki Serteller, 1947 yılı geldiğinde rahat bir soluk almak istediler. Gazete muhabiri olan kocası Roma'ya atanınca büyük kızları Sevim'in yanına gittiler. Buraya mektuplarından örnekler veriyorum:

27 Kânunuevvel 1947

Kardeşim Müzehher,

Buraya geleliberi sana yazmaya vakit bulamadım. Çocukları Noel telâşı içinde bulduk. Bir taraftan da hizmetçilerinin gitmesi bizi evle meşgul olmaya mecbur etti. Çocukları çok iyi bulduk. Hele Deniz, daha şeker olmuş. Küçük de pek şirin. Yirmi aylık olduğu halde hem İngilizce, hem Fransızca konuşuyor.

Biz otelde kalıyoruz, yemeklerimizi Sevim'in evinde yiyoruz. Roma tahmin ettiğimiz gibi eğlenceli değil. Evvelâ hayat o kadar pahalı ki, lüks yerlere gitmek cehennem fiyatı. Roma bize İstanbul'u aratıyor. Orasını pahalı bulurken, burasını daha ucuz beklerken, aksiyle karşılaştık. Burada iyi olan şey ne dedikodu var ne de politika gürültüleri.

Filvaki İtalya çok enteresan. İçtimai bir inkılâp geçiriyor.

Sol partiler çok kuvvetli fakat biz politikayla alâkadar olmadığımız için onun gürültüsü bize gelmiyor. Zikri'nin sinirleri epey düzeldi. Fakat burada iki aydan fazla kalacağımızı zannetmiyorum. Kış olduğu için fazla gezmek mümkün değil. Zikri yine her gün bir iki saat Roma'nın caddelerini dolaşıyor. Adeta bir yerli gibi her tarafını öğrendi. Ben kısmen geziyor ve öğreniyorum. İstanbul'da ne âlemdesiniz? Türkçe gazete almadığımız için orada ne olduğunun farkında değiliz. Yalnız geçen gün burada Roma Amerikan gazetesinde Necmeddin Sadak'ın mecliste demokratların sualine karşı yaptığı beyanatı gördük. Bura gazeteleri Türkiye ile alâkadar olmadıkları için Türkiye hakkında havadis alamıyoruz.

Roma'dan fazla istifade edemeyişimizin bir sebebi de İtalyanca bilmemek. Bu sebeple iç hayatına giremiyoruz. Fakat ne de olsa muhiti değiştirmek, çocukları görmek bizim için pek iyi oldu. Adalet'in (yeğeninin hanımı) Roma hakkında bize verdiği malûmat yanlış çıktı. Burası onun dediği gibi ucuz değil. Bu da zannediyorum İtalyan liretinin kıymetlenişindendir. Dolar, isviçre frangı hepsi düşmüş, liret kıymetleniyor, halbuki o geldiği zaman liret çok düşükmüş.

Biraz Roma'ya alıştıktan sonra Milano'ya, Venedik'e gitmeyi düşünüyoruz. Herhalde bu iki ayı mümkün olduğu kadar iyi geçirmeye çalışacağız. Tahminim, Mart'ta orada oluruz.

Sizler gene yoruluyorsunuz zannederim. Beraber toplandığımız akşamları arıyoruz. Burada herşey olsa, o toplantıları, o ağız tadıyla konuşmaları bulamayız, işte bu da bir değişiklik. Yorgun sinirlerimizi dinlendirirse eğer, dinlendiriyor bu da kâfi.

Sen de ora ahvali hakkında biraz malûmat verirsen memnun olurum. Neşet'i görüyor musunuz? İstanbul'dan daha kimseden mektup almadık. Biz de geç yazdığımız için beklemeye hakkımız yok. Vâlâ'ya çok çok selâm. Umum tanıdıklara selâmla gözlerinden öperim kardeşim.

Sabiha Sertel

(Zekeriya'nın ilâvesi)

Aziz dostlarım, benden de her ikinize candan selâmlar.

M. Z. S.

14.1.48

Dikkat: İşinize mani olmamak için bu mektubumu yemekten sonra istirahat esnasında okumanızı rica ederim.

Müzehher'in mufassal mektubu bizi çok sevindirdi; evvelâ sesinizi işittirdiği, sonra da bilmediğimiz şeyleri bize öğrettiği için. Meşgul zamanınızda mektuba bu kadar zaman hasretmeniz bizi mütehassis etti.

Yılbaşında bizi anmış olmanıza da mütehassis olduk. O gece aranızda bulunamamanın adeta hasretini duyduk. Neşet'in hazırladığı kozmopolit muhit herhalde gecenin zevkini çıkarmanıza pek de elverişli düşmemiş. İnşallah gelecek yılı hep bir arada daha büyük ve hakiki bir neşeyle karşılarız.

Roma bir bakımdan çok enteresan bir şehir. Bilmem buraya gelip bir müddet kaldın mı? Her şehri olduğu gibi Roma'yı da tanımak için burada bir müddet yaşamak lâzım. Bu şehre Romalılar «Ebedi Şehir» adını takmışlar ve her şeylerini bu isme lâyık bir şekilde yapmaya çalışmışlar. Eski Romalılardan bugünkü Romalılara kadar asırlarca bu millet hayatını, sanatını, kabiliyetini bu şehri zenginleştirmeye, süslemeye harcamış. Her köşebaşında bir heykel, bir abide insanın ruhuna Roma'nın ve Romalının gurur, haşmet ve kabiliyetini gösteren bir eserle karşılaşıyorsunuz. İnsan beşyüz yılda bizim İstanbul'da yaptığımız eserlerle, burada görülen eserleri mukayese edince utancından yerin dibine geçesi geliyor. Ne Paris'te, ne Londra'da, ne Amerika'da, ne Viyana'da, Budapeşte ve diğer gezdiğim yerlerde her an insanın ruhuna damgasını basan böyle muhteşem ve muazzam eserler görmedim. İtalyanlara bu hayranlığımızı söylediğimiz zaman biraz gurur, biraz istihfafla gülüyorlar, «Roma bir şey değil, Floransa'yı, Siena'yı, Venedik'i görmedinizse hiçbir şey görmediniz demektir.» diyorlar. Ve bizi biraz da dolaşmaya teşvik ediyorlar. Halbuki onların küçümsedikleri bu şehirde her adımda Mikelanj'ın bir eserine, Rafael'in bir tablosuna, eski ve yeni Roman sanatının yüksek eserlerine rastgeliyorsunuz. Şu bizim, kendilerini tarihte ve halde yaşamış ve yaşamamış bütün

milletlerin üstünde gören dar milliyetçileri bir hafta için Roma' ya getirip gezdirmek mümkün olsa. Bilmem o vakit hicap duyarlar mı?

Bugünkü Roma siyasî hürriyetin de merkezi sayılabilir. Amerikan tazyikine rağmen solların en hür çalıştıkları yer burası. Parlamento münakaşaları bir âlem. Hükümet erkânından veya taraftarlarından biri kürsüye geldi mi sollar bir ağızdan «Amerika'nın sesi konuşuyor» diye bağırıyorlar. Sollardan biri konuşmaya başlayınca bu defa da sağlar «Moskova konuşuyor» diye mukabele ediyorlar. Siyasî kavga İngiltere ve Amerika'da olduğundan çok daha büyük bir serbesti içinde cereyan ediyor. Bu kavgayı içine karışmaksızın seyretmek çok zevkli oluyor.

Bu ihtiyari menfada en büyük zevkimiz konserlere ve operaya gitmek. Bu vesileyle ben ruhumdaki bir boşluğu keşfettim. Amerika'da beni bir vitamin tecrübe istasyonuna götürmüşlerdi, muhtelif vitamin eksikliğinin vücut üzerinde yaptığı tesirleri tecrübe ediyorlardı. Faraza C vitamini alınmış gıda ile büyüyen hayvanların küçük kaldığını veyahut B vitamini almayan hayvanın kör olduğunu gördüm. Ben de burada müzik dinlemeye dinlemeye ruhumun bu gıdadan mahrum kaldığını gördüm. Konserleri ve operaları dinler ve seyrederken adeta ruhumda yeni bir hücrenin canlandığını duyuyor, yeni bir hayat kazanıyorum. Buradaki en büyük kazancım bu oldu. Ruhumun boş kalan tarafını dolduruyorum.

Roma'nın fena tarafı pahalılığı. Gerek yiyecek, gerek giyecek maddeleri bizdekinin en az iki misli. Küçük bir şişe kolonya on lira. Artık var kıyas et! Eğer Sevim'ler burada olmasa idi Roma'da bu kadar kalmamıza bile imkân yoktu. Vaktinden evvel dönmeye mecbur olursak bunun için döneceğiz. Maamafih henüz verilmiş bir kararımız yok. Belki İtalya içinde küçük bir seyahat yapacağız. Belki daha ucuz bir yere çekileceğiz. Belki de Mart'a doğru döneceğiz. Bu yaştan sonra yâdellerde uzun boylu yaşanmıyor.

Gazeteleri alıyorum. Halimize gülmek mi, ağlamak mı lâzım bilmiyorum. Cenabı Hak encamımızı hayreyleye.

Sabiha çocuklarla meşgul, onlar da öyle güzel şeyler ki,

bizi en çok eğlendiren, ve bize dertlerimizi unutturan onlar, bu yüzden Sabiha mektup bile yazamıyor. Müzehher'e kaç gündür cevap vermeye hazırlanıyor, fakat bir türlü kalemi eline alamıyor. Onun namına ben teşekkür edeyim bari, bizi yine arada sırada aydınlatacak mektuplarınızı bekleriz.

İkinize de sevgiler ve saygılar dostlarım.

M. Z. Sertel

19 Mart 1948

Müşterek dostlarımız,

Vâlâ'nın bu tabiri hoşuma gitti de aynen kullanıyorum. Mektubunuza uzun zamandır cevap yazamadım. Bunun hiçbir mazereti yoktur. Buraya geleliberi bana bir mektup yazmamak illeti arız oldu, elime kalemi alınca yürümüyor. Ben bunu kalemin gücenmesine veya isyanına atfediyorum. Beni sadece bu işlerde mi kullanacaktın diye bana kafa tutuyor, yürümüyor. Şimdi Roma'dan epeyce uzakta, Cenupta Positana denen bir kasabadayız, burasını tarif etmek çok güç. Size yalnız buranın sembollerini vereyim. Eşek, deniz, kayadan muazzam dağlar. Portakal limon bahçeleri, balıkçılar ve ağları, kübik evler. Kasabanın arkası yüksek kayalar ve kayalardan dağlarla çevrili, dağ başlarını duman sarmış... hattâ güneş varken bile. Kayalar bu dumanların altında sanki için için yanan birer yanardağa benziyor. Evleri tam manasıyla kübik. Kübizmin son devirlerin anormal bir sanatı olduğunu söyleyenler haltetmişler. Muhakkak kübik ressamlar, heykeltıraşlar, mimarlar kübizmi Positana'dan almışlar. Evler kayaların içinde oyulmuş. Tıpkı Mikelanj'ın heykelleri gibi. Mikelanj kendi sanat tarzı ile mermerden insan yaratmış, insanı mermerin içinden ayırmamış. Bunlar da evleri kayaların içinde oymuşlar. Bu yüksek kayalara nasıl tırmanmışlar, bu şirin evleri nasıl yapmışlar? Burada insanın saisi, zekâsı, zevki büyük bir rol oynamakla beraber hazreti eşeğin büyük rolü olmuş. Bu tepelere materyali eşeğin sırtında çıkarmışlar, bu kartal yuvalarını kurmuşlar. Fakat medeniyet kasabaya girince eşeğin yerini otomobiller, kendilerine mahsus küçük ara-

balar almış. Fakat eşeğin hatırasını unutmamışlar. Buraya mahsus bir sanat olacak, toprak çömleklerde ve muhtelif eşyada, taşlarda daima eşeğin resmi var. Müşkül bir tabiatla mücadele ederek kayaların sırtlarını işlemişler, sebze, meyva ağaçları dikmişler, bahçeler set set... Tıpkı Babil bahçeleri gibi. Portakal ve limon ağaçlarından, asmalarından geçilmiyor. Önümüzde deniz öyle tatlı mavi ki, Marmara'nın rengini bize hatırlatıyor. Kapri bizden birbuçuk saat uzakta. Karşımızda küçük bir ada var. Bir beyaz Rus'un malikânesi. Ara sokaklar kayaların arası oyularak yuvarlak yuvarlak yapılmış. Otomobille geçerken mütemadiyen virajları dönüyorsun. Fakat ara sokaklar çok enteresan. Kayanın sarp yolunu sokak haline getirmek için merdiven yapmışlar. Merdiven sokakların da isimleri ve numaraları var. Bir ara sokaktan geçmek icap edince içime korku düşüyor. Merdiven inmekten ve çıkmaktan dizlerimin bağı çözülüyor. Koca kasabada sadece bir balıkçı dostumuz var, o lisan bilmiyor biz İtalyanca bilmiyoruz. Ama gayet güzel anlaşıyoruz. O buranın felsefesini güzel yapmış. Bu tabiat, bu deniz, bu renkler, bu güzellik varken, okumak, yazmak, politika nemene şeyler... Burada gazete, radyo, telefon, politika hiçbir şey yok. Mütemadi çalışan, tabiatla, denizle, kayalarla çarpışa çarpışa ekmeğini çıkaran insanlar var. Hepsi ateşli, hararetli... Hepsinin gözleri sanki güneşi içmiş gibi parıl parıl parlıyor. İntihabat hakkında fikrini sorduk, neme lâzım intihabat dedi. Kim gelirse gelsin çalacak. Bizi aldatacak. Kimseden bir şey beklemiyorum ki, kime rey vereceğimi düşüneyim, dedi. Burada çalışırsın, yersin, içersin, yatarsın, seversin... İşte hayat bu kadardır, dedi.

Maamafih bütün İtalyan milleti bu felsefeyi yapmıyor. Bu son günlerde bilhassa politikayla çok meşguller. İtalya'da garip olan daha bir şey var. Buraya geleliberi hangi şehre, kasabaya, köye gitmişsek sokaklarda, duvarlara hak edilmiş orak çekiç resimleri gördük. Roma'da pek çok. Sadece Mussolini'nin nutuk söylediği Venezia Meydanı'nda, sağ sosyalist Sanagrat partisinin kapısında var, o da ameleyi aldatmak için bunu kapısının önüne koymaya mecbur olmuş. Fakat diğer yerlerde hep bu... Bu önümüzdeki intihabat çok enteresan olacak.

Biz burasını o kadar beğendik ki bu ayı burada geçirmeye karar verdik. Buradan Roma'ya dönüşte daha fazla kalıp kalmayacağımızı kararlaştıracağız. Gazeteleri muntazam alıyoruz. Balıkçının dediği gibi çalanlar ve aldananlar boş meydanda cirit oynuyorlar. Türkiye kadar da boş meydan Avrupa'da yalnız İspanya var. Amerika da aşağı yukarı aynı vaziyete geliyor. Bunun için oradan uzakta olmak tabiatin içinde balıkçının felsefesiyle yaşamak daha akıllıca bir iş galiba. Burada bu havayı yuttuktan sonra oranın havası bana çok mütefessih geliyor.

/ Zikri'nin de, benim de sinirlerimiz epeyce düzeldi. Tam değil ama, her gün biraz daha iyiye doğru gidiyor. Zikri burada pek kalmak istemiyor. Fakat bu son günlerde o da biraz kalmaya yanaşır gibi oldu. Bakalım, asıl kararımızı bir ay sonra vereceğiz. Sizin yeni bardaklarla balkonda rakı içmek, sizin aranızda olmak bizim de çok istediğimiz bir şey... Fakat biraz daha serserilik etmeyi, sinirlerimizi tamamiyle dinlendirmek bakımından, lüzumlu görüyoruz. Tilkinin geleceği kürkçü dükkânı.

Şimdilik bu kadar. Umum dostlara selâmlar... Sizlere de sevgiler ve hürmetler... Zikri de ayrıca selâm eder...

Sabiha Sertel

Avrupa'dan dönüş tarihlerini hatırlamıyorum. Hatırladığım o yıl içinde Sabahattin Ali'nin öldürülmesiyle ikinci bir darbe yediler. Sabiha Sertel, öfkesi gözlerinde yanarak şöyle dedi:

«— Tan olayında Halk Partisi ile aramıza kan girmemişti ama, bu olayla girdi.»

Oysa böyle dramatik cümlelerle hiç konuşmazdı. Sabahattin'in öldürülüşü hepimizi dehşete salmıştı. Uzun süre karamsarlıktan kurtulamadık. Hep yeni bir felâket bekledik durduk: Bu tür bir satır bakalım şimdi kimin kafasına inecek?... Neden sonra kendimizi toparlayabildik.

Sanıyorum o yıldı. Belki daha önceleri, Paşakapısı cezaevinde yattığı sırada, iyi bilmiyorum, Serteller Sabahattin Ali'nin eşi Aliye hanımla, Filiz Ali'yi yazın bir bölümünü geçirmek üze-

re evlerine dâvet ettiler. Onların gelişi tekdüze hayata bir canlılık sağladı. Zekeriya da Sabiha hanım da çocukları çok severdi. Filiz de gerçekten cana yakın bir çocuktu. Bu vesile ile aramızda Polonez Köye bir gezi düzenledik. Kemal Salih Sel ailesi de bize katıldı.

O dönemlerde orman Paşabahçe'den başlayarak köye kadar uzanırdı. Hem de ne sık orman... Henüz çıtır çıtır yakıp bitirmemiştik. Birbirine girmiş ağaçların arasındaki daracık köy yolundan; gelişigüzel bir arabanın geçmesi olanaksızdı. Polonez Köyün dar bir kanepe biçiminde kendi arabaları vardı. İkisi gelmiş bizi beklemekte. Ama Vâlâ ile Zekeriya'yı arabaya bindirmek başarısını gösteremedik. Onlar yürümeği yeğleyerek daldılar ormana. Bizler yanyana arabalara sıralandık. Bacaklarımız sarkıyor yan yana...

Yemyeşil bir tunelin içinde ilerliyoruz. Arabamızın sesinden ürken kuşlar, biz yaklaşırken havalanıyor. Nemli toprakla çeşitli bitkilerin keskin kokusu ciğerlerimize doluyor. Dallar iniyor biz aralarından geçtikçe, dallar kalkıyor. Çok değişik türden ağaç vardı, ormanda onu hatırlıyorum. Pek azının adını biliyoruz. «Ne kadar ilgisizizdir doğaya karşı» diye kendi kendimizi eleştiriyoruz. Oysa o bize karşı ne kadar cömert... O devirde yasak olduğu halde, yine kıyısından köşesinden kesim başlamıştı ormanın. On yıl kadar önce, çocuklarım beni götürdüğü zaman o orman bölgesinden otomobille geçtik. Dümdüz ve kel bir arazi ortasından. Polonez Köy bölgesinde pek az ağaç kalmıştı, sadece köyün dolayında. Bir daha da oraya hiç gitmek istemedim.

Arabaların üstü kapalı olduğu halde, başımızı dallardan koruyarak geç vakit köye vardığımızda, yaya gidenleri orada hazır bulduk. Üstelik sofrayı da kurdurmuşlardı. Köyde geçirdiğimiz üç beş günü unutamam. Ağaçların arasında yere uzanarak yeşilliklerine dalıp gittiğimiz anları; o tembel konuşmaları, mırıldanırcasına... Gece lâmbaların ışığında doğanın seslerini dinleye dinleye yemek yememizi... Bunlar, Ali Naci Karacan'ın «küçük mutluluklar»ındandı. Zekeriya bile, uygun bir iş bulamamanın üzüntüsünü o günler içinde unutmuştu da eğleniyordu.

Sabiha Sertel, Avrupa'da kaldıkları sürece avunabildiği oranda avunmuş; dönüşte yine acı gerçekle yüz yüze gelince karamsarlığa düşmemişti ama, sağlığı biraz bozulmuştu, kalbinden yakınıyordu. Oyalanacak bir şeyler bulmakta zorluk çekiyordu. Günler birbirinin eşi geçip gitmekte. Karı koca terasta oturup günlük gazeteleri okurlar, ya güler ya da sinirlenirler. Derken başbaşa bezik oynarlar. Gelen giden olursa birkaç saatleri geçer. Sonra yürüyüşe çıkarlar. Geceleri genellikle kitap okumakla tüketirler. Ertesi gün, bugünün kopyası olacaktır, bunu bilerek yatağa girerler. Yine toplanırız, yine gezeriz ama ikisi de boşlukta ve dalgın yarı yarıya...

Böylece 1949 yılını bulduk.

Bizim Salacak'taki ev yapılmağa başladığında Zekeriya Sertel'e de, Neşet Deriş'e de bir değişik vakit geçirme nedeni belirmiş oldu. Vâlâ matbaada iken onlar gider, arada bir evi kontrol ederlerdi. Bazan hep birlikte gider, Salacak bahçesinde oturup evden götürdüğümüz yemekleri yerdik. O zamanlar çok güzeldi bahçe kendi çapında. Vâlâ'nın ölümünden sonra o semtlere hiç gidemedim. Hele bahçeye...

1950 yılında seçimler olacaktı. Seçimler af konusunu körüklemişti. Aramızda Nâzım'ın kurtulma olasılığı günün konusuydu. Derken af yasası çıktı çıkacak beklentisi, derken yasayı çıkartmadan Meclis'in tatile girişi, derken Nâzım Hikmet'in açlık grevi patırtıları; ve sonunda kontrol altında bulundurulmak üzere Bursa'dan İstanbul'a getirilip Cerrahpaşa hastahanesine yatırılışı... Derken seçim hazırlıkları... Nâzım Hikmet'in affı için imza toplanması... Olaylar birbirini izliyordu.

Bu konularda yıllardır o kadar çok şey yazıldı ki, yeniden ayrıntılara girmek için bende istek yok. Kaldı ki ben o dönemin hikâyesini anlatmıyorum, ben o gün bulunduğum noktadan tanık olduğum kadarıyla dostum Sertel'lerin buradaki hayatını anlatıyorum.

Bir aralık Vâlâ, bir gazeteci grubuyla İngiltere'ye dâvet edilmişti. Sabiha Hanımla Zekeriya Bey, yeni taşındığımız bir mahallede, yabancı bir çevrede beni yalnız bırakmak istemediler. Alıp evlerine götürdüler. Ben de bir odaya yerleştim. Küçük kız-

ları Yıldız Sertel, Avrupa'dan dönmüştü. Tez hazırlayacaktı galiba. Çok çalışıyordu. Sürekli çalışır, hobisidir. Ama evinde, kendini kitaplarına veremiyordu, yoğun bir şekilde çalışamıyordu. Ziyaretçileri, telefonlar, dâvetler; yemek saatlerini bile ayarlıyamıyordu. Yaz olduğu için daha hareketlenmişti evleri. Ben bizim evin bir anahtarını da ona verdim. Her sabah okul talebesi gibi, kitaplarını yüklenip Salacak'a yollanırdı. Biz de evde üçümüz kalırdık. Ben aşağı yukarı her gün Cerrahpaşa Hastahanesi'ne Nâzım'ı yoklamaya gidiyordum. Münevver gelince de nöbeti ona bırakıp çıkıyordum. Yine Neşet Deriş bizleri yalnız bırakmıyor; bu kez dört kişi oyuna oturuyoruz. Neşet Deriş'in (oyununa). Sabiha Sertel bana kitaplar vermişti. Birini bitirip ötekine başlıyordum. O zamanlar verdiği son bir kitap, bir sosyoloji kitabı bende kalmıştır. İyi ki kalmış. Belki de o güzelim kitaplıklarından artakalmış son kitaptır. Ne zaman gözüm ilişse duygulanırım. O günler anılarımda iyice kök salmıştır. Zaman zaman çok sızı verir. Buna karşın yine de söküp atmak istemem. Çok severdim dostlarımı. Özellikle Sabiha Sertel'i.

Vâlâ İngiltere'den dönünce benimle birlikte sevinmişler, evime gideceğim diye de üzülmüşlerdi.

Politik bakımdan çok hareketli günlerdi onlar. Yazı yazamadıkları için rahatsızdılar. En önemlisi baskıdan yakınıyorlardı. Kendi durumlarından ötürü çekingen oldukları için, zararları dokunur düşüncesiyle çok sevdikleri halde hastahaneye Nâzım'ı ziyarete gitmekten bile çekiniyorlardı.

1950 yılının sonbaharına doğru yeniden Avrupa'ya gittiler. Oradan yazdıkları mektuplardan birkaç örnek :

14 Rue Brissard *16.10.950*
Clamart, (Seine)
Paris, France

Sevgili dostlarımız,

Paris'e gelir gelmez sizlere bir kart gönderdikti. Fakat o vakit henüz yerleşemediğimiz için size adresimizi verememiştik. Şimdi artık etabliyiz. Adresimiz yukarıdadır. Aradan bir ay geçti

sizden hiçbir haber alamadık. Üzüldük, ne âlemdesiniz? Neşet'ten iki üç satırlık iki mektup aldık. Onlar rekor ve iş mektupları: Sizden hiç bahsetmiyor. İstanbul'dan doğru dürüst gazete de alamadığımız için Türkiye hakkında hemen hiçbir şey bilmiyoruz.

Biz şimdilik Paris'in eteğinde güzel bir ev bulduk. Kaloriferli, banyolu, konforlu bir ev. Güzel bir de mutfağımız var. Sabiha yemeğimizi yapıyor, ben malzemeyi alıyorum, Yıldız da ortalığın temizliğine bakıyor, bu suretle rahat, dedikodu ve gürültüden uzak, sakin bir hayat yaşıyoruz. İlk günler müthiş bir yağmurla karşılaştık. Bir müddet de ev aramakla geçti. Ancak şimdi kendimize gelebildik. Paris'in zevkini ancak şimdi çıkarmaya başladık. Paris'te otuzyedi sene evvel bir sene kadar talebelik etmiştim. Fakat o vakitki Paris'le şimdiki Paris arasında birkaç asırlık fark var. Bugünkü Paris belki dünyanın en güzel yeri. Yalnız hayat günden güne pahalılanıyor. Biz azami tasarrufla İstanbul'daki masrafı aşmamaya çalışıyoruz. Sabiha ile Yıldız Fransızca ders alıyorlar. Az zamanda Yıldız Fransızcayı hayli ilerletti. Memleketine kavuşmuş gibi bir neşelendi, bir değişti ki, hayret. İstanbul onu sıkıyormuş meğer. Burada ne kadar kalacağımız belli değil. Fakat yılbaşından evvel dönmemiz ihtimali kuvvetlidir. Ben bu ayın sonuna doğru ilân işleri için Londra'ya gitmek tasavvurundayım. Orada on gün kadar kalmaklığım ihtimali vardır. Bizim işler inkişâf halindedir. Bu seyahat de belki onu biraz daha hızlandıracaktır.

İşte bizim vaziyetimiz böyle. Vâlâ'nın bahçesi, tavukları ne âlemde? Hâlâ aynı alâka devam ediyor mu? Bize biraz da İstanbul'dan ve Türkiye'den haber verirseniz pek sevineceğiz. Çünkü burada karanlıkta gibiyiz. Hiçbir şey okumuyor ve işitmiyoruz. Zaten huduttan çıkınca insanın Türkiye ile irtibatı kesiliveriyor. Biz bu dünyada yaşadığımızı sanıyoruz ama bir yüzü bizi içine kabul etmiyor. Bize karşı müthiş bir alâkasızlık var. Gazetelerde Türkiye'nin ismi bile geçmiyor.

Dostlara selâm. İkinizin de gözlerinden öperiz.

M. Z. Sertel

21 Kasım 1950

Kardeşim Müzehher,

Mektubunuzu aldım, hepinizin sıhhatte olduğunuza ve oraya dair verdiğin havadislere memnun oldum. Yalnız Orhan Veli'nin ölümüne çok üzüldüm. Yazık oldu gence, eserlerini tam vermeye başladığı bir zamanda söndü gitti.

Biz burada çok iyiyiz. Oradaki ölü hayattan sonra buradaki canlı hayat adeta gözlerimizi kamaştırdı. Günlerimizin nasıl geçtiğini anlamıyoruz. Ben Fransızca dersleri bıraktım. Bu işe çok geç kalmışım. Her gün mektebe üç saat vermek beni okumaktan, ve diğer faaliyetleri takipten menediyor. Burada daha bir müddet kalmak istiyoruz ama geçen mektubumda yazdığım gibi vize ve pasaport meselesi var. Bunların da müddeti pek kısa. Bir müddet daha uzatabilirsek ne âlâ. Olmadığı takdirde dönmeye mecburuz.

Nâzım, Mehmed Ali, Niyazi'ler ve diğer dostlar ne alemde? Neşet'in yaş gününden hiç haberimiz yoktu. Bilsek hiç olmazsa bir tebrik yazardık. Delikanlının pasaport almasından bahsediyorsun, böyle bir şey var mı? Varsa fena olmaz.

Bizim evin kiralanması için biraz daha beklemek lâzım. Zehra Hanım'dan Zekeriya'ya gelen bir mektupta pansiyon için talepler olduğunu fakat Zikri ile aralarında kira mukavelesi yapmadıkları için formalitenin tamamlanmadığını, bu sebeple müşteri alamadıklarını yazıyor. Mukavele yapılmasını istiyor. Zikri onların bu tecrübeyi yapmalarına taraftar. Eğer biz yakında geleceksek o zaman hallederiz. Biraz daha kalacaksak o zaman vaziyete göre bir karar veririz.

Vâlâ'nın ikide bir gazetecilik seyahatleri olur. Bu sırada Fransa'ya bir seyahat olsa da beraber gelseniz ne iyi olur. Bizim de sizi göresimiz geldi. Bana Ferhat ile Şirin'i gönderirsen memnun olurum. Ayşe ile Dündar'a ne oldu? Şevket Bey'in Dahiliye vekilliği tahakkuk ediyor mu? Arasıra, gazetelere düşmeyen havadisleri veriver bize. Dünya ahvali çok fena, işler biraz daha sıkışıyor. Kore harbi gene müthiş bir safhaya girdi. Bakalım ne olacak? Dünya hadiselerini Türkiye'de oturup anlamak

mümkün değil. Fakat belki biraz da iyi. Çünkü insan hadiselerin seyrini böyle yakından görünce adeta ürküyor. Tarihin çok müthiş bir devresinde yaşıyoruz. Ben bu gidişi hiç de iyi görmüyorum. Bir üçüncü harp tehlikesi veya bir kıyamet tehlikesi galiba başımızın ucunda. Allah selâmet versin dünyaya.

Yılbaşında orada olup sizin fıstık gibi hindileri yemek doğrusu dünya ile mükemmel bir alay olur. Nemize lâzım dünyanın curcunası? Felekten kaç gün çalarsak kârdır ama Felek çok tamahkâr. Başından kıl bile kopartmıyor. Nihal nasıl? Kedisi büyüdü mü? Faruk Bey'e çok selâmlar. Sizlere de selâm ve sevgiler.

Sabiha Sertel

Yıldız'la ben de hepinize sevgilerimizi ve saygılarımızı göndeririz.

Sabiha nedense bizleri unutuvermiş.

M. Z. Sertel

*

28.6.1951

Müzehher,

Mektubuna cevap vermekte pek geciktim. Malûm ya burada seçim patırdılarıyla o kadar meşguldüm ki mektup yazmaya vakit bulamadım. Fakat burada muhtelif partilerin seçim kampanyalarını takip etmek çok enteresan oldu. Amerika hariç ben memlekette böyle bir şey görmediğim için bana çok enteresan geldi. Altmışbin kişiyi bir arada görmek bile insana heyecan veriyor.

Buradaki gazetelerde Nâzım'ın Romanya'ya gittiğini okudum. Hayretler içinde kaldım. İstanbul'dan gelen gazetelerde havadisi görünce doğru olduğuna inandım. Zikri'nin mektubu da teyid etti. Zavallı Nâzım. Çocuğuna doyamadan bıraktı gitti demek. Fakat onun için iyi oldu. Askerlik hayatı onun hasta bünyesi için bir ölüm demekti. Hakkında hayırlı olsun.

Sizler ne âlemdesiniz? Artık hizmetçi bulduğunu, hanımlığa kavuştuğunu yazıyorsun. Ben hâlâ hizmetçilikte devam ediyo-

rum. Burası o kadar pahalı ki adam tutmak haddimiz değil. Ancak çamaşır ve ütüye adam getirtiyorum mütebakisini kendim yapıyorum. Fakat memnunum. Böyle sıkı bir faaliyet bana sıhhatimi kazandırdı. İnceldim, gençleştim, neşem geldi. Maddî manevî faaliyetteyim. Boş zamanımı okumak, kültürel faaliyetleri takiple geçiriyorum. Fransa'nın çok mühim ve tarihî bir devrini yaşıyoruz. Adeta meraklı bir roman gibi. Seçimlerden sonra şimdi partiler arasındaki mücadele daha kesinleşecek. Her taraf müthiş hazırlanıyor. Komünistler en çok reyi kazandıkları için seçimi biz kazandık, sandalyeleri onlar kapıştılar, diyor. Dögol meclise en çok benim partim mebus getirdi, seçimi ben kazandım, diyor.. Orta partiler birleştikleri için bir ekseriyet yaptılar, seçimi biz kazandık diyorlar. Bana kalırsa seçimi hiç kimse kazanmadı. Hileli bir seçimden sonra, Fransa'nın Amerikan kumandasında harp hazırlıklarına devamı, hayatın görülmemiş bir şekilde pahalılanması, vergilerin artması, Kore ve Vietnam'a asker gönderilmesi, askerlik müddetinin uzatılması, halk arasında öyle bir hoşnutsuzluk yaratmıştır ki, harbin Avrupa'ya bir sirayeti anında bütün bu partileri alaşağı edecek bir halk hareketi çok muhtemeldir. Şimdi her taraf pusuda bekliyor, harp canları çalar çalmaz, neler olacağını kestirmek çok zor.

Zikri arasıra hafta sonlarını sizde geçirdiğini, Eylülde buraya döneceğini yazıyor. Ben şimdilik seyahati uzatmak fikrindeyim. İstanbul'da yapacak ne işim var? Burada hiç olmazsa enteresan bir hayat yaşıyorum. İstifade ediyorum, başım dinleniyor.. Hepinizi çok göresim geldi ama nasıl olsa tilkinin geleceği kürkçü dükkânı inşallah bir gün buluşacağımızı düşünerek teselli buluyorum. Vâlâ'ya çok selâmlar... Neşet'in sıhhati hakkında gene malûmat verirsen çok müteşekkir olurum... Sevgiler...

Sabiha Sertel

Sanıyorum, 1951 yılı. Sabiha Sertel bana Viyana'dan bir mektup gönderdi. Son mektubu oldu o... Artık yıllarca birbirimize yazamayacaktık.

Bir gün Rusya'dan ilk mektubu alınca çok sevindim. Böy-

lece yeniden bağlantımız kurulmuştu. Bu arada Zekeriya Türkiye'ye bir kez daha geldi. 1951 yılıydı. İlâncılıkla uğraşıyordu. O arada Spor Sergi Sarayı'nda mumyalar sergilendi. Bir gün Nâzımlarla birlikte gitmişti. Vâlâ mumyaların resimlerini çekmişti. Bir iş ortağı bulmuştu burada, kimdi? Ramazan Arkın ile düşündük, ayrıntıları ikimiz de hatırlayamadık. Kaç ay kaldı burada? Nâzım Türkiye'den gittiği sıralarda bizde misafirdi. Ne kadar zaman sonra Avrupa'ya döndü? Bilmiyorum bunları...

Türkiye'den ayrıldıktan sonra uzun süre o da bize yazamadı. Onun da Rusya'ya geçtiğini haber almıştık. Uzun süre ilişkimiz kesildi. Ancak oraya gidip gelen dostlar haberlerini getiriyordu. Arada bağlantı yeniden kurulduğunda birbirimize kavuşmuş gibi sevindik. Pasaportlarının süresini geçirmişler, yakınıyorlardı. Yeniden pasaport almak için çırpınıyorlardı. Zekeriya Sertel kimlere baş vurmamıştı ki, Hasan Işık'dan, Burhan Felek'den, Şevket Süreyya'dan başka kimlere ve kimlere... Mektuplarında bunları hep hikâye eder.

Hele Sabiha Sertel'in ölümünden sonra Zekeriya'ya da, Yıldız'a da Bakü zındandı. Bütün mektuplarında sadece yakınıyordu artık.

Derken günün birinde Paris'e gittiklerini gazetelerden öğrendim. Sonra Paris'ten mektupları gelmeye başladı. 1970 yılının başlarında Londra'ya gitmiştim. Dönüşte Paris'te Hıfzı Topuzlar'da kalacaktım. Londra'ya bana telefon etti Hıfzı

«— Atla bir taksiye doğru eve gel, seni evde bekleyeceğim,» dedi.

Oysa beni terminalden alacaktı. Bu değişikliğin nedenini merak ederek eve gittiğimde bir sürprizle karşılaştım: En özenli yiyeceklerle dört başı tam bir ziyafet sofrası hazırlamış ve sevdiğim tüm dostları dâvet etmiş: Pertev Boratav'ları, Abidin Dino'ları ve Zekeriya ile Yıldız'ı. Yıllar sonra ilk karşılaşmamız orada oldu.

Paris'te kaldığım süre içinde sık sık görüştük. Zekeriya, hâlâ pasaport derdindeydi. Her zaman çok inatçıydı rahmetli, ama bu kez meseleyi bir saplantı haline getirmişti. Her ne pa-

hasına olursa olsun Türkiye'ye gelmekte direniyordu. O direniyor ama bizim hükümet de pasaport vermemekte direniyor.

İstanbul'a döndükten sonra bir ara İzmir'e gitmiştim. Orada gazetelerden öğrendim ki, Zekeriya Sertel Paris'ten uçağa atlayıp gelmiş ve Yeşilköy Havaalanı'ndan gerisin geri Paris'e göndermişler. Çok acıklı bir durum... Beterin beteri de olabilirdi gerçi: Yakalayıp cezaevine de gönderebilirlerdi.

Sonra nasıl yaptı ise yaptı Zekeriya, alabildi pasaportunu.

Artık muradına ermiş, Türkiye'ye gelmişti. Bir süre burada, dostlar arasında oyalanacaktı.

«Gerisi bilinen hikâye» ama, burada bilinmeyen bir küçük hikâye de var ki yazmadan geçemeyeceğim. Artık pasaportu koynunda Türkiye'ye ikinci gelişi idi. Epey zaman kaldı burada, kaç ay bilemiyorum. Dönme zamanı gelmiş, pasaportunu da çıkış izni almak için işleme koydurmuş ama bir türlü geri alamıyor. Karabasanlar görüyor, kıvranıyor. Elinden büsbütün gittiğini sanıp pasaportunun mâtemini tutmakta.

O sıralarda Semih Balcıoğlu Türkiye Gazeteciler Sendikası Başkanı. Açtım telefonu Semih'e sorunu anlattım.

«— Zekeriya Bey önce kendisi anlatsın bana konuyu. Yardımcı olmayı ben teklif edemem. Yaşlı adama ayıp olur,» dedi.

Bir lokantada buluşmayı kararlaştırdık. Semih Balcıoğlu, Ferruh Doğan, Oğuz Akkan ve Zekeriya dostumuzla ben Boğaziçi'nde bir lokantada bir araya geldik. Kuşkusuz benim anlatmama vakit bırakmadan Zekeriya yakınmağa başladı. Anlattı pasaport hikâyesini Semih Balcıoğlu'na. Kendisine nasıl da acındırmasını biliyor sırası geldiğinde, Paris'e acele dönmek zorunda olduğunu anlatıyor:

«— ...Filâna verdim, çıkartamadı, Aziz Nesin'e verdim çıkartamadı...» diye derdini anlatırken, Semih Balcıoğlu dayanamadı:

«— İyi ama Zekeriya Bey, bu söylediğiniz kişilerin kendi pasaportları yok ki... Çıkartabilseler kendilerine çıkartırlar,» dedi. «Eğer izin verirseniz bir de ben uğraşayım. Kısa zamanda size iyi haberler vereceğimi umuyorum.»

Sevindi Zekeriya Bey :

«— Peki.» dedi.

Olayın gerisini Semih gülerek anlatıyor. Gerçekten kısa bir süre içinde halletmiş Zekeriya Bey'in sorununu :

«— Telefon ettim, diyor. Pasaportunuz hazır, hemen bugün gidip alabilirsiniz. dedim. Bana ne cevap verse beğenirsiniz?.. "Bugün hava biraz limoni de... Hele bir yarın olsun... Olmazsa öbür gün gider alırım" demez mi? Biz o durumda pijama ile fırlar gideriz, alimallah...» diye kahkahalarla gülüyor. Gülmemek de elde değil hani...

Sonunda yine pasaportunu koynuna saklayıp gitti, Zekeriya Sertel; ve gidiş o gidiş. Paris'ten bir, iki mektubunu aldım. İşlerin çarkına kaptırmışım kendimi hemen cevap yazamadım... Bir gece bir arkadaşla benim evde oturuyoruz. Hıfzı Topuz Paris'ten telefon etti, Zekeriya Bey'in öldüğünü bildirdi. Sesi heyecanlı ve üzüntülüydü.

Onun ölümünü anlatan bir yazı yazmış, bana verdi. Buraya alıyorum :

Sertel'in Yazgısı

Hıfzı Topuz

İlkbaharın ilk günü, kar yağıyor. Paris'te Orly yakınlarında Thiais mezarlığının bir köşesinde cenazeleri bir süre barındırmak için yapılmış iki sıra bir buzhanenin önünde toplanmış otuz kişi. Cezairli bir imamın okuduğu duayı dinliyoruz. İmamın önünde uzanmış bir tabut var : Paris'te 90 yaşında ölen Zekeriya Sertel'in cenazesi. O gün Thiais mezarlığının mezar kazıcıları grev yaptıkları için, cenazeler dinsel bir törenle buzhaneye bırakılıyor. Grev bitince mezarcılar cenazeleri çukurlarına yerleştirecekler. O gün Zekeriya Sertel'i toprağa vermek için toplanmış 30 kişinin katıldığı tören işte bu. Sertel'i toprağa değil, şimdilik buzhane dolabına yerleştiriyoruz. Yaşamının son 28 yılını gurbet ellerde geçiren Sertel için ne garip bir yazgı.

Zekeriya Bey Türkiye'de çağdaş gazeteciliğin kurucuları arasındaki yerini alalı elli yıldan fazla bir zaman olmuştur. Zekeriya Sertel Türk gazeteciliğine içerik ve biçim bakımından batılı bir renk getirerek devrimci bir okul kurmuş bir kişi olarak basın tarihine geçecektir.

Sertel'in hiç ödün vermeyen bir kişiliği vardı. İnandığı yolda sonuna kadar dimdik yürümesini bildi. Dayandı, direndi ama hiç eyyamcı olmadı. Eğer biraz eyyamcı olsaydı daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendisine verilen Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevini esneklikle kullanır ve kendisini hemen muhalefet saflarında bulmazdı.

O, doğru bildiği her sözü, zamanını ve yerini hiç hesaplamadan söyleyerek kendisine hem çok düşman kazandırdı, hem dost.

Belki hayatta en çok sevdiği ve tek ödün verdiği kişi eşi Sabiha Hanım'dı. Sabiha Hanım olmasaydı, Zekeriya Bey'in mesleksel yaşamı herhalde başka yönlerde gelişirdi. Zekeriya Bey'in hayatta en büyük saygı duyduğu kişi de Nâzım Hikmet'ti. Eğer Sertel Nâzım'la karşılaşmasaydı, mesleksel yaşamı başka biçimler alırdı. Zekeriya Sertel'in yaşamına en çok bu iki insan yön verdi: Sabiha Hanım ve Nâzım.

Zekeriya Sertel çok çalışkan ve çok yetenekli bir gazeteciydi. 90 yaşına kadar hiç durmadan yazdı. Yazılarını her zaman bastıramadı ama yılmadı, bıkmadı, yorulmadı.

Eğer İstanbul'da olsaydı, arşivleri araştırarak, kendi dönemindeki gazete yazılarını bulup inceleyerek basın tarihine çok daha fazla şeyler kazandıracaktı. Ama yaşamının 28 yılını yabancı ülkelerde geçiren Sertel bu olanakları bulamadı bir türlü; yazık oldu.

Sertel hiç bir zaman iktidar yazarı olmadı. Bütün yaşamı muhalefet içinde geçti. Yeni Ses, Büyük Mecmua, Resimli Ay Tan gazeteleri, Görüşler dergisi Sertel'in öz yapıtlarıdır. Bir gazetecinin bir ülkenin yazgısında bu kadar önemli roller oynayan yayınları kurup yönetmesi ve sonuna kadar yaşatması çok sık görülen olaylardan değildir elbette.

Zekeriya Sertel, her şeyden önce bu gazetelerde, siyasal, ekonomik ve sosyal bir demokrasi anlayışını, uluslararası barışı ve çoğulcu bir demokrasi düzenini savundu. Alman Faşizminin en saldırgan olduğu dönemlerde faşist dikta rejimlerine, ırkçılığa, tek parti diktatörlüğüne, milli şef rejimine, iç ve dış sömürü düzenine karşı Sertel'in savunduğu görüşler bugünün koşulları içinde çok ılımlı sayılır. Batı ülkelerinin siyasal partiler yelpazesinde Sertel'in yeri ortanın solundaki özgürlükçü ve demokratik sosyalist partilerin sol kanadı arasındadır.

Ama Türkiye'nin 1944 - 1945 yıllarındaki ortamı, böyle bir çoğulcu demokrasi anlayışının savunulmasına hiç elverişli olmadığı için Sertel bütün şimşekleri üzerine çekti.

Hüseyin Cahit Yalçın «Kalkın Ey Ehli Vatan!» diye o zamanın dar rejim anlayışı içindeki bütün gençliği Tan gazetesine karşı kışkırttı. İstanbul'daki CHP yöneticilerinin de katkısıyla bir terör havası estirildi bütün kentte. Babıâli'de Sertel'in en yakın meslektaşı olan Ahmet Emin Yalman başta olmak üzere, gazetecilerin çoğu ya bu kampanyaya katıldılar, ya da buna yeşil ışık tuttular: Tan gazetesi 4 Aralık'ta yokedildi. Gazete yok edildi ama Tan'da yetişenler ve Tan okuyanlar bu savaşı sürdürdüler. Türkiye'nin yıllar sonra giriştiği devrimlerin hazırlanmasında Tan'ın ve Tancıların büyük rolü oldu elbette.

Zekeriya Sertel Türk basın ve devrim tarihlerinde onurlu bir yer alarak sessiz sessiz aramızdan ayrılıp gitti. Kırgınlıklar ve kızgınlıklar unutulduktan sonra Sertel'i çok daha iyi değerlendireceğiz.

İşte ol kadardır o hikâyet!

NİYAZİ BERKES

Ulaş Apt. 2
Maltepe Ankara
Ankara 1 Mart 1948

Azizim Vâlâ Nureddin Bey,

Dünkü Akşam'da çıkan yazınızı bugün okudum. Hem tebrik, hem teşekkür ederim. Yazınız burada bir çok münevverler arasında büyük hayranlıkla karşılandı.

İşaret ettiğiniz gibi, kazanılan dâvâ yalnız biz, üç kişinin dâvâsı değil, memleketin fikir hürriyeti dâvâsıdır. İşin şahsi tarafına gelince, maalesef hâlâ hakkımız tanınmak istenmiyor. Vekil, kararı hâlâ ne ilân ettirmiştir, ne de bize tebliğ ettirmiştir. Bu kararın kimin tarafından tebliğ edileceğini de hâlâ öğrenmemiş bulunuyoruz. Fakülteye soruyorum, Rektörlüğe diyorlar, Rektörlüğe soruyorum, bilmiyoruz, Bakanlığa sorun diyorlar. Bugün istida vererek kararı Bakanlıktan taleb ediyorum. Bakalım ne cevap verilecek, karar metni bildirilmeyecek diyorlar.

Karar daha resmen bildirilmeden Fakülte idaresi derslerimizi tatil kararı vermiş. Filvaki geçici olarak böyle bir salahiyetleri var. Fakat bu ancak derse devam eden talebenin «toplu» bir hareketi görüldüğü zaman yapılabilir. Fakülte şimdi tatil. Kendi talebemizin ise şimdiye kadar hiç bir hareketi görülmüş değil. Bilâkis bu hadiseler âdeta talebemiz nezdinde «popülari-

te»mizi arttırıyor. Bu itibarla alınan bu karar tamamiyle usulsüzdür.

İki gün evvel Dekan beni görüşmek üzere evimden çağırttı. Lâfını uzun uzadıya ağzında dolaştırdıktan sonra, bizim bu Fakültede ders vermemize imkân olmadığını, bir büyüklük jesti olarak istifa etmemizi, kendilerinin bize iş bulacağını, Bakan'dan gelme bir ilhamla söylediği belli olan bir ifade ile anlattı. Mecliste Fakülteyi lâğvedeceklermiş, biz çekilirsek Fakülteyi kurtarırmışız. Üstelik hayatımız tehlikede imiş. Talebe hazırlanıyormuş, bizim Fakültede ders vermemiz şöyle dursun, kitaplarımı almak için Fakülte binasına ayak basmama dahi tahammül edilmiyormuş. Bu lâfları yabana atmamak lâzım.

Tekrar teşekkürlerimi sunar, hanımefendiye benim ve zevcemin saygılarını sunarım.

Niyazi Berkes

Bir gün Kalamış'taki evin kapısı çalındı. Açtığım anda çok şaşırdım, karşımda otuz beş yaşlarında, orta boylu, zayıfça, aydınlık yüzlü, akıllı gözlü, birbirinin eşi iki insan vardı. Biri

«— Ben Niyazi Berkes'im, Vâlâ Bey evde mi?» dedi.

İsmini söyler söylemez kafamın içinde dönüp duran boş çerçeveye Niyazi Berkes'i oturtuverdim. İkiz kardeşini de Enver diye tanıttı. Buyur ettim içeri. Belli ki ittihatçı nesilden artakalmışlar. Herhalde ana baba ittihatçı değil ise de sempatizan ki, ikizlerine favorilerinin adını koymuşlar: Niyazi, Enver... Bak hele! kala kala da ne parlak günlere kalmışlar!

Koca ikizlerin benzerliği Vâlâ'nın çok hoşuna gitmişti. Ankara'daki patırtılardan, içinde yaşadığımız günlerden konuşuldu. Kısa bir ziyaret için, bir dosttan dönerken şöyle bir uğramışlardı. Saatlerce oturduk belki. Hiç de keyiflenecek bir durum yoktu ama bu karşılaşmada sanki ileriki dostluğun tohumunun atıldığını sezmiş gibi keyiflendik biz.

Gerçekten kısa zaman sonra dost olmuştuk Niyazi'lerle.

O güne dek düzeni her nedense hep çalkantıda tutmayı yeğleyen Halk Partisi 1945 yılında yarattığı Tan olayıyla zaten bulanık olan suyu büsbütün çamura dönüştürmüştü. Derken olaylar birbirini izledi, 46 seçimlerindeki olaylar, Ankara'da Şevket Aziz Kansu'ya talebenin saldırması, Hasan Ali Yücel'in görevinden uzaklaştırılıp yerine Nihal Adsız türünden Şemsettin Sirer gibi zilli bir ırkçının getirilmesi, ve Mehmet Ali Aybar misâli, Pertev Boratav, Behice Boran, Niyazi Berkes'in vb. Ankara Dil, Tarih Coğrafya Fakültesinde kürsülerinden edilmeleri... Her ne halse o sıralarda Vâlâ, kürsülerinden uzaklaştırılan hocaları savunan bir yazı yazmış, Niyazi de bir teşekkür mektubu yollamıştı, galiba Pertev de. Şimdi de tanışmışlardı işte. Ve kısa zamanda çevremize girmişlerdi. Hatırladığıma göre galiba önce Behice Boran ile Nevzat Hatko İstanbul'a göç etti. Arkadan Niyazi Berkes'ler geldi. Galiba Beşiktaş taraflarında oturdular. Sonra da Küçüksu'da yolun Anadoluhisarı'na doğru viraj yapan bölümündeki tepede bir köşkü ailenin birikmiş parasıyla pek ucuza satın aldılar. Bölüm bölümdü köşk. Hele içi olağanüstü özenli yapılmıştı, ahşap tavanları, oymalı trabzanları hâlâ gözümün önündedir. Köşkün bir bölümünde bir yaz Mina Urgan ile kocası Cahit Irgat oturmuştu. Bahçesi de pek güzeldi. Kocaman ağaçlarla gölgelenirdi. Para bol olsa ömür boyu içinden çıkmadan yaşanacak bir malikâne.

Zekeriya ile Vâlâ'ya Niyazi'nin köşküne kadar yeni bir yürüyüş vesilesi çıkmıştı. İkisi de yürümeyi severdi. Davetli olduğumuzda onlar yürürlerdi, bizler bir vasıtayla yokuşun altına varır, iner vasıtadan sarardık yokuşa. Karısı Mediha Hanım'la Niyazi Berkes'in hazırladığı sofra güleryüzle biz misafirleri beklerdi. Odanın kocaman pencerelerinden çam ağaçlarına dadanmış kuşlar görünürdü. Oğulları Fikret, üç, dört, belki de beş yaşındaydı ama, aklı yaşına göre epey okkalıydı. Dünyanın ne yanında ne yangın çıkmış, bilir, Kore'den, Mançurya'dan söz açardı. Büyüksü büyüksü değil, hiç şımarıklığı, ukalâlığı olmayan tatlı bir çocuktu. Heyecanla konuşur, radyodan dinlediklerini bizlere satardı. Koskoca amcalarla bahçenin çayırlarında yuvarlanırdı.

Bizler gibi garibana iş yaratmak için aleste bekleyen dos-

tumuz Ramazan Arkın, Niyazi ile Mediha'yı da boşta koymamış, çeviriler vermişti. Onlar da vurur kafayı, çalışırlardı. Bu evrede de kürsüsünden uzaklaştırılmış profesörle gerçek üniversite Babıâli'de kurulmuştur. Hazin durum.

Kuşkusuz, şöyle bir incelesek hepimiz bir yönden garibandık. Kimi hafifinden, bizimkisi gibi (onüç ay sürgün askerlikle atlatmış); kimi çok ağır, Sertel'ler gibi (damları başlarına çökmüş matbaalarının); kimi Aybar gibi kürsüsünden olmuş öğretim üyesi; kimi Ankara'da kürsülerinden atılmış profesörler; dedim ya, hepimiz bir türlü garibandık kendi ülkemizde. Hitler'in hışmına uğramış Yahudilere benziyorduk. Belki de bu uygulamalar oradan örnek alınmıştı, kim bilir? Vâlâ fıkralarında türlü vesilelerle kaç kez bu benzetmeyi yapmıştır, bilirim. Kendi durumumuzun farkındaydık ama bir yandan da pek umursamazdık. Yani dert etmezdik. Olağan diye kabullenmeye alışmıştık. Güzel günlerdi yine de bizler için, herşeye rağmen. Kendimize özgü dünyamızda hoşça vakit geçirmesini, eğlenmesini pek iyi bilirdik. Mutlaka haftada bir iki kez buluşurduk. Aramızda çatışma olmazdı, ama hiç. Belki dostluklarda saygı egemen olduğundan. Kimse kimsenin ardından konuşmazdı. Herhalde namusumuza dokunduğundan. Ne konuşulacaksa karşılıklı konuşulurdu. Eleştirilecek birşey varsa alenen eleştirilirdi. İlişkilerimiz hep uygarca olmuştur ve uygarca süregelmiştir. Arkama dönüp baktığımda gerçi hiç de iç açıcı olaylar görmüyorum, aksine, çok karanlık günler yaşamıştık. Ama ne var ki, hiç birimiz yaşama sevincini de yitirmemiştik, her zaman yeni bir umutla avunurduk, eğlenirdik.

O devirde mi, daha sonra mı, anımsamıyorum, Behice ile Nevzat da Anadoluhisarı'nda dere kıyısında ahşap bir eve yerleşmişlerdi. Hem Behice'nin, hem Nevzat'ın annesi de birlikteydi. Bir de (Dursun bebek) vardı ama ne bebek! Evlerden ırak! Afacan, ele avuca sığmaz, dört beş yaşlarında bir yumurcak! Üç kez aynı noktadan dereye düşünce Behice

«— Bu oğlan kendini balık mı sanıyor, nedir?» demişti.

Behice'nin evinde genellikle Mehmet Ali Aybar'la görüyorum kendimizi. Dursun'un yaramazlıklarına katlanamaz olunca

Aybar, cebinden minufak bir defter ve kalemini çıkarır, Dursun'a bakarak, ciddi ciddi

«— İşte adını defterime yazıyorum, gör bakalım ne olacak!» dedi mi, Dursun bebek hemen pısırırdı. Acaba neden diye çok gülerdik, Mehmet Ali'yle ikisinin arasında geçen kısacık sahneye.

İki ihtiyar anneye gelince, aralarından su sızmazdı, şaşılır. Sanki iki geçimli kardeştiler. İkisi de olağanüstü güzel yemek yapardı. Hele börek. Biri Çerkes, biri Tatar usulü. Nevzat aslında keyifli bir adamdı. Ben çok severdim Nevzat'ı, Vâlâ da öyle. Sonradan, 50'li yılların sonunda yıllığı dokuzyüz liraya Armutlu'da koca bir ahşap ev tutmuştu. Aybar ile hep balığa çıkarlardı. Bir yaz da bizi on günlüğüne davet etmişlerdi. Nevzat'ın motörlü kayığı vardı, kıyı boyunca dolaşır, denize girer, hava kararırken de kabuğumuza çekilirdik. Yaşanacak günlerdi onlar, itiraf edeyim. Hüzünden kaçındığım için hiç hatırlamak istemediğim halde, arada bir aklıma gelince özlemle sanki yaşama direncim azalıyor. Bazan bütün hatırlama gücümü o günlerin çocuksu eğlencelerinde yoğunlaştırıyorum, bir örnek vereyim :

Zekeriya, Niyazi, Vâlâ, üçü kafa kafaya verip bir avuntu bulmuşlar. Önce hangisinin aklına gelmişse gelmişti bu parlak fikir, bilemiyorum. Günün birinde bir lâf ortaya atıldı Bir arsa alalım, üçümüz müşterek üç katlı bir bina yapalım, üstüste üç ayrı daire. Biri Zekeriya'nın, biri bizim, biri de Niyazi'nin olacak (Aybar neden bu kelepire talip olmadı, şaşılır, Behice'ye neden sorulmadı?)

Bunları yazarken hoş bir sahne geldi aklıma. Salacak bölgesinde bir arsa beğenip üç kafadar parkta buluşmuş, bir masanın çevresinde toplanmışlar. Arsaya yapılacak binayı kâğıt üzerinde tartışmaktalar. Birden Vâlâ çevresine bakınmış, az ötede tek başına bir adamın da kendi masasında bir şeyler yazmakta olduğunu görmüş :

«— O da raporunu yazıyordur,» demiş. «Adam haklı, aklına gelir mi üçümüzün ev plânı üzerinde düşündüğümüz? Plân lâfını duyunca 141, 142'ye girer bir plân hazırlıyoruz sanmıştır.»

Zekeriya Bey Paris'te görüştüğümüzde bana hatırlatmıştı olayı, o günleri anarak gülmüştük. Özellikle Salacak'ta denize bakan bir yerde arsa aranıyordu, eh, İhsaniye de olabilirdi. Derken, bir arsa bulundu. Bize ateş pahası geldi. Pazarlık, pazarlık boşa emek, anlaşamadılar. Derken Zekeriya'nın kafasında bir çakıntı oldu, Küçük Çamlıca tarafları ucuzdur, diye düşünmüş. Bu kez üçü bir, Çamlıca'ya, Kısıklı'ya gidip sağa sapılınca o yol üzerinde, biraz ileride bir arsa ki, şahane! Yokuş aşağı... Bir kat bedavaya yakın geliyor, o da kiraya verilir, apartmanın masrafı çıkar. Ceviz ağaçlarında yemyeşil cevizler hâlâ gözümün önündedir. Oradan geçtikçe o arsaya yapılmış eve, türlü duygularla bakarım.

Onbine kadar inmişti arsa sahibi, kaç dönümlük yeri. Ama hani bizlerde hazır onbin? Onbini yaratalım, verelim, evi nasıl, hangi para ile yapacağız? Kendi evlerimizi satarak mı? Evi yaptık, taşındık, biz üç aileyi rahat koyarlar mı dağ başında sakin sakin oturmaya? Kimbilir ne belâlara çatacağız!

Gerçi bu evcilik oyunu oynanırken de hepimiz bilmekteydik, böyle bir hayalin gerçekleşmeyeceğini. Olacak iş değil ama hiç abartmasız, dört beş ay ciddiye alıp avunduk bizler bu hayalle. Hangi katlara hangimiz talip olacak, kura çekmeyi bile karar altına almıştık. Niyazi bir yana, olayın tek tanığı kalmıştır, Niyazi'nin o zamanki eşi Mediha Hanım.

Derken, bizim gözden çıkardığımız öğretim üyelerine hep yabancı memleketler el koyar ya, yine öyle oldu Niyazi'ye Kanada Üniversitesi'nden çağırı yapıldı. Karısını, oğlunu kapınca ver elini Kanada! Pertev Fransa'ya, boşta bırakırlar mı Pertev çapında hocayı!

Zekeriya'lar da bıktılar Demokratlar iktidara geldikten sonra polis kordonundan, bir süre dışarıda yaşamaya karar verdiler. Bizim hayal gemimiz batmıştı, kalakaldık Salacak'ta. Ama yine de iç gücümüzden hiçbir şey yitirmemiştik. Aybar Kuzguncuk'ta, Behice'ler Anadoluhisarı'ndaydı.

1950 seçimleri gelip çatmıştı, Halk Partisi oy toplamak için seçimlerden önce af çıkaracak diye kesin konuşuluyordu. Nâzım cezaevinde artık ayları değil, günleri saymaya başlamıştı.

RUHİ SU

Vâlâ'nın askerliği döneminde Konya'da Alâeddin tepesinin karşısındaki bir otel odasındayız. Satranç oynuyoruz avunmak için. Öğle sıraları. Birden az ötede sokakta radyodan avaz avaz ama, avaz avaz olmayan bariton bir ses yükseldi, Vâlâ üzerinde satranç oynadığımız tahtayı devirerek kalktı, ve daha iyi işitebilmek için pencereyi açtı. Ruhi Su söylüyordu radyoda. Adını, sanını, macerasını bilmiyorduk.

Vâlâ onbeş, onaltı yaşlarındayken bir arkadaş grubuyla Galatasaray'dan ayrılıp Viyana'ya, bankacılık tahsiline gitmiş. O arada gruptakiler alafranga müziğe tutkulu imişler. Sanırım Ulvi Cemal Erkin de o arada Viyana'da. Vâlâ, arkadaşlarına uymuş; üç beş kuruşlarını biriktirirler, her hafta operaya giderlermiş, tabii en ucuz yerine, en üst balkona. Tepeden seyrederlermiş tüm operaları. O yüzden çok severdi operayı. Müzik seslerine karşı da kulağı duyarlıydı. Avrupa'ya her gittiğimizde de en azından bir iki kez opera görürdük. Hele İtalya'da.

Vâlâ, işitir işitmez Ruhi'nin sesini, bu opera sesi diye hükmünü verdi, gözleri dolmuştu dinlerken.

Derken askerlik bitti, İstanbul'a döndük, Kalamış'a yerleştik. Aybar'larla Zekeriya'nın evinde tanışmıştık, dost olduk. Sık sık birbirimizin evinde geceleri toplanırdık. Aybar Ruhi'yi yakından tanırdı, pek dostuydu, pek severdi. Ruhi de onu severdi. Kısacası, denk düşürdü mü gideceğimiz akşama Aybar, Ruhi'yi çağırırdı dostlar meclisine.

Aybar'ın evi Kuzguncuk camisinin yanındaki yokuşun sol yanında, tepedeydi. Rahmetli babası Tahsin Bey ve annesi hayattaydı. Siret ile yeni evlenmişlerdi. Siret kolejde öğretmendi.

Toplandığımız o alt kattaki koskoca odanın havası hep hayalimdedir: yüksek tavanlıydı, duvarların dört bir tarafında alçak boyda kitaplıklar vardı; rahat kanapesi ve rahat koltukları, kışın harıl harıl yanan çini sobasıyla hafif loşça, sımsıcak bir odaydı..

Ruhi, saz çalmasına uygun bir iskemle çeker oturur, bizler bardaklarımızı, tabaklarımızı bir yana bırakır büyük bir saygıyla, suskunluk içinde, hayran, Ruhi'yi dinlerdik. Dönüşümüzde Aybar bizi bahçe kapısına kadar geçirirdi. Üsküdar'a kadar vasıta bulamayacakmışız, ne yazar! Aklımda nedense hep karlı, karanlık kış geceleri kalmış. Karlara batа çıka Sabiha Hanım, Zekeriya Bey, Vâlâ, ben, Ruhi, Üsküdar'a yürürdük. Kaç kez böyle geceler oldu kimbilir! Ruhi'nin türküleri kanımıza işlemişti, çoğunu yazmış, ezberlemiştik. Bizim Akşam arkadaşları yani Hıfzı Topuz, Sadettin Gökçepınar, Şahap Balcıoğlu, galiba o arada Hıfzı, Nezihe ile yeni evlenmişti, bizde toplandık mı Ruhi'nin türkülerini söylerdik.

Yıllar yılı bizler Ruhi'yi her zaman ilk dinleyişimizde olduğu gibi, özenle dinlerdik. Macerasını da öğrenmiştik. Ankara Konservatuvarı'nda okuduğunu, operada çalıştığını, gerisi malûm... Cezaevindeki yıllarını, genç operamızın bir numaralı sanatçıları arasındayken solcu damgasını vurup silkeleyişlerini utançla karşılardık. Gerçekten, kara gecede, kara taşın altında, kara karıncayı arayarak nice sanatçılarımıza, düşünen kafalarımıza kıydık bu vatanda... Kısacası Ruhi'ye de kıymıştık. Suçu neymiş, ben hâlâ bilmem. Bilmeyenler de pek çoktur. Acaba opera sanatçılarını mı ayaklandırıp sokaklara salmıştı? 141 - 142'yi bilmeyip hükümeti mi devirmeye kalkmıştı, olur a!.. Mademki hüküm giymiş, yapmıştır! Zaten başka türlü düşünmek de suçtur. Sanırım Ruhi Su'nun cezası önceden karara bağlanan türdendi; tıpkı Nâzım Hikmet'inki gibi.

Ruhi cezaevinden çıktıktan sonra neler yaptı bilmiyorum. Bir süre Vedat Nedim ona bir iş verdi diye aklımda kalmış. Der-

ken «Vay küçük saman çöpü, büyük saman çöpü!» diye türkü söylediği gerekçesiyle yine işinden oldu. Sanki sesi sıradan bir sesti de, adı ekrana yazılmazsa kimse anlamaz kafasıyla, adı gizlenip söyletildi, büyük ustaya.

Nâzım'ın cezaevinden kurtuluşu şerefine bir gece Abidin Dino Suadiye taraflarında tuttuğu bir evin kocaman bahçesinde bir dâvet yapmıştı. Çok kalabalıktı Abidin'in dost grubu. Her zaman öyledir ya! Eyüboğlu'ları hatırlıyorum, bizler de vardık. Ruhi hiç yorulmadan uzun bir gece saz çalıp halk türkülerini söyleyerek Nâzım'ı ağlatmıştı. Dönüşte de Salacak'a gelinceye kadar yolda hep Ruhi'yi konuşmuştuk.

Hâlet Çambel Ruhi'nin can dostuydu. Paçaları sıvamış, ona plâk doldurtmak amacındaydı, para topluyordu. O aradaydı galiba Vâlâ'nın ölümü... İyi yürekli Mina Urgan benim acılarıma çok zaman tanık olduğundan, beni yanına katıp avutmak için tâ Adana'nın Karatepe'sine Hâlet Çambel'in müze ve kazı bölgesine götürmüştü. Hâlet'de Ruhi'nin bantları vardı. Bir gece Ruhi'nin bantlarını dinletmek ve tepkisini görmek için, elektrik fenerleriyle yakındaki bir köye gitmiştik. Dağlar, ormanlar, Ruhi'nin sesini dinlemişti. Misafir olduğumuz ev halkı da. Sonra ev sahibi sazını eline almış, bir uzun havaya girişmişti ki... O hava bana gerçekte olduğundan çok uzun, hiç bitmez tükenmez bir «ya leyl» gibi gelmişti. Hiç unutmam o geceyi. O köylülerin Ruhi'nin türkülerini olağan bir şeylermiş gibi dinlemelerini... Onu anlayacak aşamaya varmaları için daha kırk fırın ekmek yemeleri gerekiyordu. Hâlet'de de onlara kırk fırın ekmeği yedirecek güç vardı, inat vardı, kararlıydı. Eminim şimdi Karatepe'ye gittiğinde dağlardan ormanlardan Ruhi'nin sesinin yankılarını duyuyordur. Ora halkı da ilgiyle kulak kabartacak bir aşamaya ulaşmışlardır diye umuyorum. Hâlet, Ruhi'nin müziğini kurtarmak için karşısına çıkan engellerle savaşıyordu. Ruhi Su, kendisiyle ve sanatıyla hiç çelişkiye düşmemiş bir sanatçının rahatlığıyla son derece alçakgönüllüydü. Kendinden vericiydi, hiç kimseyi kırmazdı, hiçbir öneriyi geri çevirmezdi; dinlemek isteyenlere sazını, sesini gönülden dinletirdi. 60'lı yılların ortalarında kendisini Ankara'da sık sık görmüşümdür. TİP'li arkadaşların, ev-

lerinde şerefine verilen ziyafetlere o da şeref verirdi. Sazını çalar, türkülerini söylerdi. Bazen sesi çok yatkın olan Behice Boran da Ruhi'nin izniyle ona eşlik ederdi. Büyük bir saygınlık havası içinde ilerlerdi gece.

Ruhi gittiği her yere sazı gibi saygınlığı da birlikte götürürdü. En azından bizim çevremizde öyleydi. Onu nasıl ağırlığınca değerlendiremedik, üstelik de hırpaladık kendi ülkesinde, yüreğini kırdık, diye yanıyorum. Ruhi Su, o «yılda bin verebilir» narlardandı. Yalnız sanatı açısından değil, büyük insandı Ruhi Su.

Son yıllarda hastalanmadan önce birkaç kez benim evime de uğramıştı. Bir kez de Aziz Nesin'le birlikte gelmişti. Habersiz uğrayıp beni bulamadığından, lütfen getirdiği son plâğını komşuya bırakmıştı.

6.9.1972

Müzehher kardeş,

Bu cuma akşamüzeri evde olabilirseniz Yunus'u getiririm, olmazsanız gene komşuya bırakırım.

Karacaoğlan'ı dinleyenler beğendi. Basılışı da iyi olursa beğenilecek demektir. İsterseniz bir akşam size de dinletirim. Yalnız birkaç gün önce bu isteğinizi bildirmenizi rica ederim. Selamlarıyla,

Ruhi Su

Yıllar yılı pasaport alacak Avrupa'ya gidecek diye işitirdik. Hıfzı Topuz uğraşırdı onu Avrupa'ya götürmek için. Buralarda hocalığının dışında geçimini sağlamak üzere bazı gece kulüplerinde çalıyordu. Birkaç kez Moda'daki konserlerine de gitmiş, o havayı görmüştük.

Bir akşam Semih Balcıoğlu Nişantaşı'ndaki evinde bir dâvet vermişti. İlhan Selçuk ile karısı Handan Selçuk, Hıfzı Topuz ile Nezihe, Ferruh Doğan'lar, ben vardım. Yemekten sonra Ruhi'nin Sıraselviler'de saz çaldığı bir lokale gidelim, dediler. Ta-

bak çanak gürültüsü, sigara dumanına karışmış bir hava, daha doğrusu havasız bir yer. Gerçi Ruhi'nin sazı ve sesi tüm patırdının üstüne çıkıyordu ama, nerede kendi toplantılarımızdayken ona yarattığımız o saygı yüklü sessizlik, sigara dumansız temiz hava!... İçimde bir yıkıntıyla oradan ayrılmıştım.

Uzun süre hasta olduğunu işitiyordum. Gidip yoklamak istiyordum ama kanserden hasta dostlarımı yoklamak çekingenliği gelmiştir bana Vâlâ'nın ölümünden beri. Sanki ölümü temsil ediyormuşum gibi... Hastaya ölümü hatırlatıyormuşum, moral bozuyormuşum gibi... Yerinde dursun benim ziyaretim, haberini alıyorum ya, diye düşünürüm. Zaten gitsem de konuşacak söz bulamam. Ruhi'nin haberini hep, müşterek dostlardan alıyordum. Pasaport vermeyişlerine, isyandan başka ne gelir elden?

Ruhi'yi görmekten artık umudu kesmiştim.

Bir gün, bu Aydınlar Dilekçesi meselesi için Selimiye'ye ifade vermeye gitmiştik. Sabahattin Selek, Şahap Balcıoğlu, ben, dönüyoruz artık. Yokuşun başında Ruhi'yi gördük. Karısının kolundaydı. Halsizdi, çökmüştü, yaslanmıştı karısına. Soluklanmak için durmuşlardı, yokuşu tüketince... O da ifade vermiş, dönüyormuş. Sararmış, sönmüştü. Hal hatır sorduk mu, bilmem. Denecek ne vardı ki? Göz göze, birçok şeyler demeye çalışarak, hepimiz bakıştık. Sonra ayrıldık. Son görüşümmüş bu.

Derken ölüm haberi duyuldu Ruhi'nin. Cenazesine gittim Şişli camisine. Talebeleri, dostları, tanıyan, tanımayan... Belki Karatepe'den gelenler bile var! Soluk kesecek kadar kalabalıktı caminin avlusu. Kimbilir belki de bir sorumluluk duygusuyla: «Biz senin kadrini bilemedik büyük Usta, sana çok çektirdik bu vatanda, sen bize herşeyini verdin, biz sana pasaportunla sağlık umudu bile veremedik, seni çok horladık, sana çok zulmettik, affet bizi» der gibi.

Aklıma Baki'nin beyti geldi, ister istemez

Kadrini seng-i musallada bilip ey Baki,
Durup el bağlayalar karşına yâran, saf saf...

Ruhi'nin cenazesi bir olay oldu. Sanki bir protesto mitin-

giydi bu. Hatırladım, 12 Mart döneminde de, Hârun'un cenazesini böyle coşkun bir kalabalık taşımıştı. Ruhi'yi de öyle. Aslında ders alınacak bir olay ama alabilene...

Gerektiği için buraya Falih Rıfkı Atay'ın bir yazısını aynen alıyorum :

2 Mayıs 1965

PAZAR KONUŞMASI

Kadıköy vapurunun ard kamarasındayım. Uzaktan kulağıma bir ses geldi «Nâzım Hikmet'in kitabı... Nâzım Hikmet'in kitabı...» Bekledim, on lira verip ben de aldım. Kitabın adı var «Kurtuluş Savaşı Destanı». Fakat satılan o değil, Nâzım Hikmet! Sol'un sancağı... Ve bir yarı yasak.

Destanın içinde yeğitleri ve kaçakları ile, haydut ve kahramanları ile 1919 - 1920 Anadolu halkı. Kocatepe'deki sol elinin baş parmağı çenesinde, sağ eli cebinde derin düşünen Mustafa Kemal'i o pek yaygın fotoğrafından hatırlarsınız. Destanın sonlarında ona da rastlıyoruz :

Sarışın bir kurda benziyordu.
Ve mavi gözleri çakmak çakmaktı.
Yürüdü uçurumun başına kadar
Eğilip durdu.
Bıraksalar
İnce uzun bacakları üstünde
yaylanarak
Ve karanlıkta akan bir yıldız
gibi akarak
Kocatepe'den Afyon ovasına
atlayacaktı.

Bu, Atatürk devrinde yıllarca hapis hükümlüsünün Mustafa Kemal'i idi. Atatürk devri Büyükelçisi rahmetli dostum Yahya Kemal'den sekiz mısra da kalmamış olduğunu düşünüyorum. İkisinin hâtırası nedense durmadan birbirine karışıyor.

Hepsi ölüp gitmiştir. Sır yok artık. Sırlarında da bir çirkinlik yok. Nâzım Hikmet'in babası Hikmet'i ben Dahiliye Nâzırı Talat Bey'in özel kaleminde iken matbuat müdürü olarak tanımıştım. Celâl Nuri bir yazısında Abdülhak Hamid'i tenkid ettiği için büyük denen şairin şikâyeti üzerine Sadrazam Mısırlı Sait Paşa' nın yanına çağırarak :

— Ne haddi imiş bir gazetecinin Âyan azay-ı kiramından bir zatı tenkid etmek? diye yazar hesabına payladığı matbuat müdürü olur. Daha önce Tepebaşı'nda «Şir-i ter», ki «taze süt» demektir, adlı pek süslü bir dükkân açıp ortağı ile birlikte sermayesini kaybetmiş olduğunu da biliyordum.

Nâzım Hikmet'in anası Yahya Kemal'in büyük aşkı idi. Bir gün bana

— Bilmezsin ne hoş hanımdır. Seninle Celile Hanım'a gidelim, dedi.

İlk defa Nâzım Hikmet'i orada beyaz deniz öğrencisi üniforması ile gördüm. Yüzü gönlü açık havalı, kendine hemen ısındıran bir delikanlı idi. Yahya Kemal'in sık sık eve gitmesinin bahanesi de Nâzım Hikmet'e şiir dersi vermekti.

Eski çığrın son büyük şairi ile yeni çığrın ilk büyük şairi, biri gençlik pırıltısı, biri aşk ve şevk coşkunluğu içinde, şimdi ikisine de uzak geçmişin sisleri arasından dokunacakmışım gibi yaklaşıyorum.

Edebiyat-ı Cedide şiir ve nesirlerinin kofluğu gibi Osmanlı Divan Edebiyatının kalın «belâgat, inşa ve hikmet» kabuğu altından şiir özü sürmeyi de Yahya Kemal'den öğrenmiştim. Ondan önce okullarımızda, esnaf dükkânlarına asılan «İnsana sadakat yakışır görse de ikrah yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah» gibi beyitleri şiir diye ezberlerdik. Yahya Kemal'in Edebiyat-ı Cedide şiirlerini yermesine güle güle bayılırdık. Son eseri Yakup Kadri ile benim üzerime, ve sadece mebus olduğumuz için, bir vezinli curnal olduğu şimdi hatırıma gelen Hüseyin Siret'in

Hânême doğru hânême efsus
Gidiyordum bir garip horos.
Ediyordu benimle istihza...

Mısralarını işitmesi üzerine Kemal'in Paris'teki ressam Galip adındaki arkadaşı:

— Horosun hakkı varmış. Hem ben Türkiye'de bir şiir tenkitçisi gördümse o da bu horosdan ibarettir! dediğini anlatırdı. Yahya Kemal yalnız kimseden duymadığımız, Türkçede kimseden okumadığımız yeni görüşler getirmiş değildi. Şiire yeni bir ses de vermek en büyük ihtirası idi. Yepyeni çeşnide, fakat bir türlü tamamlanmayan mısra ve beyitleri ağızdan ağıza dolaşıyordu. Büyükada'da oturduğu otelin yaşlı Rum garsonu bile, duya duya bu mısralardan birini ezberlemişti. İskelede vapurdan çıktığını görünce: «Bir tas su mutlaka içecekler o çeşmeden!» derdi.

Yahya Kemal'in nesi eksikti, bilmiyorum. Bir şeyi kıramadı, bir yükseği aşamadı, eski kalıba yeni bir ruh vermek denemeleri içinde çırpındı, gitti. Kendisi de o hava içinde Osmanlı kaldı. Ne Türkçülüğü, ne Türkçeciliği, ne de Cumhuriyet devrini ve devrimciliğini benimseyebildi. Nâzım Hikmet kırdı ve aştı. Yahya Kemal gibi öğretici ve tenkitçi değildi ama, yeni bir ses yaratıcısı idi.

Nâzım Hikmet'i uzun müddet ne gördüm, ne de ondan söz edildiğini işittim.

Bir gün Ankara'da «Hâkimiyet-i Milliye»deki odamda çalışıyordum. Bir telgraf getirdiler. Baktım imza Nâzım Hikmet! «Vatanıma geldim, bana kalmak izni alır mısınız?» yollu bir telgraf. Sanırım Ordu'dan. Nâzım'ın Rusya'dan Türkiye'ye döndüğü zaman hatırladığı ben olmuştum. Rahmetli Mahmud Esat Bozkurt ki koyu bir milliyetçi, fakat açık kafalı ve uyanık gönüllü bir hakçı idi, telefonla onu aradım. İkimiz birlik olup Nâzım'a izin aldık. Ankara'ya geldi, beni gördü.

Burada küçük bir çıkma yapmalıyım. Ankara'da iki türlü

milliyetçi idik. Sağa göre yeni başkentin beton postahanesini değil de, kerpiç evinin fotoğrafını çekmek suçtur. Vali, köylünün, kötü kılıklı olduğu için, yabancı elçilerin oturduğu ve Atatürk'ün geçtiği Çankaya caddesinde dolaşmasını yasak etmiştir. Aşağı yaşayışla yukarı görüş ve gösteriş arasında baş döndürücü ayrılık, gören göze yaş, duyan kalbe acı getirir. Sağ için bu yaş damlası da, bu acı parçası da «bolşeviklik»tir. İyi bir milliyetçi nasıl yalnız beton postahanenin fotoğrafını almalı ise, sokakta yalnız silindir veya fötr şapkası görmelidir. Çıplak ve aç, geçmişin suçu. Ona da nasıl olsa her fırsatta sövüyoruz. Ne Atatürk, ne İnönü, ne de bizim takım bu düşünüş ve görüşle ilgili değildi. Bundan başka Anadolu emperyalizme karşı ayaklandığı vakit, ihtilâlimizi yalnız Rusya ve Almanya'daki komünist hareketleri tutmuştu. Tek yardımcımız da Lenin Rusyası idi. Dört büyük devleti ve Yunan ordusunu topraklarımızdan çıkararak tam bağımsızlığa erişebildiğimiz inancı Kuvvay-ı Milliye Meclisinde bile pek sağlam değildi. Bu sırada Almanya ve Rusya'da bulunup da komünist hareketlere katılmış olanlara hak veriyorduk ve onların Türk Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra bize katılmalarını samimi buluyorduk. Atatürk umutsuzluk günlerinde daha çok şaşırmış olanlara bile, yeni bir yol seçmek fırsatı tanımak taraflısı idi. Nitekim Anadolu savaşında hizmet etmeyi reddeden bazı yüksek rütbeli askerlerimizin bile benim iznimle İstanbul'da kalmışlardır, diye Cumhuriyet ordusunda kalmalarını sağlayan Atatürk'tür.

Polis bu fikirde değildi. Dar kafalı idareciler de polisle beraber fişlilerin peşinde idiler. Benim bildiklerimden yalnız Nâzım Hikmet değil, Şevket Süreyya, Vedat Nedim, İsmail Hüsrev ve Burhan Belge de Spartakist Almanyasında bulundukları için fişli idiler. Polis ve idareci onları kıpkızıl komünist görür, ama Atatürk iktidarı Vedat Nedim'e basını, Şevket Süreyya'ya Ticaret Okulu müdürlüğünü verirdi. Bunlar yine de işsiz veya iş icadçısı sivil polisin yakıştırma curnallerinden kurtulamazlardı. Pek dar görüşlü Fevzi Çakmak için ben de komünisttim. «Yeni Rusya» kitabımı yasakları içine almıştı. Ben ise bu kitabı Atatürk'ün gazetesinde tefrika etmiştim ve Atatürk'ün başyazarlığını yapı-

yordum. Son eseri bir «Tevhid» olan Hasan Âli Yücel'i bile komünistlikle suçlamak isteyen Fevzi Çakmak değil midir?

Türkiye'de bugün olduğu gibi o zaman da komünistler vardı. Gözleri kapalı Moskova'ya bağlı idiler. Ancak şimdi olduğu üzere, sosyalistlik bahanesi altında, açıkca Moskova parolacılığı edemedikleri için «teşhis» edemiyorduk. Hangisi gerçekti, hangisi sivil polisin işgüzarlığı veya iftirası idi, bilemiyorduk.

Nâzım «Akşam» gazetesinin yazı kadrosuna girdi. İmzasız yazılarını okuyordum. Nâzım'ın bilgi ve kültür iddiaları yoktu. Boyuna peşine düşülmesinden ve kendisinden bir halk kahramanı tehlikesi görülmesinden gurur duyduğunu sanıyorum.

Bir gün kulaklarımla Meclis koridorundan şu sözü duydum

— Vesika yokmuş ha. Delil bulunmazmış ha... Biz onu Divan-ı harbe mahkûm ettirelim de gününü görür.

Nâzım Hikmet hapiste iken bu sözü hatırlıyarak yok yere çile çekmesini içime yediremezdim. Anasının yakınlarından Fuad Cebesoy da affı için çalıştı durdu. İnönü, Cebesoy'un ve bizim söylediklerimizi iyi karşılamıştır. Affedilecek ve Ankara'ya gelip adı «Uluş»a değişen «Hâkimiyet-i Milliye» kadrosu içinde çalışacaktı. Fakat Fevzi Çakmak engelini aşmak güçtü. İnönü bir gündelik gazetede Yahya Kemal'in divan biçimi gazelini göstererek :

— Bunları okudukça Nâzım'ın hapiste olmasına canım yanıyor, demişti.

Ben Nâzım'ın büyük bir şair değil, en başta suçlu olduğuna inanmadığım için daha sonra hazırlanan affı dilekçesi başına imzamı koymuştum. Bu yüzden hiç bir tarize de aldırış etmemiştim.

Bir toplantımızda Nâzım Hikmet'in kendi sesi ile plâğa okuduğu «Salkım Söğüt»ü dinlerken Atatürk'ün tatlı dalışını hatırlıyorum.

«Salkım Söğüt» sadece bir şiir.

Oscar Wilde'ın ansiklopedilerde hâlâ sayfalar dolduran sanat ve kültür büyüklüğü. O düşkünü idi, diye cinsî sapıklığa şeref mi verir. Bilerek en kötü bir örnek seçtim.

Yahya Kemal Osmanlı emperyalizmi destancısı idi. Yeni Türkiye'yi doğuşundan bu yana hiç bir tarafı ile benimsememiştir. Ne Türkçü, ne Türkçeci, ne de Cumhuriyetçi idi. Büyük şair olduğuna inananlar, o benimsemediği için, Türkçülük, Türkçecilik ve Cumhuriyetçiliklerini mi bırakacaklar? Yahut fikirlerini ve inançlarını benimsemedikleri için şiirlerini mi okumayacaklar?

Nâzım Hikmet'in yeni kuşağın en büyük şairi olması komünistliğin en doğru ekonomi mezhebi olduğunu mu gösterir? Yahut o komünist olduğu için şiiri şiirliğini mi kaybeder?

Kaldı ki, Nâzım Batı ve Amerikan dünyası için bugünkü sol saldırışlarının yüzde biri kadar yerici olmamıştır. Bundan başka, son destanının da gösterdiği üzere bu günkü maskeli ve üstelik şiirsiz ve hünersiz kaba sol gibi inkârcılık da etmemiş, vatanını, ondan uzakta ölmeyi iki kat ölüm sayacak kadar sevmiş ve aramıştır.

Hayır, ne Yahya Kemal'i gericiliğe, ne Nâzım Hikmet'i komünistliğe sancak olarak bırakmayalım.

Nâzım'ın Türkiye'den son kaçışı ellisinden sonra askerliği soruşturulmaya başlamasındandır. Askerliğe bir borcu yoktu. Doğuya yollanarak, Sabahattin Ali gibi, öldürüleceğinden korktu. Yıllarca hapislerde çektiklerinden sonra yeni bir işkenceye uğramak ona her şeyi göze aldırıcı geldi.

İkisinde de tuhaf bir benzerliği içime sindirememişimdir. Ben, yere kapanarak Atatürk'ün ayağını öpen tek adam hatırlarım Yahya Kemal!

Bursa'da ilk rastlayışımda öpmüştür. Acaba Anadolu'ya gitmek üzere kendisine yollanan para ile, Eskişehir bozgunu üzerine paniğe uğrayarak Bulgaristan'a gitmiş olduğunu unutturmak için mi idi? Öyle de olsa, tozlu ayağını öptüğü Atatürk öl-

dükten sonra eğer bana anlatılan doğru ise, bir Boğaziçi yalısında:

— Mustafa Kemal diye bir kahramanı, o zamanlar lâzım olduğu için biz icat ettik! dememeli idi.

O ne kadar aydınlık bakışlı Nâzım Hikmet'in de uçaktan iner inmez, eğer Tas Ajansı yalan söylememişse, Moskova toprağını öperek Stalin'e secde etmiş olması pek gücüme gider. Bari Stalin öldükten sonra «Stalinsizleşme» devri sahnelerinde onu en çok maskara eden piyesi yazmamalı idi.

Ah insanlık!

Falih Rıfkı Atay

NÂZIM HİKMET

Falih Rıfkı Atay'ın yazısında iki noktaya değineceğim. Birincisi: «Ben yere kapanarak Atatürk'ün ayağını öpen tek adam hatırlarım Yahya Kemal,» diyor. Burada kendisi görgü tanığıdır, olayı görmüştür. Yine Yahya Kemal ile ilgili olarak: «Öyle de olsa tozlu ayağını öptüğü Atatürk öldükten sonra, *eğer bana anlattıkları doğru ise* bir Boğaziçi yalısında: "Mustafa Kemal diye bir kahramanı o zamanlar lâzım olduğu için biz icad ettik!" dememeliydi, diyor. Burada "Eğer bana anlattıkları doğru ise" derken kuşkusunu belirtiyor. Yani kulağı ile işitmemiştir. Söylenti de olabilir bu...

İkinci nokta Nâzım Hikmet ile ilgilidir «Ne kadar aydınlık bakışlı Nâzım Hikmet'in de uçaktan iner inmez *"Eğer Tas ajansı yalan söylememiş ise,* Moskova toprağını öperek Stalin'e secde etmiş olması pek gücüme gider," diye kuşkusunu açıklıyor.

Yahya Kemal'in ne yaptığı, ne yapacağı bilinir.

Ben bu yazıda yalnız Nâzım'la ilgili bölümü ele almak istiyorum.

Maalesef Rusya'ya ayak bastığı andan başlayarak Nâzım hakkında tüm yazılanları ciddiye almak olanaksızdır. Çünkü Tas Ajansı uçakla götürür, toprağı öptürür. (Uçakla gittiği doğrudur diye biliyoruz.) Kimi kişiler trenle götürür ve şiirlerinin Rusça çevirisini beğenmediği için, istasyonda kendisini bekleyenlere doğru şairimiz öfkeyle koşar, bağırır çağırır.

Bence, Nâzım Hikmet'in uçaktan indikten sonra Moskova

toprağını öpmesi yalandır. Falih Rıfkı, *«Eğer Tas yalan söylememişse»* diyor, çünkü kendisi görgü tanığı değildir. Ben de değilim ama, Tas Ajansı düpedüz ve de kuyruklu yalan söylemiştir, diyorum. Çünkü bu hareket Nâzım Hikmet'in iç yapısına ters düşmektedir. Ayrıca mantığa da ters düşmektedir. Eğer Nâzım Hikmet, toprak öpecek yaradılışta olsaydı hattâ el öpebilseydi, 13 yıl cezaevinde yatması gerekmeyecekti. Çünkü, daha hüküm giymeden «gerekenlerin» ellerini öper, tövbekâr olur, cezaevine girmekten kurtulurdu. Kaldı ki, onu cezalandıranların hiç birinin vicdanı rahat değildi. O cezaevinde yatarken, Şükrü Kaya'nın bile vicdanı rahatsızdı. Kendisi Fenerbahçe'de otururdu, biz Kalamış'ta. Tramvaylarda, gece vapurlarında sık sık rastlardık. Nâzım'dan haber sorardı: «Kurtaramadık gitti!» diye eseflenirdi. Bana öyle gelirdi ki, içten eseflenirdi.

Nâzım Hikmet, toprak öpecek yaratılışta olsaydı, açlık grevine yatmasına gerek yoktu. Ahmed Emin Yalman'ın önerilerine boyun eğer, tövbekârlık kâğıdını imzalar, Vatan yazarlarının arasına karışıverirdi. Toprak öpecek yaratılışta olsaydı, aftan sonra: «Benden bu kadarı. Artık çoluk çocuk sahibi oldum,» der, devrin dümen suyuna bırakıverirdi kendini. Böylece 50 yaşına gelmişken «Yürü Zaraya!» diye askerler yakasına yapışmazdı.

Nâzım Hikmet, kendi ülkesinde nice sert rüzgârların önünde eğilmemişken ayakları Moskova'da karaya basar basmaz yere kapanacak, Moskova toprağını öpecek! Tâ oradan, ölmeden az önce, Anadolu topraklarına gömülmeyi vasiyet eden o adam!

Nâzım Hikmet'le ilgili olarak kendi memleketinde ve başka memleketlerde yalan, doğru o kadar çok şey yazıldı ki, birbirine girdi yalanlarla dolanlar. Nâzım'ın ortaya serilmedik bir yanı kalmadı. Türkiye'den gidişi bile artık öyle loşlukta değildir. Poyraz Köy'den taka ile Karadeniz'e açıldığı ve adını yazdığı koca bir pankartı göstererek kimliğini kanıtlayıp bir Romen vapuruna aktarma olduğu belgelerle kanıtlanmamış da olsa sanırım doğrudur.

Gerçekten Nâzım Hikmet üzerine öyle karmaşık şeyler yazıldı ki, günün birinde onun, aslına uygun ve dünya edebiyat tarihine mal olabilecek bir biyografisini yazmak sorun oldu. Böyle

bir sorumluluğu üzerine alan kişinin işi de çok sarpa sardı. Yalanları dolanları ayıklayayım derken epey zorlanacak.

Bir örnek vereyim: İddia edildiği üzere, şiirlerinin Rusça çevirisini elinde sallaya sallaya istasyonda çiçeklerle kendisini bekleyenlere doğru koşmuş. Teşekkür edecek yerde bağırıp çağırması gerçeğe aykırıdır, çünkü terbiyesizliktir. Sonra misafir edildiği binadaki kırmızı perdelere sinirlenip söküp atması da hiç kuşku yok terbiyesizliktir. Oysa ben iddia ediyorum ki, Nâzım Hikmet benim tanıdığım en terbiyeli insanlardan biriydi. Nâzım'ın cezaevinde müdürlerce, savcılarca, hükümlülerce sayılmasının, genellikle efendice muamele görmesinin nedeni, ilişkilerine işlemiş aile terbiyesiydi. Onun kadar karşısındakine saygılı, onun kadar eleştiriye açık az insan gördüm. Nâzım kavgasını yazıları ve polemikleriyle yapmıştır. Karşısındakine hakaret etmez, bir iyilik yapmışsa başa kakmaz, olabildiği kadar cömert bir insandı. Kendi onuru kadar başkasınınkini de korurdu. Kişilerle ilişkilerinde asla kin tutmaz, kimseyi kıskanmaz, kendisini kıskananlara da güler geçerdi.

Yukarıda sözünü ettiğim olaylar, bir yıl, hiç değilse altı ay sonra meydana geldi diye iddia edilseydi; ben bu kadar kesin bir savunmaya kalkışmazdım. Belki o süre içinde huyu değişmiştir, Rusya'da terbiyesiz olmuştur, derdim! Oysa buradan gideli ancak bir hafta bile geçmemiş. Bu kadar zamanda insan terbiyeli iken terbiyesiz oluverir mi? İltica edeceği ülkede ilk ayak bastığı hava alanında bağırır çağırır, karşılamağa gelenleri azarlar mı? Misafirhanenin perdelerini alaşağı eder mi? Deli mi bu adam?

Nâzım Hikmet'in kuyusunu kazan nice şairin ve yazarın dış ülkelerde kitaplarını çevirtmek için ne türlü çabaladığını bilirim. Onlar da bilir ama inkâr ederler.

Nâzım Hikmet, ancak kendi politik anlayışına ters düşen bir olay karşısında hırçınlaşır ama asla terbiyesizlik yapmazdı. Anası ve kardeşi başta olmak üzere, tüm yakınlarına her zaman son derece saygılıydı.

Aftan sonra Münevver'le birlikte bizde kaldığı evrede, Şevket Süreyya'nın sırf onu görmek üzere Ankara'dan geldiğini

Vâlâ, Nâzım'a haber verdi. Şevket'i akşam yemeğine çağırmak için izin istedi. Çünkü yıllardır ve açlık grevinde bile hiç ilgilenmediğinden ötürü Şevket Süreyya'ya kırgındır diye kendi aramızda konuşurduk. Cezaevindeyken bile onu hiç sormazdı. Şevket'ten hiç söz etmezdi.

Vâlâ :

«— Şevket seni görmek istiyor. Ne dersin çağırayım mı?» diye izin isteyince,

«— Sen bilirsin,» diye cevap vermesi, herhalde ara yerde Vâlâ'nın üzüleceğini hesaplamasındandı. Aksi halde rahatlıkla «Yok ben görüşmek istemiyorum,» diyebilirdi.

O gece kardeşi Samiye Yaltırım da bizdeydi, hatırlattı bana, tanıktır. Nâzım odada ayakta dolaşırken karşıladı Şevket'i. Zayıf davransa Şevket sarılacak belki de ağlayacaktı. Nâzım belli belirsiz geri çekilir gibi yaptı, arada bir mesafe bıraktı. Hiç sitem etmedi. Eski günlere hiç değinmedi. Sanki o anda tanışmışlardı. Güler yüzlü ama resmiydi. Oysa kendisini görmeğe gelenleri, Pertev'leri, Behice'leri, Niyazi'leri ve daha başka dostlarımızı hep bizimle birlikte kapı girişinden karşılardı. Kemal Salihle sımsıkı kucaklaşmıştı, onu çok severdi. Kemal Salih o günlerde bile Nâzım'ın «Anadolu Destanı»nı bastırabilmek için Babıâli'de ter döküyordu. Yemekte hava biraz daha gevşedi, bir rahatlama oldu. Bundan cesaret alan Şevket, Nâzım'dan şiirlerini (1) okumasını istedi.

Oturdu masanın başına, paketten rastgele birkaç kâğıt çekip önüne koydu. Tam okumağa başlayacaktı ki elektrikler kesiliverdi.

Nâzım :

«— Anladınız ya?... Felek okumamı istemiyor,» dedi.

Sanırım kendisi okumak istemiyordu. Vâlâ mumu yakıp getirdi. Nâzım'ın önüne koydu. Mumu masaya bıraktıktan sonra da Nâzım'ın omuzunu okşadı. Özür diliyor gibiydi. Nâzım başını

(1) Mektupları, şiirleri bahçemizde havuzun kıyısında teneke kutusu ile gömülü dururdu. Nâzım eve gelince çıkarmış vermiştik. Hemen önüne serdi. Kavuştuğuna çok sevindi. Çoğunu yazdığını bile unutmuştu. Ama kısa zamanda hepsinin sırasını bozdu, altını üstüne getirdi. Yumuşak davransak çoğunu buruşturup sepete atacaktı, elinden zor kurtardım.

kaldırıp gülümsedi ve rahatlayan Vâlâ koltuğa oturdu onu dinlemeğe hazırlandı.

«— Ne okuyayım dersin, Vâlâ?»

«— Elinin hemen altındakini oku...»

Nâzım okumaya başladı :

Yedi yıldır Uludağla gözgöze bakışıp dururuz
ne o kımıldanır yerinden
Ne de ben,
Lâkin birbirimizi yakından tanırız.
Gerçekten yaşıyan her şey gibi gülmesini ve kızmasını bilir.
Bazan,
Hele kışın, hele geceleri
Hele rüzgâr kıbleden estiği zaman
Karlı senaberlikleri, yaylaları, donmuş gölleriyle
Uykusunun içinde şöyle bir kıpırdanır,
ve Orada, en yukarıda, en tepede oturan Keşiş,
Uzun sakalı darmadağın
ve etekleri savrularak
Rüzgârın önünde haykıra haykıra iner ovaya...
Sonra bazan,
Hele Mayısta şafak vakitleri
Masmavi, uçsuz bucaksız, koskocaman
hür ve bahtiyar
yepyeni bir dünya gibi yükselir.
Sonra bazan gün olur,
Gazoz şişelerindeki resimlerine benzer.
Ve ben anlarım ki görmediğim otelinde
Kayakçı bayanlar kanyak içerek
Kayakçı baylarla dalga geçmekteler.
Ve gün olur,
Şalvarı pırpıt bezinden, kara kaşlı dağlılarından biri
Mukaddes mülkiyetin mihrabında kesip komşusunu
Misafir gelir bize
71 nci koğuşta onbeş yıl yatmaya.

1947

İşte o arada Nâzım'ın resmini çekti Şevket... Bir daha da Nâzım Türkiye'den gidinceye kadar hiç görüşmediler. Ve bir daha da Nâzım onun sözünü hiç etmedi. Sanki unutuvermişti. Zaten kimsenin ardından konuşmazdı, kimsenin aleyhinde bulunmazdı. Sen bir çıkış yaptın mı, sessiz dinler, yanıtlamazdı.

Sözünü hiç etmediği konulardan biri de cezaevinde onca yıllık yaşantısıydı. O yaşantı, en başta sağlığı olmak üzere, gençliğinin en güzel, en verimli yıllarını, iç dünyasından da neler ve kim bilir neleri alıp götürmüştü. Biri o günlerine ilişkin bir şey sordu mu, kısa bir cevapla geçiştirirdi soruyu ve ustalıkla başka bir konuya atlardı.

Dört köşe masamızdaki yeri sokağa bakan cumbaya dönüktü. Bir gün öğle yemeği sırasında, gözlerini kıstı pencereyi bir süre inceledi. Öylece kafasının içinde bir şeylere dalmış izlenimini veriyordu. Sonra Vâlâ'ya döndü :

«— İyi ki şu demirleri enine yaptırmışsın, Vâlâ. Yoksa bakarken bunalacaktım. Şimdi hoşuma bile gidiyor,» dedi.

Demirler cezaevinin pencere demirlerine hiç benzemiyordu. Enine çakılmış ve pembe sarmaşık güllerini kuşanmıştı. Daha af söylentileri günün konusu iken, Nâzım bize gelecek diye Vâlâ evi emniyete almak istemişti. Pek dost bir çevrede sayılmazdık. Seyrek de olsa taş atıldığı olurdu evimize.

Daha önce bir akşam üzeri ressam Ratip Tahir Burak çıkagelmişti. Hem Nâzım'ın hem Vâlâ'nın eski arkadaşıydı. İlk taşındığımız sırada da kuzeye bakan koca balkonun önünü kapatmak için bize dikine dikine demir bir camekân resmi çizmişti. Ama pencerelerde demir sinirine dokunuyordu.

«— Madem ki ille gerekli diyorsun, Vâlâ. O halde işte şöyle, enine basit demirler yaptır ki hapishane demirlerine benzemesin,» demişti.

Onun çizgilerini biraz daha sadeleştirerek demirleri yaptırdık. Alt katta onun yatacağı, bahçeye de kapısı olan odanın demirleri öyleydi.

Henüz pek tazeydi cezaevi anıları. Kuşkusuz mahpusluk yarası da... Oradaki dostlarından, ilginç tiplerden hiç söz et-

mezdi. Sanki unutkanlık hastalığına yakalanmıştı da, yaşantısının o on üç yılını hiç hatırlamıyordu. Herhalde o kadar derindi ki yarası, değindiğinde acı veriyordu. İçteki yaralar da değinildiğinde tıpkı fiziksel yaralar gibi acı verir... En iyisi hiç değinmemek, anıları bilinç altının kuyusuna gömmektir. Sanırım Nâzım da böyle bir savaşımdaydı. Unutmak çabasındaydı. Bunun için tek çare bulmuştu, 13 yılına değinmeyecek, değindirmeyecekti. Yarası kalın bir kabuk bağlayana dek. Ancak ondan sonra, anılarını kopuk kopuk da kalmış olsa aydınlığa çıkartmak gücüne erişirdi.

Geçenlerde eski dostumuz, dostlarımızın da dostu Ramazan Arkın, ricam üzerine bana uğradı. Bir ara söz yine, Nâzım'la ilgili yalan yanlış yazılanlara geldi. Ramazan Arkın üzülüyordu. Özellikle para konusundaki yazılanlara. Nâzım'ın hele dostlarından parasını sakınması, bu tür haksız suçlamalar gerçeğe tam ters düştüğünden gücüne gitmişti

«— Nâzım çok cömert bir insandı,» dedi.

Sonra bir anısını anlattı : Münevver'e bir fizik kitabı çevirisi vermiş. Münevver çevirmiş kitabı, Nâzım'la birlikte bürosuna götürmüşler. Ama Nâzım'ın elinde ayrıca Ferhad ile Şirin piyesi de var. Ramazan Arkın'a hediye etmek üzere getirmiş.

«— Alın, ne zaman isterseniz basarsınız,» diyor.

«— Ben hiç alır mıyım?... Almadım tabiî,» diye anlatıyor, Arkın. «Ama bilseniz nasıl ısrar ediyordu...»

Ramazan Arkın'ın Münevver'e çeviri yaptırmasını bir lütuf saymış olacak. Altından nasıl kalkacağını düşünmüş. Bu nedenle kitabının baskısını hediye etmek istemiş demek ki. Nâzım Hikmet gerçekten buydu.

Ramazan Arkın :

«— Nâzım'ın o en sıkıntılı günlerinde, nesi var nesi yoksa mahkûmlarla paylaştığını onunla birlikte yatmış olanlar bugün açığa çıkarmışlardır,» dedi.

Kemal Tahir'e yazdığı mektuplar da bu gerçeği ortaya koymaktadır. Yatak çarşaflarına varıncaya kadar Kemal Tahir'i düşünmüş, kendi parasının, rızkının bir kısmını ona göndermiştir.

Nâzım'ın bir özelliği de hiç bencil olmamasıydı. Dünyanın yalnız kendi çevresinde döndüğünü sanan nice militanlar, politikacılar gördük. Gerçekte işin hiç de öyle olmadığını kavrayıp tek başlarına kaldıklarında pusulayı şaşırmışlardı. Nâzım alçakgönüllüydü. Bir bakıma kendi alanında öyle yükseklere çıktı ki, onca işkence çektiği kadir bilmez vatanında bile ülkesini, atasını, ulusunu yüceltecek en güzel şiirleri yazdı, bir «destan» yarattı hem de cezaevinde.

Ziyaretine gideceğimiz günü dört gözle beklerdi. Özlemi bir yana, bir de o arada yazdığı şiirleri dostlara okumak için büyük bir istek duyardı. Son yazdıklarını okur gözlerimizin içine bakarak :

«— Ha ne dersiniz?» diye eleştiri beklerdi. Vâlâ ile benim dilimiz tutulurdu, onu dinlerken... Nâzım vaktiyle birlikte şiir yazdıkları için (1) Vâlâ'nın eleştirilerine ilk gençliğindenberi açık olmuştu. Kaldı ki, her zaman, herkesin eleştirilerine açıktı. Vâlâ da şiirleri dinlerken duygularını ya gözleri dolarak ya Nâzım'ın dizini, omuzunu okşayarak ortaya koyardı.

Döner bakar Nâzım :

«— Bir şey söylesene, Vâlâ!»

«— Ne söylememi istersin, Nâzım? Dinlediğim en güzel şiirin bu.»

Gerçekten bizce en son yazdığı, dinlediğimiz en güzel şiiri olurdu.

Her zaman çok terlerdi ama özellikle şiir okurken sarı, kıvırcık saçlarının arasından terler süzülür, yanaklarından çenesine damlardı. Atleti, gömleği sırılsıklam olurdu. Kim bilir belki de göğsündeki daralmanın sıkıntısındandı. Heyecanlanınca daha daralıyordu göğsü.

O gün bizi oldukça itibarsız bir yere, Başgardiyanın odasına almışlardı. Dışarıda şu ya da bu nedenle gerilim arttı da parti-

(1) Hececilerin, Birinci Kitap, İkinci Kitap... (Sekize kadar gider) adıyla çıkardıkları şiir, hikâye ve temaşa dergisi. Eski harflerleydi. Bende kitap halinde toplanmış bir cilt var. Bana, Kemal Salih Sel hediye etmişti. (İstanbul Şubat 1336 yani 1920) tarihli.

ler arası ilişkilerin zembereği boşandı mı, etkisi hemen cezaevinde de görülürdü. Her devirde, her zaman bizim ülkede olageldiği gibi, yeni bir mevkie yerleşen kimse, kendinden önceki nasıl bir düzen kurmuşsa o hemen ters yüz eder. Cezaevinde de aynı kural geçerlidir. Falan hükümlünün ziyaretçisi savcı izniyle gelmiş isterse saygın bir kişi olsun, kim olursa olsun, mutlaka bir önceki müdürün muamelesinden değişik bir havada karşılanırdı. Bu kez gittiğimizde müdür değişmiş ve yerine faşist cakalı bir zat gelmişti. Ve bize de bu kez, Nâzım'la Başgardiyanın odasında görüşmek izni çıkmıştı. Yanyana alt ranzaya sığışabildik. Nâzım Yusuf ile Züleyha'yı okudu. «Olanaksız böyle bir eserin yazılması...» diye heyecanlı, dinledik. Bu çapta bir insanın burada çürütülmesini bizim ölçülerimizle bile cinayet sayarak... işte o tür duygularla...

Nâzım'ı cezaevinde hiç kuşkusuz içten içe sarsan en önemli olay Sabahattin Ali'nin öldürülmesiydi. O olaydan sonraki bir gidişimizde, kulağının dibinden bir kurşun vızıldayarak geçmiş gibi şaşkın ve donuktu. Sararmıştı. Elindeki şiirleri okuyamadı bile. Müdürün odası boştu, o gün bizi oraya aldılar.

Nâzım, birbiri ardından olayın ayrıntılarını sordu. Biz de bilmiyorduk, cevap veremiyorduk. O dönemde sivil hükûmet vardı. Ama yine de insan yaşamıyla çok kolay oynanıyordu. Hepimiz zaten dehşet içindeydik. Sabahattin Ali, sanki yok edilmesi gerekli bir numaralı düşmandı.

Nâzım, soruyordu :

«— Bunlar ne yapmazlar, Vâlâ?»

«— Evet haklısın, ne yapmazlar, Nâzım?»

«— Belki de cezaevinde daha emniyetteyim... Ha, ne dersin?»

«— Ben de öyle düşünürüm, Nâzım... Hiç değilse belirli kişilerin sorumluluğu altındasın.»

Bunları yazarken Sabiha Sertel'i hatırladım; Sabahattin'in öldürüldüğü duyulduğunda :

«— İşte şimdi Halk Partisi ile aramıza kan girdi!» demişti.

Tan olayı ile girmedi de kan, Sabahattin Ali'nin öldürülmesiyle girdi. Oyun artık arkadan vurarak oynanıyordu. Bu, idam-

dan bile bin beter bir cezaydı. Beteri olursa buydu işte... Yargılama, mahkûm etme, öldürt bir insanı kiralık kaatile, hükümet eliyle...

CİA II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuştu, ve o yıllarda yeni yeni gelişmekteydi. Adı bugünkü gibi günün konusu değildi. Henüz bu tür olaylara katkıda bulunacak ölçüde biti kanlanmamış, dünyayı ahtapot gibi sarıp yön yöntem öğretmenliğine kalkışacak kadar deney de kazanmamıştı... Yani kısacası, Sabahattin Ali'yi öldürtmek olayını biz düzenledik, biz uyguladık sonra da biz yüzümüze gözümüze bulaştırdık. Zavallı Sabahattin! Bu açıdan bakılınca, bizim içimizde bir yara, cinayetler tarihinde bir lekedir. Bir bakıma Sabahattin, Nâzım'dan çok daha kadersizdi diyebilirim.

Elbette bu ölüm oyunu Nâzım Hikmet'in moralini çok bozdu.

Arkadan af söylentileriyle bir süre avundu.

Sonra açlık grevleri...

Arkadan 1950'de seçime gidildi gidilecek daha hükûmet kolları yeni sıvayıp ne tür bir baskıyla işe başlayacağını düşününceye dek, o süre içinde hafif bir meltem gibi yumuşak bir hava esmeye başladı. Bu arada Nâzım Cerrahpaşa Hastahanesi'nde açlık grevinde yatmaktaydı. Dış dünya çoktan ayaklanmış protestolar yağıyor, bizde de hafiften hafife kımıldanışlar görülüyordu. İşte o arada M. Fahri Oktay adlı gözü pek biri, «Nâzım Hikmet» adıyla iki yapraklı bir gazete çıkardı. Pazartesi ve perşembe günleri yayınlanıyordu. Nâzım'ın açlık grevine yatışının onaltıncı gününde onun sağlık durumunu belirten Vâlâ'yla yapılmış bir konuşma var; buraya aktarıyorum

Nâzım Hikmet'in Son Durumu Hakkında
Vâlâ Nureddin'le Yapılan Bir Konuşma

Konuşmayı aşağıya geçiriyoruz:

Nâzım Hikmet meselesinde memleket münevverlerimizin fikirlerini yoklamakta devam ediyoruz.

Bu arada Nâzım Hikmet'in aile dostu, yazı arkadaşı ve bu

meselede salahiyetli olan Sayın Vâlâ Nureddin'le görüştük. Kendisi bizleri ve memleket aydınlarını ilgilendiren Nâzım Hikmet'in son durumu hakkında yeni bilgiler vermiştir. Konuşmayı aşağıya geçiriyoruz :

«— Nâzım Hikmet'i her gün görüyorum. Halen 8 kilo zayıflamış olup çok yorgun görünmektedir. Göz kapaklarında bariz bir kansızlık vardır.

«Son ziyaretimde (15 Mayıs 1950) artık ayağa kalkacak ve oturacak kadar kuvvetinin kalmamış olduğunu gördüm. Aynı zamanda başı da dönüyor. Bütün bunlara rağmen bakışlarındaki canlılık ve sözlerindeki mantık silsilesi çok düzgündür. Doktorlar bu durum karşısında hayret içindedirler. Demek ki ruhî durumu yine bünyesinden kuvvetliymiş!

«Dün ilk olarak fizyolojik serom yapıldı (suni gıda). Kendisi böyle bir müdahaleyi dahi istememekte. Fakat çok halsiz olması dolayısıyla buna mani olamamaktadır.

«Yine son ziyaretimde "Hükûmetin ve iktidar partisinin değiştiğini, yeni hükûmetin affa taraftar olduğunu, Celâl Bayar'ın Nâzım Hikmet'e verilen cezanın haksızlığı hakkında kanaat sahibi olduğunu, dolayısıyla yeni Meclis'in normal çalışma devresine girinceye kadar grevi tecil" etmesini rica ettimse de Nâzım Hikmet bunu kabul etmedi. Ve ben müsbet bir emareye sahip olmadan bu grevi terk edeceğine kani değilim. Çünkü Nâzım Hikmet'e 13 senedir verilen vaadlerin yerine getirilmeyip haksızlığın devam etmesi kendisi için bir işkence olmuştur. Muhitinde herkes ona grevi tecil etmesini tavsiye ediyor. Vaziyetin parti değişmesinden sonra müsaidleşeceğine kaniiz. Fakat, dediğim gibi, Nâzım Hikmet vaadlerle ve karinelerle 13 yıldır aldatılmaktan bizar olduğu için, müsbet emareler istemektedir.

«İlgili makamların 13 yıldanberi süregelen haksızlığı ortadan kaldırmak için yetkileri ve iade-i muhakeme imkânları olduğu halde, onların bu yolu tutmamaları bizi iyi niyetleri hakkında şüpheye düşürmektedir.

«Bir hukuk devleti olan Türkiye'de böyle bir hataya münevver ve tecrübeli muhitler cevaz vermezler!»

Vâlâ Nureddin bundan sonra Nâzım Hikmet'i kurtarma yolunda kendisinin bizzat teşebbüsleri olduğundan bahsetmiş ve şöyle demiştir :

«— İsmet İnönü'ye, Şemseddin Günaltay'a, Fuad Sirmen'e muhtelif müracaatlarda bulundum. Hepsi nazik cevaplar verdilerse de, mahiyetleri dosyadan dosyaya havale etmek kabilindendir. Halbuki bu kadar ısrarla "adli hâtâ" denilmiş ve bu adlî hâtânın olduğu bunca neşriyata rağmen tekzip edilmemişken (iade-i muhakeme) lâzım gelirdi. Bu da grevi durdurmakla kalmaz, aynı zamanda Türk adaletinin yüzünü ağartırdı. Halbuki kimse bu yola sapmamıştır. Eğer bu yol tutulmuş olsaydı, dünya efkârı karşısında ve edebiyat tarihimiz müvacehesinde bugünkü müessif duruma düşmezdik.»

Vâlâ Nureddin, diğer sorularımıza da aşağıdaki şekilde cevap vermiştir :

«— Nâzım Hikmet açlık grevine başladığı günden bugüne sigara ve sudan başka bir şey içip yememektedir. Kahve içtiğine değin çıkartılan haberlerin yalan olduğunu ben de tekid ederim. Bunun böyle olduğunu Üsküdar hapishanesi müdürü ve aynı hapishanedeki mahkûmlar da ifade etmişlerdir.

«Sinir hastası olduğuna dair çıkarılan haberler de yalandır. Hattâ kendisiyle görüşürken, bunca günlük açlığa ve zayıflamasına rağmen karşısında üzgünlüğümü sezerek beni teselli ediyor. İade-i muhakeme hakkındaki ümitleri ve Türk âdaletinin doğru yolu bulacağına dair kanaatleri sarsılmamıştır.

«Grevi ters alıyorlar. İyice bilmiyorlar ki, Nâzım Hikmet bu müellim duruma âdeta sevk ve icbar edilmiştir.

«30 avukat Nâzım'ın uğradığı bu haksızlığı gidermek suretiyle Türk âdaletinin şerefini kurtarmağa karar vermişlerdir. Umarım ki seçim gürültüleri arasında bu kararlarını bir tarafa atarak unutmazlar. Yeni bir iktidar olarak Demokratlar'ın kendilerinden evvel işlenmiş böyle bir hâtâyı tamir edip bu haksızlığa son vereceklerini ümid ediyorum.»

Bir öğle üzeri bahçede Vâlâ ile salatalık koparıyorduk. Nâzım hastahaneden çıkacaktı, Münevver'le birlikte bize geleceklerdi ama, hemen o gün gelmelerini beklemiyorduk. Sokak kapısının çalındığını duymamıştık. Kadın açmış. Derken birdenbire bahçeye bakan balkon kapısının önünde Nâzım'ın sesini duyduk :

«— Biz geldik!» dedi.

Hayal gerçekleşmişti. Gerçekten gelmişlerdi. Ortalarında Avukat Mehmed Ali Sebük, kapının çerçevesinde üçü duruyorlardı.

O gece geç vakit ilk kez Nâzım'la birlikte Münevver ve biz sokağa çıktık. Yavaş yavaş yürüdük ve yokuştan denize indik. Nâzım sırt üstü çakıllı kumlu yere yattı. Kolunu uzattı elini denize soktu. Sanki okşadı denizi. Gökyüzü yıldızlarla donanmıştı. Bir güzel geceydi ki...

Nâzım'la Münevver bir ay kadar bizde kaldı. Evimiz gözetim altındaydı ya, bir polis de ayrıca karşıki ahşap evin asmalar sarmış balkonuna siner, sokak kapısını gözlerdi. Nâzım da gözetim altındaydı kuşkusuz. Onu koruyorlar mıydı? Neden? Kimden? Sabahattin Ali'nin de başına gelenler gözetim altında tutulduğu sıralarda gelmişti. Gözetim altında tutanlarca öldürüldüğü sonradan kaatilin itirafıyla kanıtlanmıştı.

Geceleri geç saatlerde eve dönerken kapına uzaktan bakarsın. Sen de kendi kapını gözetlersin. Acaba karanlığın derinliklerine sinmiş nemene bir tehlike beklemektedir? Ay ışıklı olsun, fırtınalı, yağmurlu ya da sâkin bir gece olsun, artık gece başka bir anlam kazanmıştır. Karanlıklar kıpır kıpırdır. Sabahleyin okşarcasına göz atıp yanından geçtiğin süs bitkilerinin, sarmaşıkların, ağaçların hepsi düşmanla işbirlikçi olmuş kaderini hazırlamaktadır. Pusudadır. Yanında biri varsa, usulca elini tutmak istersin. Kapıyı açıncaya dek geçen anlar, soluğun kesildiği anlardır. Bunun ne vehimle, ne de korkuyla ilişkisi vardır. Bu bambaşka kendine özgü bir duygudur. Bunca yıl nice deneyimlerin, birikimlerin sonucu içinde kök salmış bir duygudur. Bilinmezden gelebilecek her türlü belâ bileşiminin verdiği bir tür tekinsizlik duygusu diyeyim. Bu karabasan ortasında kapını

açıp içeri girince, sanki karanlığın yüklenip ardından girmesini önlemek için kanadı tüm gücünle iter, kapatırsın. Hâlâ kulakların bilinmeyen sesleri aramaktadır. Başını ileri uzatır dinlersin çevreyi. Bu arada kendi kendine sormaktasındır: «Peki ben... Ben... Nasıl bir suç işledim ki?... Herhangi bir suç işledim mı ki?» Bunun ne tür bir duygu olduğunu yaşamayan bilmez.

Nâzım da özgür olmuştu. Özgürdü ama, geceleyin karısıyla evine dönerken ardında kendi ayak seslerine karışan ayak sesleri duyuyordu. Adıma adım... Anahtarını bulup kilite sokarken, kurşun nereden gelecek gibi çevresine bakınıyordu kuşkusuz. İri gövdesini Münevver'in gövdesine siper ediyordu kuşkusuz. Silâh taşıyamazdı ki, kalbe kuvvet versin. Üzerini aramağa kalkışabilirler, ve... Silâhlı Nâzım Hikmet... İşte bu asla affedilmez bir suçtur. Alimallah, hükûmete suikast hazırlığı sayılır... Zavallı Nâzım!

Bizimle aynı semtte oturmak istediklerinden sokak sokak ev aradık. Bir seferinde de ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu ile İhsaniye'de çalmadık kapı bırakmamışlardı.

O arada misafirlerimiz hiç eksik olmuyordu. Nice zamandır havuzun kıyısında teneke kutusu içinde gömülü tuttuğumuz şiirlerine kavuştuğundan, bol bol şiir okuyordu Nâzım. Ama sağlığı hiç de yerinde değildi. Bazı akşamlar bir titreme gelirdi. Sedire uzanır, üzerine örtüleri yığardık. Kardeşi Samiye'yi çok severdi. Herkes kardeşini sever ama, o başka türlü severdi. Belki de öylesine kendine bağlı, sevecen, fedakâr bir kardeş olduğundan ötürü. Araya minnet duygusu da karıştığından belki... Hastalandı mı Samiye'yi başucunda bulurdu. İyi olduğu zamanlarda Münevver'le Kuzguncuk'taki akrabalara, dostlara giderlerdi.

Sonunda mutlaka kendi evlerine kavuşmak istediler. Celile Hanım'ın, yani annesinin Bahariye'deki kocaman ama yıllardır onarılmamış evinin bir bölümüne taşınmak kararı verdiler. Gerekli eşya vardı. Evi temizlediler Münevver'le birlikte, taşındılar. Biz yardıma gidelim demeden yerleşmişlerdi bile.

Yine zaman zaman geceleri bir sofranın başında toplanıyorduk. Nâzım kara gün dostu İpekçi İhsan'a senaryolar yazıyordu. Münevver çeviriler yapıyordu. Nâzım'ın açlık grevi sırasında

Siret Aybar, ona kolejde Fransızca öğretmenliği bulmuştu ama, artık o işte çalışamıyordu. Hem de o arada hamile kalmıştı. Nâzım ise çocuğu olacak sevinciyle ağır ev işlerini bile sırtlamıştı. Yeter ki Münevver yorulmasın.

Aradan ne kadar zaman geçtiğini bilemiyorum. Bir gün öğleden sonra ziyaretlerine gittik. Nâzım daktiloda Münevver'e bir şeyler yazdırmaktaydı. Biz kitap karıştırıp işlerinin bitmesini bekliyorduk. Onlar da bize gelince, biz çalışıyorsak eğer bir kenarda oturur işimizin bitmesini beklerlerdi.

Bir ara kapı çalındı... Vâlâ bu olayı, «Bu Dünyadan Nâzım Geçti» kitabında şöyle anlatır:

Münevver gitti baktı, bozguna uğramış, yanımıza döndü. Fakat sesini son derece tatlılaştırarak:

«— Bir polis seninle konuşmak istiyor, Nâzım'cığım,» dedi.

Yüreğimiz burkulup kapıya gittik. Koltuğundaki cüzdandan çıkarılmış bir kâğıdı gösterdi:

«— Siz askerliğinizi yapmamışsınız, Nâzım Bey. Birlikte Şubeye gideceğiz. Belki de derhal sevkederler. Onun için tedarikli çıkmanızı "kardeşane" tavsiye ederim.»

Hanımlar arkadan koşmuş merdivenden konuşmaları dinlemişlerdi. Memuru bekletmediler. Münevver alelacele bir paket hazırladı, verdi. Nâzım da ona 100 lira bıraktı. Sarılıp vedalaştılar. Hesapta bir daha buluşmamak da vardı.

Ben yolda polise rica ettim:

«— Siz karşı kaldırımdan ve epey arkadan gelseniz de dikkati çekmesek. Münasip mi?»

Memur direnmedi. Kadıköy Askerlik Şubesi'nin yolunu tuttuk.

«— Cebinde kaç paran var, Nâzım?»

«— Yüzyedi buçuk lira vardı.»

«— E şimdi?» dedim.

«— Yedi buçuk bana yeter,» dedi.

Bendeki parayı devrettim.

«— Evde bir sırt çantam duruyor. İçine lüzumlu öteberi koyar, arkandan yetiştiririm.»

Bana işler havale ediyor.

«— Peki Nâzım, yarın stüdyoya uğrarım, Nâzım. Yazılarını da götürürüm, Nâzım. Telgraflarını da çekerim, Nâzım.»

«— Siz tabiî Münevver'i de,» diyor.

Münevver'le de, doğacak çocuğu ile de ilgileneceğimizi söylüyorum. Bari bu yönden aklı arkada kalmasın, diye uğraşıyorum.

Sonra bu tepeden inme askerlik konusunu aramızda inceliyoruz.

«— ...Sen 1918'de Heybeli Ada Bahriye Mektebi'ni bitirdin. Askerliğini yaptın. Heybeli Ada mektep arkadaşlarından senin durumunda beş altı ünlü kişi tanıyoruz ki, hiç biri er olarak askerlik yapmağa çağrılmadı.» (1)

Kadıköy Askerlik Şubesi'nde yüzbaşı anlayışlı davrandı. Polisi savdı. Öyle ya Mademki Bahriye'yi bitirmiş... Bir istida yazıp bunları anlatmasını söyleyerek Nâzım'ı serbest bıraktı.

Geri dönerken muhakeme yürüttük. Şu sonuca vardık

«— Gaipten bir ihtar bu yani... Şayet siyasi bir faaliyette bulunursan yeni bir mahkûmiyet bile gerekmeyecek. Sevkedecekler vesselâm... Gözdağı yani... Aksi takdirde uyur bu iş aylarca...»

Kış geçmiş, Mart ayı gelmişti. Münevver artık doğuracak. Her zaman olduğu gibi, Samiye yine çoluğunu çocuğunu bırakmış yardıma koşmuş.

Müjdeyi kimden aldık hatırlamıyorum. Münevver Bahariye'deki bir klinikte doğurdu. Gittik hastahaneye ki, Nâzım'ın kucağında masmavi gözlü, sapsarı saçlı, babasının kopyası bir Mehmed.

Nâzım'ı hiç bu kadar sevinçli görmemiştik. Elli yaşında ilk çocuğu doğmuş, bir oğlan babası olmuştu. Samiye de ilk kez «hala» oluyordu.

---

(1) Bunlardan biri C.H.P.'den, öbürü D.P.'den Millet Vekili olmuşlardır.

Nâzım o gece mi, ertesi gece mi bize geldi. Birlikte bir at arabası ile Kuzguncuk'a gittik.

Sevincimiz uzun sürmedi.

Nâzım'la Münevver kışın çocukla birlikte o ısınması zor koca ahşap evde barınamayacaklarını anladıklarından, Kadıköy Su Şirketi'nin karşısında bir apartmanın zemin katına taşınmışlardı. Memo'ya karyola alınmış, taksitle buzdolabı edinilmiş ve iki oda ile bir holden ibaret küçücük ev Münevver'in usta elleriyle düzene sokulmuştu. Nâzım istlim üzerinde durmadan çalışmakta. Şimdi arada bir o evde sofra başında toplanıyoruz. Nâzım ileriye dönük bütçe plânlarını anlatıyor. Evin eksiklerini sayıp döküyor.

Günün birinde bir akşam üzeri Nâzım telefon etti

«— Ben askere çağrıldım, Vâlâ sırt çantasını getirsin.»

Ayrıntılara girişmeyeyim.

Kapıda bir polis beliriyor, «Yürü Askerlik Şubesi'ne!»... Sağlık muayenesi... Efendim ne gerek var röntgene filân... Ciğerlerinizi, kalbinizi de dinlemeye lüzum görmüyorum... Meydanda... Maşallah turp gibisiniz...

«— Aman efendim, ben sakatım... Benim Adlî Tıp'dan, Cerrahpaşa Hastahanesi'nden raporlarım... Ben kalp hastasıyım... Karaciğer bir yana...»

«— Şimdi sapasağlamsınız, Nâzım Bey... Doğru Selimiye'ye...»

Nâzım, doğru Selimiye'ye gitti. Bir haftalık izin verilmiş kendisine. Tüm dünya düşman değildir ya... Selimiye'de kendisine Zara'ya sürüleceğini fısıldayanlar da bulunur... Kaçıyor, denecek ve arkasından bir kurşun... Neden olmasın? Sabahattin Ali de güme gitmişti. Bazan düşünürüm de bir bakıma Sabahattin'in ölümü Nâzım'ı kurtardı. Onun o acımasız öldürülüşü örnek olmasa, Nâzım belki de canını dişine takarak Türkiye'den gitmezdi. O sıralar Zekeriya Sertel de Avrupa'dan bir süre için Türkiye'ye dönmüştü. Bizde kalıyordu. Sağlık kontrolünün ertesi günü Nâzım'la Münevver'i ve çocukları da almış, Mühürdar Bahçesi'ne gitmiştik. Hepimiz mâtem içindeydik, söylemeğe gerek var mı?

Nâzım :

«— Haydi altı ay dayanayım askerliğe... Ama fazlasına katlanamam,» diyordu.

Diyordu ama çaresizdi... İnsanın, öyle de ölüm, böyle de ölüm dediği anlar vardır. İşte o anların birinde Nâzım her ne bahasına olursa olsun gitmek kararı veriyor.

Birkaç gece sonra evimize Vatan gazetesinden telefon ettiler. Romanya radyosu Nâzım'ın kaçtığını, Romanya'da olduğunu bildirmişti. Olaydan haberimiz olup olmadığını sordular. Haberimiz yoktu elbette. Ertesi gün Münevver telefon etti, gittik. Nâzım yanına hiç bir şey almadan, akşama dönmek üzere evden çıkmış ve dönmemiş. Münevver de Nâzım'ın gidişini soruşturmaya gelen polislerden öğrenmiş. Herhalde Nâzım'ın böyle bir olayı önceden hazırlamadığını biliyorlardı ki, Münevver'i de yakınlarını da fazla sıkıştırmadılar. Bize sorgu için bir komiser geldi, olanı anlattık. Elbette bu konuyla hiç birimizin bir ilişkisi olmadığını kavradılar ve artık üstünde durmadılar.

Bu olayı bir kez yazdım ama, yine burada yazmadan geçemeyeceğim. Günün birinde bir kokteylde Ahmed Emin Yalman' la karşılaştık. Yalman, kendisinden hiç beklemediğim bir zekâ tutukluluğu gösterdi. Yanımıza yaklaştı. Nâzım'ın askere çağrılışındaki garipliği filân işitmemişti, gerçekten işitmeyebilirdi de.

Vâlâ olayı anlattı.

Yalman :

«— Madem ki kaçması gerekliydi, meselâ Fransa'ya kaçsaydı,» dedi. Sanki Nâzım'ın cebinde turistik pasaportu ve dövizi vardı da, gideceği ülkeyi seçebilecekti.

Vâlâ, alaycı gülümsedi

«— İnsan denizde boğulurken karşısına çıkan kayık hangi limana kayıtlıdır diye sorar mı? İnsaf edin!»

Ahmed Emin döndü sırtını uzaklaştı. Benim de bu son görüşüm oldu kendisini.

Bir mısra vardır hani «Bu rüya hâbdan evvel dahi tâbir olunmuştur». Bu rüya da zaten Nâzım af yasasıyla serbest kaldığı andan itibaren tâbir olunmuştu. Matbaalarını yakıp yıktık-

ları, geçimlerini ellerinden aldıkları halde politikadan el etek çekmiş ve altmışına merdiven dayamış Sertel'leri kendi yurtlarında barındırmayan zihniyet, Nâzım'ı elbette barındırmayacaktı, nasıl olsa bir tuzak hazırlayacaktı belliydi. Münevver'i de, Nâzım'ın oğlunu da barındırmayacaktı. Hükûmet değişmişti ama, zihniyet yine Halk Partisi'nin zihniyetiydi. Polis baskısı ile soluk aldırmayacak, canından bezdirecek hattâ gözü arkada kalmak türünden bir isteği de körleştirip sürecek onu dünyanın başka bir yanına...

Netekim sonunda öyle oldu.

Ben, Münevver'i Nurullah Berk'le evli olduğu sıralarda tanırdım. Kuzguncuk'taki evlerine de gitmiştik. Münevver benden sanırım beş altı yaş belki de daha az küçüktür. Nâzım'ın dayısının kızıdır. Celile Hanım halası olur. Annesi Fransızdı Münevver'in. Liseyi de Fransa'da okumuştu. Anadili olduğundan Fransızcayı tüm incelikleriyle bilir. Bilir de Yaşar Kemal dostumuzun «özel lugat» gerektiren cilt cilt ve Monte - Kristolar'a taş çıkartacak kalınlıkta kitaplarını birbiri ardından çevirir. Sonra da Le Monde'da ayrıca kitabın dilini öven sütun sütun yazılar çıkar. Fransız lisesini bitiren Münevver, Türkçeyi hemen hemen hiç bilmezken, Türkiye'ye dönüşünde Hukuka devam edip diploma almıştır. Ayrıca İngilizce ve İtalyanca da bilir. Aile çevresi orada olduğundan ilk gençliği de Kuzguncuk'da geçer Münevver'in... Mehmet Ali Aybar, Nâzım Hikmet ve daha başka aile gençleri hep bir aradadır. O tarihlerden tanırdı arkadaşlık ettiği Nâzım'ı...

İlk gördüğümde Münevver'i çok beğenmiş, çok sevmiştim. Evkadınlığına da ayrıca hayran olmuştum. Kişilik sahibidir. Son derece zevklidir. İnsanı etkileyiverir. Kumral saçları ışıkta renk değiştirir, yeşil gözleri cana yakın bakardı. Nurullah Berk'ten Renan adında bir kızı vardı. O zamanlar dört beş yaşlarında kadardı.

Münevver Nâzım'la yaşamağa başladıktan sonra, kızı Renan babasının yanında kalmıştı ama, annesine de sık sık geliyordu.

Münevver bir gün hala oğlunun elden ele dolaşan şiirlerini

bir kez de kendisinden dinlemek istiyerek bir akraba hanımla Nâzım'ı görmeğe Bursa'ya gider. Aralarında bir yıldırım aşkı. İkisi de evli ama, sanırım Nâzım'ın açlık grevi sıralarında, ikisi de eşlerinden ayrıldı. Aftan sonra Nâzım'la birleştiler ve Mehmed dünyaya geldi.

Nâzım Türkiye'den gittikten sonra Münevver'in ne hale geldiğini okuyucuların hayaline bırakıyorum. Bir polis cipi dört polisiyle, nöbet değiştire değiştire yirmidört saat ana ve oğlu gözetim altında tutuyordu. On yıl süreyle durum hiç değişmedi. Kapısında hep polisler bekledi, nereye gittiyse hep peşindeydiler. Çok yazıldı bu dram. Burada yeniden ayrıntılara girmek istemiyorum. Kısaca söyleyeyim «Konsolos» operası on yıl süreyle Türkiye'de oynandı. Böyle bir hayata sür git katlanamazdı sanırım. Çalışamıyordu. Peşindeki polislerle ona kim iş verir? Gideceği yerler sınırlıydı akrabaları ve yakın dostları. Nâzım gittikten sonra uzun süre hiç mektup gelmemişti. O arada ben Sabiha Sertel'den bir mektup aldım. Nâzım'ın da orada ne kadar yeise düştüğünü göstermesi bakımından ilginçtir.

Kardeşim Müzehher,

Sana hayli zamandanberi mektup yazamadım. Dostlara, aileye mektup yazmak hasretimi tazelediği için mektup yazmaktan çekiniyorum. Müşterek dostumuzla, (Nâzım'ı kastediyor) *Viyana'da görüştüm. Buraya tedavi için gelmişti. Bana bir vazife verdi. Hastalığının mühim olduğunu, daha kaç sene yaşayacağını bilmediğini, bu şartlar altında karısını bağlı tutmak için kendisinde salahiyet bulmadığını söyledi. Bunu sana bildirmemi istedi. Sen münasip bir lisanla karısına anlatmalı imişsin. Yalnız bundan, bir yükten kurtulmak istiyormuş gibi bir mânâ çıkarılmamasını istiyor. Fakat para gönderemediğini, memlekete bir daha ne zaman döneceğini bilmediğini ileri sürerek genç bir kadını bağlamaya hakkı olmadığını söyledi. Bundan başka sende bazı yazılarımız vardı. Bunları da bizim adresimize gönderirsen çok iyi olur. Vâlâ ne âlemde? Hepinizi o kadar göresim geldi ki... Bakalım bir daha ne zaman beraber poker oynaya-*

bileceğiz? Biz hayatımızdan memnunuz. Yazıp okuyor, geziyor, dünyayı öğreniyoruz. Eğer bu hasret olmasa hayatımız fena değil. Fakat İstanbul ve sizler gözlerimde tütüyorsunuz... Bütün dostlara çok selâm ve sevgiler... Mümkünse cevabını beklerim, sevgiler.

Sabiha

(Bu mektup tarihsizdir)

O günkü çaresizliği ortasında mektubu verip Münevver'e bir darbe de ben indirmek istemediğimden bu konuyu hiç açmadım. Kaldı ki Vâlâ, durumun böyle sürüp gitmeyeceğine, Nâzım'la mutlaka bir bağlantı kurulacağına emindi.

«— Nâzım'ı bilirim. Yeis içinde Sabiha Hanım'a bunları söylemiştir. Ardından pişman olmuştur,» diyordu.

Netekim haklı çıktı.

Nâzım, karısıyla mektuplaşmak izni alabilmek için Avrupa'da gereken yerlere baş vurmuştu. Sonunda sağladı bu olanağı. İlk mektubu gelince Münevver'in sevincine tanık olduğumuzda Sabiha Sertel'in mektubundan söz etmemek akıllılığını gösterdiğimiz için kendimizi tebrik ettik.

Nâzım, artık özlem dolu mektuplar yağdırıyordu. Bu arada Münevver de canını dişine takmış pasaport alabilmek için uğraşıyordu. Samiye'nin kocası mühendis Seyda Yaltırım, Adana'da sanırım Sümerbank fabrikalarının birinde müdürken Ankara'ya tâyin edildi ve Başkente yerleştiler. Münevver sık sık Ankara'ya gidiyor, onlarda kalıyor ve bu arada pasaport sevdasıyla o makamdan o makama baş vuruyordu. Duvara baş vurur gibi.

O sıralarda Nâzım'dan gelen bir mektubu Vâlâ'dan söz ettiği için bize verdi... Başka mektupların arasında buldum. Başka hiç bir kitapta çıkmadığından tarihî bir vesika sayıp buraya aktarıyorum.

Canım karıcığım. Burada güneşli, yumuşak ayazlar sürüp gidiyor. Ama ben iki gündür nefes darlığı çekiyorum. Her nedense dün de ateşim çıktı. Durup dururken 37,3'e kadar. Bu

sabah ateş normal, soluk darlığı var. İki mektubunu birden aldım. Ben de sana iki günde bir mektup yolladım. İşte böyle. Vâlâ'nın verdiği öğütleri dikkatle bir kaç kere okudum. Belki haklı, belki değil. Daha doğrusu haklı olduğu şeyler var, haksız olduğu da. Sen de bu yazdıklarımı lutfen ona oku. Büyük şair. Türkiye'nin büyük şairi falan olduğumu, numara, alçakgönüllülük numarası yapmadan söylüyorum, sanıyorum değilim. Şartlar, hayatımın şartları başka türlü olsaydı, belki bir şair çıkardı benden, çıkmadı. Bunu biraz üzülerek söylüyorum ama, kendimi de, dostları da aldatmakta mânâ yok. Büyük Şair, hattâ sadece iyi şair, bütün insanlık tarihinde parmakla gösterilecek kadar az. Bu da tesellim ama gerçek. Demek büyük şair olduğumu söylemekle Vâlâ hem bana, hem kendine karşı haksızlık ediyor. Bu haksızlığı da belâgat faslında belâgat «belâgat» lastikli bir nesne. Belâgat ne demek? Kısa eteklik modası tekrar geliyor, tekrar gidecek, tekrar gelecek. Yani kadınlar eteklik giymekte devam ettikçe bu böyle sürüp gidecek. Ama meselâ Şekspir, yahut Hayyam, yahut Mevlâna bir kere moda olduktan sonra hep öyle kaldılar. «Moda» olarak kalacaklar da. Kısa eteklik, uzun eteklik gibi zaman zaman moda olan şairler, şiir telâkkileri, şiir üslupları da var, kâh moda olurlar, kâh moda olmaktan çıkarlar. Sonra tekrar moda olurlar. Belâgattan Vâlâ'nın ne kastettiğini verdiği «Yürüyen Adam» örneğiyle anlamağa çalışıyorum. Bence böyle üslûp kompozisyonları filân işleri, doğru, etek modası gibi bir parlar bir söner, sonra tekrar ortaya çıkar. Bu tarz belâgatli şiirler Fransa'da yine çoktan meselâ, buralarda da hâkim moda çoktandır. Vâlâ'nın haklı olduğu taraf ben, benden sonraki şairler kuşağının —nesile kuşak diyemeyiz— her zaman, meselâ «Neslimin yaprak dökümü başladı» satırında, kuşağımın yaprak dökümü başladı demek olmuyor. Evet, benden sonraki kuşağın elbetteki tesirini, etkisini duydum, onlar benimki, benim nesliminki, ben onlarınkini, bundan dolayı utanmıyorum. Kendini dâhi sanmayan, kendi kabuğuna kapanmamış, mutlak gerçeği bulduğuna inanmayan her normal yazar benim durumumdadır sanıyorum. Ama Vâlâ burada işte yine haksız. Ben bu tesire moda diye kapılmadım. Bu bir. Sonra kendim de yenilerin şiir telâkkilerine, onların çalışma ve üslûp isti-

kametlerinde çalışarak, bazı şeyler katmaya da uğraştım. Bunu becerebildim, beceremedim ayrı mesele. Şimdi ne halt ediyorum? Boş zamanlarımda şu içine düştüğüm yeni ruh halleri şartlarında, üslûpça birbirine benzemeyen, teknikçe birbirlerinin aynı olmalarını istediğim şiirleri ise bir hayli entipüften manzumecikler yazıyorum. Dünya ölçüsünde, tarih ölçüsünde ortadan aşağı bir şairim... Bu ömrüm boyunca, bir iki iyice, güzelce şiir yazmadım demek değil. Ama bir iki iyice şiirle şair olunabileceğini sanmıyorum. İşte böyle gülüm. Kendi kendilerinden memnun, yaptıkları işe hayran sanatkârlara imreniyorum. Galiba ben kendimin ne kıratta bir yazar olduğumu, soğukkanlılıkla her zaman ölçebildiğim için, ne neslimin, ne öncekilerin, ne sonrakilerin sanatkârlarını kıskandım. Ne de onlarla yarışa girdim.

Canım karıcığım, ne gibi kitaplar okuduğumu soruyorsun, çok az okuyorum. Şu son yedi yılda sekiz on kitap okudum okumadım. Polis romanları olsa seve seve okuyacağım. Senaryo, piyes bahsine gelince, onlar da parlak değil. Yani yazdıklarımın, hattâ senaryo yazmaktan —piyes değil— nefret ediyorum, ama bir şeyler yapmak lâzım, yalnız para kazanmak için değil, çalışmak için, boş durmamak için, çalışmadan edemem. İyi şiirler yazamadığımı gördükçe üzülüyorum. Adım kendim için de şaire çıkmış, oysa ki, senaryonun, piyesi kötülüğü beni az üzüyor. İşte böyle gülüm. Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır. Seni, Renan'ı, Memo'yu, Kemal'leri, Vâlâ'ları, Samuş'ları, Ayşe'leri, hısım akrabayı kucaklarım.

Kocan
Nâzım Hikmet
Hasretle gülüm, bir tanem, ruhum

Münevver'in dramı sürekli televizyon serileri gibi ardı arkası gelmeyen bir dramdı. Hep aynı koşullar içinde on yıl sürdü. Artık polis de Münevver de dayanamayacak kadar yorulmuştu ki, 1960 yılının Eylülünde biz, Aybar'lar, Nihad Sargın'la karısı, Oktay Rıfat ve karısı bir hafta on günlüğüne Marmara Adası'na

gittik. Akşamları genellikle kıyıda Reis'in kahvesinde oturur ve genellikle yemeğimizi orada yerdik. Son günlerde, çevremizde Ada'nın havasına aykırı düşen yeni yeni simalar görmeğe başlamıştık. Arkadaşlardan biri Reis'e :

«— Kimdir bu adamlar?» diye sormuş.

Reis olağanı haber verir gibi :

«— Polisler, beyim,» demiş.

Bu turistik polis gezisinin nedenini İstanbul'a dönünce anladık.

Münevver Mehmed'i alıp Türkiye'den gitmişti. Bir zaman belki bir yıl önce, ülkemize gelip Münevver'i de ziyaret eden bir İtalyan kadın Milletvekili, bu kez yatını Çanakkale bölgesinde bir yere demirlemiş. Münevver Mehmed'le ve Renan'la İstanbul'dan binmiş bir vapura, sonra yata aktarmanın yolunu bulmuş.

Bu dram da işte böyle kapandı.

Aradan iki yıl geçti. Haziran ayı idi. Bir akşam üzeri Vâlâ telefon etti. Sesi kısık çıkıyordu. Kısa konuştu

«— Ben Anadolu Ajansı'ndayım. Şimdi haber geldi. Nâzım ölmüş.» Kapattı telefonu.

Vâlâ, büyük kederleri ve sevinçleri taşıyamazdı kendi kendine, mutlaka benimle hemen paylaşmak isterdi, olanağı varsa hemen o anda...

Eve geldiğinde ikimiz birlikte taşıyamadık bu kederi. Aziz Nesin'e gittik. Feneryolu'nda oturuyordu. Yazı masasının başındaydı. Biz de karşısındaki iki koltuğa oturduk. Üçümüz de suskunduk.

Nâzım'ın bir mısra'ı geliverdi aklıma

Susuyoruz bir fişek yatağında
kurşun nasıl susarsa...

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR

Şevket Süreyya'yı anlatmaya bir mektubuyla başlamak istiyorum.

Çocuklar,

İkinizi de öperim. Beni daima aranızda ve beraber bildiniz. Birkaç gün için Bolu'ya gitmiştim. Bizimkilerin haşarı gençliklerinin kısa bir devresi buralarda geçti diye, sokaklarda düşünerek dolaştım. Şu Vâlâ'nın «köylük» dediği yerler acaba nereleri ola diye Bolu çevresine göz gezdirdim, durdum.

Hesapça orada sıcak banyolar alacaktım. Bolu'da gerçi hemen hiçbir gelişme yok ama, kaplıcalarda iyi tesisler yapılmış. Oteller, mermer banyolar, lokanta vb... Sıcak su çok da faydalı. Ama ben daha üçüncü günü kendimi üşüttüm. Çünkü birden o kadar iyilik hissettim ki, hemen tepelere tırmanmaya başladım. Hûlâsa çabuk döndüm. Fakat bir gün Bolu'da kalarak, mektebi, çayırları, sokakları, iki eski hanı dolaştım. Hâlâ dar ve aik çarşı sokaklarında dellâlının neredeyse «vakt-i sâlât» diyerek peykelerine, kepenklerine değneğini vurarak gezdiğini, haykırdığını görür gibi oldum. Yalnız bir tekke bulup gezemedim. Vakit kalmadı.

Sanırım orada iyi bir sonbahar geçiriyorsunuzdur. Odanızdan bahçe, olgun renkleriyle sakin ve güzeldir. Sizin de iyi ve

her zamanki gibi çalışkan olacağınızı biliyorum. Yalnız dönüşte burada kitabı bulacağımı sanmıştım. Henüz gelmedi. Bekliyorum.

İkinizin de tekrar ve ayrı ayrı gözlerinizden öperim, sevgili çocuklar.

23.9.1965

Vâlâ'nın «Bu Dünyadan Nâzım Geçti» kitabını, müsveddeleri dışında kimbilir kaç kez okuduktan sonra, dayanamayıp Ankara'dan gelmiş, birkaç gün bizim Moda'daki evde heyecanını yatıştırdıktan sonra Ankara'ya dönmüştü. Ama pek yatışmamış olacak ki heyecanı, bir de Bolu yolculuğunu göze almıştı. İzlenimleri mektubunda... Sonraki tarihlerde de Moskova'ya gittiği zaman, Ekber Babayev'i yanına katıp vaktiyle arkadaşlarıyla gezdiği yerler, binalar arasında dört dönmüştü. Elbette bu arada Nâzım'ın mezarını da, kimbilir kaç kez tavaf etti.

Şevket Süreyya'nın, bir özelliği de, heyecanına hep yenik düşmekti. Yazıda, konuşmada, gezmede hattâ yemede... Hep telâş içinde bir kişi olmasıydı.

Şevket Süreyya benim yitirdiğim en değerli dostlarımdan biri, belki önde geleniydi. Hele bu yaşımda benim hesabıma büyük kayıp, her vesileyle arıyorum. Her ölen yakınıyla insanın hayat boyu kafasında süregelen anılar filmi kopuyor ya, Şevket Süreyya ile bu filmin kopuk kalması beni fena yaraladı. Çünkü Vâlâ'dan uzun uzadıya söz edecek, özlemlerimi anlatacak, anıları yeniden yaşatacak, onu tâ ilk gençliğinden tanıyan kimsem yok artık. Her buluşmamızda mutlaka, mutlaka, döner dolaşır lâfı Rusya günlerine getirirdi. O avâre günleri dinlemekten hoşlandığımı bilirdi.

Ben, vaktiyle, henüz tanışmadan, Şevket Süreyya'yı Konya'da Vâlâ'dan uzun uzun dinlemiştim. Rusya macerasının dört baş aktöründen biriydi. Canı isteyince Vâlâ, bir olayı en sivri bir yerinden yakalayıp çok güzel, çok eğlenceli, en başta kendisiyle inceden inceye alay ederek anlatmasını bilirdi. Kısacası Şevket'i daha görmeden, bana çizilen portresinden tanımıştım. Bundan ötürü, 1944 yılında olacak, Ankara'da, Bahçelievler'deki

yerinde ilk görüştüğümüzde, Leman Hanım'ı da, Şevket Süreyya'yı da hiç yadırgamadım. Vâlâ'nın Rusya'dan arkadaşı Leman Hanım'a ısınmış, Şevket Süreyya'ya doğrusu pek ısınamamıştım. «Ben» diyecek yerde, «biz» diye konuşan, kadrocu tipleri hatırlatmıştı bana. O gece nedense bir de cakacılığı vardı ki, halim selim bir insan olan Şevki Yazman'ı bile kızdırmıştı. Şevki Yazman'larla Bahçelievler'de komşu idiler. Öyle aklımda kalmış.

O sıralarda Şevket Süreyya bize pek az gelirdi, İstanbul'a. Her zaman olduğu gibi işi başından aşkındı. Vakit bulursa Kalamış'a kadar uzanır, bazen de sadece telefon ederdi. Nâzım Hikmet'le hiç ilgilenmeyişi de notunu kırmamıza neden olurdu. O da Vâlâ kadar eski arkadaşıydı. Aramıyor, sormuyordu.

Şevket'le asıl dostluğumuz o emekliye ayrıldıktan sonra başladı. Ankara'da Ayaş'ta bir bahçecik edinmişti, meyve yetiştiriyordu. Bu kez de bahçeye vermişti kendini. Hoştu bahçesi ama, ürün alabilmesi için para dökmesi gerekiyordu ki, o da kendisinde yoktu. O yazdığı cilt cilt kitaplarına rağmen, ölünceye kadar da parası olmadı. Çünkü iktisat okuduğu ve iktisat uzmanı olduğu halde, kelimenin tam anlamıyla kendi hayatında iktisat bilmezdi. Daha doğrusu aklı iktisat konularında değildi. Kitapları uğrunda o kadar terlemesinin bir nedeni de, birikimlerini kâğıda dökmek tutkusu kadar, parasızlığıydı. Bazen şaka ederdim

«— İyi ki çok paranız olmamış, yoksa bu kitapların yarısı yazılmayacaktı!»

Çok yönlü bir insandı Şevket Süreyya. Duygusallığı ile, içinde bulunduğumuz yüzyılın çok gerisinde kalmıştı... Aklına esmiştir, roman yazacağım diye tutturur. Bir gelişinde öyle bir roman konusu anlatır ki, Vâlâ'yı da, beni de çileden çıkartır. Yirminci yüzyıl yokuş aşağı hızla inerken o, taksi şoförüyle komşu kızın arasında «Kamelyalı Kadın» aşkını yaşatır. Çiğnene çiğnene çürümüş sakız. Kendi roman konusunu anlatırken gözleri dolar, boğazına yumru tıkanırdı, belliydi. Onun katılaştığını pek az görmüşümdür. Kızıp bağırdığına hemen hiç tanık olmadım. Kızılması kaçınılmaz olaylarda bile, binde bir hırçınlaşır, işte o zaman da onu rayına oturtmak epey zor olurdu; ve genellikle

dış politikaya girildiği zaman. Şevket Süreyya ile ilgili araştırma yapmak isteyenler olursa, mutlaka «Cumhuriyet» kolleksiyonlarındaki haftalık yazılarını birbiri ardından okumalarını öneririm. Şevket Süreyya'nın yalnız kitaplarını okuyup hüküm vermek yarım iştir.

Kitapları kafasında hazırlanırken üzerinde konuşmak en büyük gereksinmesiydi, bilirim. Bu arada, yazacaklarını zihninde toparladığını sezdiğimizden, sessizce onu dinlerdik. Rahmetli Falih Rıfkı Atay da öyleydi. Moda'da oturduğumuzdan, kendisiyle sık sık görüşürdük. Vâlâ'nın hastalığında da yine ayda birkaç kere gelirdi bize. Vâlâ'yı oyaladığını bilir, tatlı tatlı konuşurdu. O gittikten sonra gülümseyerek Vâlâ

«— Falih, makalesini kafasında hazırladı,» derdi. Falih Rıfkı da hastaydı kalbinden. Moda'nın ünlü doktoru Diyamando (toprağı bol olsun) hem Vâlâ'nın, hem Falih Rıfkı'nın doktoruydu.

Falih Rıfkı, Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet konusunda fanatik denecek aşamada tutucuydu. Bu açıdan günümüzde sanırım en ileri noktasında «ilerici» sayılır. Ne denir? Dünyadaki akımlara hep şaşı şaşı bakagelmişiz...

Falih Rıfkı Türkiye'de kendi konumundan aldığı yüreklilik ile haksızlıklara karşı yazılarında zaman zaman başkaldırmasını da bilirdi. Örneğin, Nâzım'ın hapiste yatmasını, Sabahattin Ali'nin öldürülmesini, hattâ Vâlâ'nın kırk yaşında er olarak Konya'ya sürgün gönderilmesini hazmedememiş, isyanını belirtmişti. Ne de olsa gerçek Atatürk'çü ve gerçek aydındı.

Şevket Süreyya'nın en beğendiğimiz eseri «Suyu Arayan Adam»dı. Derken «Birinci Adam»ı yazmaya koyuldu. Ankara'dan bölüm bölüm müsveddelerini getirir, Remzi Bey'e vermeden bize okurdu. Vâlâ da, ben de, bu tür kitaplarında duygusal üslûptan vazgeçmesini, hâyale fazla pay vermemesini, ağdalı cümleler kullanmamasını önerirdik. Şevket'in her eleştiriye verdiği yanıt aklımdadır:

«— Ben Emil Ludwig'in "Napoleon"unu çok sevmişimdir.»

Önce kızardık cevabına, sonra bir şaka havasına kaptırırdık kendimizi, dinlerdik.

Herhalde 60'lı yıllarda «Birinci Adam»ın Fransızcaya çevrilmesi sözkonusu olmuştu. Ama üç cilt halinde istemiyorlardı kitabı, bir ciltte toplanmasını şart koşuyorlardı. Aza yanaşmadı. Oysa, toparlanabilirdi üç cilt, kalın, tek ciltte. Bence o inadıyla kitaplarının, belki de arka arkaya çevrilmesi şansını yitirmiş oldu.

«İkinci Adam»a da iki cilt diye başladı, üç cilde çıkardı. Konuşmasını nasıl frenleyemez ise, yazmasını da frenleyemezdi. Elinde olmayarak, diyebilirim... «Enver Paşa» da iki ciltte bitecek iken üç ciltte noktalanmıştı. Çünkü bu kez Enver Paşa'nın anılarına takmıştı. Enver Paşa o kadar sarmıştı ki Şevket Süreyya'yı, maceranın geçtiği yerlerin havasını almak için, kalktı, tâ Rusya'ya gitti. Aşağıdaki mektup bu seferini anlatmaktadır :

Kızım Müzehher, selâmlar ve sevgilerle gözlerinden öperim.

Ben onbeş gün için hazırlanan Ortaasya gezi planını tamamlayarak dün öğleden sonra Ankara'ya döndüm. Zaman kısa, fakat doluydu. Bu arada ve Pamir'e kadar da uzanan 4 000 kilometrelik kadar hava yolculuğu da yaptık, zaman garip. Meselâ Moskova'dan Semerkand'e üçbin kilometreyi aşan bir hava yolculuğundan sonra oraya varınca ve akşama kadar, birçok ziyaretleri ve temasları aynı gün tamamlayabiliyorsunuz. Çok şey gördüm. Çok insanlarla konuştum. Beni Moskova Havaalanı'nda karşılayanlardan bir zatı bana sonuna kadar refakate memur ettiler. O da kendisine verilen programı harfiyyen tatbikten yorulmadı. Ortaasya'da işçi ve kolhozcudan vekil ve parlamento reisine, din adamlarına, âlimlere kadar herkesle uzun uzun konuşma imkânları elde ettim. Çok faydalandım. Tabii bu arada ve şimdi Tacikistan Cumhuriyeti olan Doğu Buhara vilâyetinde Enver Paşa ile ilgili araştırmalarım beni daima meşgul etti. Evvelâ onun hareketlerine sahne olan sahaları görmek, sonra da aradığım ve bilmek istediğim şeyleri öğrenmek, yazılanları derlemek işini hiç ihmal etmedim. Ve çok faydalandım.

Şimdi sana bu kısa mektubu sadece bu kadarını haber ver-

mek için yazıyorum. İstanbul'a yolum düşecek, konuşacağız. Ama benim bu en başta yazdığım satırları sen hoşgörerek, asıl ilk önce sormam lâzım gelen şeyi, yani sıhhat ve ahvalini bana bildir. Acele cevabını bekliyor, ve seni merak ediyorum kızım. Bu arada sana bir kitap ve bir terceme gönderiyorum. Kitap Haldun Taner'den «Hikâyeler» isimli eser. Derleyen L. N. Starostof. Bundan bana bu zat iki tane verdi. Moskova'da Şarkiyat Enstitüsü'nde tanıştık. Ama şu yanlışlık oldu Ben Haldun Taner'e ithaf edileni değil, bana ithaf edileni çantama almışım. Öteki bana gönderilecek kitaplar arasında kaldı. Gecikmeden benimkini gönderiyorum. Gelecek kitaplara ise, daima bir açık kapı bırakmak lâzımdır.

İkinci terceme de, Aziz Nesin'in «Asya - Afrika» dergisinde çıkan «Kabristanda aile mezarlığı» isimli hikâyesi. Dergiden yalnız tercemeyi kestim, gönderiyorum. Bunu terceme eden de, Haldun'un hikâyelerini çeviren de yazarlarına selâm, sevgi ve saygılarını iletmemi istediler. Her ikisine emanetlerini ulaştırırken bu vazifeyi de yerine getir. Şimdilik bu kadar kalsın.

Tekrar gözlerinden öperim.

7.X.971

Not :

Moskova'da tabii Nâzım'ın kabrini de tekrar ziyaret ettim. Gene her zamanki gibi taze çiçeklerle örtülü bir kabir Ve şimdi Nâzım, eskisinden çok daha yaygın bir şöhrete sahip. Sana şunu söyleyeyim Pamir eteğindeki bir kolhozun kabasaba görünüşlü, fakat kolhozun on sınıflı mektebini bitirmiş olan başkanı, bana Nâzım Hikmet'ten özbek dilinde şiirler okuduğu zaman utandım. Bizim toprağımızın en değerli evlâtlarından birini Pamir dağlarında bizden daha iyi anladıkları için...

Bir kez de bir turist grubuyla Rusya'ya otobüsle giderken otobüs yolda devrilmiş, yaralanmış Şevket, hastahanede yatmıştı. O arada Zekeriya Sertel ile de görüşmüştü. İzlenimleri ilginçtir, mektuplarını veriyorum.

Ankara, 6.10.1968

Kızım Müzehher,

Selâmlar ve sevgilerle gözlerinden öperim. Aydemir sana durumumu anlatacaktır. Hergün daha iyiyim, yürüyebiliyorum, misafir kabul edebiliyorum. Fakat bir müddet dikkatli ve yavaş hareket etmek zorundayım.

Sen gelince görüşeceğiz.

Sana Moskova'dan ancak hazin bir hatıra getirebildim. Nâzım'dan bir avuç toprak ve bir kaç çiçek... Seni üzeceğini biliyorum. Gördükten sonra istersen sen de orada toprağa verebilirsin. İstersen kendi yaptığı resminin önüne korsun. Hem evine hem mezarına gittim. Rusya'da hatırası hâlâ canlı ve bir tiyatroda da eseri oynuyordu. Ben yazı makinasında çalışmamakla beraber ve Aydemir'in anlatacağı gibi faydalı işler içindeyim.

Gözlerinden öperim sevgili Müzehher'im.

Ağabeyin ve kardeşin

Bana oğlu Aydemir'le gönderdiği mektupta belirtmediği hediye, Nâzım Hikmet'in mezarından aldığı bir kutu dolusu topraktı. Vâlâ'nın toprağına karıştırmam için getirmiş. Vâlâ ile mezarlarımız bitişik olduğundan, benden sonra karıştırırlar elbet, bir çeki düzen verirler diye düşündüm. Böylece Şevket Süreyya'nın vasiyeti de yerine gelmiş olur. O nesil öyleydi mi diyelim, o aşamada duygusal mıydı diyelim, ne diyelim? Vâlâ da mezartaşına Nâzım'ın mısralarının kazılmasını istemişti

«Ayrılık yaklaşıyor her gün biraz daha
Güzelim dünya elveda!
Ve merhaba kâinat...»

Yani sentezi dünyaya gelişin... Ama romantiklik konusunda rekor Şevket Süreyya'da idi. Yetmiş yaşında hâlâ Rusya'daki talebe gençti. İstanbul'a geldiğinde kitapçı Remzi'nin bürosu onun bürosu gibiydi. Orada çalışır, formaların düzeltilme-

sini orada yapardı. Kimi zaman bana da orada randevu verirdi. Buluşur oracıkta bir yerlere yemek yemeğe giderdik.

Ben Ankara'ya gittiğimde de genellikle öğle yemeklerinde buluşurduk. Örneğin Bekir'in lokantasında. Sonra bir kahvede otururduk. Şevket Süreyya'nın hoşlandığı konuyu bildiğimden

«— Şu karşı masada oturan neyin nesidir? Anlatsanıza,» derdim.

Hemen, gösterdiğim kişinin son derecede duygusal, genellikle içörtücü bir hikâyesini bulurdu. Ona göre mutlu insan az vardı bu dünyada. Mutlu azınlıktan ayrı anlamda, mutlu azınlıktan olur da, mutlu olmaz... Genellikle mutsuzlar dünyasıydı bu. Ölümü düşünmek yeterdi mutsuz olmaya. Ölüm korkusu, yazmak istediklerinin hepsini yazamadan ölürse korkusuydu.

Özel hayatında da mutsuz olmasını gerektirecek nedenleri vardı. Ailesindeki hastalarla uğraşırdı. Leman hanım da ayrıca yürüme zorluğu çekiyordu.

Son kez Cerrahpaşa'ya yatırdığımızda Vâlâ'yı, Şevket Süreyya Ankara'daki işini gücünü bıraktı, İstanbul'a geldi. Hem Remzi beyin bürosuna, hem hastaneye yakın olabilmek için Sirkeci'deki bir otele yerleşmişti. Günde iki kez hastaneye uğradığı olurdu. Kapı usulca aralanır, elinde bir yiyecek paketiyle (Vâlâ yiyebilsin, yemesin) girerdi içeri. Nöbeti devralırdı benden. Ben oracıktaki şezlonga kıvrılıverirdim. Vâlâ ile mırıltılarını dinleyerek biraz dalardım. Son gün de Vâlâ'nın yanındaydı. Bir ara sanki veda etmek ister gibi Vâlâ'ya Mina Urgan da gelip dönmüştü. Odada Vâlâ'nın kardeşi Faruk Vâ-Nû, kızım Nihal, damadım Yaşar Önol, Şevket'le ben vardık. Onu hâlâ yatağın başucunda görür gibi oluyorum. Enjeksiyon yapmışlardı, Vâlâ birkaç saattir azapsız yatıyordu. Bir eli Şevket'in elinde, bir ara gözlerini açtı, beni görüyormuş gibi baktı, rahatladığını belirtir gibi gülümsedi. Uyumuştu sanki. Uyurken bizden ayrılmıştı. Şevket Süreyya saatini çıkardı kolundan, bana verdi. Okşar gibi Vâlâ'nın gözlerini kapadığını gördüm. «Oyun bitti!» dedi ve avucumdaki elini onun göğsüne bıraktı.

Vâlâ öldüğünde Şevket 69 ya da 70 yaşındaydı. Herhalde

on yıl kadar daha yaşadı. Vâlâ öldükten sonra dostluğumuz da daha pekişerek sürdü. Gelir bende kalırdı. Moda'daki evimde, bu, şimdi oturduğum, Selâmiçeşme'deki evimde.

Bazı geceler yemekten sonra yürümeğe çıkardık. Konuşa konuşa Bostancı'ya kadar gidip döndüğümüz olurdu. Bazı geceler, ilginç bulduğumuz bir kitabı birlikte okurduk. Böylece günün baskılarını ardımızda bırakırdık. Sabahları geç kalkardı. Saat 10'u geçti mi bir merak alırdı beni; evin içinde gürültü eder, uyanmasını isterdim. Saat 11'i bulunca da artık dayanamaz, kapısına gider seslenirdim. O gün tesadüfen işi yoksa çok mutlu olurdu. O da Vâlâ gibi kırlarda dolaşmayı severdi. Yürürdük. Başlıca konumuz yazmak istediği kitaplardı. Bir de semt beğenmek, o semtte oturabileceği evi beğenmek.

İşleri ne kadar yoğun olursa olsun, yine de vakit ayırır bütün çapraşık işlerime koşardı. Ne zaman bunalsam yanımdaydı. Sanki hastanede mırıl mırıl konuşurlarken Vâlâ beni ona emanet etmişti. Türlü sorunlarla hırçınlaştığım, sertleştiğim zamanlar çok olurdu. Beni hep yatıştırırdı. Şehir içinde de birlikte gezerdik arada bir felekten gün çalıp. En sevdiği yer Boğaziçinin Anadolu kıyısıydı. Gider ya bir küçük lokantada, ya bir kahvede akşamlardık. Onu kendi çevremdeki dostlara da götürürdüm. Pek sevinirdi. Sonra eve gelince bana sorardı

«— Çok mu konuştum, ha, ne dersin?»

En büyük ikramım ona yatarken bir tabak tatlı vermekti. Yemesini istemezdim ama, ben hafifinden bir tatlı bulmasam o, baklava türünden ağır tatlıları alır, getirir, yerdi.

O kadar işinin ortasında bana mektup yazmak için zaman ayırmıştır. Neredeyse bir cilt tutar mektupları.

Yıllar yılı istemiş, İstanbul'da küçücük bir eve sahip olamamıştı. Vâlâ hastayken bile bir dostumuzun arabasıyla semt semt dolaşmış, Şevket Süreyya'ya ev aramıştık. Ama Leman hanımla başbaşa oturacağı küçücük bir eve bile peşin ödeyecek parası yoktu. Mektuplarında hep bu sorunu vardır. Ben Moda'dan ayrılıp Selâmiçeşme'ye taşınınca da bana her gelişinde sokak sokak dolaşmış ev aramışızdır. Hele kışları Ankara'-

nın boğucu, kirli havasında, bunaldığından, soluk alamadığından yakınırdı. Artık dayanamaz duruma gelince de, Umurbey'deki evine kapağı atardı. İçime dert oldu İstanbul'da bir ev alıp içinde oturamadan ölmesi...

Leman hanımın da dizlerine iyi geldiğinden her yaz mutlaka denize girmenin yolunu arardı. Kumla'da tek oda bir yer edinmişti Leman hanıma. Koca apartmanın bir odası, beni de çağırmışlardı. Bir yaz ben de orada, kampingde kaldım.

Şevket Süreyya'yı son görüşüm Umurbey'de oldu. Telefonla beni çağırmıştı, iki gün sonra gittim. Tepeciğin üzerine yapılmış sıra sıra evlerden biri onundu. Leman hanım Ankara'ya dönmek zorunda kalmış, kendi odasına benim yatağımı hazırlayıp bırakmıştı. Şevket Süreyya'nın benden ilk istediği, etli biber dolması oldu. Yaptım dolmayı, misafirler gelmişti, ben otururken mutfaktan bir tıkırtı, gittim baktım, pişmekte olan dolmalardan tabağa almış, yiyor. Karşılıklı gülüştük.

İştihası bir yana, Şevket Süreyya'nın halini hiç beğenmedim. Her zaman kırmızı olan yüzünde bir acayip ağarma vardı. Birkaç zaman önce şeker komasına girdiğini, komşuların kendisini Bursa'ya hastaneye kaldırdıklarını anlattı. Orada geçici bir tedavi görmüştü.

Sanırım dört gün kaldım Umurbey'de. İstediği yemekleri yaptım, yazılarını tasnifte yardımcı oldum. Geceleri balkonda oturur, Gemlik koyunu seyrederdik. Her zaman olduğu gibi, heyecanlı heyecanlı konuşmaz olmuştu. Dalıp gidiyordu. Çok dertliydi, böyle anlarda içini döküyordu. Ben teselli edecek söz bulamıyor, âciz kalıyordum. Ankara'dan telefon etmişlerdi, dönmesi gerekiyordu. Orada çekap da yaptıracaktı. Ben de zaten daha fazla kalamayacaktım. Sanıyorum beşinci günüydü, sabahleyin beni otobüse götürdü. Son ayrılışımız olduğunu bilemedim. Bilsem, bana bütün yaptıklarından dolayı ellerini öper de öyle teşekkür ederdim. Ne kadar sonra öldü, hatırlamıyorum. Bazı olaylarda kafamın içinde bir boşluk oluyor. Üzerinde ısrarla durup durup kendime de hatırlatmak istemiyorum.

Şevket Süreyya'nın önemli saydığım mektuplarından birkaç örnek veriyorum

Sevgili Müzehher,

2.1.968 tarihli mektubunu aldım. Yolculuğunu hoş anlatmışsın, geçtiğin yerleri, otobüs yolu üzerinden ben de gördüğüm için, gördüklerimi bana hatırlattın. Ama Suriye'nin çorak sahasında gördüğün sefaletin hatta biraz daha koyusu, bizim güneydoğu bölgelerimizde de var. Bunlar yalnız bu ülkelerin değil, çağın yüz karası. Meselâ son günlerde «Cumhuriyet»de bir yazar Ceylânpınar'ı havalisini anlatıyor. Yazar bizden ve ülke bizim olmasa, inanılması imkânsız şeyler. Kaldı ki bunların silinmesine ümit de yok. Daha geçenlerde Köyişleri Bakanı, bizde toprak dâvâsı yoktur anlamında konuştu. Tarım Bakanı da «Biz köylüye toprak vermeyi değil ekmek vermeyi düşünüyoruz» dedi. Ne manâya gelirse?..

Ben 'İkinci Adam'ın üçüncü cildini bitirdim sayılır. Baskı başladı. Belki bir süre İstanbul'a geleceğim, matbaaya yakın olmak için. Ama ancak iki veya üç haftaya kadar.

Halide Edib'in yazısını Ahmet bey bir defa sana gönderdiğinden bahsetmişti hatırladığıma göre. Yarın gene soracağım ve takip edeceğim. Burada bu sene iyi bir kış geçiyor ama biz yerimizde çok şükür rahatız. Leman'ın da ayak ağrıları yok gibi. Eğer eski evde kalsaydık ne yapardı bilmiyorum...

Ben son cildi bitirdim dedim ama galiba bende pek fazla yoruldum. Senin dikkat tavsiyelerin çok yerinde hele şunları da atlatalım da bakalım ne yaparız. Havalar açınca kabil olsa da beraber bir geziye çıksak.

Sünaüs hanıma benim selâm ve saygılarımı bildir. Senin işinin de nekadar kabil olursa okadar dinlenmek ve artık hayata yani normal hayatına dönmek olduğunu hiç aklından çıkarma. Seni döndüğüm zaman artık kendine gelmiş, iradesine, sıhhatine hakim bulmalıyız yavrum. Çünkü eşyanın tabiatı da bunu emreder yaşaman ve çalışman için de lâzım. Sevgiyle gözlerinden öperim sevgili kızım, kardeşim...

Yaşar'dan ve Nihal'den birer tebrik aldım ama cevap veremedim çünkü adresleri yok başkaca yazı almadım henüz bana acele adreslerini bildir.

21.1.968

Mahmud'la seni andık... Kulağın çınlamıştır. Ben Ankara'dan maalesef ayrılamadım. Hava şartları malûm. Halbuki evvelâ Umurbeye giderek oradan İstanbul'a geçmeliydim. Ama Umurbeyde de bora, fırtına. Kaldı ki burada yazı işlerim de en sıkışık safhada. Ama kitabı bağlıyorum. İşin arkasını aldım. Belki daha bir haftalık yazı var. Ama revizyonlar, tashihler ve bilhassa belgeler seçimi çok yoruyor beni. Fakat iyi bir işi tamamlamakta olduğumu sanıyorum. Üçüncü cilt çok yüklü fakat şimdi de hacım aşıp yürüdüğü için, bu sefer de metin ve belgelerde tensikat başladı. 10.000 vesika içinde çalışmak zor. Çünkü bunlardan nihayet 40 - 50 sini alabilirsin. Ama bu cilt çok şeyler söylüyor.

Böylece yani bu da tamam olunca, diğerlerini bir tarafa bırakarak 1860 - 1960 arasının yüzyılını, şartları, şahsiyetleri, olayları ve atmosferi ile vermiş oluyoruz, sanırım...

Gazetelere haftalık yazılarımı da yetiştirmeğe çalışıyorum. Ama tanıdığım ve tanımadığım ziyaretçilerle, mekteplerinin kendilerine verdiği vazifeler hakkında bir şeyler sorup, tarihi bilgiler edinmek zorunluluğunu duyanlara da vakit ayırmak lazım. Bu da bir vazife mi, bir zevk mi artık bilemiyorum.

Kışı herhalde sen de zor geçirmektesin. Apartmanda ısınma sıkıntısı oldu mu? Bizde oldu. Ama Ankara'nın zehirli havası, o korkunç. Önümüzdeki Pazartesi çıkacak yazım (eğer İstanbul'a varmışsa) bu konuya tekrar değiniyor.

Hülâsa işte böyle kızım. Hepimiz çağımızı ve onun doğum ağrılarını yaşıyoruz. Bunlar elbette ki çelişmeli. Bu çağı ve doğum ağrılarını anlamamak ve yanlış değerlendirmekten gelen anarşik ve kaotik çaba ve olayların iztırabı da, elbette ki son iki yılımızın iztırabı oldu. Yarım aydın nizam yıkar sözünü, yarım aydın, sosyal kanuniyetleri anlamaz ve onlara karşı çıkayım derken, bizzat kendi kendisi ile ve toplumla açık düşer şekline korsak yaşadığımız ve havası devam eden çelişmeli gelişmeleri, sanıyorum ki ifade etmiş oluruz.

Hülâsa ve son yazımda belirttiğim gibi -eğer okumuşsan- Garp Türklerinin oldum olası Mütefekkir yetiştirmemiş olması, hele XIX. yüzyılda Garp fikriyatına kapılarımızı kapayıp, tek

bir eseri dahi aktarmamamız ve Cumhuriyetten sonra da, meselâ hiç olmazsa Aydınlıkla başlayabilecek olan fikrî gelişmenin durdurulması ve bu suretle sosyal problemler ve mücadeleler sahasını, h i s'lere, şahsî m i z a ç l a r a açık bırakıp, normal ve bilimsel izahlar gelişmesinin yerine, demagog bir sosyal ve sosyalist edebiyatın hakim oluşu, bizi buralara getirdi. Maaleset Kadro hareketi de, aynı şekilde değilse de, gine de durdurularak, oligarşik demokrasi slogan ve çabaları, orijinal Millî Kurtuluş devleti gelişmesinin ye müesseselerinin yerini aldı. Şimdi bu çamurun ağları içindeyiz. Ve buna ancak yeni bir i n ş a felsefesi sloganları ile karşı çıkılabilir. Umalım ki yeni nesil, bunu başarsın.....

5.2.972

Müzehher,

Hayatımızın yeni bir yılına daha giriyoruz. Bu yıl aynı zamanda, ne olduğu, neler vadettiği, neler getireceği bilinmeyen bir Çağ'ın, gene, ne olduğu, neler vadettiği; neler getireceği bilinmeyen bir yılıdır. Hepimiz, ülkemiz ve dünya, rüzgârlara kapılan yapraklar gibi, bir yerlere esiyor, bir yerlere sürükleniyoruz.

Onun içindir ki, yeni yılımızı birbirimize tebrik mi edelim, yoksa birbirimize, bu bilinmezlik, bu delice teknoloji yarışı ve şu küçülen dünya için tanrıdan sabırlar mı, tahammüller mi diyelim? Hakikaten bilmiyorum. Ama istersen, haydi yeni yılımız, hepimiz, milletimiz ve dünya için kutlu olsun diyelim. Bu da hiç olmazsa ümit ve tesellidir.....

1.1.974

HÜSEYİN CAHİT

Sultan Abdülhamid'in torunu Cahit Osman bey Vâlâ'nın Galatasaray lisesinden çocukluk arkadaşıydı; nedenini bilmiyorum, yıllardır birbirlerini kaybetmişler; nihayet günün birinde nasıl olmuşsa olmuş mektuplaşmaya başlamışlardı. Galiba saraya mensup kişilerin Türkiye'ye gelmeleri günün konusu olduğu evrelerde. Uygar insanlar gibi günce tutmamanın yanlışlığını insan böyle şeyleri hatırlamaya kalkışınca anlıyor. Hep «galiba» lar giriyor araya. Her ne halse, Cahit Osman Bey, özlemi yüreğe dokunan mektuplar yazıyor, bizi Fransa'ya dâvet ediyordu. Derken bir fırsat çıktı. Türk gazetecileri Kuzey Afrika'ya gidecekti, bu arada Vâlâ da davet edilmişti. Aynı tarihte Mayıs başlarında İngiltere kraliçesi Elizabeth taç giyecekti. Ben, izlemeye gidecektim İngiltere'ye; Kâzım Şinasi Dersan nasıl olsa Vâlâ ile Paris'e gideceğimi bildiğinden oradan İngiltere'ye uzanmamı ve taç giyme merasimini gazeteye yazmamı istemişti.

Benim Vâlâ'dan birkaç gün önce yola çıkmam gerekiyordu. Hıfzı Topuz ve karısı Fransa'daydı. Sanırım Hıfzı Sorbonne'da doktorasını yapıyordu. Sorbonne'un karşısında tipik bir Fransız otelinde kalıyorlardı, talebe oteli. Böylece gideceğim yer belliydi. İkimizin de görevlerimizden döndüğümüzde buluşacağımız yer de belli. Hıfzı'ların oteli randevu yerimiz. Nitekim de öyle oldu.

O arada Vâlâ Kâzım Şinasi Dersan'dan yeni bir haber almış; Paris'ten Evian'a Vietnamlılarla Fransızlar arasında yapıla-

cak kongreyi izlemekle görevlendirilmişti. Zaten biz nasıl olsa Cahit Osman beyi ziyaret için Thonon'a gidecektik. Thonon Leman gölü kıyısında Evian'a bitişik denecek kadar yakın bir kasabadır. Görevli olduğundan Vâlâ'nın çalıştığı «Akşam» gazetesinden izin istemesi gerekmiyordu.

Thonon'da Cahit Osman beyin misafiri olduk. Kendisi emlâk simsarlığı yaparak geçinmekteydi. Üzücüydü durumu. İki üç gün bizi bölgede gezdirdi. Sonunda Evian'a götürdü. Gölün kıyısında yürüyorduk, Hüseyin Cahit'i, arabasıyla geçerken o bize gösterdi. Herhalde Hüseyin Cahit Yalçın sayfiye yeri edindiğinden Evian'ı, arabasına bayrak asmak izini de almıştı, bilemem. Çünkü siyah arabasında kırmızı Türk bayrağı dalgalanıyordu. Vâlâ'nın bu olayı fıkrasında yazdığını biliyorum. Zaten aramızda konuşurken o arada dikkatimizi çeken, arabadaki bu bayrak olmuştu.

Hüseyin Cahit de gördü Vâlâ'yı. Hemen arabasını durdurdu, yanımızda indi. Ben ilk kez görüyordum kendisini. Ama çok kez görmüşüm de (haddim olmayarak) çetin tartışmalara girmişim, sille yemişim gibi kırgındım ona. Şöyle Vâlâ'nın arkasına çekilmiş, iki adım geride duruyordum. Vâlâ doğal olarak beni tanıştırmak zorunda kaldı, elini sıktığım ihtiyar nazik, eski deyimiyle halim selim, efendiden bir zattı. Öyle (fikir hareketleri)nden, Tanin sütunlarında hep köpürüp saldırmak için neden arayan, zaman zaman polemiklerini, yazılarını öfkeyle okuduğum adam sanki o değildi. Benim çevremde, babamdan başka hiç kimse, sevmezdi onu. Kendisinden tarafsızca söz edildiğini duymamıştım. Babam da kavgacı ruhlu içi içine sığmaz bir adam olduğundan, Ziya Paşa'yla Hüseyin Cahit gözdesiydi. Ömer Hayyam'ı ancak rakı sofrasında okurdu. Yani babamdan dinlediğim ve yazılarını da beğenerek bana da okuduğu için Hüseyin Cahit'le ilgili olarak, tâ gençlik yıllarımdan beri kulaklarım hırçınlığıyla doluydu.

«Kalkın Ey Ehli Vatan» diye Tanin sütunlarında kılıç sallayarak kendini bilmez kuklaları benim sevgili dostlarımın gazetesi «Tan»a saldırtanlardan biri de sanki o değildi. Hayalimde çizdiğim Hüseyin Cahit'e yüz seksen derece ters düşüyordu bu

adam. Bu adam şu anda birazcık mazlum tavırlı, bir eski İstanbul efendisiydi. Ertesi gün için bizi öğle yemeğine dâvet etmiş. Vâlâ «hayır» diyememişti. İtiraf edeyim hiç hoşuma gitmemişti bu dâvet, neylersiniz, oldu bittiye geldi. Vâlâ da savunayım dedi kendini bana karşı, pek savunamadı. Her ne halse, ertesi gün yemeğe gittik, ev sahipliği daha yumuşak, daha nazikti. Eski günlerinden, doktor Adnan'dan, Halide Edip'ten konuşuyordu. Bir ara Rıza Tevfik gündeme geldi. Şiir filan derken konu genellikle Vâlâ'nın bulunduğu yerde her zaman olduğu gibi, Nâzım'a saplanacak, işin hepten tadı kaçacak diye düşünüyordum. Çünkü böyle durumlarda ne Vâlâ'nın yumuşaklığına güvenirdim, ne kendi frenime. Sarp geçitte soğukkanlılığımızı koruyabilecek miydik, bilemezdim, hâlâ da bilemem. Ama korktuğumuza uğramadık. Günün politikası konuşulmaya başlandı. Evin havası çok güzel, sinir yatıştırıcıydı. Geliniyle oturuyordu Hüseyin Cahit. Herhalde Evian'ı çok seviyordu, birkaç yazdır buraya geldiklerini söylüyordu. Hizmet eden zarif bir Fransız hanım vardı ki, evsahibi sonradan bir banka memurunun karısı olduğunu anlattı. Belli bir para karşılığında her gün iki saat hizmet için gelmekteymiş... Ben hemen hiç konuşmuyor, Vâlâ'ya da konuşma sırası pek gelmiyordu. Derken Evian'da bulunuşumuzun sebebini sordu. Vâlâ da Vietnamlılarla kongreyi anlattı.

Kongreden arta kalan zamanlarda Hüseyin Cahit Yalçın, bize Alpleri, Alplerde sevdiği bölgeleri göstermek istiyordu; bu arada «uzun soluklu bir yazar» diye Vâlâ'ya iltifatlar ediyordu. İyi dileklerde bulunuyordu. Bir ara dayanamadı Vâlâ

«— Acaba rahmetli babamın dostu olduğunuz için mi bana karşı lütufkâr davranıyorsunuz?» dedi. (Vâlâ'nın babası Selânik valisi ve eski İttihatçılardan olduğu için, Hüseyin Cahit'in yakın arkadaşıymış.)

Çünkü konuşması sırasında birkaç kez Hüseyin Cahit, Vâlâ'nın karşı cephede oluşuna, ısrarla dokunmuştu. Soruya sadelikle şöyle bir yanıt verdi:

«— Hayır, ben ihtiyarladım, arkadaşlarımdan tek kimse kalmadı, hemen hepsi öldü, yalnız kaldım. Yalnızlık çekiyorum.

Şimdi kendimden gençlere yakınlık duyuyorum, dostluk kurmak istiyorum.»

Eh, ne denir? Evian'da karşısına biz çıkmışız, bizi seçmiş koca silahşör. Biraz yanlış bir seçim ama o yanlış kendisine ait. Biliyor bizim karşısında olduğumuzu; bu adam zaten ömür boyu hiçbir devirde hiç kimsenin yanında olmamış ki... Yanında olması gerekenleri de çoğu zaman karşısına almış. Örneğin cumhuriyet rejimini asla değil ama, Atatürk'ü, İsmet İnönü'yü bile zaman zaman karşısına almış. Böylece, o gün dost saydıklarını yarın düşman etmişti kendisine. Benim kafamdaki Hüseyin Cahit, kavga edecek ortam bulamazsa, kendisiyle kavgaya girişecek bir adamdı. Keşke öyle olsaydı! Kendisiyle kavga etseydi de, olguları daha derinlemesine kurcalar kara ile ak arasında grinin de olduğunu anlardı. O bile yeterliydi bu Türk aydını için... Her ne halse, Hüseyin Cahit'i eleştirmek bana kalmamış. Ben yine davete dönüyorum. Korktuklarımın aksine, bende olumlu izlenimleri kalmış. O gün (uysal ihtiyarla) geçen ılık bir gün oldu. Kongre başladığından, bir iki gün Evian'da kalacaktık. Bizi arabasıyla otele gönderirken ertesi gün çaya gelmemizi diledi. Sonra da dağa, göl başına bir yere gidecektik.

Ertesi gün kongreden ayrılınca çaya gittik. Hayatımda ilk kez böyle bir kongre ve bu kadar çok Uzakdoğuluyu bir arada görmüştüm. Hayalimde kalan, nedense, birbirinin eşi küçücük cüsseli adamlar, acılı yüzlü bir kalabalıktı. Meğer gariplerin dramları ne büyükmüş! Ben yıllar sonra çözümleyebildim o yüz ifadelerinin anlamını, napalm bombaları vatan topraklarında patlayınca. Neyse, olan olmuş, geçen geçmiş demem gerekiyor.

Gelelim çaya Böyle bir çayı ömrümde ilk kez içiyordum. Servis yapılırken is kokusu genzime dolmuştu. (Lapsang Souchong olduğunu sonradan öğrendim). Çok severdim bu çayı. Sabahları değil ama ikindileri evimde çayıma karıştırırdım. Tanıdığım en iyi çay yapan insan Hıfzı Topuz'dur. En iyi cinsini de alır. Sabahları Fransa'da da, burada kaldığım zamanlarda da evinde, çayı o hazırlar Karısının çayını da o götürür. Ama nerede Hüseyin Cahit çayı? İs kokulu çayla bir karışım yaptırıyordu ki İsviçre'de... Çayını beğenmemiz çok hoşuna gitmişti.

Bundan ötürü mükâfatlandırır gibi, arabasıyla dağa, göl kıyısına götürdü. Hava kararıncaya dek oturduk.

Aradan yıllar geçti. 50'li yıllarda, hele sonlarına doğru, hiç parlak değildi durum. Hani demokrasiyle herşey değişecekti ya... Rejim gerçi şeklen değişmişti, Allah'ın izniyle diyelim, bir seçimde demokratlaşıvermiştik. Totaliter rejimde baskıyı iyice içine sindirmiş, baskının kolaylığına alışmış kişiler mintarafillâh seçim sandıkları boşalır boşalmaz hemen demokrat oluvermişti. Hani sansür kalkacak basından, basın suçu olmayacaktı ya, örneğin seksen üç yaşına ulaşmış Hüseyin Cahit, 50'li yıllarda Paşakapısı cezaevine misafir edildi. Ne yapmış etmiş, titrek kollarıyla gene koca kılıcı çekmiş, iktidarın gazabına uğramıştı. Çaresiz Vâlâ gene Paşakapısına, bir meslekdaşını ziyarete gitti, halini, hatırını sordu, ne desin ihtiyarcık, memnunmuş halinden, kitap, gazete okuyabiliyormuş; yalnız alaturka helâdan yakınmış. Çünkü çömelemiyormuş. Onu da lâzımlıklı bir koltukla kolaya bağlamışlar. (Hüseyin Cahit zaten barsaklarından rahatsızdı, ölümü o yüzdendir.)

Unuttum kaç zaman geçtiğini, bir süre sonra cezaevinden çıktı. Bir gün kapımızda bir araba durdu, geliniyle birlikte, bizim Salacak'taki eve geldi. Biz de kendisine çay ikram ettik ama, kocaman bir paket halinde hediye getirdiği is kokulu çaydan değil, bizim çayımızdan.

Ne gariptir, onca yıl sonra Evian anısını unutmamıştı, bize gelirken çayı hatırlamıştı. Yıllarca o çayı cam kavanozlarda korudum, meraklı dostlarım geldiğinde yaptığım çaya bir tutam atarken hep Hüseyin Cahit'in o gün geliniyle birlikte gelişini hatırladım. Elbette Paşakapısını da...

Paşakapısının anıları bizde pek çoktur. Salacak'ta oturduğumuz sürece, Aziz Nesin başta olmak üzere, Nâzım, Aybar, Sabahattin Ali, Ada mağazasının sahibi Danon, daha nice, niceleri...

O devirlerde İstanbul'da cezaevleri bu kadar bol değildi. Ola ola bildiğim kadarıyla büyük cezaevi olarak Sultanahmet'teki vardı, oraya girip çıkmayan, yazar takımından çevremde hemen hemen hiç kimse yoktu. Sonra Paşakapısı, Toptaşı ceza-

evleri gelirdi. Toptaşı'na Şahap Balcıoğlu'nu ziyarete gitmiştik. O da nasibini almıştı Demokratlardan. Bursa cezaevinden başlayarak isimlerini yazdıklarımdan hemen hepsine dostları ziyarete gitmişimdir. İmralı'ya da gitmiştik ama kimi ziyarete, bir türlü anımsayamadım. Yemek bile yemiştik orada, aklımdadır Tavada kızarmış çiroz... Şimdi sayıları arttıkça arttı askerî ve sivil cezaevlerinin ama gene de insanların üstüste istiflendiğini işitiyorum.

Eski devirlerde cezaevi müdürlerinin de çoğu halden anlayan, babacan kişilerdi. Kural dışı bir hareket görmedikçe müdürlüklerini pek hatırlamazlar hatırlatmazlardı da. (Ben, fikir suçundan yatanlar açısından anlatıyorum izlenimlerimi.) Sayı saygı bilirlerdi. Bizim memlekette basın, yazarlar, sanatçılar her devirde değişen iktidarların şamar oğlanı olmuştur. Gerçi her zaman sol yanak şamarı daha sıkça ve daha sertçe yemiştir.

Her yeni iktidar devrinde, önemli olan durgun suyu şu ya da bu türlü dalgalandırmamaktır. Her devirde muhalif partinin kalemşorlarına ders vermek üzere tetikte beklenir. Hele bir, akıntının tersine kürek çekmeye gör Buyur erkân kapısından içeri!.. İçeri girenlerin sayısı yazmakla tükenmez, sağdan, soldan. Benim bildiklerimi sıralamaya kalksam neredeyse bir forma tutar. Bu hep böyle olagelmiştir. Çevremde eli kalem tutan hangi dosta baksam ya cezaevine girmiş, ya işinden edilmiştir. Kitaplığımdaki dişe dokunan herhangi bir kitabın yazarı hakkında mutlaka dâvâ açılmıştır.

Bildiğim bir şey varsa, şimdi ben vaktiyle Evian'da karşılaştığım ihtiyarcık dediğim Hüseyin Cahit Yalçın'ın yaşındayım. Geriye dönüp baktığımda görüyorum: Bizim memlekette düzen nice tarihtenberi böyle dönegelmiş, hep biz içeride adalet çarklarını fikir suçluları arayarak döndürmüşüz, baskı yapmışız; dış ülkeler bizi suçlamış ve biz her zaman kendimizi savunmak durumunda kalmışız. Uygar olduğumuzu bağırmışız ama dinleyen olmamış.

Her ne halse, hiç Hüseyin Cahit serlevhasıyla başlayan bir yazı zülfüyâre dokunmadan biter mi? Kusur ettimse bağışlana.

ADVİYE ve MÜMTAZ FAİK FENİK

Doktorlar bana gerçeği söylediğinden, Vâlâ'nın kanser olduğunu biliyor fakat ondan saklıyordum. O da hastalığını biliyor, bildiğini benden saklıyordu. Birbirimize onca yıl hiç numara yapmamıştık ama şimdi, bu hastalık konusunda yapıyorduk. Dostlar da biliyordu bunun böyle olduğunu. Görünüşte birbirimizin dediğini kabullenmiştik. Öyle yaşıyorduk. Vâlâ'nın en büyük derdi «Bu Dünyadan Nâzım Geçti» adını verdiği kitabı bitiremeden ameliyat olmak ve ölmek korkusuydu. Hastaneye yatmayı geciktirmek, vakit kazanmak bakımından işine geliyordu.

Kitabı ameliyattan sonra bitirmeyi başarabildi ve Prof. Dr. Siyami Ersek'e verirken duygularını şöyle dile getirmiş: «Doktor, ameliyat masasında elin titreseydi ben bu kitabı bitiremeyecektim.» Hâlâ söyler sayın Dr. Siyami Ersek, Vâlâ'yı ne kadar sevdiğini:

Vâlâ da canını, canından da belki daha önemli saydığı kitabının geleceğini emanet ettiği doktorunu çok severdi. Çok iyiliğini gördük Dr. Ersek'in. Benim de çok kahrımı çekti sonraları. Doktorluğu kadar dostluk duyguları da güçlüdür.

O zamana kadar daima bir arkadaş ve sevgi ortamında yaşamıştık. Ama Vâlâ'nın ameliyatı ve uzun hastalığı süresince bu dostluk çevresi daha da pekişmiş, adeta bizi kucaklamıştı. Vâlâ ameliyatın öncesinde kimbilir nasıl bir duyguyla tüm dostlarıyla vedalaşmaya gitti. Her akşam bir ziyafetteydik. Bir gece

Aybar'da, Bebek'te, bir gece Suadiye'de Kemal Tahir'de, bir gece Feneryolu'nda Aziz Nesin'de vb... Hepsi ameliyat günü hastanede benim çevremde toplandılar. Doğallıkla bir gece öncesinden Vâlâ hastaneye yatmıştı ve o gece beni Aziz Nesin, (bu iyiliğini nasıl unuturum) evinde misafir etmişti. Çünkü Vâlâ öyle istemişti

«— Bu gece Aziz'de kal. O çok geç yatar bilirim. Oyalanırsın.» demişti. Ertesi sabah da Aziz, beni erkenden hastaneye götürmüştü. Vâlâ çok severdi Aziz'i, ama ben de severim, sayarım da, o ayrı mesele...

Vâlâ ameliyatı atlattı, hâlâ hastanede. Bu kez Fenik'ler beni evimde yalnız bırakmak istemedi, kendi evlerine götürdüler. Mümtaz Faik Fenik, Vâlâ'nın ilk gençlik arkadaşlarından biriydi. Herhalde iki, üç yaş küçüktü Vâlâ'dan. Adviye Fenik de hem meslekdaşı, hem seyahat arkadaşıydı. Eskiden toplu halde dış ülkelere her gazeteden yazarlar dâvet edilirdi, bilmem şimdi oluyor mu öyle geziler... Adviye Fenik ile Vâlâ da ayrı ayrı gazetelerden bu dâvetlere katılırdı. Gittikleri yerlerde çekilmiş fotoğraflarını özenle saklamaktayım. Faruk Fenik'le de bir kez, sanırım 1952'de, İsrail'e beraber gitmiştik, o da dosttu. Fenik ailesinin hemen tüm bireylerini tanırdık. Ailece çok candan insanlardı.

Kuşku yok, ayrı cephelerdeydik, bugünkü deyimiyle. Ama dostluk... Cephe dediğin geri hatlardır. Ben hükümet değilim ki, bana ne dostumun kafasının içinde olup bitenlerden! Eğer gerçekten dost isek, müşterek bir eyleme girişmemişsek ve bir dâvâ uğrunda, karşı karşıya döğüşmüyorsak ve iki taraf da fire vermemişse, ben ona, o bana zararlı değilse... Başka türlü düşünmeyi ben kendi hesabıma dar kafalılık sayıyorum. «O şair senden, bu şair benden. O aktör senden, bu aktör benden, o gazeteci senden, bu gazeteci benden». Sonu, mahalle bakkalına kadar dayanır. Ve asıl buna «ikiye bölmek» denir. Böylece bölünür işte. Zaten böyle bölüyorlar. Sağ bizden, sol sizden deyip solu ezmeğe, yok etmeğe çabaladıkları için bu yarım yamalak günlere kaldık. Sonu da 'top senin, tank benim' demeye kadar varır! Her insanın kafasının içi kendinindir. Kafasının

içinde özgür olması gerekir. Bu saçma sapan, eski deyimiyle 'âmiyâne' lâfları yazmak bile ayıp, kendimi ayıplıyorum!

Bir kez bile Fenik'lerle fikir tartışmasına girişmemişizdir. Biz onların inançlarına saygı gösterdik, onlar da bizim. Bir konuda herkes kendi fikrini söylerdi, ille karşısındakine kabul ettirmek gibi bir iç dürtüsü olmadan... Karı koca, ikisi de yaman zeki insanlardı. Evlerinde karşılıklı konuşmalarını dinlemek bir zevkti. Sorunları değerlendirişlerine saygı duyardım. İkisi de yüksek öğrenimini Belçika'da yapmıştı. İkisi de Batı terbiyesiyle eski Osmanlı terbiyesini kendinde mükemmel bağdaştırmıştı. Adviye Fenik daha atılgan, Mümtaz ise daha yumuşaktı. Bazı yönleriyle Adviye Fenik'i Sabiha Sertel'e benzetirdim. Özellikle dostlarına muamelesini, evini, işini yönlendirmesini, kavgalarını matbaada bırakıp güler yüzle eve gelmesini... Dostluk bilir, yumuşak, tatlı konuşan insanlardı, bizim akrabamız gibiydiler. Vâlâ hastanede kaldığı sürece beni evlerinde ağırlamışlardır dedim ya, kendi evime gitmeme izin vermemişlerdi, beni kardeşleri saymışlar, gecelerce avutmuşlardı. Vâlâ kaç kez hastaneye girdi, çıktı bilemiyorum, genellikle Mümtaz Faik otomobiliyle götürür, getirirdi. Cerrahpaşa'ya son kez yatışında da o götürmüştü. Adviye hanım da evde Vâlâ'nın yiyebileceği yemekleri yaptırır, ta Kuyubaşı'ndan Cerrahpaşa'ya ulaştırırdı. Tek evlâdlarının, Ali Cem'in nişanına Bandırma'ya kadar birlikte gittik ve gece orada misafir edildik.

Vâlâ hastayken telefon ederler:

«— Artık bunalmışsınızdır evde,» derler; gelir bizi evlerine götürürlerdi. Vâlâ en rahat kanapede ya da koltukta, yanıbaşında yemek tabağıyla oturur, biz de hiç hastalık konusuna değinmeden sofra başında toplanırdık.

Mümtaz bir kez Nâzım'a ilk açlık grevini nasıl bozdurduğunu anlatmıştı. Kendisi Sultanahmet'teki cezaevinde tutuklu. Nâzım Bursa'dan getirilmiş o gece, ikisi de politik suçlu ya, tıkın aynı yere gitsin! Mümtaz yemek ve başka şeyler getirtmiş; Nâzım açlık grevinde, yemez... Mümtaz:

«— Sen pisipisine öleceksin Nâzım,» demiş. «Daha doğru

dürüst bir hükümet yok, Meclis yok, sen açlık grevinde olduğunu kime duyuracaksın ki?»

Kırmış kamineto üzerindeki sahana yumurtaları, Nâzım'a bir güzel yedirmiş. Çok hoşlanırdı bunları anlatmaktan, keyiflenirdi, tatlı tatlı gülerdi. Herhalde birkaç günden sonra beraber olamadılar, Nâzım Paşakapısı'na hapsedildi.

Mümtaz Faik Fenik 1960 ihtilâlinde Yassıada'da yattı. Böbreklerinden kan geldiğinden İstanbul'daki askeri hastahaneye naklettiler. Ne kadar zaman orada kaldı, Yassıada'da da, hatırlayamıyorum. Yalnız o arada Adviye hanıma derdini paylaşmak için sık sık gittiğimizi, onu bize getirdiğimizi hatırlıyorum.

Adviye Fenik, eski devrin Boğaziçi hanımlarını aklıma getirirdi. Örneğin, Anadoluhisarlı, Kandillili hanımefendiler. Yüz ifadesi onlarınkine benzerdi. Mümtaz Fenik çok saygılıydı karısına. Bizim gibi onlar da karı koca arkadaştı. Konusuna göre bazen birinin, bazen ötekinin fikri geçerli sayılırdı. Nihayet, bir partiye bağlı, politik kişilerdi. Herhangi bir sorun çıktı mı, tartıştıklarına hiç tanık olmadım. Ancak kendi sütunlarında yıldırıcı insanlardı; sırasında haşin, sırasında sataşkan, evlerinde olabildiği kadar munis ve terbiyeli kişilerdi.

Adviye Fenik'in antika eşyaya düşkünlüğü vardı. Satış günlerini bilir, matbaadan çıkınca bedestene uğrar, sedefli bir konsol mudur, ayna mıdır, kristal bir sürahi midir, evde nereye koyacağını hesaplamadan alır getirirdi. Gerçi evlerinde de yer yok değildi hani! Çünkü Mümtaz Faik'in de bir tutkusu vardı Arsa elverdiği oranda ev dediğin alabildiğine geniş, yayla gibi olmalı!

Kuyubaşı'nda dedelerinden kalma köşkün dönümlerce bahçesini kardeşler aralarında bölüşmüşlerdi. Eski ahşap köşkü de bilirdik. Asmanın altında kaç kez akşam yemeği yemiştik.

Mümtaz Faik kendisi anlatırdı. Ankara'da çok eskiden Paris caddesindeki arsasına «banka borcuyla filan bir ev yaptıralım, başımızı sokalım, kiradan kurtulalım» demişler. Proje elinde ama Mümtaz Fenik «Çek evlâd ipleri, az daha ileri!» diye diye, karışa karışa sonunda öyle bir bina çıkmış ki ortaya, içinde oturmak ne mümkün bir karı kocanın! Bisikletle gez salon-

larında. Benim gördüğüm devirde bina, okuldu. Hem de ortaokul. Aybar'ın kızı Güllü oraya giderdi. Ziverbey'deki arsanın da başına aynı iş geldi.

Mümtaz Faik Fenik bu zaafına neden olarak vaktiyle ahşap köşkte kalabalık ailenin sıkışık oturmuş olmasını gösterirdi. Kuyubaşı'ndaki ev de aynı akıbete uğradı. Elbette mimarın elinden çıkmış, tasdikli projesi, planı vardı. Hele duradursun plân! Bahçe elveriyor mu, veriyor! Bir metre öteye bir metre beriye, çek sen ipleri, geniş olsun ev, geniş! Geniş olsun da hele o mimara uyacağına mimar onun planına uysun! Kısacası efendim, bir ev çıktı ki ortaya, istersen dispanser yap! Sonradan ne bahaneler buldu, evi daha da genişletmek için. Terasın tepesi akıyor, dedi, oda yaptırdı. Yazı odam dar geliyor, dedi, balkona taşıttırdı. Hırsız girer dedi, balkonu demir parmaklıklarla ve camlarla eve kattırdı. Çalışma odasındaki yazı masası da bir ibretti. Koca odanın dörtte birini kaplardı. Adviye Fenik de bir yandan bedestende bulduklarını evde toplardı.

Yassıada faslından sonra ikisi de can sıkıntısından yakınıyordu. Ama uzun sürmedi. Mümtaz Fenik hemen kendine bir eğlence buldu. Meğer sanatçı imiş de o günedeğin farkına varmamış! Üst katın bir bölümündeki yedek yatak odalarının arasında çini döşenmiş, küçük bir sandık odası vardı. Orayı kendine atölye olarak seçti. Betebe yapmaya karar verdi, yaptı da. Zor işti bu, rahmetli Bedri Rahmi'nin çalışmalarından bilirdik. Dövme demirden çerçeveler içine betebeden masalar yaptı. Resimler yaptı. Değme hattatlara parmak ısırtacak yazılar yazdı.

Elektrikli günleri, şimşekleri daha fazla üzerlerine çekmeden karı koca tavla oynayarak, dostlarla toplanarak, kitap okuyarak köşelerinde yaşadılar.

Vâlâ'nın ölümünden sonra da dostluğumuz devam etti. Beni sık sık yemeğe çağırırlardı. Mümtaz Faik'i beni evime getirmek külfetinden kurtarmak için daha ziyade öğle yemeklerine gitmeyi yeğlerdim. Son derece misafir seven, ikram etmesini bilen insanlardı. Donatırlardı sofrayı, nice zamandır oğulları Ali

Cem de evlenmiş, çocukları olmuştu. Hep birlikte sofrayı şenlendirirlerdi.

Müztaz Faik ciğerlerinden hastaydı. Eski bir veremdi, zamanla kansere dönüştü hastalığı. Güç soluk alırdı. Üstelik şişmandı. Ben bir ara Ankara'daydım, öldüğünü orada duydum. İstanbul'a döner dönmez ancak Kadıköy camisinde cenazesine yetişebildim.

Bu kez Adviye hanımla dert ortağı olmuştuk. Büsbütün birbirimize bağlanmıştık. Ne kadar ince, ne kadar özgün sözcüklerle kederini dile getirirdi. Dinlerken içim ezilirdi, saygı duyardım. Mümtaz Fenik'in ölümünü bana şöyle anlatmıştı: Hastanedeymişler, yanyana yatıyorlarmış. Mümtaz sabahleyin gözlerini açmış: «Haydi Allahaısmarladık, Adviye hanım!» demiş. Bir yanına dönmüş, son nefesini vermiş.

Adviye hanım onun ardından kaç yıl yaşadı, bilemiyorum. Herhalde, dört, beş yıl diyebilirim. Son zamanlarda çok çökmüştü, çok hastaydı. Ölümünü haber aldım. Son yolculuğuna çıkarken Kızıltoprak camisine, uğurlamaya gittim.

KEMAL TAHİR

Kemal Tahir'le karısı Semiha'yı, ilk kez Salacak'taki evde Nâzım bizdeyken geldikleri zaman gördüm. O gün pek az konuştum onlarla. Çayı verip yanlarından ayrıldım. Az sonra Vâlâ da döndü işinden. O da bir merhabalaştı, bahçeye çıktı. Yıllar yılı ayrı cezaevlerinde birbirlerinden uzak kalmış iki dost, bizde ilk kez buluşuyordu. Elbette başbaşa konuşacakları bir şeyler vardı.

Kemal Tahir'le ilgili pek bir şey bilmiyordum. Gençlik yıllarında irili ufaklı gazetelerde tutunmak için dolaştığını, çabaladığını Cemaleddin Mahir takma adıyla «Göl İnsanları»nı Tan'da tefrika ettirdiğini bilirdim. Ve elbette Nâzım'la birlikte hışma uğradığını ve yalnızca bahriyeli olduğundan ötürü küçük kardeşi Nuri Tahir'le birlikte hüküm giyip Anadolunun bir yerinde cezaevinde yattıklarını bilirdim.

Nâzım'la Kemal Tahir'in onüç yıl birbirlerinden uzak düşmeleri bir bakıma hayırlı olmuş. Çünkü bu ayrılıktan geriye bir eser kaldı: Kemal Tahirin: «Mahpusaneden Mektuplar»ı.

Bursa'ya gittiğimizde Nâzım, Kemal Tahir'den hiç konuşmadı. Zaten konuşulacak şeyler o kadar birikmiş olurdu ki, başka bir cezaevindeki arkadaştan söz etmeye zaman kalmazdı.

Gerçekte ben, Nâzım Hikmet'in Kemal Tahir'e öyle içten bağlarla sımsıkı bağlı olduğu kanısında değilim. Bendeki izlenim pek derine giden bir sevgisi olmayışıdır. Kemal, mektup-

larıyla birlikte cezaevi hayatının bir parçasıydı. Sırf arkadaşlık ettiği, Bâbıâli'de birlikte dolaştığı için, kendisiyle birlikte hiç hakedilmemiş bir cezaya çarptırıldığından ötürü dertlendiği bir kişiydi o kadar. Bu nedenle, kendi olanaklarının sınırını zorlayıp cezaevinde yattığı sürece ona yardım etmişti. Aftan sonra ilişkileri ne oldu bilmiyorum. Kemal Tahir'le karısını bir iki kez aramızda görmüştüm ve onlarla fazla bir yakınlığımız olmamıştı.

Kemal Tahir'lerle dostluğumuz Nâzım Türkiye'den ayrıldıktan sonra gelişti. İlk kez bizi Suadiye'deki evlerine dâvet etmişlerdi. O zamana dek onlarla ilgili havadisleri müşterek dostlardan işitiyorduk. Kemal Tahir'in Mayk Hammer'i çevirdiği söyleniyordu. Semiha'nın terzilik yaptığı, birlikte oturan annesiyle Kemal'e baktığını anlatıyorlardı.

Dâvetlerine gittiğimizde bizi birden yadırgatan ortadaki açılmamış viski şişesi oldu; sonra da mezeci dükkânından alınma özenli mezeler. Oysa o tarihlerde Türkiye'de viski böyle bakkallarda falan satılmazdı, bu kadar zengin değildik. Viski karaborsadaydı. Bundan ötürü paramız da olsa bizim evlerimize girmezdi. Herşeyden önce ayıp sayardık viski almayı. Rakı nene yetmiyor, bu fıkara ülkede...

«Acaba bu adam bizi ne sanıyor? Biz hacıağa mıyız?» diye hafiften söylendik. İçerlemiştik, bu ilk dâvette Kemal Tahir'e. Biliyorduk parası da yoktu. Karısının desteğiyle yaşıyordu. Gösteriş ise hoş değil. Parasızlık kompleksinden ileri geliyorsa, bizlerin arasında parasızlık da hiç ayıp değildi. Hele on üç yıl mahpusta yatmış bir insan ele alınırsa...

İşte böyle garip huyları vardı Kemal Tahir'in. İnsanları tanıdığını, cezaevindeyken özellikle incelediğini iddia ederdi ama, insanı insan diye incelememişti. İnsanı romanlarına araç olarak incelemişti. Bence romanlarındaki insanları da, olayların aracı olmaktan öteye gidememiştir. Onca romanından aklımda yer eden, unutamadığım tek tip yoktur. Roman aklımda kalmıştır da, kişileri kalmamıştır. Hiç biri hayalime damgasını basmamıştır. Ben kendimden söz ediyorum, yanlış anlaşılmasın. Tüm romanlarını okumuşumdur, serüvenleri bilirim ama o serü-

venleri yaratan tipler kafamda birbirine karışmış, silinip gitmiştir.

Son yıllarında kendisini Dostoyevski ile aynı düzeyde görmeğe başladığında, ben artık üçüncü kez susmaya katlanamadığımdan :

«— Hani sende Raskolnikov?» demiştim. En göze çarpan örneklerden biri olduğu için.

Köpürecek, beni toz edecek diye bekliyordum. Tam aksine gülmeye başladı :

«— Benim tiplerimin hepsi birer Raskolnikov,» dedi.

Her zaman olduğu gibi Semiha araya girdi

«— Yine didişmeye başlamayın... Sofra hazır.»

«— Sen onu çömezlerine yutturursun ancak,» dedim.

Gerçekten Kemal Tahir'in bir çömezler ordusu vardı. Çevresini sarmışlardı.

Bir gün

«— Senin hayran olduğum yönün, bu kalabalıkta onca kitabı birbirinin ardına sıralamandır,» dedim. «Ne zaman vakit bulup da yazıyorsun, şaşıyorum.»

«— Ben o kalabalıktan esinleniyorum,» dedi.

«— Hani sen cezaevindeki tiplerden esinlenirdin?» dedim.

«— Senin ne aklın erer?.. Ben kat kat hamurdan tiplerimi yoğururum,» dedi.

«— Belli. Öyle bir hamur oluyorlar ki, birbirinden ayırana aşkolsun!» dedim.

İkimiz de güldük. Kemal Tahir'in bu konuda Şevket Süreyya ile bir benzerliği vardır. İkisi de başlarına topladıkları onca insan ortasında nasıl olur da düşüncelerini kendi eserlerinde yoğunlaştırabiliyorlardı diye hâlâ ikisine de hayranlık duyarım. Gözlerimle görmesem inanamayacağım bir durum. Evi her zaman insanla dolup taşardı. Mahallede kim varsa görüşürler, herkesi tanırlardı. Kemal balkondan görmüşse eğer komşulardan birinin evi sıyırtmaca geçtiğini seslenir içeri dâvet ederdi. Sonra da misafir gidince söylenirdi

«— Bunlar insana soluk aldırmıyorlar ki...»

Kimi sevip sevmediği asla belli olmazdı. Bugün iltifat ettiğine yarın ağız dolusu küfredebilirdi. Odasından çıkanın ardından aleyhinde bulunmak gibi bir kötü huyu vardı. Bu kuraldan hiç bir misafir, kendisinin en çok istenildiğini sanan misafir bile asla kurtulamamıştır. Kendi karısı, kardeşi bile. Ona göre «iyi insan» hemen hemen hiç yoktu. Dünya kötüler dünyasıydı. Romanlarında da durum eştir: Hep kötülük kazanları kaynar. Kitaplarının hemen hepsini okumuşumdur, umut verici bir tek olumlu tip aklımda kalmamıştır. Acı bir insandı Kemal Tahir bence, kıyasıya acı çektirdikleri için... Çok uzun süre cezaevinde kalmış, Anadolu'nun posalaştırdığı insanlarla uzun yıllar haşır neşir olmuştu. Böyle düşündüğümüzde ona gerçekten çok acıyorduk. Vâlâ ile aramızda karar veriyorduk: O ne kadar kuşak sarkıtsa da biz üstüne basmayacağız. Onu böyle keskin sirkeye döndüren bunca yıl umutsuzca çektiği acılardır. Hoşgörülü olmalıyız.

Kemal Tahir'in gerçekten korktuğu tek şey vardı: İstanbul'dan ayrılmak. Arabalı dostlar bir yerlere gider gelirler, örneğin Ankara'ya, Kemal de gitmek ister can ve gönülden... Ankara'da kitapçısı ile işi vardır, halletmesi gereklidir. Canını dişine takıp biner arabaya. Ankara'ya yol alırlarken kaç kez dönmeğe kalkar İstanbul'a. Ve gider bir gece kalır, ertesi gün bağlasan durmayacaktır, işini yapmadan, kitapçıyı bile göremeden tutturur «İstanbul'a dönmek istiyorum.» Çare bulamazlar, yolda homurdana homurdana gelir: Bir daha götürmeğe kalkarsan gör bakalım, «gitmem» diye nasıl tepinecek... Buna benzer daha neler tutturduğunu anlatırlardı. Bir kez ikisi de rahmetli olan Muvaffak Şeref ile Asaf Ertekin'e takılmış, canı gezmek istemiş şöyle Bolu'ya kadar falan... Az gitmiş ama uz gidememişler. Yarı yoldan: «Döndürün arabayı!» diye başlamış...

Kemal Tahir İstanbul çocuğuydu. Anadolu'daki cezaevi faslından sonra artık her ne bahasına, İstanbul'dan ayrılmak istemiyordu. Zavallı çok çekmişti... Acılarını da dile getirmek istemezdi. Bir kez ağladığını gördüm, Nâzım Hikmet'in ölüm haberi alındığı zaman. Karı koca bize geldiler. Kemal Tahir kapıdan girer girmez, Vâlâ'nın boynuna sarılıp gözyaşlarını koyu-

verdi. Sonra masanın üstüne kapandı, hıçkıra hıçkıra ağladı, ağladı. Kendi derdimizi unutmuş, onu teselli etmiştik. Nâzım'ın ölümüne onca ağlayan insan, aradan bir zaman geçince bu kez Nâzım'ı yermeğe başladı, gözlerimizin içine baka baka... Kemal bu!

Kemal Tahir, gerçekten nadir rastlanan tiplerdendi. Unutulmaz bir tip.

Sevgili dostlarımdan birinin oğlu Anadolu'nun bir yerinde bir çatışmada öldürülmüştü. Benim bu olaya ne kadar üzüleceğimi kestirmiş, sabahleyin gazetede haberi okur okumaz, kendi hasta olduğundan, küçük kardeşini arabası ile gönderip beni evden aldırmıştı.

Bir gün bizim Moda'daki eve öğle yemeğine geldi. Yaz. Vâlâ ile ikisi terasta yanyana şezlonglara serilmişler. Ben içeride, camekâna dayalı sofrayı kuruyorum. Bir ara konuşmaları kulağıma geldi:

Vâlâ

«— Bugün tatil... Birer tane atalım mı? Var mısın?» diyor.

«— Fena da olmaz hani..»

Yine Vâlâ:

«— Türkiye'de vasatî ömür kaç?» diye soruyor.

«— Sanırım ellibeşi buldu,» diyor Kemal Tahir.

Vâlâ:

«— Ben vasatî ömrü çoktan arkada bıraktım,» diyor.

«— Ben de...» diye cevap veriyor Kemal Tahir.

«— Öyleyse ne duruyoruz?.. Hani kadehlerimiz...»

O yaz sonu hastalandı Vâlâ. Ortalama ömrü aştıktan sonra. Birkaç yıl geçince, Kemal Tahir de onu izleyecekti.

O ilk cezaevinden çıktığı zamanlardı, Vâlâ

«— Saygı duyuyorum şu Kemal'e,» derdi. «Kendi kendinin gölgesinde yaşıyor gibi. En güzel 13 yılı hiç suçu yokken en berbat cezaevlerinde geçirdi. Lâfını etmiyor. Bizim Babıâli kahramanlarını düşünüyorum da, yıllarca sürdürürlerdi bu dramın edebiyatını.»

O açıdan bakıldığında yürek yarasıydı Kemal Tahir. Nasıl

olmuştu da haksızlığın o mertebesini hazmedebilmişti? O da Nâzım Hikmet gibi geçmişten hiç söz etmez, kin püskürmezdi. Hele hücresini ağabeysi ile bölüşmüş efendi Nuri Tahir'in hiç mi hiç sesi çıkmazdı. Sanki yıllarını cezaevinde değil, sanatoryumda geçirmişti. İki kardeş de: «Adam sen de! Bizde böyle şeyler olağandır» demiş unutuvermişlerdi korkunç serüvenlerini... Öyle mi? Olabilir mi?

Kemal Tahir'in çok birikimi olduğu, bir şeyler vadettiği ortadaydı. «Sağır Dere», «Rahmet Yolları Kesti», «Kör Duman», «Esir Şehrin İnsanları». Sanki bir solukta yazılmış ve yayınlanmıştı. Şimdi cezaevinde aldığı notlar üzerinde çalışıyordu. İşte o arada başına gelecek, pusuda bekleyen bir belâ daha varmış:

6 - 7 Eylül olayları. «Kıbrıs... Kıbrıs...» diye halkı kim ayaklandırır da sokağa döker? Kim, kimler dükkânları yağma ettirir? Sorulur mu?.. Toparlayın tıkın elaltındaki solcuları içeri... Zaten duman duman yazar dururlar, duman ediverelim hallerini de görsünler!

Şu anda elimin altında «Tarih ve Toplum» dergisi var. Elbette tarihe geçecek bir olay. Olayları hazırlayanlar, vatana bu tür hizmetlerinin, herhalde tarihe altın harflerle geçeceğini umuyorlar! Ama hiç de öyle olmuyor. Aksine bir yağlıkara olup yapışıyor tarihimize. Örneklerden bir örnek de bu yıl ipliği pazara çıkartılan 12 Mart olaylarıdır. Kurcalanınca ne tür bir çapanoğlu çıktı altından. Buram buram tüttü... 6 - 7 Eylül'lü yaptıranlarsa pek pahalı ödediler komplo yapmanın cezasını Yassıada'da... Ama bu arada, kimler ne işkencelere uğradı. Aknoz Paşa hesabını veremediydi. Örneğin, 13 yılını cehenneme çevirdikleri Kemal Tahir'i, çektikleri yetmemiş gibi, günlerdir evinden çıkmamış, hiç bir şeyden habersiz masa başında romanını yazan Kemal Tahir'i, ve kendi kabuğunda yaşayan zavallı Nuri Tahir'i ve daha kimleri kimleri alıp götürdüler ve Harbiye'de zindana tıktılar.

«Tarih ve Toplum» dergisinin Eylül başında çıkan 33 No'lu sayısında rahmetli Hasan Dinamo'nun 1971'de May Yayınlarında basılmış «6 - 7 Eylül Kasırgası» adlı kitabından dergiye aktarılar yapmışlar. Yazının bir yerinde Vâlâ'nın fıkrasına da değ-

niyor ve diyor ki: «Karısı Semiha'nın Kemal Tahir'e getirdiği habere göre, Vâlâ Nureddin Sıkıyönetim komutanı Nurettin Aknoz Paşa'ya, Harbiye'deki 52 tutukluyu ne yapacağını sormuş ve şu yanıtı almış: 'İstanbul'u yıktıran o heriflerdir. Hepsine müstahak olduğu cezayı verdireceğim. On, onbeşini sallandıracağım. Geri kalanını da yirmişer, otuzar yıl zindanda çürüteceğim.'» (s. 38). Bu inanılmaz söylentinin doğruluğunu da Yassıada mahkemesindeki tanıklar gösteriyor.

Vâlâ, o aralık Cumhuriyet Gazetesi'nde yazıyordu. O sabah gazeteci Doğan Nadi'yle birlikte durumu öğrenmek için Aknoz Paşa'ya gittiler. Vâlâ izlenimlerini bir fıkrasında 8 ya da 9 tarihli Cumhuriyet'te yazmıştı. Herhalde Doğan Nadi de belki «Bir Dakika»sında sözünü etmiştir. Vâlâ'ya ve Doğan Nadi'ye Paşa aynen o sözleri söylemiştir, doğrudur.

Bizler evimizde öfkeye boğulmuştuk. Çünkü haksızlığın da ötesinde bir zulüm olduğunu biliyorduk. Örneğin, sevgili dostumuz doktor Hulûsi Dosdoğru ve karısı doktor Sabire Dosdoğru Güneyde tatildeydiler. Apar topar İstanbul'a döndüklerinde 6-7 Eylül fırtınası evlerini altüst etmişti. Polis kilitli bulunca kapıyı kırmış, evi basmış, tüm kitapları yere indirmiş, eşyaları devirmiş, halı kaplı yerde sigara söndürmüşler. Doktor Hulûsi Dosdoğru'yu haydi Harbiye'ye. Sanırım altı ay. Ama, sonunda eski Harbiye binasının altında onca zulüm, onca sefalet... yine de dipdiri çıkmışlardı yıkıntılardan.

Kemal Tahir, zavallı, bir insan ömründe haksız yere onüç yıl hapislikten sonra ikinci kez uğradığı bu vicdan götürmez muameleyi de şöyle elinin tersiyle, bir yana itti, bıraktığı yerden romanını yazmayı sürdürdü. Nâzım Türkiye'de olsaydı hiç kuşku yok bu tepeden inme yumruktan o da payını alacaktı. Onun bulunmayışı tek tesellimiz oldu.

Düşünürüm de 50'li yılların sonlarına doğru Kemal'in karakterinde bir değişiklik olduğuna hükmederim. Gittikçe hırçınlaşıyor, dikleşiyor, sertleşiyor ve bağırıp çağırıyordu Kemal. O alçakgönüllülüğünden, munisliğinden, sevecenliğinden çok şey yitirmişti. Yakınında kim varsa kırıp geçiriyordu. Bizim dostluğumuz da artık sarpa sarmıştı. Kemal Tahir barut fıçısıydı, barut

fıçısından da uzak durmak gerekir. Vâlâ genellikle sakin mizaçlı ve hoşgörülüydü. Bazen bir anda tepesi atardı ama soğukkanlılığı kolay kolay elden bırakmazdı. Bana gelince ben, Kemal'in ataklarına dayanamaz, çoğu kez geri püskürtürdüm. Al sana sonu gelmeyecek bir tartışma!.. Ayrıntılara girmeyeceğim. Şimdi onu karşımda görür gibi oluyorum, tüm huysuzluğu ile. Kafasını sallıyor, sanki «evet, öyleyimdir» diyor. Arada bir sövgü krizleri tutardı. İşte öyle zamanlarda Lord Kinross'tan tutun Cinci Hoca'ya, Lawrence'e, Jöntürklere; Mao'dan tutun Gandhi'ye, içeride, dışarıda, sövmediği kimse bırakmazdı. Nâzım dahil tüm şairlere, hikâyecilere, mizahçılara, karikatürcülere, gazetecilere, sinemacılara, aman Allah, ne söverdi! Cezaevinde öğrendiği bütün küfürleri birbiri ardına sıralardı. Ona saygısını bildirmeye, hikâyesini okumaya gelmiş az önce de övdüğü gençleri, odasından çıkar çıkmaz, daha sokak kapısına vardılar mı, varmadılar mı bilemezsin, tepeden tırnağa giydirirdi!

Romanlarından da bellidir ama, Nizameddin Nazif'i de katarak söylüyorum, bütün ömrümde bu kadar sövgü bilen hiç kimseye rastlamadım. Başlıbaşına bir sövgü edebiyatı yaratmıştı. Bir kez bunu yüzüne söylediğimde saymaya başlamıştı, gülerek

«— Elbette ben icad ettim ya! Şunu, şunu, şunu sen hiç Nizam'dan duydun mu? Bunları ben buldum. Bak...»

Kitaplarından birini açıp göstermişti. Olayları tarafsız bir gözle değerlendirebilmek niteliğinden yoksundu. Hep kendini haklı görür, her olayı yalnız kendi ölçeğinde tartardı. İnsanları sevmez miydi, bilemem. Herhalde Nâzım gibi sevgide cömert değildi. Hoşgörü ile uzak yakın hiç ilişkisi yoktu. Değer yargıları kimseninkine uymazdı. Çünkü elhak, kendisi de kimseye benzemezdi. Ama bence bu özgünlüğü sevimli değildi Kemal'in. Sakınmazdım, kendisine de söylerdim, tartışırdık bu tür bir nedenle, darılır gene barışırdık.

Vâlâ ile de sıcak bir dostluğu yoktu, olamazdı. Zaten kimseyle olamazdı. Kendisine onca yıl cezaevinde destek olmuş Nâzım'la olamadıktan sonra... Hiç neden göstermeden, Zekeriya'dan, Sabiha hanımdan da nefret ederdi. Oysa onlar, Ke-

mal'in romanını vaktiyle «Tan» gazetesinde basarak cezaevindeyken ona iyilik etmişlerdi. Kemal'in düşmanlıklarının nedenini de kimse bilmezdi. Belki uğradığı felâketler, onca yıl, suçsuz olduğunu bile bile hele o dünya savaşı sırasında, o tek parti döneminde, Anadolu zindanlarında sürünmek, sonra aynı davada mahkûm olmuşlarken Nâzım'ın çevresinde yaratılan sevgi çemberi diyeyim, Nâzım'ın efsane haline gelişi diyeyim, onda bir burukluk yaratmıştı. Acıma duygusunu köreltmişti. Cezaevinden çıkar çıkmaz dünya, Nâzım Hikmet'i kucaklayıverdi de, onun adını bile anan olmamıştı. Oysa ileriki yıllarda, boyunca romanlarını sıralayacak, «Ben bu memleketin Dostoyevski'siyim» diye kendini payelendirecek bir aşamaya gelecekti.

Hiç kolay değildi onun sindirebildiklerini sindirmek. Bütün bu sindirdikleriyle mide fesadına uğraması, kin kusması bir bakıma doğaldı. Doğaldı ama, karşısında da dayanıklılık gerekirdi. Hem artık kara yargıları, karalamaları dinlemeye de kimsede takat kalmamıştı. Zaten pek de aydınlık olmayan kendi iç dünyamızda, kendi çevremizde... Onun değerlendirmelerine göre, kendisinden başka, cezaevine düşmüş herkes korkaktı. Kendisiyle birlikte yatanların da tümü korkaktı, acizdi.

Ne olmuşsa olmuş, gene uzun süredir Kemal ile görüşmüyoruz, yalnız Semiha ile dostluğumuz sürüp gitmekteydi. O arada Vâlâ hastalandı. Ameliyatından sonra geldi Kemal. Zaten Vâlâ'nın hastalığıyla yumuşamış yeniden uysallaşmıştı. Vâlâ göçüp gidinceye kadar da sürdürdü bu tutumunu. Arada sırada ortak bir dostumuzun arabasıyla gelir, Vâlâ'yı, beni alır, kırlara gezmeye giderdik. Çoğu zaman bizde, seyrek olarak onlarda toplanırdık. Bu toplantılarda bazen Sabahaddin Selek, Cahit Tanyol, karısı Fethiye hoca, Asaf Ertekin, karısı doktor Jale de bulunurdu. Böyle zamanlarda Vâlâ'nın hastalığına hiç değinmeden, hiçbir olay geçmemiş gibi davranmaya çalışırdık. Kaç kez Vâlâ'yı hastanelerde ziyarete gelmişti! Bana karşı da hep okşayıcı, avutucuydu. Vâlâ'nın ölümünden ne kadar zaman geçti, bilemem. Henüz Moda'daki evde oturuyorum. Beni bir akşam Tanyol'lar yemeğe dâvet ettiler. Bizim grup vardı. Doğan Avcıoğlu vardı. Tanyol'ların sofraları her zaman açıktır, kalabalıktır.

Kemal Tahir durup dururken masanın ta öte başından, bir tokat attı bizim İşçi Partisine. Hiç gerekmezdi. Bana bir şeyden takmış olacağını hesapladım. Ardından gelecekleri düşünerek gardımı aldım. Tartışmadan hoşlanmayan dostlar, konuyu değiştirdi. Derken bir saldırı daha Kemal Tahir'den. Bu kez partiyi değil, doğrudan doğruya kişileri hedef alıyor. Gene benden yanıt yok, kasılmış bekliyorum. Üçüncü kez cepheden bana, özüme saldırdı böyle bir partide çalıştığım için, deli olmam gerektiğinden başladı. Çatalı, bıçağı usulca elimden bırakıp kalktım. Arkamdan koşan Fethiye hanımla Cahit Tanyol'dan özür dileyerek çıktım, gittim.

Aradan belki bir yıl geçti: Semiha'dan bana bir telefon, Kemal'in Göğüs Cerrahisi hastanesinde akciğer kanserinden ameliyat olacağını haber veriyordu.

Semiha'nın telefonu kafamın içinde Kemal Tahir ölünceye dek yankılandı. Hep yankılandı. Akciğer kanseriydi, Vâlâ gibi, o da ölecekti, çare yok!

Ameliyattan sonra Suadiye'de oturmak istememiş, bir süre Bağdat Caddesinde, Ihlamur'da oturmuşlar, sonra havadardır diye Göztepe'de bir apartman katına taşınmışlardı. Belirli zamanlarda hastaneye kontrole giderdi. Bir iki kez ben de gittimdi. Hiç umutsuzdu durumu. Tarih tekerrür ediyordu. Sanki Vâlâ'nın hastalığı hâlâ sürüp gidiyordu. Kemal'in ardından sorardım durumunu Dr. Siyami Ersek'e. O babacan tavrıyla, sırtımı okşayarak sorumu geçiştirirdi, teselli için bile dili yalana varmayan bir insandır. Sol ciğerini almışlardı Kemal'in. Kalp öyle, dayanaksız kalakalmıştı. Ciğer köpük yapmıyordu, yapamıyordu.

Saldırganlığı epey hafiflemişti. En küçük kardeşi Ratip Tahir de onlarla birlikte oturuyordu. Otomobil almışlardı, Ratip kullanıyordu, tutkusuydu araba. Sık sık Yakacık'a gider, su alırdık. Açık havayı severdi, sakin yerleri severdi. Gelene gidene, damarına basmamalarını, çok konuşmamalarını tembih ederdik.

Zamanla toparlandı Kemal Tahir, çalışmaya başlayamadıysa da, yolunda bulundu. Hep yazı masasının önünde, elinde kalem görür gibi olurum. Birşeyler karalar, resim yapar. Aradan

bir süre daha geçince evindeki ve ahbap evlerindeki toplantılar yeniden başladı. Rakı sofralarının tadını arar olmuştu. O da Vâlâ gibi, Nâzım gibi içkiye hiç düşkün değildi, fazla içmezdi.

Bir akşam da bana yemeğe gelmek istemiş, Tanyol'ları ve Asaf Ertekin'le karısı doktor Jale'yi çağırmamı söylemişti. Fazla kalabalık olmayacaktık. Rahmetli Asaf'la Tanyol bir araya geldi mi, meclisi şenlendirirlerdi. Tatlı tatlı, sitemsiz, durmadan didişirler, hem kendileri güler, hem güldürürlerdi.

Bir ara Kemal sofradan kalkmıştı. Yazı masamın üstündeki kitapları karıştırırken Doğan Avcıoğlu'nun «Türkiye'nin Düzeni»ni gördü. Bazı yerlerini birkaç kez okumuş, sayfaların kenarına kurşunkalemle notlar almıştım. Kemal'in birden pusulası döndü, taktı Avcıoğlu'na. Ben severdim Avcıoğlu'nu. Saygım da vardı. Cezaevinden çıktıktan sonra bir kez ortak bir arkadaşımızla evime gelmişti. O zaman da kitabından söz açmıştık.

Kemal'in ani saldırısı gafil avladı beni. Hemen Avcıoğlu'nun savunmasını yüklendim. Asaf ile hoca da yardımıma koştular. Onlar da Doğan'ın dostuydu. Birden ortalık kızışıverdi. Al sana dost meclisi! Sanki bir depremle herşeyin altı üstüne gelmişti ki, bunu ancak Kemal Tahir başarabilirdi; kendi evinde olsun, başkalarının evinde olsun!..

Esen soğuk hava içimizi dondurmuştu. Giderlerken Kemal'e meydan okudum: Bir daha her ne pahasına yüzyüze gelmek istemediğimi söyledim. Kararım kesindi. Aradan belki üç, dört ay geçti, biz gene zaman zaman Semiha ile buluşuyor veya telefonlaşıyorduk.

Bir sabah alacakaranlıkta kapım çalındı, Ratip'i karşımda buldum. Yüzü ağarmıştı «Ağabeyim öldü. Sabaha karşı. Yengem seni çağırıyor,» dedi.

Kemal Tahir fermante olmuş bir içeceğe benzerdi. Kızdı mı şişenin mantarını attırır, köpükler son damlasına kadar şişeden taşar ve yayılırdı. Bir gece önce de bir doktor ahpabının evinde gene şişenin tıpasını attırmış, köpüklerini salmış etrafa. Bu kez kalbinin gücü yetmemiş, evine dönerken zayıflamış, zayıflamış, az sonra durunca kalbi rahatlamış...

Semiha ile dostluğumuz yıllar boyu sürdü, gitti. Olağanüstü iyi yürekli, güleryüzlü, rayından hiç çıkmamış, kendinden bin verip bir alan, kendine özgü bir insandı. Vâlâ ile ta Rusya'dan tanırlardı birbirlerini. Ağabeyi Hüsameddin bey ile birlikte Semiha Rusya'da imiş. Okula da orada gitmiş. Hüsamettin Bey de Vâlâ'nın eski arkadaşıydı. Gel zaman, git zaman Semiha, Kemal Tahir'le tanışıp evlenmişler.

Kocalarımızı kaybetmiş, ikimiz de yalnız kalmıştık. Bir süre sonra, Semiha'nın sağlığı bozuldu, şeker hastalığına yakalandı. Genellikle onun Suadiye'deki apartmanın zemin katındaki dairesinde bir araya gelirdik. Bir zamanlar kalabalığına sıkıştığımız sofranın başında ikimiz karşılıklı otururduk. Sanki aramızda sözleşmiş gibi, ikimiz de geçmişe hiç değinmezdik. Yaşadığımız zamandan, dostlardan konuşurduk. Her zaman iyi bir şeyler olmasını bekleyerek... İkimiz birlikte ihtiyarlamıştık... Nice dostlarımızı kaybetmiş, birlikte ağlamıştık... Şimdi Semiha da yok artık. Onu götürdük, Sahrayı Cedit'te, Kemal Tahir'in yanına bıraktık.

Kemal Tahir'in evinde kala kala en küçük kardeşi Ratip Tahir kalmıştı. Ratip çok benzerdi ağabeyinin gençliğine. Yalnız daha ufaktefek ve zayıftı, küçücük bir insandı diyebilirim. Kemal Tahir'in âvâre kardeşiydi. Namusluydu, efendiydi. Hiç evlenmemişti. Meşrebine uygun ne bulursa, özel şoförlükten, taksi şoförlüğünden otel müdürlüğüne kadar, hepsini yapar, boş zamanlarında da bol bol roman okurdu. Dış ülkelere de epey gidip gelmişti. Kemal hastayken kalbe kuvvet Ratip hep onlarda otururdu. Kemal öldükten sonra yazları Alanya'ya gider, otel yönetir, kışları genellikle Semiha ile kalırdı. Çerkezdi aile, Ratip'te de çerkez terbiyesi vardı. Semiha paylasa da, hırçınlaşsa da, karşılık vermez, ortadan silinirdi. Semiha kızardı âvâreliğine ama, gene de benimsemişti, severdi Ratip'i. O öldükten sonra Ratip evde, tek başına kaldı.

Ama dedim ya, âvâreydi diye, bu âvâreliği de ona epeh pahalıya maloldu. Gece otururken perdeleri kapatmadan elektrikleri yakardı. Sokaktan geçenler, içeriyi seyrederlerdi. Herhalde bu arada bazı netameli yaratıklar da seyretmiş olacak ki,

evi de netameli saymışlar. Neyin nesidir burası? Duvarları boy boy kitap! Kim okur ki bu kadar kitabı? Bunca kitap neden bulundurulur ki? İşin içinde bir bit yeniği var! Bak hele! Göz göre göre bir kılıç asılı, kılıç bir şey mi? Ayrıca Nâzım Hikmet'in resmi de asılı! Kiminmiş burası? Neuzübillah!

Zırr.. kapı, polis! Çiğ yememiş ki Ratip'in karnı ağrısın! Kemal Tahir'in küçük kardeşi olmaktan gayrı suçu yok. Ömür boyu araba kullanmış, taksi şoförlüğü bile yapmış da bir kez karakola düşmemiş, rekor kırmış. Ben rahmetli Ratip gibi şirin anlatamayacağıma göre, muhavereyi uzun uzadıya buraya almıyorum. Evin kimin olduğu ve neyin nesi olduğunu sormuşlar, rahmetli ağabeyinin evi olduğunu, şimdi bir vakfa dönüştüğünü, kendisinin evi bekçi gibi beklediğini anlatmış.

«— Şu kimin resmi?»

«— Nâzım Hikmet'ın.»

«— Kaldır onu oradan!»

«— Ya şu koca fotoğraf?»

«— Ağabeyimin, Kemal Tahir'in...»

«— Hmm... Ya bu duvarda asılı kılıç neyin nesi?»

«— Tarihîdir... Babadan kalma.» (*)

Arama tarama, yazı masasının çekmesinde de kabzası işlemeli bir altıpatlar mıdır nedir?

«— Ya bu ne?»

«— O da antika... Babamdan kalma... Dedelerden...»

«— Sen onu mahkemede anlatırsın. Düş önümüze...»

Dokuz gün alıkoydular Ratip'i Erenköy karakolunda. Mahkemeye verildi. Sonra Ratip'i bıraktılar. Tabanca galiba geri alındı ama, kılıç hâlâ oradadır diye biliyorum. Artık arada bir Ratip'le buluşurduk. Nâzım'ın küçük kardeşi Melda, Kemal Tahir'in vakfa dönüştürülen evinin sorumluluğu ile birlikte Ratip'in sorumluluğunu da yüklenmişti. Çünkü sağlığı bozulmuştu Ratip'in, zehir gibi öksürüyordu. Onu yanıma katıp doktora götürdüm. Muayene sonucu ağır bir kalp hastalığı olduğu anlaşıldı. Yaşaması için sağlığına çok iyi bakması gerekliydi. Otomobil

(*) Babası, II. Abdülhamid'in Hünkâr yâverlerinden Tahir Bey'in oğlu.
M. V.

kullanması da kesin yasaklanmıştı. Melda'nın ve benim ısrarlarıma rağmen ne sigarayı bıraktı, ne iki duble rakısını, ne de araba kullanmaktan vaz geçti. İlâçlara da boş vermişti. İyi olmaya niyeti yoktu belliydi. Sanki ölüme âşık olmuş; çaresiz ölecekti.

Bu kez Melda telefon etti bana sabah sabah. Ratip'in öldüğünü haber verdi. Kış gecesi şehirden dönerken tam Sirkeci'de arabası bozulunca altına girip onarmış. Hava zehir gibi soğuktu. Eve gelmiş, bir titreme. Bir kaç gündür evde misafir bulunan bir akrabası, doktor çağırmaya bile vakit bulamadan Ratip ölüvermiş.

Kemal Tahir'in sona kalan ve yıllardır hasta yaşayan ortanca kardeşi Nuri Tahir, cezaevinden çıktığından beri, tâ 1950'de, cezaevi arkadaşlarından birinin evinde yaşıyordu. O da ailenin bireylerinden biri olmuştu. Belki bir yıl bile geçmedi Ratip'in ölümü üzerinden, o da kaçınılmaz göçünü yaptı.

Böylece; Kemal Tahir ailesinden kala kala, Melda'nın ayda bir kapısını açıp temizlettiği bir vakıf dairecik kalmıştı. Nereye vakıf bilemem ama vakıftır.

SALACAK'TAKİ EVİMİZ ve SON DURAĞA YAKLAŞIRKEN

Avrupa'ya son gezim 12 Eylül 1980'dedir. Emel ve Semih Balcıoğlu ile Almanya'ya gitmek üzere bindiğimiz otobüs, Yugoslavya'da yemek molası verdiği sırada, Türkiye'de ordunun iktidara elkoyduğunu öğrendik. Ülkemizi kargaşa ortasında bırakmıştık. Ben «Bu yıl gidemezsem, belki gelecek yıl hiç gidemem» diyordum. Bu arada kendime bağışladığım iki aylık gezinin de bir haftasını İskoçya'da Edinburg'da geçirmeği aklıma koymuştum. Vaktiyle Vâlâ

«— Görülmeğe değer bir şehir. Keşke seninle gidebilseydik, içime sinmedi,» demişti.

Münih'de üniversitede okuyan torunum Murad Önal'la dört gün kaldıktan sonra trenle Paris'e geçtim. Kısa bir süre Hıfzı Topuz'da mola verdim. Derken İngiltere... Londra'da İskoçya'ya gideceğimi öğrenen bir arkadaşım, bana Edinburg'da merkeze yakın bir pansiyon salık vermişti. Şehre varınca zorluk çekmeden binayı buldum. Dıştan bakınca da içim ısındı. Yemyeşil ulu ağaçların arasına yayılmış ve çiçekler, sarmaşıklarla kuşanmış kırmızı tuğladan koca bir ev ama, şimdi karaya dönüşmüş tuğlaları. Oturduğu araziye de iyice yerleştiği, sahip çıktığı belli. Rahat bir görüntüsü var. Üstelik, klâsik İngiliz polis romanlarında okuduğum türden gizemli bir yere benzemekte. Benim gördüğüm kadarıyla Edinburg'da hâkim renkler, karadan aka ka-

dar grinin her çeşidi ve yeşildir. Gök ve deniz bile o mevsimde gri idi. Bu ev de saydığım renklerin hepsini kendinde toplamış.

Girişte pasaportumu uzattığım kadın, altmışlıktı. Aralarına kır düşmüş gür kızıl saçlı, mavi gözlü, güler yüzlü, tombalakça biri. Onunla konuşurken hemen arkasında, dik iskemlede, dik oturan kahverengi örme elbiseli, ihtiyar bir kadın özellikle dikkatimi çeldi. Masa lâmbasının ışığında gördüğüm yüzü öylesine buruşuktu ki, o çizgi kargaşası ortasında gözleri nasıl yer bulmuş da böyle boncuk boncuk ışıldıyor diye baktım. O da benimle ilgilenmiş olmalı. Çünkü, odama çıkıp da çantamı bıraktıktan sonra aşağıya döndüğümde, beni merdiven başında beklerken buldum. Yaklaştı, bir yorgunluk çayı içip içmeyeceğimi sordu. Pasaportumdan Türk olduğumu öğrenip Türk'ün ne mene bir yaratığa benzediğini anlamak için bana sokulmuştu. Hiç Türk gelmemiş bu pansiyona. Ben de hayalindeki Türk'e hiç denk düşmemişim. Asyalıya benzemezmişim.

Bir masanın başına karşılıklı oturduk. Çaylarımızı içiyoruz. 85 yaşında imiş. Ama yaşına ve görüntüsüne oranla çok gençti kafası. Kısa zamanda ahbap olduk. İngilizler söylendiği kadar soğuk insanlar değildir. İskoçyalılar da öyle. Evi ile ayrıca ilgilendiğimi farkedince sevindi. Hikâyesini anlatırken bir sergide gezer gibi ağır ağır alt katı dolaşıyorduk. Çok girdisi çıktısı vardı. Koridorlar; odalar, odalar... Sonra banyo ve de yalnızca duş yeri yapılmış aralıklar, camekânlı çıkmalar ve kapalı balkonlar. O ilk kez görüyor bir Türk'ü ya, ben de ilk kez görüyorum böyle bir olayı Üç nesildir aynı evde yaşayan bir aileyi ve 150 yıldır içinde oturulmasına karşın, köşebucağı dökülmemiş bakımlı bir haneyi.

Üç nesildir bu evdelermiş. Anası babası da burada evlenmiş, burada ölmüş. Kendi ömrünü de burada mühürlemek üzereydi. Kızı ve belki torunları bile burada mühürleyeceklerdi. Gezmesini pek sevmezmiş. II. Dünya Savaşı'nda yaralanıp hastahaneye yatırılan sevgili torununu görmek için bir kez Londra'ya gitmiş. İskoçya'da da öyle uzun uzadıya dolaşmamış. Zaten en güzel şehrinde yaşamaktaymış.

Orta kata da, tavanarası katına da çıktık. Orada yığılı tarih-

sel eşyaların arasında, kararmış tahta beşiğini de bulup bana gösterdi. Kendi oğlu ve kızı da bu beşikte yatmışlar. Her oda özenle döşenmiş pırıl pırıl. Eşya Kraliçe Victorya devrinin yadigârı. Öyle oturaklı, sanki yerleştirileceği yere göre yaptırılmış, koyu renk, kocaman dolaplar, kocaman tahta karyolalar, tuvaletler, masalar... Yerleri baştan başa kaplayan ufacık desenleri renk renk, kırmızı şarap rengindeki halı da iç açıyordu. Her odanın kapısını iterken bana anlatıyor: İşte şu odada anası, babası ölmüş. İşte kendisi şu odada evlenmiş, şu odada kızını ve oğlunu doğurmuş. Kocası Afrika'da öldükten sonra, kendisi hep bu odada yaşamış. Kızı şu odada evlenmiş ve iki oğlunu şu odada dünyaya getirmiş. Torunları da şu odada büyümüşler. Torunlarının çocukları varmış iki kız bir oğlan. Onlar başka bir sokakta otururlarmış. Kendisinin artık merdiven inip çıkması doğru olmadığından kızı onu alt katta bahçe üzerindeki büyük bir odaya yerleştirmişti. Bir penceresi, suları yeşermiş büyük, oval bir havuza bakıyordu. Çevresi çiçeklerle ve kış yaz yaprak dökmeyen bitkilerle kuşatılmıştı. Bana bir kadeh konyak ikram etti. En büyük aşkı belli ki evi. Onu buradan ayırsan özlemi ile kahrolur, ölür. O da belli.

Pansiyonda kaldığım sürece tek ahbabım o kadın oldu. Hâlâ unutamadım yüzünü. Ressam olsam ezbere portresini yapardım. Edinburg'un anıtları arasında o ev de hayalimde yer etmiştir.

İhtiyarcık rahat hem de çok rahat. Bu evde sanki 85 yıl değil de 185 yılını tüketmiş. Tekdüze hayatında günler, aylar uzamış, bir kat, iki kat uzamış. Dalgalar hiç boyunu aşmamış onun, öyle anlaşılıyordu. Onu altına almamış, dibe götürmemiş, sürüklememiş. Vakitli ölüm gibi ancak olağan felâketlerle karşılaşmış, bu yaşına gelinceye kadar. Babasının, anasının, kendisinden 16 yaş büyük kocasının ölümleri hep olağan... Gerçi ülkesi iki kez Dünya Savaşı görmüş ama yine de hiç bir zaman istilâya uğramamış. Geceleri kapısını çalanlar dost mudur, düşman mıdır diye hiç aklından geçirmemiş. Gerçi heyecanlı anlar elbette yaşanmış savaşta ama o hep evinde atlatmış tüm vartaları. Kileri zaman zaman boşalmış, zaman zaman dolmuş herkesin kileri ile birlikte...

O anlatırken ben: «Oysa ben,» diye düşünüyordum. «Doğuşumdan bu yana benim hayatım boyumu aşan ne ılır dalgalarla boğuşmakla geçti. Kurtulmuş olmam gerçekten mucizedir,» diye düşünüyordum.

Canım feda onun koşullarındaki tekdüze nayata! Ertesi gün güneşin kapkara doğmayacağını bilmek mutluluğu...

Çok yorgundum. Ama gece hiç uyku tutmadı beni. Yatağım belki yattığım yatakların en rahatı. Akşam elektrikli kaloriferi yakmışlar, gizli bir yerden odaya gevşetici ılık bir hava yayılıyor. Yine de ben uyuyamıyorum.. 85'lik kadının hayatı ile kendi hayatım arasında ister istemez bir kıyaslama yapıyorum. Kafama ağır bir çengel atılmıştı

Öyleyse biz Salacak'daki evi durup dururken neden sattık? Kendi elimizle, kendi olanaklarımızın elverdiği oranda özene bezene, kendimize göre yaptırmıştık. Pekâlâ seviyorduk. Dostlarımız da seviyordu «İnsan bu eve girince rahatlık duyuyor» diyorlardı. Esentepe'deki Gazeteciler Mahallesi yapılırken o yıl yazı geçirmek üzere gelen Refik Halit Karay, balkonda rakı içerken

«— Sakın ha, oklınıza uyup bu evi satmaya kalkışmayın. Orasının ne olacağını bilemezsiniz. Burasını aratabilir. Çok güzel yerleşmişsiniz,» demişti.

Hem kaç kez gelip gitten sonra, hani gönül alımı süresini aştıktan sonra.

Vâlâ da ben de çok severdik Refik Halit Karay'ı. Daha o sürgündevken Türkiye'ye, elden ele dolaşarak giren yazılarını bir yaz İzmir'e gittiğimde babam vermişti de okumuştum. Türkiye'ye döndüğüne de çok sevinmiştim. Kuşkusuz hayatında çok varta atlatmış insandı, deney sahibiydi. İstanbul'da da birlikte çok gezmiş, nice dâvetlerde bulunmuş, birbirimizin evine gidip gelmiştik. O kadar iyiniyetle bize «satmayın evinizi» diye öğüt vermişti de biz yine dinlemedik. Penceresine pembe güller sardırdığımız, bahçesine diktiğimiz çamları damı çoktan aşmış, o güzel bahçeli evimizi dostlarımız da karşı geldiği halde biz neden satmıştık?

Bir ev ancak ölüm kalım savaşımı ortamında kalırsan o zaman satılır, yani tüm çıkar yollar tıkandığında. Üstelik ayrıca başka bir küçük ev alacak kadar hazırda paramız da vardı. Ben kolay kolay pişmanlık duymam. Pişman olmak hesapta var ise, o işi yapmamağa çalışırım. «Bir oldubittiden sonra pişmanlık ne yazar ki?» diye düşünürüm. Evi satmamız bir oldubitti. Ancak kafama takılan evi satmamızdaki nedendi. Onu çok merak ediyordum. O gece hayatımda unutmadığım sayılı gecelerden biridir. Gözlerimi kapatıyorum, Salacak'daki evin şurasını burasını düşünüyorum, tüm anılar gözkapaklarımın altında. Eşyaları yerli yerlerinde buluyorum ve o eşyaların arasında kimleri buluyorum kimleri... Henüz emeklemeğe başlayan torunumu bile.

Hele babamı... İlk gördüğünde nasıl kutlamıştı bizi. Antalya'dan gelirken koca bir fıçıda, bergamut ağacı getirmeyi unutmamıştı. Kendi eliyle kapalı balkonumuza yerleştirmişti. İkinci gelişinde de bir limon ağacıydı hediyesi. Hem de ne verimliydi. Bergamut bir süre sonra kurumuştu ama, Moda'ya taşınırken limon ağacını Fenik'lerin kapalı balkonuna aktardık. Babamdan bile ömürlü olmuş, orada yıllarca yaşamıştı.

İkide bir tekrarladığım cümle «Sen içinde 150 yıldır aynı ailenin yaşadığı bir evde yatıyorsun!»du. Kısacası çok dokunmuştu bana bu konu: «Vâlâ mı önce satalım» dedi de beni etkiledi, yoksa ben mi bu fikri önce ortaya attım?» Başucu lâmbasını yakmışım, ikide bir bakışlarım saate ilişiyor: «Bir oldu, ben hâlâ uyuyamadım... Bir buçuk...»

Sonunda bilmeceyi çözdüm: Ne Vâlâ ne ben... Bize o evi atalarımızdan gelen göçebelik içgüdüsü sattırdı. Nâzım'ın yazdığı gibi «Dört nala gelip uzak Asya'dan...» Evet, dört nala gelmişiz. Obalarda, çadırlarda konaklamışız nice zaman, orası belli değil. Herhalde yüzyıllarca kalmışız. Yer değiştirmişiz, başka başka bölgelerde mola vermişiz. Sonunda «İşte burası bizim. Burada yerleşiriz, bu "kısrak başı"na benzeyen topraklarda ama gerektiği gibi yerleşmiş miyiz? Bir türlü oturaklı bir ulus olamamışız. Damarlarımızdaki ata mirası yer değiştirmek dürtüsüdür. Benim çok sevdiğim uzak bir akrabam anlatırdı Vaktiyle kiralık ev bolluğunda, İstanbul'da bir iki yıl bir evde otur-

duktan sonra, badanası kirlendi mi «Adam kim yaptıracak badanayı. Nasıl olsa eşyalar yerlerinden oynayacağına göre, bari başka bir semte taşınalım... Çağır oğlum tek atlı arabayı.» Örneğin Fatih'den kalkıp Lâleli'ye göçerlermiş. Yeni bir mahalle, yeni komşular, yeni komşular. Elbette bu kolaylığı sağlayan bir neden de bizde eşya alma alışkanlığı olmayışıdır. Göçebe başlangıcımızın sonucu, atalarımız eşya kullanma alışkanlığı edinmemiştir. Yatak, yorgan, kilim, yemek sinisi ve mutfak edevatı... Eşya ondan ibaret.

Netekim bu gerçek Topkapı Sarayı'nda ayan beyandır. Duvarlarda belki dünyanın en güzel çinileri, sedirlerde Hereke'nin en güzel ipeklileri, halıları ve ortada gerçekten saraylara layık mangallar, ama hani yatak odası takımları. «150 yıllık evde benim yatmakta olduğum odanın eşyasına bak!» Hani salon takımları, koltuklar, hani yemek masası, büfesi, iskemleler... Nerede aynalar, konsollar; etajerler, kitaplıklar... Öteki sarayları-mızı, paşa konaklarını, yalıları örnek göstermeyelim. Olağanüstü nice güzel ipek kumaşlar dokumuşuz ama, bunları hep dış ülkelerden gelme çoğu da taklit eşyalara kaplamışız. Sedef kakma Suriye eşyaları; İngiliz koltukları, Fransız kanepeleri... salon takımları, yemek odası takımları v.b.

Ancak şimdi şimdi uygar dünyada eşya var diye yine taklit de olsa bir şeyler yapmaya koyulduk...

Göçebelikten oturganlığa geçtikten, dam altlarına sığındıktan sonra da nice nice yıllar eşyaya gereksinme duymamışız. Ülkemizde yapılmış onca tarihsel eser arasına kavukluk ve rahleden başka hiç bir möble yapımı karışmamış. Gardrop yerine yüklükler, kanepe yerine tahta kerevetler, masa yerine sini, koltuk ve kanepe yerine sedir kullanılagelmiş. Çeşmibülbülleri yapmışız ama, tabak çanak yapmamışız. Bir sahandan on kişi, hastası sağı dala çıka yemişiz. «Nimete çatal batırılmaz» diye bir fetva çıkartıp uygarlığın bir bölümünün evimize girmesini yasaklamışız. Bardak yerine kupa, madenden yapılma bardak yani... Sürahi yerine testi, masa yerine sini iş görmüş. Bunun fıkaralıkla hiç ilgisi yoktur. Ben Anadolu'yu hiç değilse dörtte üçünü, köylerine kadar karış karış bilirim. Zengin evlerimizde

de durum aşağı yukarı böyle idi. Son onbeş yıldır gitmedim, bilmiyorum, dilerim değişmiştir.

Bir at arabasına sığabilen eşya ile de badana kirlenince başka eve taşınmak elbette sorun değildir. Hiç bir şeye yanmıyorum da, bunları, övünç duyulacak bir «gelenek görenek» sayıp reklâmını yapmamız pek gücüme gidiyor. Acaba kendi evleri nicedir diye merak ediyorum. Durumumuza bakıyorum da, aradan altı yüz yıldan fazla zaman geçmiş olmasına karşın, yine de şu topraklarda kelimenin tam anlamıyla bir oturmuşluğumuz var mı? Bu iç göçler de bir yer değiştirmek dürtüsünden gelmiyor da yalnız fıkaralıktan mı geliyor? Ben kendimi de içererek özellikle orta hallilerin, zenginlerin göçlerinden söz ediyorum. Bırakıyor kendi kentinde atalarının toprağını, mülkünü; toparlıyor, kızını kızanını haydi başka bir kente. «Tebdili mekânda ferahlık vardır» deyimi bizimdir.

Ömrümün büyük bir bölümü İstanbul'un bu yakasında geçti de yıllardır çevremde çok şaşılası olaylar gördüm. Çoğu da tahrip üzerine, yapılanı yıkmak üzerine. Netekim, Fuad Paşa Arsası'nı, Muhtar Paşa Bağı'nı örnek diye verdim ama, bir örnek daha vereceğim Son yirmi yılda Kadıköy Postahanesi üç kez yer değiştirmiştir. Altıyol'dan iskeleye uzanan yol üzerinde iken, yerine sığamamıştı; önce bilinen Kaymakamlık binasının solunda bir postahane yapılıp oraya geçti. Kadıköy semtinin ne türlü kalabalıklaştığını, zamanla göre göre hiç hesaplamadan yaptırdığı o küçücük binayı yıktı, bu kez yine aynı Kaymakamlık binasının arka yönünde yeni bir bina yaptırdı, oraya göçtü. Tüm dileğim, buraya sığar da (gerçi şimdiden sığamıyor) benden sonrakiler bu kadar önemsiz sayılan bir sorunu yazısına konu yapmaz.

Bilinen şeyleri evirip çevirip bir kez de ben ortaya koyduğuma ayrıca üzülmekteyim; ama neylersiniz, 85'lik İskoçyalı kadın bana bunları düşündürdü. Öfkem mantığımı alt etti de yazdım, hoş görüle...

Evet, yine o İskoçyalı kadın, benim yıllardır «Aman tortusu yüze çıkar» korkusuyla kıyısından değinmeğe çekindiğim bilinçaltımdaki durgun havuza koca bir taş attı; ve işte böyle kuşak

kuşak bir dalgalanma oldu. Ben acı verdiği halde kendi hayatımı onunki ile kıyaslamağa koyuldum.

Uykusuz geçirdiğim gecenin sabahında, pansiyonda 85'lik kadını çay içtiğim masaya dâvet ettim. Kızı da memnun, anası arkadaş buldu diye...

Sordum :

«— Bugün nereye gitmemi önerirsiniz?»

Boncuk gözleri ışıldayarak

«— Botanik Bahçesi'ne gidin,» dedi. «Orayı çok severim. Bu mevsimde biraz soğuktur. Sıkı giyinin, siz de çok seveceksiniz... Ben eskiden hiç değilse haftada bir kez giderdim. Babam annem de giderdi, kocam da. Çoğu zaman ailece giderdik. Torunlarım da çok sever. İsterseniz orada yemek de yiyebilirsiniz. Hazır bir şeyler. Bizim eve yakındır, kızım size nasıl gideleceğini öğretsin.»

Gözleri sevecenlikle bakıyor. Ben de ona bakıyorum. Ellerimle okşayamıyorum, bari gözlerime sindireyim. «Peki giderim,» deyince sevindi.

Botanik Bahçesi, gerçekten görülesi bir yerdi...

O, babasının evlendiği, kendi doğduğu şu evde 85 yıl yaşamış... Ya ben? Babam, küçük teyzemin kocası Arap asıllı mühendis Abdülsamet Bey ile otuz şu kadar yaşında iken Beyrut'a, iş tutmağa giderken, annem yolda sancılanmış ve ben Suriye'nin Lâzkıye'sinde doğmuşum. Annem Çerkes, babam soyadından belli «Kara Mağaralı». İlk anım Beyrut'dadır. Koca mermer taşlıkta koşarken bebeğimi kırmamla başlar. Sonra kendimi işgâl altındaki İstanbul'da, Kurtuluş'da oturduğumuz evde görürüm. Kocaman taş bir evdir bu. Pencereleri demir kepenkli ve demir sokak kapısının ardına geceleri ayrıca kol demiri vurulur. Sarışın mavi gözlü anneannem, o evde o zamanlar İspanyol nezlesi salgınında ölmüştür. İki teyzem, annem ve ikisi kız, ikisi oğlan biz teyze çocukları dadılarımızla hepimiz o evdeyiz, ama aramızda hiç erkek yok. Babam, eniştem Beyrut'da esir. Büyük teyzemin kocası ise Rumeli'nde bir yerde, nedense gelemiyor. Geceleri karanlıkta arada bir, bahçe duvarından hırsızlama atlayarak dayı oğulları, biri bahriye yüzbaşısı Rıza Bey,

öteki havacı Şakir Bey, mutfak kapısını anahtarla usulca açıp içeri giriyorlar, ama gece kalmıyorlar. Eve bir şeyler bırakıp bir şeyler alıp götürüyorlar. Bazan çarşaflı geliyorlar, biz çocuklar gülüyoruz. Evde hapisiz. Kimse sokağa çıkmıyor.

Derken bir gün cumbadan sokağı seyrederken, babamın elinde çanta tramvaydan indiğini görüp çığlık çığlığa kapıya koştum. Esaretten dönmüştü. Beyrut'da İngiliz mason arkadaşları onu gizlice bir Japon gemisine bindirip İstanbul'a, ailesinin yanına göndermiş. Altınla yüklüydü pantolonunun altında gizlediği meşin kemer. Ben seviniyorum, küçük teyzemin tek oğlu bağıra bağıra ağlıyor, kendi babası dönmedi diye.

Filim burada kopmakta. Artık İzmir'deyiz. Karşıyaka'nın Bahariye semtinde büyükbabamın ortahalli evinde kalabalığız. Büyükannem, iki halam, ve büyüttükleri bir kız da var. Annem hasta, başı ağrıyor. Kurtuluş'da gördüğüm bahriyeli Rıza dayı, Alman gemisinden bir doktor getiriyor.

Beni bir odaya kapattılar. Evin içinde bir sessizlik. Derken bitişik odadan halamın ağlamasını duydum. Çocuk kulağı deliktir Annemin o gün ölüm belgesi imzalanmış. Beyninde ur varmış. O koşullarda ameliyatı olanaksızmış. Eve şimdiden ölüm acısı çöktü. O yıl beni halamın büyük sınıflarına gittiği Karşıyaka'daki Fransız okuluna yaşıma yaş katıp verdiler. Böylece evden uzaklaştırılmış oldum. Sanırım o yıl gidebildim o okula... Grand Kordon aldığımdan başarılı olmuşum anladım... Sonra yine...

Bir İtalyan gemisinin kaptan köprüsündeyim. Babam önceden gitmiş Antalya'ya, çiftlik, portakal bahçesi satın almış. Annem, dadım ben de gemideyiz. Gemi Sakızadası'na uğradı. Kaptan, iki küçük kulpu olan içi sakız dolu bir küp tutuşturdu elime. O devirde adalar bizimdi. Hepsine uğrardı gemiler. Gariptir sert kayalıklı Rodos Adası hayalimde kalmıştır. Bilmem belki de sert kayalıkları başka adanınki ile karıştırıyorum. Zaten kafamın tortu kargaşasında ancak bende belirli iz bırakmış olanları yazabiliyorum. Asıl amacım, İskoçyalı kadına karşı kendimi savunmaktır. Ben neden onun gibi olamamışım?.. Kendi içinde yaşadığım koşulları anlatmaktır.

Antalya'daki portakal bahçemizde sevinçten deliye dönmüştüm. Nemene çekici bir özgürlüktür bu! Göremediğim sınırlarına kadar bu bahçe benim. Bahçenin içindekiler benim insanlarım, dışındakiler değil. İstanbul'da da dışarıya kepenkleri kapatmıştık. Dışarıda düşman vardı. Belki şu bizim sınırlarımızın ardındakiler de düşmandır. Bundan ötürü çiftliğin ve bahçenin içinde kim varsa, benim kabilemdir diye hemen benimsemiştim. Herkes de anası hasta olan ben, küçük kızı benimsemiş...

Bir yanım portakal, mandalina, nar bahçesi, bir yanım ufuklarıma dek şeker kamışı tarlaları, koş koşabildiğin kadar. Atlar, inekler, buzağılar, köpekler...

Çiftliğin sınırları kuşkusuz, şu şimdi türlü bitkilerinin arasında dolaştığım Botanik Bahçesi'nin elli misli, yüz misli geniş...

Annem o dönemde yataktan kalkamayacak kadar hasta değildi. Ara sıra bahçeye iniyor, o çok sevdiği nar ağaçlarının altında dolaşıyor, sonra beni elimden yakalıyor, ben de onu anayoldan eve doğru yürütüyordum. Bir yaz halalarım misafir gelmişti; o kocaman nar ağaçlarının altında fotoğraf çektirmişlerdi. Şimdi bakarken o günü görür gibi oluyorum.

Gezmekten yorulunca odasına çıkardı. Yatağına girip sırtını yastıklara dayar, oturur, dizlerine de çevresi sırma kordonlu, nefti kadifeden yastığı yerleştirir, üzerinde kitabını açardı. Jules Verne'ler, Alexander Dumas'lar, Michel Zevaco'lar en sevdiği kitaplardı. Belki sürükleyici olduklarından ötürü onlarla avunurdu. Yemek tepsisi gelince kitaplarla yer değiştirirdi. Geceleri o kitapları babam ona okurdu. Ben de merakla dinlerdim. Odanın bir köşesinde babamın, bir köşesinde annemin siyah demir karyolaları dururdu. Benimki annemin ayak ucunda. Şu anda bile yatağa uzanan babamı lâmbanın ışığında yüksek sesle kitap okurken hayalimde görüyorum. Annem gözleri yarı kapalı, onu dinler; arada birkaç cümle konuşurlar, sonra yine kitabın havasına girerlerdi.

Dışarıda köpekler havlar, çakallar ulur ve kamış tarlalarına musallat yaban domuzlarını ürkütüp kaçırmak için teneke çalındığı duyulur. Ara sıra uzaktan uzağa silâh seslerinin geceyi del-

mesi olağandı. Derken gökgürültüsünün ardından yağmur boşanır ve perde gibi iner, Antalya'nın yağmuru. Ocakta çıtır çıtır yanan odunların alevleri titreşir, titreşir.

Ben yatağıma değil, babamın yatağının ayak ucuna büzülürüm. Duvarda sıra sıra asılı silâhları seyrederken, bir güvence gelirdi içime. Bunların öldürücü olduğunu hesaba katmaz, hepsini koruyucu diye severdim. Hele babamın gündüzleri belinden, geceleri başucundan ayırmadığı tabancaya özel bir sevgim vardı ama el sürmem yasaklanmıştı.

Sonraki yıllarda o kitapların hepsini okumuştum. Öyle yabana atılır türden değillerdi. En azından bir çocuğun taze kafasına merak tohumları ekip okuma hevesi uyandırmaya yeterliydi. Avrupa Karasının tarihinden bir şeyler, sivri yönleri öğrenilirdi: Zalim kralları, fingirdek kraliçeleri, oyunbaz kardinalleri, Borgia gibi düzenbaz papaları bellerdiniz. Şövalyeler bir yerden bir yere döğüşmeye giderlerken de nehirleri, dağları, ovaları sınırlarıyla ülkelerin coğrafyası hayalinizde yer ederdi. Hele Jules Verne'ler, dünyaya açılmış birer pencereydi.

Şimdiki çocuklar da bir şeyler okuyor. Bağdat Caddesi'nde duvarların üzerine serilmiş bir formalık, iki formalık kitaplara gözatıyorum. Epey el değiştirmişler belli... Hemen hepsi resimli Amerikan romanları. Kuzey Amerika haritasının çöller bölgesi topografyasını iyice belliyor çocuklar. Haydutların altını üstüne getirmek için daldıkları «saloon»ları, posta arabası soygunlarını, nasıl suç işlendiğini, Sheriff'in suçluları nasıl yakaladığını, cezaevlerini, nasıl idam edildiklerini hepsini birbir öğreniyorlar. Hele hain Kızılderililerin topraklarını işgâl etmiş Amerikalılara nasıl mızrak salladıklarını, sonra nasıl bir grup askerle un ufak edildiklerini «Oh Olsun!» dedirtecek biçimde bir iyice veriyor bu dergiler. Önemli olan suçluların cezasını bulması... Buluyorlar tabii. Zaten hep kötülük yapıp ceza bulmak üzerine bu kitaplar... Her ne halse, bir gün uyanırız belki de...

Annemden kalan kitapların hepsini sonradan teker teker okudum dedim ya... O çiftlik, o eşkiyalık devri, o silâhlar, o at koşturmalar, o derbederlik nasıl kanıma işlemişse, kitap ve kitap okumak da öyle kanıma işlemişti. Artık felâh bulmam zordu!

Bir gün babam kucağıma kestane renginde bir köpek eniği verdi.

«— Bunu sen büyüteceksin... Adı Rak. (Bir İtalyan adı söyledi) O gönderdi sana... Gerçekten ben büyüttüm. Kuyumuzun başında yanyana resmimiz vardır.

Annemi gündüzleri pek az görüyordum. Daha halsizdi ki, aşağı hiç inmek istemiyordu. Arada bir aklıma gelir, merdivenleri usul usul çıkar, kapıdan bakardım. Oturmuş kitabını okuyorsa, bir eline gözlüğünü alır, beni okşardı. Uyuyorsa, kapatır kapıyı kaçardım.

Arada bir babama sorduğumu hatırlıyorum:

«— Ölecek mi annem?»

Hep aynı cevap:

«— İyileşecek, kızım. Baksana kitap okuyor, yemek yiyor, seni seviyor...»

Ama tek atlı brik arabamızla şehirden doktorların biri gelir, biri giderdi. Şimdi anlıyorum ki, bütün yaptıkları ağrı dindirmekmiş. Her milletten doktorlardı bunlar. Ben sokulunca en büyük iltifatları kafamı okşamak.

Ne kadar sürdü, aylar mı, yıllar mı? Bilemiyorum. Bir Kurban Bayramıydı. Babamın dostlarından biri arabası ile geldi. Yanında ben yaşta bir kızı vardı. Daha önce de oynamıştım o kızla. Bayram diye beni şehire götüreceklermiş. Onlarda kalacakmışım. Sevinerek gittim. Ama evine misafir olduğum kadının gözleri yaşlıydı. Bu kez çiftliğe döndüğümüzde de beni kucaklayıp arabadan indiren babamın gözleri yaşlıydı. Ok gibi annemin odasına koştuğumu hatırlarım. Kapısı kilitliydi açılmadı.

Babamın düşkünlüğü, annemin acısının içimde yumrulaşmasına meydan vermedi. Yatak odamız değişmiş, bu kez tek katlı eve geçmiştik. Benim küçük demir karyolamı babam kendi demir karyolasının yanına çektirmişti.

İşte burada hayallerim yine bulanıyor... Sonra o portakal bahçelerindeki mutlu günler. Yunan işgalindeki İzmir'de büyükbabam ölmüş, büyükannem ve halam bizim yanımızda. Babam da biraz keyiflendi. Benim de keyiflenmem gerekliydi, halam

İzmir'den bebekler, türlü oyuncaklar getirmiş, bir de kullanılmayan bir odanın ocağının içine bebek evi yapmıştı, üstelik benimle oynamaya da hazırdı ama, ben artık bebek oynayacak kız çocuğu olmaktan çıkmıştım. Erkek çocuğu oyunlarının zevkini almıştım. Babam da o türlü muamele yapardı. Ağlamama kesinlikle izin vermezdi. Düşerken yaralanırsam yaramı temizlerken: «Bak o ağlıyor mu?» diye bana örnek gösterdiği hep Rum bahçıvanların erkek çocuklarıydı. Hiç bir şeyden yılmamayı, korkmamayı, bana o aşılamıştır. Gerçekten de sevdiklerimin hastalığından başka değme şey korkutmaz beni, hâlâ. Bu yaşımda bile. Ne yılan, ne çiyan...

Oysa Antalya'da o dönemde gerçekten çok korkulu günler yaşanmaktaydı. Savaş sürüyordu. Babam arabasını, atların çoğunu ve kesim hayvanlarının pek çoğunu, ürünün pek çoğunu işe yarayacak nesi varsa silâhları dışında, hepsini vermiş, şehirde de yalnız asker mektuplarının yazıldığı bir ufak yazıhane açmıştı. Şimdi «keşke diyorum, o dönemle ilgili bazı bilgiler alsaymışım babamdan...» Ama o da benim gibi geçmişten konuşmayı, hele o günlerden söz etmeyi hiç istemezdi.

Korkulu günler, dedim... Geceleri komşu çiftliklerden uzaktan uzağa çığlıklar, silâh sesleri duyulurdu. Eşkiya basardı. Babam fırlar, çiftlikte kim varsa ayaklanmıştır, silâhları yakalayıp atlara. Dört nal uzaklaşırlar. O dönünceye kadar, evde bir odada toplanır, heyecan içinde beklerdik. Sonra daha rizikolu günler geldi ki, akşam tahta masanın üstünde silâhlar, tabancalar sıralanır gözden geçirilir ve evin çevresine sıralanmış tahta sandıkların içinde, elde silâh nöbete girilir. (*)

Sonra bir gün geldi ki babam, birkaçı dışında bütün silâhları da teslim etti.

Bir yıl kendimi İtalyan okuluna yazılmış buldum.

Bir sabah da kilisesinde görüyorum kendimi. Diz çökmüşüm. Papaz dua okuyarak çocukların önünden geçiyor, su serperek kutsuyor. Akşam babama

(*) Beni o kadar etkilemişti o günler ki, bazılarını «Tan» ve «Akşam» gazetelerine yazdığım hikâyelere konu yapmıştım. M.V.

«— Ben artık Hristiyan mı oldum sayılır?» dedim. Kahkahalarla güldü.

Atla gidip geliyordum okula. Önceleri babam götürüp getiriyordu. Sonra beni Dimitri'ye havale etti. Dimitri yirmi yaşlarında vardı sanıyorum. Ona ayrıcalık tanınmıştı evde. Evin oğlu gibiydi. Evdeki yardımcıydı. Önceleri beni şeker kamışı tarlalarının sınırı boyunca götürüp getirerek ata binmeğe alıştırmıştı. Bir gün babam sınavdan geçirdi; herhalde kırık not almamış olacağım ki, atı bana teslim etti. Şafakla çiftlikten ayrılırdık. Komşumuz, Osman Ağa adında Antalya'da ünlü bir kişiydi. Onun iki kızı ve bir oğlu vardı. Onlar da atla giderlerdi okula. Yol kavşağında buluşurduk, kafile halinde şehire varırdık. Dimitri ve onların adamları atları alır götürür, akşam getirirler bizi okul kapısında beklerlerdi. Olağan sayılırdı o devirde böyle haller.

Dimitri'nin üzerinde durmam gerekiyor. Mubadele sırasında babam onu Yunanistan'a göndermemek için her kapıya baş vurdu. Ama hatırlı dostlarının da hiç biri bir şey yapamadı. Gitmemek için koca Dimitri ağlıyor, babamın ayaklarına kapanıyordu. Kendi dilini bilmezdi; zaten bahçıvanlar da kendi aralarında Türkçe konuşurdu, çoğu Rumca bilmezdi.

Hele kadınlarını bizim kadınlarımızdan ayıramazdınız. Evde yapılacak ince işler onlara havale edilirdi. Babamın gömlek yakalarını onlar kolalar, dâvet yemeklerinin çoğunu onlar yapar, babamın misafirlerine onlar hizmet ederdi. Yıllık çeşit çeşit reçelleri de onlar yapardı. Antalya bölgesinde hemen her meyveden reçel yapılırdı. Bizler reçel'i Rumlardan öğrenmişizdir. Hâlâ bizim köylü reçel bilmez, yemez de. Anadolu'da reçel yoktur.

Bizim evde, küçücük yeşil turunç ve yeşil cevizden kırk gün suları değiştirilerek reçel yapılırdı. Portakal çiçeklerinden... Bergamut'dan. Vanilyalı patlıcan reçelini ve karanfilli, fıstıklı asma kabağı reçelini Rumlar yapardı. Sakız reçelleri ise hâlâ ünlüdür.

Rakı da çıkarılırdı çiftlikte, kara üzümden, yasak değildi. Babam Ankara'daki dostlarına bile kendi rakısından hediye

gönderirdi. Pek sevilirmiş onun rakısı. İmbik bile gözümün önündedir, dere kıyısında. Depo dolusu kara üzümün yıkanıp fıçılarda ezilişi... Yıllık peynirlerimizi de Rumlar yapardı. Ortakların, çiftçilerin karıları, kardeşleri... İtiraf etmeli ki, bazı açılardan, bizimkilerden daha uygardılar.

Hepimiz Dimitri'yi severdik. Dimitri benim koruyucum, benim oyun arkadaşımdı. Omuzuna oturur, çıkamadığım ağaçlardan bana yemiş toplatır; çakısıyla tahtadan kayık oyar, direk diker yelken yapar, nar ağaçlarının dibinden geçen arkta birlikte yüzdürürdük. En çok sevdiğim böcekhaneydi. Koza yapan ipekböceklerinin seyrine doyamazdım ama, kuru dallardaki beyazlı sarılı kozaları da herhalde koparırdım ki, oraya girmem yasaktı. Ancak dut yapraklarını toplayan Dimitri sokabilirdi beni böcekhaneye, o tutuşturuyordu usulca elime kozaları. Annem de beni oyalıyor diye Dimitri'yi severdi. Dadım, ben doğmadan yedi yaşlarında tifodan ölen ablamı terbiye etmişken beni asla yola getiremiyordu. Benden hep yakınıyordu

«— Tırnak kadar benzemedin ablana. Ona köşesinde oturup hanım hanımcık bebek oynamasını öğretmiştim. Evde çocuk var mıdır, yok mudur anlaşılmazdı. Sen kime benzedin böyle? Anneciğin hasta olmasaydı, ben sana gösterirdim,» diye beni azarlardı. Bu arada babam eğer orada ise «Sen aldırma, bildiğini oku!» der gibi bana gizlice göz kırpardı. Dadım Nevin ablamı çok sevmiş, ona gönül bağlamıştı, beni hor görürdü. Dimitri bana erkek çocuk oyunları öğretiyor diye ona çok kızardı. Ama yine de Dimitri giderken en çok o ağlamıştı.

Dimitri'ye evde ayrıcalık tanınmıştı, dedim ya... Bahçıvanların yattığı odada yatmazdı. Mutfakta yemek yerdi. Böcekhanenin bitişiğindeki bir odada tek başına yatardı. Çok yürekliydi. Geceleri hep bir ağızdan köpekler havlayınca ilk kez o fırlardı odasından. Çok yürekliydi.

Geceleri sanıyorum asmalara musallat «Bambul» dedikleri havada uçuşan nesneleri kaçırmak için asmaların yakınında ateş yakılır, bambullar kendilerini ateşe atar ölürlerdi. Bir gece ani bir rüzgâr çıkmış, alevler bir ağaca sıçramıştı. Herkes su kovaları ile dereye koşuşurken, bir kebeyi ıslatıp tutuşan ağa-

cın üstüne atmak ilk Dimitri'nin aklına gelmişti de, üstü yanan eline babam bir altın koyup onu ödüllendirmişti.

Yıllarca sonra, Dimitri bu olayları kendisi Vâlâ'ya anlatacaktı.

Bir akşam üzeri öyle bir fırtına çıktı ki, oturma odasının penceresinden nar ağaçlarının birbirine girdiğini gördük. Yıkılırcasına sallanıyorlar, yer yerinden oynuyor. Eğer ağaçların yerine yeni dikilen apartmanlar iklimini değiştirmedi ise, Antalya'nın fırtınaları, yağmurları ünlüdür. Kış yaz oturanlar görmüştür herhalde. Derken bir gürültü duyuldu bahçede. Bir şeyler devrildi. Koştuk ki, yanı başındaki koca nar ağacı, Dimitri'nin damına yığılıp odayı çökertmiş. Babaannem bu olayı uğursuzluk sayıp dehşete kapıldı. Alâmeti belirmişti, çaresi yok artık Dimitri gidecek. Babam ne yapsa nafile. O yetmemiş gibi bir iki akşam sonra Dimitri, gece böcekhanenin bacasında ötüp duran baykuşu, öfkelenip silâhını çekince vurmuştu. Meğer o baykuşu kendi felâketinin imzacısı görürmüş. Daha önce de bir baykuş yuvası yıktığını ve yavruları öldürdüğünü itiraf etti.

Aradan yıllar yıllar geçmişti. Bir gün Salacak'taki evde yemekteyiz. Kapıda bir araba durmuş. Bizde çalışan kadın bavulu ile birinin geldiğini ve beni sorduğunu haber verdi. Girişteki merdivenin başına gittim. İri yarı, saçları kırlaşmış, esmer bir adam

«— Ben Dimitri,» dedi.

Dünyada tanıdığım tek Dimitri var, bana böyle gönül rahatlığı ile «Ben Dimitri» diyebilecek.

«— Vâlâ bu benim Dimitri... Gelen benim Dimitri...» diye bağırdım. O aralık Türkiye'ye turistik gezi izni çıkınca, dayanamamış, işte karşımda. Bizden gittiği sırada hatırımda kaldığına göre yirmi yaşlarındaydı. O söylemeden adını, tanımamakta haklıydım ama, yine bana az buçuk gocundu. Gazetede çıkan bir resimden benim Vâlâ ile evli olduğumu öğrenmiş. İstanbul'a ayak basıp da «Akşam» gazetesine telefon edince adresi vermişler. Vâlâ Konya'da benden hep dinlemişti Dimitri'yi, hiç yadırgamadı. Aksine çok gönlünü aldı, ona çok incelik gösterdi.

O kendine özgü gösterişsiz incelikleriyle Dimitri'yi kısa zamanda kendine bağladı.

Zaten bundan bir süre sonra, ellili yılların ortalarına doğru o kendine özgü kalemiyle fıkra haline getirip gazetesinde yayınladı.

Dimitri, Rum gazetelerini okuyacak kadar Rumca öğrenememiş ama, Türk gazetelerini heceleyip anlam çıkartacak kadar Türkçe okuma yazma öğrenmiş. Vaktiyle babama yalvardığı gibi şimdi de kendisini göndermemesi için Vâlâ'ya yalvarıyordu. Pire'de dondurmacılık yaparmış. Bir dükkânı varmış en ünlü parkında. Karısı ile iki çocuğunu getirtir, burada da dondurmacılıkla hayatını kazanabilir ve kimseye yük olmazmış.

Bir ayın yirmi gününü bizim evde geçirdi. Sonra İzmir'e halalarımı ziyarete İzmir'e gitti. Ancak üç gün oyalanmış orada ve Antalya'ya gidip babamı, ikinci kez Düden'e uzanan yolda satın aldığı portakal bahçesinde ağaçların arasında bulunca sevinçten deliye dönmüş ve babamı da duygulandırmış.

Sonradan babam

«— Aferin, Vâlâ, anlatabilmişsin burada kalmasına imkân olmadığını ki, beni çok zorlamadı. Malûm ya, ihtiyarlık. Gözyaşlarımı tutamazdım, ayıp olurdu,» demişti.

Sonra iki yıl daha üst üste geldi ve döndü. Derken mektupları kesildi. Ben yazdım ama cevap alamadım. Bizlere en çok dokunan, ilk gelişinde getirdiği hediye idi. Babam vaktiyle Antalya'dan uğurlarken ona bir fotoğrafını vermişti. İşte o resmi büyüttürüp çerçeveleterek birini bize getirmiş, öteki de Pire'deki evinde asılı imiş.

Dimitri konusunu fazlaca uzattığımın farkındayım, ama neylersiniz. Çocukluğumda çok çilemi çekmiş, hele annem öldükten sonra beni en çok o oyalamıştı. Sevecenlikle bana bakmıştı, dostumdu. Hiç unutamadım onu.

Yüzyıllar boyunca, birlikte yaşayan bu iki halkı birbirinden uzaklaştırıp birbirine düşüren o uğursuz ırkçı ve ters anlayışa lânet olsun!

Kurtuluş Savaşı bittikten sonra felek babama: «Yürü ya kulum!» dedi ve babam yürüdü. İşlerini genişlettikçe genişletmişti ama, iş başına geçireceği güvendiği eski adamları artık yoktu. Çareyi, şu kente bu kente dağılmış akrabaları Antalya'da toplamakta buldu. Buldu, gelgelelim, sonunda o yüzden batacaktı. Çünkü her bölümün başına geçen kendini kral ilân edecek ve merkezden yürütülmesi gereken bu işler, her biri bir yana çekilince karmakarışık olacak ve inceldiği yerden kopacaktı. Babam o dönemde Karaoğlan Bahçeleri denilen bölgede yeni bir portakal bahçesi almış, içine iki katlı bir ev yaptırıyordu. Bir yandan Rusya'ya portakal ihraç ediyor, öte yandan İstanbul'a gelip, Ford'un temsilciliğini almış, Antalya'da ilk acentalığı kuruyordu. Bu arada Serik'de de bir çiftlik kiralamıştı; buğday ektiriyordu. Derken traktör gerekince aldı ve Beyaz Ruslar'dan bir şoför buldu. Sünnet ettirip onu, sevdiği kızla evlendirdi. Küçük halamı da, Kurtuluş Savaşına katılmış şimdi iş arayan genç bir teğmenle Mahmud Sezai beyle evlendirmişti ve acentanın başına geçirmişti. İflâstan sonra eniştem, Antalya'ya ilk sinemayı getirdi. Daha sonra İzmir'de arkadaşı İhsan İpekçi ile sinemacılık yapacak ve sonra yine İzmir'de ilk mesleğine, otomobil acentalığına dönecekti. Derken felek ona da «Yürü ya kulum!» diyecek ve Mahmut Yalay, İzmir'in sayılı zenginleri arasına girecekti.

Ben o arada sınav verip, kaçıncı sınıfına hatırlamıyorum, girdiğim ilk, Türk ilkokulunu bitirip Ticaret Okulu'na başladım. Bir yıl sonra kapatılınca beni ortaokula yazdırdılar. Artık okula gitmem için at gerekmiyordu. Şehirde ana cadde üzerinde boşalan İtalyan evlerinden birini babam kiralamıştı. 1948 yılında Vâlâ ile birlikte Antalya'ya babama misafir gittiğimizde hâlâ o ev yerinde duruyordu. Çok güzeldi vaktiyle Antalya'daki İtalyan evleri. Aynı hizada iki katlı taş cumbalı binalardı. Buraya küçük bir anımı yazmadan geçmeyeceğim. Mubadeleden sonra okula gidip gelirken Değirmenönü caddesinde içine göçmen yerleştirilmiş o güzelim evlerden birinin alt kattaki kapı panjurunun söküldüğünü gördüm. Üst balkona dayamışlardı bunu ve ikinci kata inek çıkarıyorlardı. Böyle böyle bütün o tarihsel binaları yok ettik. Tıpkı İzmir evleri gibi hepsini

yıkıp arkalarındaki portakal bahçelerini de kaplayacak şekilde ortalarına apartman diktik. Şimdi Antalyada'da, İzmirde'de artakalmış üç beş evi müze yapmaya çalışıyorlar. Kendimiz söylemişiz «Türkün aklı sonradan başına gelir!» demişiz.

Kale içinde de seyrine doyulmaz Türk evleri vardı. Aşı boyalı, kafesleri incecik, kapı tokmakları demirden el biçiminde... Şimdi o kapı tokmakları antikacılarda satılıyor. Yapılmışı yıkmak huyumuzla çok tarihsel eserlerimizi yok ettik. İskoçyalı kadının tam aksine... Neyse, oldu bittilerin mâtemini tutmağa gerek yok. Annemin mezarının üstüne bile Antalya'da apartman diktiler.

İlkokula başladığım yıl benim için en netameli bir yılmış.

Babam, beni halamla enişteme emanet edip bu kez biraz fazlaca kalacağını söyleyerek İstanbul'a gitmişti. Dönüşünde yanında İstanbullu bir hanım vardı. Yaşı kendi yaşına yakın. Babam beni kucaklarken

«— İşte sana İstanbul'dan anne getirdim!» dedi.

Babamı hiç bir zaman paylaşmak istemediğim ve ömrümde bir kez bile rahmet okumadığım yüzü sert çizgili, diken bakışlı bir kadındı bu. Babamla sevgimizi kıskanan, beni evden uzaklaştırmak için fırsat bekleyen bir anne ki, ailede hiç kimseye sevdiremedi kendini. Sonraları babama bile... Ortaokulu bitirmemi zor bekledi.

O kadının hayatıma girdiği gün en korkunç bir dönemeçteymişim. Beni öyle bir köşeye getirip döndürdü ki, artık gerilemem olanaksızdı. Ortaokulu bitirmiş, henüz on yedi yaşıma girmemiştim. Başıma gelin duvağı örtülüverdi. Kendimi altı kişilik kalabalık bir ailenin ortasında, gelinlik sorumluluğunu yüklenmiş şaşkın ve âvare buluverdim.

Birkaç yıl sonra, bana oyununu oynayıp okumamı daha başlangıçta baltaladıktan sonra, İstanbul'da bir hastahanede aylarca çekip filibitten öldü bir numaralı üvey annem...

Derken iki numaralı üvey annem sahneye girdi. Bu benden üç dört yaş büyük olağanüstü iyi yürekli adı gibi nazik bir kadındı.

O beş yıl süren evlilikten bana kalan tek güzel ve değerli şey, mutlu bir evlilik yapmış ve benim erişemediğim bir kültür düzeyine erişmiş kızım ve iki torunumdur.

Yazık ki insan ömründe yaşanmamış günler, aylar, yıllar da çeteleye yazılır. Sen istediğin kadar yaşamamış olmayı yeğle, o geçen zaman yüzünde yine çentiğini bırakmış, kafanın içinde acı verdiği için el değdirmekten korktuğun yaralar açmıştır. Almış götürmüştür ömrünün bir bölümünü. Yalnız ömrünün bir bölümünü değil, yaşama sevincini, hayata bağlılığını ve temel ilkelerinden bir haylisini de. Benim de genç kızlığımın, genç kadınlığımın yaşanası yılları öylece yaşanmadan geçti gitti. O yılları hiç hatırlamak istemem. Unutmak yeğdir, dedim, unuttum. İnsanlar uzun süre konuşmayınca kendi dilini bile unutuyor, değil anıları. Artık hatırlamak istesem de, o yıllardan ancak kara kalemle altı çizilmiş pek az anı aklıma gelir. Kısacası, üvey annenin karşıma dikildiği günden başlayarak Konya'da Vâlâ ile evlendiğim güne kadar geçen yıllarımı yaşanmamış sayıyorum. Oysa İskoçyalı kadın, ömrünün her yılını yeniden yaşayabilmek için neleri feda eder...

Edinburg'da Botanik Bahçesi'nde yürümüş yürümüş tropik bitkilerinin yetiştiği uzun cam galerilerden geçip cami kubbesi gibi büyük cam bir kubbenin altına girmiştim. Tropik ağaçlar öylesine boy atmış ki, kubbeye dayanınca tepeleri kıvrılıp türlü biçimler almış. Yukarıda gri gökyüzü görünüyor. Derken yağmurun incecik ipek iplikleri kubbeye sarkmağa başladı. Ve derken rüzgâr öyle bir uğultuya verdi ki kendini, haykırsam sesimi duyamayacağım. Tepemde birbirine karmaşmış dalları inceliyorum. Nasıl da birbirine girmişler de o kubbeyi oluşturmuşlar. Her biri ayrı türden bir ağaç ama, o cam kubbenin sağladığı ortamda hep bir arada soluyarak barınabilmişler. Bitkiler biz insanlardan çok daha bilinçli diye aklımdan geçirdim.

Birden bu yağmur, bu rüzgâr beni kara düşüncelerimden öyle bir kopardı ki, galerilerden açık havaya hızlı adımlarla çıktım.

Unutamadığım bir gündür. İçimde fırtına, dışarıda fırtına...

* * *

Babam ve aile şirketi Antalya'da iflâs ettikten sonra, babamın çiftliğine sık sık gelip giden arkadaşı Rasih Kaplan ve Sabur Sami imdadına yetişmişler, onu tapu müdürü olarak Bursa'ya göndermişlerdi. Derken Samsun'a atandı, derken, Manisa ve sonunda İstanbul Büyükada... Bu arada babamın evlendiği hanımdan bir kızı doğmuştu. Ben dört yaşındaki kızımı, babasına ve geniş ailesine bırakıp İzmir'e gittiğimde, babam nasıl yürekten kopma bir sevgi ile bana kollarını açtı. Ona benzer bir sevgiyi yıllar sonra ancak Vâlâ'da bulduğum için, o öldüğü zaman havasız bir boşlukta kalmışım duygusuyla yaşadım bir süre. Bir daha toparlanamayacağım sandım.

Bu arada önceleri abla, sonraları sadece Nazik dediğim iki numaralı üvey annemin de beni içten gelen bir yakınlıkla karşılayıp teselli ettiğini itiraf etmeliyim.

Bir rastlantı ile babası İzmir'e banka müdürü olduğundan, kızım da tüm aile ile birlikte İzmir'e gelmişti. Haftada bir gidip getiriyordum, benim kundaktan yeni çıkmış kardeşimle oyalanıyordu, evde bayram havası esiyordu. Birkaç gün kaldıktan sonra kızımı götürüyordum babasının evine...

Derken «postacı kapıyı iki kere çaldı»: Babam Büyükadaya atandıktan kısa bir süre sonra, kızımın babası da ödüllendirilerek İstanbul'a atandı. Önce Kadıköy'de kısa bir süre oturdular, sonra Kalamışa geçtiler. Benim bir yıllık Konya faslı dışında kızımla artık hiç ayrı şehirlere düşmeyecektik.

Babam, Büyükada'da, Madene giden yolun sonunda, denize bakan iki katlı bir apartman bulmuş, üst katını tutmuştu. Artık üvey ana değil, arkadaşım Nazik ve babamla bir aradaydık. Uyum içinde yaşıyorduk.

Evimiz çok güzeldi. Salonun önünde denize karşı kocaman bir balkonu vardı. Bahçeden denize giriliyordu. Bize gerektiğinden büyüktü ev. Yazın hısım akrabadan çok gelen giden olurdu ama beni tedirgin etmezdi. Ben kendi havamda yaşayabilirdim. Hayatımın hiç bir döneminde, Vâlâ ile evlendikten sonra, en çok işimiz olduğu zamanlarda bile o türlü çalışmamışımdır. Tam anlamı ile canımı dişime takmış didiniyordum. Babam, bana lise kitapları getirmişti. Hâlâ yıpranmış bir halde

babadan kalma birkaç divan ve Ömer Hayyam'la birlikte kitaplığımın en değerli hediyesidir diye bakarım.

Samsun'da daktilo kursunu bitirmiştim. Oraya gitmem için de babam ısrar etmişti. Adada sistemli bir şekilde lise derslerine çalışıyordum.

Alt katta oturan Polonyalı aile apartmanın sahibiydi. Aile dedimse bir kadın üç çocuğu... Birkaç dil bilirdi kadıncağız. Bu arada İngilizce de bilirdi... Bizleri çok sevmişti. Bana her gün sabah akşam iki bazan da üç saat İngilizce ders veriyordu. Ayrıca fizik de öğretiyordu. Beş para almadan. Kesinlikle para kabul etmiyordu. Babam tek çareyi altı ay geçmeden kirayı arttırmakta bulmuştu. Unuttum kaç liraydı kirası ama, «Bu kadar bir para ile bu evde oturmak bana ağır geliyor, madam,» demişti.

İlk önce çok garibime gitti hocamın öğretim sistemi, sonraları değerini anladım, kestirmeden öğretmenin yolu buydu. Epey deney sahibiydi bu konuda. Örneğin bana İngilizce öğretmeye önce Oscar Wilde'ın Salome piyesinden başlamıştı. Beni canımdan bezdiren, fiilleri ezberlete ezberlete Fransızcadan soğutan Antalya'daki «mösyö»ye hiç benzemiyordu sistemi... Salome'yi kelime kelime ezberleye ezberleye, kelimelerin anlamlarıyla birlikte gramerini de öğreterek ders veriyordu. Kitabı bitirdiğimde aynı yazarın hikâyelerini kendim sözlükle okuyup Türkçeye çevirecek ve Madam'a anlatacak oranda İngilizceyi sökmüştüm... Elbette bunda yarım yamalak öğrendiğim Fransızcamın da etkisi olmuştur. Geceleri az uyuyordum. Sık sık uykum kaçıyordu. O arada bile zamanımı boş geçirmiyordum. Bu kez de çalışmaktan yaşayamaz olmuştum. Karşımız çamlıktı. Gündüzleri beni aradılar mı çamlıkta ders çalışırken bulurlardı. Ya da balkonda.

Yük yük üstüne ya, yine de araya sıkıştırmış, o çok sevdiğim romanları bir kenara iterek Haydar Rıfat'ın kitaplarını okumaya koyulmuştum. Haftada bir vapurla kızımı almaya Kalamış'a giderken bile (aşağı yukarı bir, birbuçuk saat sürerdi bu yol yandan çarklı vapurlarla) kitap elimden düşmezdi. Zaten zayıftım, büsbütün zayıflayacağım endişesiyle Nazik ablamın

bana kuru kara üzümle kınakına kaynatıp şişelere doldurarak odamın önündeki balkona dizdiğini hatırlarım. Şişeler boşaldı mı hemen doldururdu, olağanüstü iyi yürekliydi dedim ya... Kendi de üvey ana zulmünden yılmıştı. Yılmıştı ki, babası olacak yaştaki babamla evlenmişti. Buna karşılık hiç çatışmaları olmadı. Babam öldükten sonra da ne İzmir'deki ailemiz, ne ben, onu bırakmadık. O da bizlere, kızıma, torunlarıma bile hep sarılı kaldı. Benim en değerli dostumdu. Sekiz dokuz yıl önce onu da yitirince dünyam karardı.

Yalnız, babam akşamları rakı içerken Nazik'le ben, karşısında oturmak zorundaydık, onun, o kadarcık bir despotluğunu ikimiz de gönül rızasıyla kabullenmiştik.

Bir gün Nâzım Hikmet'in yeni çıkmış «Varan Üç» kitabını almış eve gelirken vapurda okumuştum. Babam rakısını içerken

«— Sana bir şiir okuyacağım,» dedim. «Yepyeni bir şey. Senin divanlardakilere hiç benzemez.»

Peşin hükmünü vermiş gibi, dudak büktü

«— Oku bakalım,» dedi..

«Hasret» şiirini okudum.

Hasret

Denize dönmek istiyorum!
Mavi aynasında suların
Boy verip görünmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!

Gemiler gider aydın ufuklara gemiler gider!
Gergin beyaz yelkenlerini doldurmaz keder
Elbet ömrüm gemilerde bir gün olsun nöbete yeter.
Ve mademki bir gün ölüm mukadder;
Ben sularda batan bir ışık gibi sularda sönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum!
Denize dönmek istiyorum.

«— Hele bir daha oku şunu.»

Tekrar okudum.

Bir süre daldı gitti babam, şiiri eleştirecek, yadırgadığını söyleyecek sandım; sonra mahzun konuştu

«— İşte anlasanıza halimden... Ben de portakal bahçelerime dönmek istiyorum,» dedi.

Dileği yerine gelecek, sonra memuriyetten ayrılınca ötede beride kalmış ufak tefek bir şeylerini, birkaç aile mücevherini satıp Antalya'da yine üçyüz dönümlük bir portakal bahçesi edinecekti. Nazik'i ve iki küçük kızını peşine takarak yine gidecekti Antalya'ya...

Adada geçen o üç yılı gece ve gündüz çalışmakla tükettim, yaşadığımı hiç anlamadan... Dördüncü yıl ikinci evliliğimi yaptım Cemal Nadir'le. Ayrıntılara girmek istemiyorum. Birinci evliliğimin hatasını babam üstlenmiş, bana sitem etmek şöyle dursun, başımdan geçen serüveni unutturmak için pek az babanın yapabileceği her türlü fedakârlığı yapmıştı. Herhalde beni çok seviyordu. Mutluluğunu sürdüremediği ilk evliliğinin bir hatırası olarak ölünceye dek kendisine emanet edilmiş bir varlık ve yadigâr sayıyordu beni, kimbilir?

Cemal Nadir'le evleneceğimi kendisine söylediğimde ilk sözü

«— Mesuliyeti senindir,» oldu.

Gerçekten bu evliliğin sorumluluğunu kendim yüklenmiştim. Liseyi değil, kaç üniversite bitirsem çalışmama babamın yine de izin vermeyeceğini biliyordum. Baba himayesinde yaşamaya gönlüm razı olmuyordu. Bu ikinci evliliğin sorumluluğunu yüklenmiştim ama yürütemedim. Daha doğrusu, ikimiz de yürütemedik. Anlaşılan aramızda karşılıklı sevgi bağları yeteri kadar sağlam değildi. Dört yıl sonra efendice ayrıldık. Ben bavulumu alıp evden çıktım. Olayda ne onu suçlu gördüm, ne kendimi.

Babama Antalya'ya yazdığımda durumu, aldığım cevap çok ilginçtir: «Bir yaştan sonra her insan kaderini kendi yapar. Gel Antalya'ya.» Bu bir telgraftı.

Evet, kaderimi kendim çizmiştim. Ters bir iş yapmıştım. Şimdi bunları yazarken aklıma geldi. Acaba Cemal Nadir «Ak'la Kara» karikatürünün tiplerinde bizden mi esinlenmişti?...

Doğru çizgiyi Vâlâ ile çizdik. Tüm geçmişin üzerine, ve hayata yeniden başladık. Evliliği arkadaşlık temeline 85'lik İskoçya'lı kadının 150 yıllık evi gibi yerleştire yerleştire, sımsıkı oturttuk. İkimiz de geçmişin engebeli yaşantısını unuttuk. Hep bir dengede yaşadık.

Şimdi düşünüyorum da, ata verisi yer değiştirme dürtüsünün ötesinde, ayrıca mantık da vardı Salacak'taki evi satmamızda. Gerçekten bizim bakımımızdan gidip gelinmesi zor bir yerdeydi. Kızımız da evlenmişti. Onun da gidip gelmesi zordu. İkimiz de yaşlanıyorduk artık. Bizimle birlikte dostlarımız da yaşlanıyordu. Uzun yıllar daha yaşamak kaderde varsa, evimizde soyutlanmış gibi kalacaktık.

Çok tatlı, unutulmayacak anılarımız vardı o evde. Nâzım'ın, Zekeriya'nın kaldığı sürelerde olduğu gibi. Babam, babam da iki kez gelmişti. Bir seferinde bir ay kalmıştı.

Bir gece nedense bir hindinin kurban edilmesi kaçınılmazdı. Fettah Çavuş'u aradık, yerinde yok. Ne zaman döneceği belli değil. Balkondan bahçede hindilere bakıyoruz. Babam «Çaresiz sen keseceksin» der gibi Vâlâ'ya bakar. Vâlâ düşünür Vaktiyle epey balığa çıkmış, balık oltalamış ama, o başka iş bu başka iş... Babamınsa Antalya'da bir eğlencesi de avdı. Kamış tarlalarına musallat yaban domuzlarını bile çembere aldırıp vururdu ama o başka iş, bu başka iş. Bu, kurşun atmak değil, kesmek, bıçakla kesmek!

Kadın ikide bir «Hani hindi?» der gibi ellerini açıp mutfaktan başımızda bitiyor.

Birdenbire aklıma çiftlikteki bir olay geldi Bir gece bizim ahırlar yönünden yükselen bağırışmalarla, silâh sesleriyle uyanmıştık. Babam da âdeti üzere kaptığı gibi silâhı, fırlamıştı. At hırsızları gelip ahırın kapısını kırmışlar. Adamlarımız kışneme-

lere uyanıp fırlamış. Gelenler çıplak atlara atlayıp kaçmak fırsatını bulamadan yularlarından sürüklemişler hayvanları. Bizimkiler yetişmiş. Derken bir kovalamaca. Hırsızlar atların iplerini çekerek kamış tarlalarına dalmışlar. Fenerli Dimitri kovalayanları önde izlemekte... Birkaç kurşun havada vızıldadı. Derken babam bir an ışıkta atın üzerine sıçramaya çabalayan adamın beyaz bacağını farkederekten sıkmış kurşunu bu bacağa.

Kısacası iki hırsız kaçırdıkları dört attan ancak birini alıp savuşmuşlar. Gazadan ganimet tabii. Öteki üç atla yaralı bize kaldı. Gece kucakta taşıyıp getirdilerdi baldırı delik yaralıyı. Babaannem fenerin ışığında onu görünce haykırdı

«— Bu bizim Şâkir... Nankör Şâkir! Allahından bul inşallah! Az kaldı oğlumu da katil edecektin.»

Gerçekten de bu adam birkaç ay önce yevmiye ile bizde çalışmış bir işçiydi. Atlara göz koyup arkadaşlarını katıp peşine getirmişti.

Bunu hatırlayınca ben

«— Baba, çaresiz sen keseceksin hindiyi,» dedim. «Herhalde adam vurmaktan kolaydır.»

Vâlâ baktı

«— Kimi vurmuş ki baban?»

«— Sen ne aldırıyorsun muzip kızın sözüne? Ben kimseyi vurmadım.»

«— Vurmaz olur musun? Hani şu... Şâkir'in bacağı...»

«— Geç... Geç şimdi onu hele sen!» dedi.

Vâlâ'ya olayı anlattı.

Vâlâ babamın direnmesi karşısında çaresiz kalıp hindiyi kesti...

Baler'le iki yıl üstüste ava gitmiştik, Salacak'taki evdeyken. Bir kez Terkos gölüne, ördek avına, bir kez de Enez'e, ördek avına. Aşağı yukarı aradan otuzbeş yıllık bir zaman geçti. Ama anlatmaya değer: Göz doktoru rahmetli Hakkı Hayri Ayrı, hanımı Bihin Ayrı, Mahmut Baler, hanımı Cemile Baler, büyük oğlu Melih Baler'le hanımı Melek Baler —şimdi komşu oturmaktayız

bu sevgili, kırk yıllık dostlarımla— bir de bizler. Kış ortası doluştuk pikaba, Keşan'ı boyladık. Odaları avluya bakan tipik bir Rumeli evinde, Mahmut Baler'in bir dostunun evinde, dörder kişi iki odaya taksim olup kaldık. Sabahleyin gene pikapla Horozköy'e gittik. Orada başladı asıl serüven Su basmış pirinç tarlalarının sınırındaydık. Hepimiz büyük bir motöre doluştuk ve daldık pirinç tarlalarının ortasına. Sabah ayazında, tepemizden kar yağarken... Oturduk oturacağız karaya telâşı ile, koca sopalarla motörü dürte çıkara bataklıktan, Meriç nehrinin bir kolunu bulduk. Böyle kısa anlatıyorum ya bu olayı, saatler sürdü. Bir yanımız Yunan kıyıları, beri yanımız bizim... Ördek vurabildik mi, vuramadık mı hatırlamıyorum ama, Yunan sınırının bir noktasında durup bir iki rakı şişesiyle konyak şişelerini takas edişimizi hayalimde görüyorum. Rahmetli İlbars Kara'nın çiftliğine vardığımızda, gece basıyordu. İlbars ile hanımı, bizi karşıladı. Köşede homurtularla yanan soba, tepeden sarkan lüks lâmbasının altında sofra hazır... Dışarıda tipi.

Sabahleyin kapılarımızın önünde Bal Mahmut'un sesi, makamla konuşuyor :

«— Arkadaşlar iş başına
Giridik çalışmak yaşına.»

Hepimizi uyandırdı, haydi yine motöre. Bu kez motör eli tüfekli kişileri ikişer üçer av yerlerine (bir adı da vardır ama, unutmuşum, öneze galiba), bırakıyor. Bastığın yer batak. Çizmelerin yarısına kadar batağa gömülmüş. Kamışların arasına büzülmüşsün. Ses çıkarma, yok. Öyle hışır hışır kımıldama, yok. Tependen kar iniyor. Av tutkusu olmayan buraya gelip böyle bir duruma düşmek için deli olmalı.

Bu fikri Vâlâ'ya fısıldadığımda

«— Ay, sen bizi pek mi akıllı sanıyordun?» dedi.

Gülmeye başladım. Bilinmeyen bir yerden Mahmut Baler, beni payladı

«— Eve sakla, eve!»

Kim ne vurdu, ne kadar vurdu bilemem ama, kepçe epeyce suya dalıp çıkmış, yeşilbaş, elmabaş sonunda hatırı sayılır bir şeyler yakalanmıştı. Motörde boyun kıvırıp yatıyordu garipler.

Öğle yemeğinde Kazakların köyüne gittik. Allah ne verdiyse, diyerek masa başına çöktük. Sonra dönüş faslı. Melih Baler daldaki koca bir kartalı vurdu. Babası onu da payladı

«— Ne istedin ülen kartaldan?»

«— Kurşun, ördeği ıska geçti.»

«— Yoksa sen hindi mi sandın kartalı?»

Usta mizahçı bilinir Mahmut Baler ya, gerçekten de öyledir ama, bakarım bazen oğlu Melih yarışta öndedir. Bakarım bazen Melih'in karısı Melek, öndedir. Hele üçü bir araya geldiler mi, bir de keyifleri yerinde oldu mu, yarışta kim önde, kim geridedir anlayamazsın. Havada fişekler birbiriyle çarpışır.

Enez'de gece traktörle tavşan avına da çıkılırdı. İlbars Kara getirtir traktörü, Melih gönüllüdür, binerler. Traktörün farlarıyla büyülenen tavşanı yakaladılar mı, dönerler. Tüm bölgenin tavşanlarını vuracak değiller ya... Ertesi gün Bihin Ayrı mutfağa girer. Kestaneli hindisi kadar tavşanı da ünlüdür.

Kaç gün geçirdik Enez'de o kez, unutmuşum. Epey kaldık. Dönüşte bu çok eğlenceli gezinin büyük bir felâketle sonuçlanmasından kıl payı kurtulduk. Pikabımız batağa saplandığı için çıkartmak üzere bir traktör geldi. Arabayı çekerken kaydı traktör, Vâlâ altına gidecekken mucize türünden kurtuldu...

Hani insanın hayatında çok sevdiği, çok görmek istediği ama aynı şehirde oturduğu halde ayrı ayrı hayat koşullarının akıntısında bir türlü bir araya gelemediği akrabaları, dostları vardır. Karşılaştığın anda da sanki köprünün altından sular geçmemiş gibi birbirinle buluştuğun noktada gene kenetleniverirsin. Sen ona, o sana.

Bizim ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu ile ilişkilerimiz de hep böyle olagelmiştir. Onlar şehirde otururken bir yaz cümbür cemaat sanatçı arkadaşlarıyla (hatırımda kaldığına göre) Suadiye'de deniz kıyısında bir bahçenin ortasında toplanmış, ortaklaşa bir yer tutmuşlardı. Biz Kalamış'ta oturuyoruz. Bir kez ben Vâlâ'yla gitmişimdir, sarmaş dolaş olmuşuzdur. Bir kez Vâlâ yalnız uğradı, gecikti diye beni bir süre merakta bıraktık-

tan sonra karanlıkta eve, elinde iki resmiyle döndü. Kendi portreleriydi bunlar. Harikulâde portreler. Birini o gün, kendi bahçelerinde Eren Eyüboğlu yapmıştı, ötekini Bedri Rahmi... Şimdi yazı masamın önünde, duvarda ikisi aynı hizada asılı durur. Daktilo yazarken arada bir gözlerimi kaldırır, bakarım.

Bedri Rahmi'yi hatırlarım: Nâzım açlık grevinin ortasındadır. Bir gün Köroğlu'nda oda kapımız ardına çarparak açıldı, şaşırdık! Bedri Rahmi girdi içeri. Yayları pırtlamış deri koltuğa kendini bıraktı. Dirsekleri dizinde, elleriyle yüzünü örterek ağlamaya başladı. Hıçkırıkları arasında «Nâzım... Nâzım...» dediğini duyduk. Öğle üzeri Vâlâ hastahaneye uğramamış olsaydı Nâzım'a olan oldu sanacak, matem havasına biz de kendimizi bırakıverecektik.

Neden sonra Bedri Rahmi kendine geldi. Nâzım'ı ziyaretten dönüyormuş, yüreğine dokunmuş onun hali. Teselli arayarak, Vâlâ'yı her ne bahasına bulmak içgüdüsüyle buraya gelmiş:

«— Burada bulamazsam Salacak'a gidecektim,» diyordu. Avutulmak istiyordu. İkimiz de onu çok severdik ama sık buluşamazdık. Bedri de Nâzım'ı çok sever, ona çok dertlenirdi.

Ben ancak bu, Selâmiçeşme'deki eve taşındıktan sonra, yakın oturduğumuzdan, zaman zaman evlerine uğrardım. Toplantılarına da arada bir katılırdım. Ben çağırdım mı, (Eren'in misafirliğe gitmediği bilinir) Bedri hemen kalkar, gelirdi. Hıfzı Topuz'ları da çok severdi. Genellikle onların geldiği akşam çağırırdım. Bir gelişinde bana yeni çıkan kitabının kapak içine hani şu bilinen, kendi karikatürünü çizmiş, getirmişti. O gece rahmetli Ruhi Su da vardı. Felekten zorla koparılabilen, mutlu gecelerden biri yaşandı.

Bir akşam Yaşar Kemal beni Beşiktaş'ta, deniz kıyısında bir lokantaya çağırmıştı, gittim. Yaşar Kemal çağırır da, gitmez miyim? Sevdiğim dostların başında gelir. Yaşar Kemal'e ben baktığımda okuduğum tüm romanlarının özetini görür gibi olurum. Arada bir kayıplara karışır. Onu özledim mi, hangi romanına elim değmişse onu çeker alırım kitaplıktan. Hangi pasajı rastgele açmışsam Yaşar Kemal'i orada bulur, okurum. Bundan ötürü hangi kitabının hangi bölümünü kaç kez okumuşum, bi

lemem, ama, galiba elimin en sık uzandığı «Yusufcuk Yusuf»dur. Onu okurken onunla konuşuyormuşum gibi gelir, karşımda bulurum. Özlemimi gideririm. Evime geldi miydi «Saatler geçmese de, gitmese» derim. Evimle birlikte sanırım kalbimi de ısıtır. Çok severim dedim ya. O da her zaman başımın üzerinde yeri olduğunu bilerek bana gönül rahatlığıyla gelir.

Gittim çağırdığı lokantaya. Oğuz Akkan, Bedri Rahmi, bir başka arkadaşımız daha vardı. Unutulmaz bir geceydi. Lokantada yalnız biz kalmıştık. Arkadaşların evi şehirde, Bedri Rahmi ile biz Kadıköy'e döneceğiz.

Onu tanıyıp da Volkswagen'ini bilmeyen yoktur. Yaşar Kemal koluna girdi, oturttu direksiyon başına. Bedri ayakta sallanıyordu. Biliyordu kafasının iyice dumanladığını, bana döndü

«— Korkma, varırız karşı yakaya,» dedi.

Yavaş gitmesini Oğuz tembih etti. Bana da fısıldadı

«— Kalın isterseniz. Ben sizi eve götürürüm.»

Güldüm, oturdum Bedri'nin yanına. Şakalar ortasında. Bastı gaza köprü yönünde. Önüme bir baktım, ayaklarımın dibinden yer görünüyor. Bastığım yer delinmiş. Sanki kafayı çeken Volkswagen. Yolun bu yanına, hafifçe kaymışız. Derken öte yanına. Sarhoş tekerlekleriyle gidiyor araba...

İstanbul'un o kargaşa devri. Değme yiğidin gece yarılarına dek sokakta kalmayı göze alamadığı devir. Yol ondan tenha.

Bedri gözlerini önünden ayırmadan ikide bir soruyor:

«— Korkuyor musun, Reis?»

«— Hayır, korkmuyorum,» diyorum, ama, ikide bir tekrarlıyor.

Bir kez kızdım:

«— Ne korkacağım yahu? Bu gidişimizde sakatlanma sözkonusu değil. Bir canımız var verecek. O da nasıl olsa verilecek.»

«— Ben de öyle derim Reis,» dedi.

«— Eh iyi ya, artık sorma,» dedim.

«— Sormam,» dedi.

Evimin kapısında beni bırakırken

«— Varınca sen de evine, telefonunu bir çınlat, merak ederim,» dedim.

«— Olur,» dedi ve unuttu.

Bir süre bekledim, sonra kendi kendime söylendim

«— Öyle ya, onun da bir canı var, ergeç gidecek.»

Yazık ki gitmesi pek yakınmış. Bir gece Hıfzı Topuz'lar var, Bedri'yi de çağırdım. Oğlu ve geliniyle geldi. Gözlerinin içi sarı, hem de ne koyu sarı!

«— Ne oldu sana böyle?»

«— Gelin teşhis koydu, sarılık olmuşum,» dedi. «Yarın hastahaneye götürecek beni. Neyse çaresi...»

Yedik mi, içtik mi, hiçbirimiz geceden bir şey anlamadık; yufka yürekli Nezihe Topuz ağlamaklı.

Uzun sürdü Bedri Rahmi'nin hastalığı. Bir ara hastahaneye yatırdılar, sonra yine evine döndü. Eren perişandı. Aziz Nesin haber verdi bana, evine döndüğünü, birlikte gittik. Hastalık alt etmişti Bedri'yi, belliydi. Ne konuştuk, ne konuşmadık, hatırlamıyorum. Yanından çıktığımızda ikimiz de ağlamaklıydık. Sanıyorum son görüşüm oldu. Yeniden hastahaneye kaldırdılar. Birkaç kez, haberini almak için evine gittim. Eren konuşacak halde değildi.

Aradan ne kadar geçti bilmiyorum. Hep birlikte götürdük Bedri'yi, son kez dinleneceği yere.

Toprağın altına bir anıt bıraktık, döndük.

Moda'daki evimizde bizi hiç bırakmayan, Vâlâ öldükten sonra da tâ ölünceye kadar beni terketmeyen Sait ağabey dediğimiz bir Sait Koray vardı. Vâlâ'nın ve Nâzım Hikmet'in Galatasaray'dan iki yaş büyük arkadaşıydı. Vâlâ ile birlikte Viyana'ya gitmişler. Vâlâ bir yıl kalıp dönmüş. Sait Koray orada iktisat öğrenimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye gelince bankacı olmuştu. Hangi yıl bilemiyorum ama, herhalde İş Bankası'nın İskenderiye şubesini kuranın o olduğunu biliyorum.

Sait Koray'a Vâlâ'nın kardeşleri de «ağabey» derdi. Ben de «ağabey» derdim. Yaşça büyük olduğundan ötürü değil, saygı telkin ettiğinden. Ağabeylik onun lâkabı haline gelmişti. Ben Vâlâ ile evlendiğim devirde de daha Sait Koray'la tanışmadan onu o kadar tanımıştım ki, ilk görüşmemizde, nerede hatırlayamayacağım, hiç yadırgamadım. Sait Koray artık bu zamanda hiç rastlanmayan tiplerdendi diyebilirim. Ondokuzuncu yüzyıl efendiliğiyle yaşadığımız yüzyılın efendiliğini kendinde hamur haline getirmişti. Son derece özenli giyinirdi. Her şeyi özenli, yüce kalpli bir insandı. Onu tanıyıp da sevmeyen yoktu benim çevremde. Bir kez Şevket Süreyya'yı evine götürmüştüm. Dönüşte bana :

«— Yahu bu adamı neden büyükelçi yapmamışlar? Yüzümüzü ağartırdı,» dedi.

Fransızca ve Almancayı anadili gibi bilirdi. Bir vakitler son derece uyanıktı kafası. İş Bankası Umum Müdür Muavinliği, sonra kısa bir süre de Akbank Umum Müdürlüğü yaptı diye aklımda kalmış. Hanımı Cemile Koray da nesli tükenmiş bir insandı. Gerçekten kelimenin tam anlamıyla bir eski zaman hanımefendisi idi. Saygın bir kişi. Bayramlarda önce biz onlara giderdik. Bayram ziyareti hiç âdetimiz olmadığı halde. Yengeye

«— Hani mendilin ucuna bağlı paramız? El öpmeye geldik,» derdik.

Bir bayram da gerçekten Vâlâ'ya da, bana da ucuna para bağlı birer mendil vermişti de çok gülmüştük.

Çiftehavuzlar'da bahçe ortasında, güllerin arasında yer yer görünen, tek kat bir evleri vardı. Sokak kapısı yakınında bir manolya ağacı. Mevsiminde kapıyı çalarken insanın manolya kokuları genzine dolardı. Evin içi ise, hanımı ve efendisi ile tam uyumda.

Biz Salacak'ta iken ayda bir iki kez gelir (Sait Koray yetmişsekiz yaşına kadar arabasını kullandı, sonra oğlu Ayduk Koray kullanmasını istemiyor diye, bir daha direksiyona geçmedi) arabaları ile bizi alırlar, Çamlıca, Boğaziçi dolaşırdık. Biz Moda'ya taşındıktan sonra görüşmelerimiz elbette sıklaştı. Vâlâ'nın

hastalığında benimle birlikte kahrolmuşlardı. Yenge de rahatsızdı gerçi. Gene de, kocasının koluna girer, gelirdi.

Sait Koray bizi hastahanede de hiç yalnız bırakmadı. Sanki «Ne yapalım kardeşim, kısmet bu kadarmış» der gibi, ağlamaklı olduğunu belli etmemeye çalışarak, geldiği gibi sessiz, döner giderdi. Birlikte çok anılarımız olmuştur. Bu kitaba sığmaz.

Vâlâ öldü. Sait Koray ve yenge, benimle birlikte matemini tuttular. Beni yemeğe alakoyarlar, zorla yediğimi farkedince kendi anılarından hoş bir şeyler anlatırlar; tabağımdaki yemeği yavaş yavaş bitirebilmem için zaman verirlerdi.

Derken yenge de öldü. O da akciğer kanserinden, sanıyorum. Sait Koray da benim gibi, tek başına kaldı. Gerçi evlerinde kaç yıllık ahçıları ve ahçının hanımı, ona bakıyordu. Ama gene elbette yalnızdı. Bu şimdi oturmakta olduğum eve taşındığıma pek sevinmişti. Pencerelere demir yaptırmak istediğimi söyleyince ustayı o bulmuş, başında o durmuş, yale kilitlerini de o alıp takmıştı. Bir gün birlikte gittik, Beykoz fidanlığından çam ağaçları aldık. Yılbaşı hediyesiydi bana. Bahçevanını getirip balkonumun önüne o diktirdi çamları. Her türlü bitki düşmanı benim apartıman komşum gene oldubittiye getirip iki metreye yaklaşmış çamı dibinden kestirdi. Kederimden ölsem mi, öldürsem mi, şaşırdım bu hale.

Kış geceleri giderdim, evde hepsi severdi beni. Sait ağabeyle birlikte, düzenli sofrasının başında, bu kez ikimiz kalmıştık.

Yemek faslı bitince televizyonun karşısına koltukları döndürür, genellikle nane şekerine iltifat ederek film seyrederdik. 1980'den önceki o patırdılı günlerde beni yalnız bırakmaz, ahçısıyla yollardı evime. Derken çok yaşlandı. Damar sertliği vardı, beyin damarları kireçlenmişti. İki üç kez, yürürken, düşmüştü. Artık hiç sokağa çıkmadığı zamanlar hep ben ona giderdim. O halinde bile misafirini kapıya kadar geçirir, giden, bahçenin önünden uzaklaşıncaya kadar kapısını örtmezdi.

On gün kadar arayı açmış, gidememiştim. Torunum Almanya'dan kısa bir süre için tatile gelmiş, kızımda kalıyordum. Dönüşümde uğradım. Aile bireyleri toplanmış. Küçük oğlu Altan

Koray da İngiltere'den gelmişti, evde matem havası vardı. Benim Sait ağabeyim ölmüştü. Bir kez daha gidebildim, ondan sonra bir daha o sokaktan geçemedim. Kendimi zorluyorum, gene geçemiyorum.

Daha önce sözünü etmiştim. İstanbul Basımevi'nin sahibi Asaf Ertekin çok eski dostumdu. Moda'da sık görüşürdük. Cahit Tanyol, karısı Fethiye Tanyol, bizler, genellikle bir sofra başında toplanırdık. Yılda birkaç kez de Kemal Tahir'de. Bunlar kötü gün dostlarıydı. Vâlâ hasta, koltukta oturuyor, yazı yazacak hali yok. Asaf'a

«— Bari kitap cildi yapabilseydim, öğrenseydim de. Oyalanırdım,» demiş.

Lâf ola, söylemiş işte, oyalanacak hali de yok. Ertesi gün akşam üzeri gene Asaf uğradı. Elinde ciltçi edevatı vardı, iğnesi, kırnabı vb... Tanyol'lar düşünür, Vâlâ ne sever? Bakarsın, Fethiye Sultan pişirmiş, getirmiş... Vâlâ hastahanede, soluk almakta güçlük çektiği devir. Doktor Jale ile Asaf, karı koca gelmişler. Asaf neredeyse bayılacaktı, bembeyaz kesildi. O günün akşamı Cerrahpaşa'dan tâ Moda'daki evlerine kadar gidip hastahaneye vantilâtör getirdiler. Tek serin hava Vâlâ'nın yüzünü okşasın diye. Vâlâ öldükten sonra, önce yazdığım gibi, arada bir yemeklerde toplanırdık, bu kez beş kişi kalmıştık. Aramızdan biri ölecek deselerdi, ben öleceğim derdim, Asaf hiç aklıma gelmezdi. Sırım gibi bir insandı. Görünürde hiçbir hastalığı yoktu. Hasta olacağa da hiç benzemezdi. Üstelik karısı doktor, hem de evhamlıca bir doktor.

Bir gün Asaf'ın sürekli omuz ağrısından kuşkulanıp onu hastahaneye götürmüş, röntgen filan derken, ve gerçek mi, rüya mı falan derken, kanseri ortaya çıktı. Ağrılar içinde bir yatış yattı. Evlerine son gidişimde Jale'nin yüzüne bakar bakmaz durumu anladım. Artık hiç umut kalmamıştı. Gene hastahaneye kaldırılacaktı. Asaf Ertekin son günlerini yaşıyordu. Ayrılırken elini tuttum, bileğini öptüm. Dostluğuna içimden teşekkür ettim. Gözleri doldu. «Gülegüle,» dedi.

Sesini son kez işittim böylece.

* * *

Salacak'taki evi kaç yıl sonra satabilmiştik, bilemiyorum. Çok ev aramış, sonunda Moda'da Mühürdar'da Fikir Sokağı'nın dibinde yatak odaları deniz gören (sonradan karşısına apartman diktiler, görmez oldu ya) beş odalı, güzel bir kat almıştık. Ama taşınamadık. Vâlâ'nın işleri ters gidiyor, ve sağlığı her gün biraz daha bozuluyordu. Eskisi gibi yürümek isteği duymuyordu. Oysa çalıştığımız geceler, o benden önce davranır

«— Haydi artık çıkalım,» derdi.

Gece onbir, oniki, çıkardık. Moda'da bir tur atar, bazen denize karşı oturur, bazen Bahariye'ye kadar gider gelirdik. Bazı geceler de açıkhava sinemasına giderdik. Vâlâ genellikle, ancak çalıştığı ya da önemli bir şeyler okuduğu zaman evden çıkmak istemezdi.

Yavaş yavaş bir isteksizlik başladı.

Ayrıntılara girmeyeceğim. Yeni evimize taşınamadık

«— Bu yıl kiraya verelim de. Gelecek yıl taşınırız. O şartla veririz kiraya,» dedi.

Duvarları kaplayan kitaplara göz atıyor:

«— Pekâlâ yerleşmişiz işte, senin bir şikâyetin var mı?» diye soruyordu.

Yine geziyoruz, yine dostlarımız geliyor ama, görünmeyen yerinden bir yara almış gibiydi Vâlâ. Artık dört, beş yasına gelmiş torunumuz Murad yatıya bize misafir gelince en büyük sevinci onu götürüp Kısıklı'daki kahveden tramvayların kalkışını seyrettirmekti. Murad hareket halindeki araçları çok severdi. Vâlâ'nın onu bile gezdirmeye isteği kalmamıştı.

Bir ara akrabaları görmeye, İzmir'e gittik. Ortanca halamın oğlu doktordu. Fahir Özsan benden yedi yaş küçük, en sevdiğim kuzenimdi. Yıllar önce onu da kaybettim.

«— Enişte, muayenehaneme gel, seni bir kontrolden geçireyim,» demiş.

Tahliller falan, şekeri olduğu anlaşıldı. Şimdi yüksek tansiyona bir de şeker binmişti ama, ben bu kadarına sevinmiştim. Demek ki halsizliği şekerden, derken...

Ve derken...

Bir gün hastalığının asıl nedeni anlaşıldı. Akciğer kanserine yakalanmıştı. Gerisini anlatmama gerek var mı?

SON DURAK

Son durak bu evim. Tek başıma durakta bekliyorum... Tren seyahatini çok severim. İstasyondayım diye kendimi avutuyorum. Son trenin gelmesini bekliyorum. Hiç telâşım yok ama, sonsuz bir can sıkıntım var. Canım sıkılıyor sadece...

Vâlâ'nın ölümünden sonra içinde hiç oturmadığımız, Mühürdar'daki evi sattım, Moda'da Cem Sokağı'ndaki küçük evi de sattım. Oradan uzaklaşmak istedim. Selâmiçeşme'de bu evi aldım. Evimde çok rahatım. Çok iyi yerleşmişim. Duvarlarımda kitaplığımın içinde hep dostlarımın resimleri. Yazı masamın camının altında da öyle. Yani yalnızken bile yalnız değilim. Sağlığım yerinde... Yürüyorum, sinemaya gidiyorum, konserlere gidiyorum, dostlarıma gidiyorum, ama o bitmeyen can sıkıntısı hiç yakamı bırakmıyor.

Kızımın evine gidip kalıyorum. Torunum Almanya'dan döndü. Murad Önol, muradına kavuştu. Yüksek elektrik mühendisliğinin yanında bir de yüksek endüstri mühendisliği diplomasını aldı. Murad muradına kavuştu, yıllar önce Türkiye'de tanışıp Almanya'da birlikte okudukları yüksek mimar mühendis bir Türk kızıyla, Gülçini'yle evlendi. Yakında torunumun çocuğunu da göreceğim. Küçük kız torunum Gülden Önol Boğaziçi Üniversitesi'nin mühendislik bölümünü bitirdikten sonra iş hayatına atıldı, çok başarılı oldu. Henüz yirmibeş yaşında. Satış müdürü şirketin. Yılda sayısız seyahat yapıyor. Çok sever seyahati zaten. Ama benim gene de canım sıkılıyor. Hem de çok sıkılıyor.

Dostlarım var. Çoğu kırk yıllık dostlarım... Beni yalnız bırakmıyorlar. Yemeğe geliyorlar, yemeğe götürüyorlar. Sansürsüz konuşabilecek dostlar bunlar, hayatta az bulunur türden... Saymaya kalksam sayfa dolacak... Hepsini çok seviyorum, onlar da beni seviyor; yoksa neden arasınlar, köşesinde oturan, yetmişüç yaşındaki kadını?

Ama benim gene de canım sıkılıyor. Bir bezginlik var içimde. Onbeş yıldır bu evde oturuyorum. Canım çok sıkılıyor. Hayatla bağım gevşemiş. Her sabah kalkarken, «Bak hele, bu sabah da uyandım. Uyuyup kalsaydım,» diyorum. Sonra sonra açılıyorum, tekdüze hayat başlıyor.

İstediğim bütün yabancı kitapları, söylemesi ayıp, Türkiye'ye girmiş yabancı kitapları, dolarla sterlin karşılığı, ödeyip parasını, alıyorum. Ayıbı bana ait olmadığı için alıyorum kitapları. Kızım, dostlarım, torunlarım, Avrupa'ya gidince biliyorlar ne istediğimi. Bana kitap hediye getiriyorlar. Seçip seçip dilediğimi okuyorum. İkisini, üçünü bir arada okuyorum. Ama gene kitabı elimden bıraktığım anda, canım sıkılıyor. Canım çok sıkılıyor...

Bu arada İskoçyalı 85 yaşındaki kadını hatırlıyorum. O sırada benden 18 yaş büyüktü. Ama can sıkıntısından hiç yakınmamıştı... Düşünüyorum Acaba bana bu, durakta tren beklemek duygusu atalar mirası, göçebelikten mi geliyor?

FOTOĞRAFLAR

Müzehher Vâ-Nû babasıyla Lübnan'da (1913)

Müzehher Vâ-Nû 1 yaşında (Lübnan, 1913)

Müzehher Vå-Nù (Lübnan, 1916)

Müzehher Vâ-Nû annesi Nihal Hanım, babası Faruk Bey'le (Lübnan, 1917)

Annesi Nihal Hanım'la (İstanbul, 1918)

Müzehher Vâ-Nû Fransız okuluna başladığı yıl (İzmir, 1919)

Babası Faruk Bey (Milli Mücadele Yılları, Antalya)

Evlendiği yıl (Samsun, 1929)

Babası ile (Samsun, 1931)

Evlendiği yıl Vâlâ Nureddin
(Konya, 1941)

Nikâhtan sonra (Konya, 194

Nikâh dönüşü Müzehher Vâ-Nû dostlarıyla. Sırayla : Bakır Çelebi, eşi Münire, komşuları ve sağ başta Şevki Yazman

Nikâh şahidi Şevki Yazman'la

Vâlâ Nureddin, Faruk Bey'le (Antalya portakal bahçesi, 1948)

Müzehher Vâ-Nû babasıyla (Antalya, portakal bahçesi, 1948)

Portakal bahçesinin kapısında (Antalya 1948)

Portakal bahçesinde babası ve küçük kardeşiyle (Antalya, 1948)

Salacak'taki evin arka bahçesi

Salacak'ta Münevver'le bahçede

Nâzım Hikmet'in oğlu Memet'le (Salacak, 1953)

Salacak'ta Refik Halit Karay'la komşuluk yaptığımız sırada, bir Tekel Fabrikası'nı gezerken (1952)

Vâlâ Nureddin Cahit Osman Bey'le

Müzehher Vâ-Nû Cahit Osman Bey ve hanımı ile (Evian, 1953)

Vâ-Nû'lar Refik Halit Karay'la. Bir fabrika gezisi

Vâ-Nû'lar Cemile Baler ve Melih Baler'le (Enez'de av partisinde)

Vâ-Nû'lar Mahmud Baler'le Paşalimanı Adası'nda bir av partisinde (1946)

Zekeriya Sertel (1944)

abiha Sertel (1944)

Müzehher Vâ-Nû kızı Nihal'le (Bursa, 1944)

Müzehher Vâ-Nû, Zekeriya Sertel ve Neşet Deriş (Bursa, 1951)

Müzehher Vâ-Nû, Zekeriya Sertel ve Ahmed Şükrü Esmer'le (Ankara, 1944)

Vâ-Nû, Zekeriya Sertel ve Neşet Deriş (Bursa, 1951)

Müzehher Vâ-Nû, Zekeriya Sertel ve Nail V. (Kemal Sülker'in evinde)

M. Ali Aybar'la (Ankara)

Vâ-Nû'lar (1944)

Necmettin Sadak Akşam Gazetesi'ndeki odasında

Müzehher Vâ-Nû, Nazife Cemgil, Zekeriya Sertel, Adnan Cemgil, Nail V. (Kemal Sülker'in evinde)

Asaf Ertekin, Müzehher Vâ-Nû, Dr. Jale Ertekin, Cem Ertekin

SABİHA SERTEL

ZİNCİRLİ HÜRRİYET

Yazısı 6 - 7 nci sayfada

MECMUAMIZ
Yazı Yardımların
VADEDENLE

1- Celâl BAYAR
2- Tevfik Rüştü ARAS
3- Fuat KÖPRÜLÜ
4- Adnan MENDERES
5- Cemil BAYKURT
6- Sabiha SERTEL
M. Zekeriya SERTEL
Pertev BORATAV
Behice BORAN
Mediha BERKES
Niyazi BERKES
Hulûsi ŞEREF
Adnan CEMGİL
Z. A. MÜSTECAPLIOĞLU
Muvaffak ŞEREF
Dr. Sabiha DOĞDOĞRU
Dr. Hulûsi DOĞDOĞRU
Sahabettin Ali
Kemal BİLBAŞAR
Nail V.
Aziz NESİN v.d.

N°1 1 ARALIK 19
CUMARTES
YIL: 1 CİLT: 1
SAYISI 25 KU

رسملی آی

ادارەخانەسی : استانبول باب عالی جادەسی

تلغراف: استانبول رسملی آی — تلفون: استانبول ۳۶۰۷

نشریاتی :

رسملی پرشنبه، رسملی آی، رسملی حکایه، رسملی آی آلمانجی،
چوجوق آنسیقلوپه‌دیسی ، کوچوك نشریات
و مراقلی رومانلر سه‌ریسی

هر نوع رنکلی و نفیس طبع ایشلری

آبونه شرائطی	پرشنبه رسملی	آی رسملی	حکایه رسملی	چوجوق آنسیقلوپه‌دیسی	کوچوك نشریات	مراقلی رومانلر	رسملی آی آلمانجی	رسملی آی تقویمی
برسنه ظرفنده	عدد ۵۲	عدد ۱۲	عدد ۱۲	عدد ۲۴	عدد ۳۶	عدد ۱۲	عدد ۱	عدد ۱
سنه‌لیکی (غروش)	۵۰۰	۳۰۰	۲۲۵	٤۸۰	۳۰۰	۷۵۰	۷۵	۲۵
آلتی آیلغی (غروش)	۲٦۰	۱۵۰	۱۲۰	۲٤۰	۱۵۰	۳۷۵	—	—
ممالك اجنبیه ایچون آبونه شرائطی								
سنه‌لیکی (دولار)	٤	۳	۲	٤	۳	۸	۰٫۷۵	۰٫۲۵
آلتی آیلغی (دولار)	۲	۱٫۵۰	۱	۲	۱٫۵۰	٤	—	—

استانبول ٢/12/928 ١٩٢

Mühterem efendim,

Müessesemiz geçen sene olduğu gibi bu sene de hikâyecilerimizin en güzel hikâyelerini güzel bir ciltiçinde toplamak arzusundadır . Zatı alinizin geçen bir sene zarfında intişar eden hikâyelerinizden en ziyade beyendiğiniz bir veya iki tanesini göndermek ve tarafımızdan iktibas edilmek üzere nerede ve nevakit intişar ettiğini bildirmek lutfunda bulunursanız müteşekkir ve minnetdar olurum . Hörmetler .

M. Zekeriya

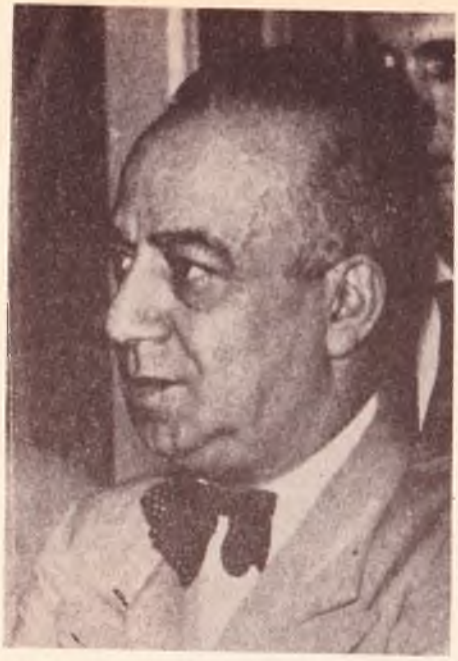
Vâ-Nû ve Nezihe Topuz (1949)

Müzehher Vâ-Nû ve Hıfzı Topuz (1949)

Sabahattin Ali

Ali Naci Karacan

Sait Koray (1941)

Şevket Süreyya Aydemir (1946)

Burhan Cahit Morkaya

Halide Edip
ve
aşağıda V. Nureddin'e Paris'ten yazdığı mektup

9, Rue Georges de Porto-Riche
Paris (14)

25 Ayrıl 1935

Muhterem Valide Nureddin Hanım

Sizden uzun zamandır mektup alamıyorum. Sağlığınız nasıl? Ben ve ailem iyiyiz. Yalnız Adnan'ın kalbi bozuk. Bu yüzden Fransa'da kalmak zorunda. Ben ve Salih Bey Türkiye'ye dönüyoruz. Yaz sonunda İstanbul'da olacağız. Sizi görmek için sabırsızlanıyorum.

۱- یاسه دونیه عمله انگلزم تجاری یدیم. تورکچه اسملری دوغرو چیقماسی ایچون
طابع طرفندن عمله دقم تورکلاشدیرلمش اجراء ایتدی. (Abbas & Mahmoud) تألیف
ومنی تشریحلی ایلاوه ایتمشدی. بحث کتابی تمام ده ایلاوه چیقاره
ایلاوه وتنقیدلری آیری آلتنده یازه قوشدیرم.

۲- یاسه دونیه رومانلرنه تورکچه سنی یاپشدیره اوقودم. بونه موفقیتده
اساسیه طابع اولاجه یاپ یاپ گیدیوردم. موضوع و قاراکترلر جوله اسکی تورکه
گاتنه.

۳- تورکچه سنه دکشلم اجتماعی اولایاره یاشادیغم ایچون
برطرفدن (جرغته سی اداره ایتمه سنه) تاکلزه تعمیدلی اولاره یاپیه یوستیه
ویره عالم. اوته یاندن قصاص سن نشریاته یاشلاردقده جوکر ضرب
قطعه یاپیم یاپیم کوشدیرم. جوندن جوکرلی پرلری انگلزم سنه کوره تعدیل
ایتمه لوزم. نشریاته سنی یاقلاشدیره دیمیورلر. تعمیلی بنه یاقا چیقاره
تعدیه براز یازیه آشاکی لوزم. ضایع تاریخقده. فقط ایلاوه اوه جیقه
اوقدرلیه تنقیدلر چیقاریسه گلر اوته لرینی قولاغی سوگرلر.

۴- رومانه لاپه آشرای، سنیقلی بتال ستارینه یلام تاریخلرلی
قولاغه تاری تیپ ایلم دولدوره. جلا اوراده اوریلی قرنشدیرنه جو دقم استانبول
سوقاقلرنه دوشه ترکیه دقت ایتدم. جوکرلرلی دوغرو چیقماسنی جوله استردم. استا
ده چیقه کلمز.

رومانه لاپه هرقاریه جوریلدکده جوکرا سوده لری ۵۵ قاراکتر
یاپا بیده عالم. جوکرا نزده استیه عالم.

سلام.

خالده بیه

Hüseyin Cahit

İsrail'in resmi devlet oluşundan sonra davetli olarak çağırdığı Türk gazetecileri. Soldan sağa : Faruk Fenik, Vâlâ Nureddin, Müzehher Vâ-Nû, İsrail Dış İşleri Bakanı, Ercüment Ekrem Talu, Cevdet Perin

Falih Rıfkı Atay

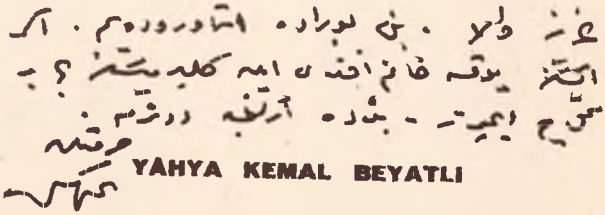
Kemal Tahir

Semiha Tahir ve Müzehher Vâ-Nû

Yahya Kemal elçiliği sırasında

Yahya Kemal'in kartviziti

Deniz Üstüne

— Vâlâ'ya —

Dolu rüzgârla çıkıp ufka giden yelkenli!
Gidişin heyecanın akşam saatinden belli.
Sonunun geleceği sâhilden uzaklaştıkça
Ve hayâlinde doğan âlemi ufaklaştıkça,
Dalga devrimlerin ardında büyük tenhâlık,
Başka bir cezbedici, git gide, dünyâ artık;
Bildiğim mihveri, gittikçe, sarar başka ziyâ:
Mâviden her taraf, üstün geçen faltın deryâ!
Yolda benzer hem uçsuz, hem de güzel bir maskâ
8 saatten ki geçer bağdaşa yıldızlarla.
Sonra, o leziz uykuyu bir emeğe varıp,
Fütursuzlar dolu rüyâ bitip, ufuk ağarıp;
Sonu gümüşten sular üstünde giderken ileri,
Ve uzaklarda şafak bir bir açar perdeleri;
Müsikisiyle bir âlemi kesilir çalkantı!
Ve nihâyet görünür gök ve deniz sultanatı!

Gezdiğin ormada, geçmiş gibi diğer küreye,
Sorabilir bir hâlin, yüzüyle, sakin: «ne yol nereye?»
Aylalık meşkini yükseltici sarhoşluktan,
Yelkenin korkunç uğultun zamansız boşluktan!

Duy tabiatle biraz sen de ilâh olduğunu!
Kalk ey varlığının zevkine duyuşukla bunu.
Çıktığın yolda, bu gün, yelkenli, yap yalnız
Gözlerin alkaya çevrilmeyerek, pervâsız
Yürü! Kim mâviliğin bitiriği son hadde kadar!

İnsan âlemde hayâl ettiği nimete yapar.

Yahya Kemal

Yahya Kemal'in Akşam Gazetesi'nde basılmak üzere tashih edip Vâlâ Nureddin'e gönderdiği şiiri

Nâzım'la Vâ-Nû'nun Bolu'dan Ankara'ya giderlerken Kastamonu'da çekilmiş fotoğrafları

Türkiye'den ayrılmadan bir hafta once Nâzım Hikmet, Mühürdar bahçesinde Münevver Hanım (solda) Müzehher Vâ-Nû ve Zekeriya Sertel'le beraber. Arabada Münevver Hanım'dan olan oğlu Memet uyumaktadır. (Fotoğrafı Vâ-Nû çekmiştir.)

Nâzım Hikmet, Vâlâ Nureddin ile beraber Bolu'da (1921)

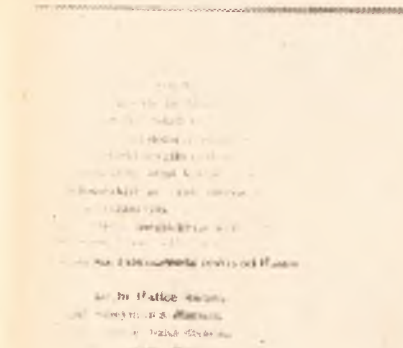
Nâzım Hikmet

Nâzım'ın uğradığı haksızlıklarla mücadele için çıkan fikir ve Politika Dergisi — Yıl 1 — Sayı 3 — Fiyatı 15 Kr.

Açlık grevinin 16 ıncı günü

On binlerce insan vahşice işlenen bu cinayeti Hükûmete haber veriy

Nâzımı öldürmek isteyenler yargılanmalı

Nâzım Hikmetin son durumu hakkında Vâlâ Nurettinle yapılan bir konuşma

Nâzım Hikmet meselesinde memleketimiz münevverlerinin fikirlerini yoklamakta devam ediyoruz.

Bu defa Nâzım Hikmetin aile dostu, yazı arkadaşı ve bu meselede en salâhiyetli olan sayın Vâlâ Nûreddin'le görüştük.

Kendisi bizleri ve memleketimiz aydınlarını yakından ilgilendiren Nâzım Hikmetin son durumu hakkında yeni bilgiler vermiştir.

Konuşmayı aşağıya geçiriyoruz:

— Nâzım Hikmet'i hemen hemen her gün görüyorum. Hâlen 8 kilo zayıflamış olup, çok yorgun görünmektedir.

Göz kapaklarında bâriz bir kansızlık vardır.

Son ziyaretimde (15/Mayıs 950) artık ayağa kalkacak ve oturacak kadar kuvvetinin kalmamış olduğunu gördüm. Aynı zamanda bası da dönüyor. Bütün bunlara rağmen bakışlarındaki canlılık ve sözlerindeki mantık silsilesi çok düzgündür. Doktorlar bu durum karşısında hayret içindedirler. Demek ki, ruhi durumu bünyesinden kuvvetliymiş!.

Dün ilk defa olarak serom fizyolojik yapıldı (sun'i gıda). Kendisi böyle bir müdahaleyi dahi istememekte, fakat çok halsiz düşmüş olması do

Devamı Sa. 2 de

Gelecek Sayımız

Pazartesi günü çıkıyor

İlgili makamlar hâlâ sükutlarını muhafaza ediyor; ne his, ne akıl onları yerinden kımıldatmıyor. Bir tarafta sükut, bir tarafta haykırışlar için de tarihin en iğrenç cinayeti sonuna yaklaşıyor. Kanun haksızlığı gösteriyor fakat kanunu tatbikle vazifeli olan makamlar gözlerini kapamış, önlerinde duran kanunu, önlerinde duran adli hayatı görmek istemiyorlar. Aylardanberi devam eden adli hata iddiaları bir kere bile tekzip edilmemiş, devam eden ufak bir tarize bile tahammül edemeyen ilgili makam bu iddiayı kabul etmiştir. Fakat bu adli hatanın mevcut olduğunu kabul ettikten sonra susmak, ağaçlar, taşlar gibi susmak değil derhal icap eden hukuki yola baş vurmak icap etmez mi? Şayet adli hata iddiası asılsız ise bunu iddia edenlerin muhakemeye verilmeleri lâzım gelmez miydi?

Hiç bir işi, hiç bir mantığa hiç bir mantığa sığmayan C. H. P. si hükümeti halkın itimadını kaybetmiş iktidarından düşmüş ve 13 yıl evvel işlediği ikinci hatayı da beraberinde götürmüştür. Tarih bu hatasında ve bu hatayı tamir etmemek yolundaki Sağır ısrarından, kötü niyetinden ve adalete karşı olan kastından dolayı C. H. P. ni lânetle anacak, C. H. P. si dünya efkârının önünde ebediyen yüzündeki kapkara leke ile kalacaktır.

Şu anda ise hak sever insanlar için milletin iradesi ile yeni bir imkân hasıl olmuştur. C. H. P. sini her bakımdan tenkid edip ondan daha hürriyet sever olduğunu iddia eden D. P. için bu iddiasını fiilen ispat etmek fırsatı önemle hazır durmaktadır. Eğer D. P. Nâzım Hikmetin kasti mahkûmiyetin kanun yolundan iade edilmek gibi tabii bir vazifeyi bir an evvel gerçekleştirmek yolunu tutarsa, bu, o partinin dünya efkârı önünde kazandığı ilk başarı olacaktır. Ve bu iş için dalâlet olmuz sa

Aydın Gençliğin adaletsiz ...iği protesto eden toplantı

Geçen sayımızda yapılacağını bildirdiğimiz İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği'nin tertip ettiği Nâzım Hikmet'in uğ... radığı haksızlığı protesto toplantısı 15/5/1950 Pazartesi günü saat 16 da Aydın Üniversite...

Devamı Sa. 3 de

D. P. Kendisinden evvelki Parti'nin bu tabii cinayetine bir an evvel mani olmalı ve kanun yolunu açmalıdır.

Dünya halk oyu yeni hükümetten bu vazifesini bir an önce yapmasını beklemekte ve...

Nâzım Hikmet açlık grevinde hastahanede yatarken (1950), dostlarının Nâzım adına çıkardıkları gazetenin 3. sayısı

Müzehher xanım,

Siz gideli 17 gün oldu. Bu ikinci mektubum- buna da mektub demezse- sizden gittiniz gideli ses-seda çıkmamasın, yazdığım mektuba cevap alamadığım için, her gün sizden önce şikayetimi-mesele edişim. İki satırcıkla şikayetinizi bildirin yeter. İkinizi de hasretle kucaklarım.

Nazif

Bursa Cezaevi'nden mektup

Ruhi Su

6-9-1922

Müzehher Karaca,

Bu cuma akşamı üzeri evde olabilirseniz Yunus'u getiririm. Olmazsanız, yine komşuya bırakırım.

Karacaoğlan'ı dinleyeceğiz değil mi? Başlıyalım ama için alınsın, beğenilecek demekmiydi. Gelecek cuma bu akşam size de dinletirim. Yalnız bu kağıtın önce bir istiğnisi bulunmuyor mu? Rica ederim.

Selamlarımla

Ruhi Su

N.B.: Siz dilerseniz
Medihaya bırakırım

Resmi davet, soldan sağa: Vâlâ, Müzehher Vâ-Nû, Prof. Türkân Rado, Şevket Rad
Vali Lütfü Kırdar

Akşam Gazetesi adına II. Elizabeth'in taç giyme törenini izlemek üzere giden Müzehh
Vâ-Nû'nun Vâlâ Nureddin tarafından Yeşilköy Havaalanı'ndan uğurlanışı

İngiltere'ye davetli İstanbul Türk gazetecileri İngiliz Konsolosluğu önünde toplu halde

Tito, Brioni Adası'nda Türk gazetecilerle

Moda'daki evlerinde

Vâ-Nû'lar kızları Nihal Önol ve torunları

Vâlâ Nureddin'le son resimleri

M. Ali Aybar'ın Bebe
teki evinde eşi Siret,
Yaşal Kemal, Müzehh
Vâ-Nû

Müzehher Vâ-Nû,
Selda Balcıoğlu ve
Sadettin Gökçepınar

Müzehher Vâ-Nû
Semih Balcıoğlu ve
eşi Emel Balcıoğlu

Müzehher Vâ-Nû
Emel Balcıoğlu,
Semih Balcıoğlu
Siret Aybar

Müzehher Vâ-Nû, Hıfzı Topuz

Müzehher Vâ-Nû, Yaşar Kemal

Müzehher Vâ-Nû, Yaşar Kemal

Müzehher Vâ-Nû, Halet Çambel ve Mina Urgan'la Karatepe'de

Müzehher Vâ-Nû, Şahap Balcıoğlu

Müzehher Vâ-Nû, M. Ali Aybar

Müzehher Vâ-Nû, Nezihe Topuz, Dr. Safter, eşi Melika Safter,
Ziya Şav ve Uğur Doğan

Müzehher Vâ-Nû torunu Murad Önol ve gelini Gülçin Önol'la

Müzehher Vâ-Nû küçük torunu Gülden Önol'la

Müzehher Vâ-Nû kırkdört yıldanberi basın yaşamının içinde. Gazetelerde ve dergilerde bugüne kadar çıkan ve Nihal Karamağaralı imzasını taşıyan yüzlerce röportaj, öykü, çeviri, roman hattâ oyun onun kaleminin ürünüdür. Müzehher Vâ-Nû, ünlü yazar Vâlâ Nureddin'in eşidir. Eşinin 1967'de ölümüne kadar birlikte kurdukları, yürüttükleri dostluk ilişkileri içinde kimler yok! Sabiha ve Zekeriya Sertel, Nâzım Hikmet, Yahya Kemal, Kemal Tahir, Şevket Süreyya, Halide Edip, Ruhi Su, Fenik'ler vb. Akla ilk gelen bunlar. Bu kitapta o yıllara, o kişilere değinen ilginç anıları, çoğunu belgeleriyle Müzehher Vâ-Nû'nun kendi kaleminden okuyacaksınız.

KDV dahi